ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
ژىل
4 ـ مەي
(باھار)
شەنبە
№18
(4029)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

رەسمىي خەۋەرلەر

شەنبىدىن ـ شەنبىگىچە

جەمىيەتلىك رازىمەنلىك ـ قازاقستاننىڭ دېموكراتىك تەرەققىياتىنىڭ ئاساسى

29 ـ ئاپرېل كۈنى ئالمۇتىدا پارلامېنت ئويىنىڭ مەجلىس زالىدا قازاقستان خەلىقلىرى ئاسامبلېيەسىنىڭ ئۈچىنچى سېسسىيەسى بولۇپ ئوتتى.

ئۇنىڭ ئىشىغا ئاسامبلېيەنىڭ 326 ئەزاسىدىن 314تى قاتناشتى. سېسسىيەگە پارلامېنت سېناتى بىلەن مەجلىسنىڭ دېپۇتاتلىرى، ھوكۇمەت ئەزالىرى، مىللىي ـ مەدەنىي مەركەزلەرنىڭ، جەمىيەتلىك ـ سىياسىي بىرلەشمىلەرنىڭ، ئىلمىي ۋە ئىجادىي زىيالىلار كوللېكتىۋلىرىنىڭ، ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ، ئالمۇتىدا تۇرۇشلۇق دىپلوماتىك كورپۇسنىڭ ۋەكىللىرى، پرېزىدېنت مەمۇرىيىتى بىلەن ھوكۇمەت ئاپپاراتىنىڭ جاۋابكەر خادىملىرى تەكلىپ قىلىندى.

سېسسىيەنى جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتى، قازاقستان خەلىقلىرى ئاسامبلېيەسىنىڭ رەئىسى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئاچتى.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت گىمنى ئورۇنلاندى. سېسسىيە كۈن تەرتىۋىگە «دولەتلەرئارا ئىنتېگراتسىيەنى چوڭقۇرلىتىش، مۇستەقىللىقنى كۈچەيتىش ۋە قازاقستان ۋەتەنپەرۋەرلىكنى كۈچەيتىش توغرىلىق» مەسىلە كىرگۈزۈلدى. ۋە مۇھاكىمە قىلىندى.

سېسسىيە ئاخىرىدا قازاقستان خەلىقلىرى ئاسامبلېيەسى جۇمھۇرىيەتتىكى بارلىق سىياسىي كۈچلەرنى توتالىتارىزمنى ئەكسىگە كەلتۈرۈشنى ئارمان قىلىدىغان ئەكسىيەتچى كۈچلەرگە قارشى ھەرىكەت قىلىشقا، بارلىق جەمىيەتلىك كۈچلەرنى خەلىقلەر بىرلىكى، تېچلىق ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئۈچۈن بىرلىشىشكە چاقىرىدىغان مۇراجىئەت قوبۇل قىلدى.

تاشقى ئىشلار مىنىسترلىرىنىڭ كېڭىشى

30 ـ ئاپرېل كۈنى ئالمۇتىدا قازاقستان، قىرغىزستان ۋە ئوزبېكستان تاشقى ئىشلار مىنىسترلىرى كېڭىشىنىڭ مەجلىسى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭدا ب م ت رەھبەرلىكى ئاستىدا موشۇ مەملىكەتلەردە «سېنتىر ئازىيات» تېچلىق باتالىئونىنى قۇرۇش بويىچە چارىلەر قارالدى. دولەتلەرنىڭ ئوز ئارا مۇناسىۋەتلىرىنىڭ كېلىشىم ـ ھوقۇق بازىسىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە ئىلگىرى قولغا كەلتۈرۈلگەن ئۈچ تەرەپلىمىلىك شەرتنامىنىڭ ئورۇنلىشىش ئەھۋالى تۇغرىلىق پىكىر ئالماشتۇرۇلدى. شۇنداقلا بىر قاتار مۇھىم خەلىق ئارا ۋە رېگىوناللىق مۇئەمىالار مۇھاكىمە قىلىندى.

تاشقى ئىشلار مىنىسترلىرى بىلەن ئۇچراشتى

30 ـ ئاپرېل كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئوتتۇرا ئاسىيا مەملىكەتلىرى تاشقى ئىشلار مىنىسترلىرى كېڭىشىنىڭ مەجلىسىگە قاتناشقان قىرغىزستان، ئوزبېكستان ۋە قازاقستان تاشقى ئىشلار ئىدارىلىرى باشچىلىرى روزا ئوتۇنبايېۋانى، ئابدۇلەزىز كاملوۋنى ۋە قاسىمژۇمارت توقايېۋنى قوبۇل قىلدى. ئۇچرىشىشتا موشۇ مەملىكەتلەر باشچىلىرىنىڭ 6 ـ مايدا بىشكېكتە ئوتىدىغان ئۇچرىشىشىغا تەييارلىق مەسىلىلىرى قارالدى.

ئاسىيا بىرلەشمىسى ـ تېچلىق ئاساسىدا

30 ـ ئاپرېل كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ ئالمۇتىغا كەلگەن ياپونىيە فوندىنىڭ رەئىسى ئاييياكو سونونى قوبۇل قىلدى. ياپونىيەدىن ژىراق جايلاردىمۇ ئابرويى بار بۇ ھوكۇمەتلىك ئەمەس تەشكىلاتنىڭ ئاساسىي مەخسىتى ياش تەرەققىي قىلىۋاتقان مەملىكەتلەرگە ئىختىسادىي، تېخنىكىلىق ۋە خەيرىخاھلىق يارىدەم كورسىتىشتىن ئىبارەت.

جۇمھۇرىيەت رەھبىرى بىلەن بولغان ئۇچرىشىش ۋاقتىدا ئاساسەن كەلگۈسىدىكى ھەمكارلىق توغرىلىق پىكىر ئالماشتۇرۇلغان. ياپونىيەلىك مېھمانلار پىكىرچە، بۇ ھەمكارلىقنى ئىككى يونىلىشتە ئېلىپ بېرىش مۇمكىن. بىرىنچىسى بۇ ئوتتۇرا ئاسىيە دولەتلىرىدە ئالاقە ئورنىتىشقا بىرلىكتە قاتنىشىش ۋە ئىككىنچى ـ قازاقستاندىكى يارىرو سىناقلىرىنىڭ ئاقىۋەتلىرىنى يوقىتىشقا يارىدەم كورسىتىشتىن ئىبارەت.

دۇنياۋىي بانك قازاقستان فېرمېرلىرىغا 80 مىللىون دوللار ئاجراتتى

ۋاشىنگتوندا قازاقستان يېزا ئېگىلىكى مىنىسترلىگى بىلەن دۇنياۋىي تەرەققىيات ۋە ئەكسىگە كەلتۈرۈش بانكى ئوتتۇرىسىدا 80 مىللىون دوللار كولەمىدە ئۇزۇن مۇددەتلىك قەرز بېرىش توغرىلىق كېلىشىم ئىمزالاندى.

بۇ مەبلەغنىڭ سۇغۇرىلىدىغان يەرلەردە مەھسۇلات يېتىشتۇرىدىغان شەخسىي دېھقان ئېگىلىكلىرىگە بېرىلىدىغانلىغى تەخمىن قىلىنماقتا. دۇنياۋىي بانك ئېكسپېرتلىرىنىڭ كوز قارىشىچە، نەق سۇغۇرىلىدىغان يەرلەر يېزا ئېگىلىگى مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۇرۇشنى كوپەيتىشكە ۋە قەرزنى ئوز ۋاقتىدا قايتۇرۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ.

بىيل 25 ـ ئىيۇندا دۇنياۋىي بانك دىرېكتورلىرىنىڭ كېڭىشى بۇ كېلىشىمنى تەستىقلىشى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھوكۇمىتى بولسا ئۇنىڭغا ئوز كاپالىتىنى بېرىشى كېرەك.

سېناتتىكى ئۇچرىشىش

سېناتنىڭ خەلىق ئارا مەسىلىلەر، مۇداپىئە ۋە بىخەتەرلىك بويىچە كومىتېتىدا دېپۇتاتلارنىڭ تونۇشۇ مۇداپىئە كوللېدژى باشلىغىنىڭ ئورۇنباسارى خورۇورد ئۇئولكېر بىلەن ئۇچرىشىشى بولۇپ ئوتتى. سوھبەتنى كومىتېت رەئىسى سېناتور ژايبايخان ئابدىلدىن ژۇرگۈزدى.

مېھمان ئوز سەپىرىنىڭ مەخسىتىنى ئېيتىپ، خەلىق ئارا بىخەتەرلىكنى ساقلاش ئۈچۈن ھەربىي ۋە پۇخرالار ھەمكارلىغىنىڭ چوڭ ئەھمىيەتكە ئېگە ئېكەنلىگىنى تەكىتلىدى. ئۇ قازاقستان جۇمھۇرىيىتى تەرىپىدىن يادروسىز تېچلىق يولىغا تاشلانغان قەدەمنى ژۇقۇرى باھالىغانلىغى ئۈچۈن قازاقستان سېناتورلىرى بىلەن ئۇچرىشىشنى ئىلتماس قىلغانلىغىنى قەيت قىلدى.

رۇمىنىيە ئىنۇۋېستىتسىيەسى قازاقستاندا: ئىزدىنىش ستراتېگىيەسى

ئاپرېلنىڭ ئاخىرىدا بۇخارېستتا سودا ـ ئىختىسادىي ئالاقىلار ۋە ئىلمىي ـ تېخنىكىلىق ھەمكارلىق بويىچە ھوكۇمەتلەر ئارا قازاقستان ـ رۇمىنىيە كومىسسىيەسىنىڭ دەسلەپكى مەجلىسى بولۇپ ئوتتى. سانائەت ۋە سودا مىنىسترلىرىنىڭ ئورۇنباسارى ئامانگېلدى ژۇمابايېۋ باشقۇرغان قازاقستان دېلېگاتسىيەسى تەرىپىدە جۇمھۇرىيەتنىڭ ئىشچان دائىرىلىرىنىڭ ۋەكىللىرىمۇ بولدى. ئۇلار رۇمىنىيەلىك كەسپداشلىرى بىلەن ئوز ئارا توۋارئالماشتۇرۇشنى كۈچەيتىش ۋە ئىختىسادىي ھەمكارلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش بويىچە ئېنىق تەكلىپلەر بىلەن كەلگەن دائىرىدە سوھبەتلەشتى.

پرېزىدېنتلارنىڭ شاڭخەيدە بولۇشى

26 ـ ئاپرېل كۈنى ئەتىگەنلىكى قازاقستان، قىرغىزستان، روسسىيە فېدېراتسىيەسى، تاجىكستان ۋە خ خ ج ئوتتۇرىسىدا چېگارا رايونىدىكى ھەربىي ساھادا ئىشەنچنى مۇستەھكەملەش توغرىلىق كېلىشمىنى ئىمزالاش مەراسىمىغا قاتناشقان ئۇچۇن شاڭخەيگە بارغان پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ بۇ يەردە ئاۋتوموبىل ئىشلەپچىقىرىدىغان بىرلەشكەن خىتاي ـ گېرمانىيە زاۋودىدا بولدى.

ئاندىن شاڭخەي مېرى سىيۋي كوئاندى ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشتى. چۈشتىن كېيىن جۇمھۇرىيەتنىڭ رەھبىرى خ خ ج رەئىسى جياڭ زېمىن بىلەن ئۇچراشتى. سوھبەت ۋاقتىدا خوشنا دولەتلەرنىڭ رەھبەرلىرى ئىككى تەرەپلىمە مۇناسىۋەتلەرنى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئىستىقبالىلىرىنى، شۇنداقلا، ئوز ئارا قىزىقىش پەيدا قىلىدىغان رېگىوناللىق ۋە چوڭخاراكتېرغا ئېگە مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلدى.

كەچقۇرۇنلۇغى شاڭخەيىنىڭ خەلىق ئارا كورگەزمە مەركىزىدە بەشتەرەپلىمىلىك كېلىشمىنى ئىمزالاش مەراسىمى بولۇپ ئوتتى. ئۇلارنى ئوزلىرىنىڭ مەملىكەتلىرى نامىدىن خ خ ج رەئىسى جياڭ زېمىن، قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييېۋ، قىرغىزستان پرېزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ، روسسىيە فېدېراتسىيەسى پرېزىدېنتى بورىس يېلتسىن، تاجىكستان پرېزىدېنتى ئىمامەلى راخمانوۋ ئىمزالىدى.

ن. نازارباييېۋ مەراسىمدا قىلغان بىلدۈرۈشىدە بەش دولەت رەھبىرى تەرىپىدىن ئىمزالانغان چېگارا رايونىدا ھەربىي ساھادىكى ئىشەنچنى مۇستەھكەملەش توغرىلىق بۇ كېلىشىم ئاسىيا ـ تىنچ ئوكيان رېگىونىدىكى ھەربىي ـ سىياسىي دە ىجىدە ۋە گېئوگرافىيەلىك مىقياستا ئىمزالانغان دە سلەپكى ھوججەت ئېكەنلىگىنى تەكىتلىدى. بۇ نادىر كېلىشىمنىڭ ھەرىكەت دائىرىسىگە ئوز ئارا نازارەت ئىشى جەلىپ قىلىنغان، كېلەچەكتە چوڭ ھەربىي پوتېنسىالنى قىسقارتىشمۇ كوزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ خىلدىكى ھوججەت، ئەلۋەتتە، ئاسىيا ـ تىنچ ئوكيان رېگىونىدا ۋە پۈتۈنلەي سەييارىدا تېچلىقنى، تۇراقلىقنى ساقلاش ۋە بۇنىڭدىن كېيىنمۇ مۇستەھكەملەشكە ئىجابىي تەسىر يەتكۈزىدۇ، دەپ ئىزھار قىلدى قازاقستان رەھبىرى.

موشۇ يەردە بەش تەرەپلىمىلىك كېلىشىم ئىمزالىنىپ بولغاندىن كېيىن مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئوتتى.

ھورمەتلىك مېھمانلار شەرىپىگە خ خ ج رەئىسى جياڭ زېمىن زىياپەت بەردى.

كېچىسى ن. نازارباييېۋ ۋە ئۇنىڭغا ھەمرا بولغان شەخسلەر ئالمۇتىغا قايتىپ كەلدى.

(قازتاگ).

ئوينا ئوغلۇم، قانات قاققان كەبى قۇش، ئاتا ـ بوۋاڭ ئەرۋاھنى قىلىپ خۇش.

يەر قۇۋانسۇن، ئاسماندىكى كۈن كۈلسۇن، چاۋاك چالسۇن ھەشقاللا دەپ تۇشمۇ ـ تۇش. ئۇ. قۇربانىيازۇۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

بۇگۈنكى هايات كورۇنۇشلىرى

ئالدامچىلاردىن ئاگاھ بولۇڭلار

بىر چاغلاردا قازاق خەلقىنىڭ ئاتاقلىق كومىكى ئالدار كوسى لەتىپلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇ توغرىلىق كىنولارنى كورۇپ، ئۇنىڭ بېخىل باي ـ بولۇسلارنى، ئاچكوز مەنسەپدارلارنى ئالداپ، مەسخىرە قىلىپ، كەمبەغەل، ئامراتلارغا يان بېسىشىدىن ھوزۇرلىنەتتۇق.

ھازىر، پەلەكنىڭ چەرخى ئوزگىرىپ، ئىش ـ ھەرىكەتلىرىدىن ئادەملەر نەپرەتلىنىدىغان زامانىمىزنىڭ يېڭى ئالدارلىرى پەيدا بولۇشقا باشلىدى. كوپلەپ ئوسۇم بېرىمەن دەپ، ئون مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ ئاخچىسىنى ژىغىۋېلىپ، بىر كېچىدە غايىپ بولغان سماغۇلوۋ ئەينە شۇنداق ئالدارلارنىڭ بىرىدۇر. مەن بۇ مىڭۇن يۇرتداشلىرىمىزنىڭ ھېلىمگەر، ئالدارلارغا ئالدىنىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئوز كوزۇم بىلەن كورگەن ۋە ئىشەشلىك ئادەملەردىن ئاڭلىغان بىر نەچچە ۋاقىەە توغرىلىق ئېيتىپ بەرمەكچىمەن.

ئالدانغان قۇمۇللۇقلار

بۇنىڭدىن ئۇچ ژىل ئىلگىرى ئەسلىدە دېخانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن ئۇچ قۇمۇللۇق سوداسامۇ ئوز بەختىنى سىناپ كورۇش ئۈچۈن ئوزلىرىنىڭ يېڭىدىن قورغان شىركىتىگە چەتتىن شېرىك ئىزدەپ ئالمۇتىغا كېلىدۇ. ئۇلار ئۇزۇناغاچ يېزىسىدا تۇرۇشلۇق بىر دەللالسىماققا ئۇچراپ، شۇنىڭ ۋاستىسىدا ئالمۇتىدا فىرما قۇرۇپ، سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ژۇركەن ئالدارلار بىلەن تونۇشىدۇ. ئۇلار قۇمۇللۇقلارنى قىزغىن قارشى ئېلىپ، بىر نەچچە قېتىم زىياپەت بېرىپ، چوڭ ئىلتىپات كورسىتىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بىر ـ بىرى بىلەن ئىچ قويۇن، تاش قويۇن بولۇپ كېتىشىدۇ. ئوز ئارا سودا ـ ئالاقە قىلىشقا كېلىشىم تۈزىدۇ. كېلىشىم بويىچە قۇمۇللۇقلار ئوز يۇرتىدىن توۋار ئەكىلىپ، ئۇنى قورغاس چېگرىسىدا شېرىكلىرى بۇياق تىن ئاپارغان «كاماز» ماشىنىسىغا تېگىشمەكچى بولىدۇ. ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغان قۇمۇللۇقلار شۇ ژىلى بىر ماشىنىغا 125 كىلەم بېسىپ، قورغاس چېگرىسىغا كېلىدۇ. ئامما بۇ ياقتىكىلەردىن دەرەك يوق. ئۇلار بىر نەچچە كۈن كۈتۈپ، ئاخىرى شېرىكلىرىگە تېلېفون قىلىدۇ.

كەلگىنىگلار ئاھايىتى ياخشى بويتۇ. مېلىكلارنى ئالمۇتىغا ئېلىپ كېلىڭلار. «كاماز» موشۇ يەردىن ئالىسىلەر، ـ دەيدۇ ئالدارلار.

قۇمۇللۇق سودىگەرلەر چېكارىدا تاموژنا بېجىنى ئوز لىرى تولەپ، توۋارلىرىنى ئالمۇتىغا ئېلىپ كېلىدۇ. 125 كىلەم ۋە بىر «تويوتا» ماشىنا بىلەن جەمىي 18700 دوللارلىق مالنى «كاماز» ئېلىش ئۈچۈن ھېچ قانداق رەسمىي ھوججەتسىز ئىشەنگەن «دوستلىرىغا» تاپشۇرىدۇ. لېكىن ئۇلار ۋەدە قىلىنغان «كامازنى» ئالالمايدۇ. ـ بىر ئادەممىز «كاماز» ئەكېلىش ئۈچۈن روسسىيىگە كەتكەن، كەلمەيۋاتىدۇ، بۇگۈن ـ ئەتە كېلىپ قېلىشى كېرەك. كۈتۈپ تۇرۇڭلار، ـ دەيدۇ ھېلىمگەرلەر. قۇمۇللۇقلار ئۇچ ئاي كۈتۈپ، «كامازنى» ئالالمىغاندىن كېيىن، ئاخىرى بىر ئادەمنى بۇيەردە قالدۇرۇپ، ئوز يۇرتىغا قايتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. بۇيەردە قالدۇرغان ئادەمنى بىر نەچچە ئاي داۋامىدا مەسلىنى ھەل قىلالمىغاندىن كېيىن قۇمۇللۇقلار ئالمۇتىغا ئىككىنچى قېتىم كېلىدۇ. بۇ قېتىم ئۇلارنى ھېلىمگەر شېرىكلىرى قاپىغىدىن قارىغاندۇرۇپ، سوغ قارشى ئالىدۇ ۋە «كاماز» ئېلىش ئۈچۈن روسسىيىگە كەتكەن ئادەممىز ئۆزىنى يوقاپ كەتتى. بىرەر بالا ـ قازاغا ئۇچرىغان بولۇشى مۇمكىن ھازىر ئىزدەۋاتىمىز» دەيدۇ.

ـ ئۇنداق بولسا ئاخچىمىزنى قايتۇرۇپ بېرىڭلار.

ـ بوھرانغا ئۇچراپ، بارلىق ئاخچىدىن ئايرىلىپ قالدۇق. ياخشىسى، سىلەر ئوز يۇرتىڭلارغا قايتۇۋېرىڭلار. ئاخچا تاپقاندا ئوزىمىز ئەۋەتىپ بېرىمىز ـ دەيدۇ ئالدارلار.

«ئوزەم تاپقان بالاغا نەگە بارماي داۋاغا» دېگەندەك، ھېلىمگەرلەرگە ئالدانغان قۇمۇللۇقلار قولىدا رەسمىي ھوججىتى بولمىغانلىقتىن ھېچ نەگە دەۋا قىلماي قان ژىغلىشىپ، قۇمۇلغا قايتىشتى.

بۇلاڭچىلار قۇرۇۋانى

يېقىن ئاغىنەمنىڭ ئوغلى ئىلدار ئالمۇتىدىكى شېركەتلەرنىڭ بىرىدە ئىشلەيتتى. بىر كۈنى شېركەت باشلىغى كېزىتتىن «تومۇر ـ تەسەك ۋە مىس ساتىمىز» دېگەن ئىلاننى كورۇپ، تېلېفون ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئادرىسىنى ۋە مىستىك باھاسىنى ئېنىقلاپ، ئىلدارنى بىر نەچچە كىشى بىلەن مىنى ئېلىپ كېلىشكە خەشكىلەگەنىدۇ.

ئىلدارلار خەشكىلەگە بارسا، «مىس ساتقۇچىلار» ئۇلارنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان ئېكەن.

ـ مىس بۇيەردە ئەمەس، خەشكىلەگىنىڭ چېتىدىكى يېزىدا. ئۇيەرگە كوپ ئادەم بېرىپ، قالايمىقان قىلىشىنىڭ ھاجىتى يوق. ماشىنا بىلەن ئىككى ئادەم بارساڭلار بولىدۇ. بېشىقا ئوزىمىز يارىدەم قىلىمىز، دەيدۇ «مىس ساتقۇچىلارنىڭ» باشلىغى.

بېشىدىن ئىسىق ـ سوغ ئوتىمىگەن ئىلدار ئۇلارنىڭ دېگىنىگەماقۇل بولۇپ، شوفىيور بىلەن ئوزى بارىدىغان بولدى. ماشىنىغا «مىس ساتقۇچىلاردىن» ئىككىسى ئولتاردى. ئۇلار خەشكىلەگىدىن چېقىپ، ئادەمدىن خالى ئىدىر ئىچىگە كىرگەندە:

ـ ماشىنىنى توختات! دەيدۇ ئارقىدا ئولتارغان «مىس ساتقۇچى» ناگاھانە ئىلدارغا تەگلەپ. دوللارنى چىقار! بولمىسا، جېنىڭنى جەھەنەمدە كورىسەن.

ـ دوللارنى مىنى ئالغاندا بېرىمىز، ـ دەيدۇ ئىلدار.

باندىت شوفىيورنى ئېتىپ، قانغا مىلەيدۇ. ئىلدار ئالماسىز مىس ئېلىشقا ئەكەلگەن 19600 دوللارنى چىقىرىپ بېرىدۇ. بۇلاڭچىلار ئاخچىنى ئېلىپ، ئىلدارنىمۇ ئۆجۈتتۇرماقچى بولىدۇ. كېتىۋېتىپ، كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئىلدارغا قارىتىپ بىر پاي ئوق ئۇزىدۇ. بەختىگە يارىشا ئوق ئۇنىڭ قوسىغىغا تېگىپ، جېنى ئامان قالىدۇ. بۇلاڭچىلار ئىدىر ئىچىدە غايىپ بولىدۇ.

يارىدار بولغان ئىلدار تېخى جېنى چىقمىغان شوفىيورنى بىر ئاماللاپ ئورندىن يوتكەپ، ماشىنىنى ئوزى ھايداپ قالقامان ئاغرىقخانىسىغا كېلىدۇ. شوفىيور ژىگىت بۇيەردە بىر ئاي داۋالانسىمۇ، ساقىيالماي ئاخىرى بۇلاڭچىلار قۇرۇۋانىغا ئايلىنىدۇ.

خەۋەرلەرگە قارىغاندا، قاتىل بۇلاڭچىلارنىڭ بىرى تۇتۇلۇپ، قالغانلىرى قۇتۇلغانمىش.

ئوي ساتىمەن ياكى ئالىمەن دېسىڭىز...

ھازىرقى ۋاقىتتا ئوي سېتىش ۋە سېتىۋېلىشتىمۇ ھەر خىل خەتەرلىك ۋاقىەلەر، ئادەم ئالداش، زورلۇق قىلىش ۋە ئىنساپسىزلىقلار يۈز بەرمەكتە. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ جەمىيەت بىخەتەرلىك ئورۇنلىرى پات ـ پات تېلېۋىزورلاردىن «پەخەس بولۇڭلار» دەپ ئاگاھلاندۇرماقتا. مانا شۇنى ئىسپاتلايدىغان ئىككى ۋاقىە:

ئالمۇتىنىڭ قاجىمۇقان كوچىسىدا ئۇرۇشلۇق يېقىن تونۇشۇمغا خوشنا ئۇرىدىغان بىر مومايى روسسىيەدىكى ئوغلىنىڭ چاقىرىشىغا باغلىق بۇيەردىكى ئىككى ئېغىز ئوينى 7000 دوللارغا سېتىپ، ئوغلىنىڭ يېنىغا كەتمەكچى بولىدۇ. ئوي ساتقۇچى ۋە ئالغۇچىلار ھەممە رەسمىيەتلەرنى ئوتەپ، پۈلنى بېرىش ئالدىدا كۈتۈلمىگەن ۋاقىە يۈز بەرگەن. ئوي سېتىۋالغۇچى بىر نەچچە ئادەم بىلەن مومايىنىڭ يېنىغا كىرگەن ۋە ئۇنىڭغا قۇرال تەگلەپ: «مانا، ساڭا مىڭ دوللار، موشۇنى ئالدە، پۈلنى ئالدىم دەپ، مونۇ ھوججەتكە قول قوي. بولمىسا، ئوزەڭ دىنلا ئەمەس، روسسىيەدىكى ئوغلۇڭدىنمۇ ئايرىلىسەن» دەپ تەھدىت سالغان. يېشى يەتمىشتىن ئالقىغان مومايى ئۇلارغا نەدىن تاقابىل تۇرسۇن؟ ھوججەتكە قول قويۇپ، ئوينى بوشىتىپ، كوزىنىڭ تىرىكىدە ئوغلىنىڭ يېنىغا راۋان بولغان.

يېقىن دوستۇمنىڭ ئېيتىپ بېرىشچە، ئۇ ياخشى تونۇيدىغان بىرسى بۇنىڭدىن ئالتە ئاي ئىلگىرى ئىككى ئېغىز ئوينى 8000 دوللارغا سېتىۋېلىپ، تازىلاپ، سىرلاپ، ئاقارتىپ كوچۇپ كىرگەن. ئارىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن بۇ ئويگە نامەلۇم بىر ئادەم كېرىپ، «سەن نېمە ئادەمسەن؟ بۇ ئويگە قانداقلاچە كىرىپ قالدىڭ؟» دەپ سورىغان. ئوينىڭ يېگى ئېگىسى بولسا: «مەن ئوينى سېتىۋالدىم» دەپ جاۋاپ بەرگەن. «بۇ ئەسلىدە مېنىڭ ئويۇم. مانا ھوججەتلىرى. سەن ئوينى كىمدىن ئالغان بولساڭ، پۈلۈڭنى شۇنىڭدىن ئۇندۇرۇۋال. ئوينى دەرھال بوشات» دەيدۇ ناتونۇش ئادەم.

ئارىدا خېلە تالاش ـ جاڭجال بولۇپ، ئۇلار قانۇن ئورۇنلىرىغا مۇراجىەت قىلغان. سوت مەسلىنى تەكشۈرۈپ، ئوينى ئۇنىڭ ھەقىقىي ئېگىسى ـ ناتونۇش ئادەمگە بۇيرۇپ بەرگەن. ئوينى سەككىز مىڭ دوللارغا ئالغان ئادەم بولسا ئويدىنمۇ، ئاخچىسىدىنمۇ ئايرىلغان.

ئەسلىدە ئوينى ساتقانلار بۇ ئويدە ئىجارىدە ئولتارغانلار ئېكەن. ئۇلار ئوي ئېگىسىنىڭ ژىراققا كەتكەنلىگىدىن پايدىلىنىپ، يالغان ھوججەتلەرنى ياساپ، ئوينى سېتىپ قاچقان ئېكەن. ھازىر ئۇ كازىزاپلار ئىزدەشتۈرۈلمەكتە.

يۇسۇپ خوجايېۋ.

ژىللار ۋە ئادەملەر

دايىم ئەسلەپ تۇرۇمىز

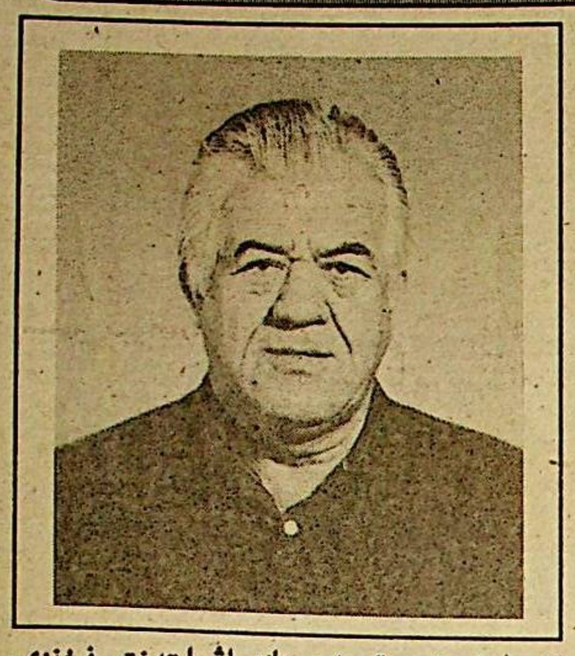

مەھەممەتجان نىيازوۋ ئەسلى تەكتى ئاتۇش ئاغۇدىن بولۇپ، دادىسى نىياز ئاكا بەستىلىك، قورقۇمسز ئادەم ئىدى. 1933 ـ ژىل ئاتۇشقا بېسىپ كىرگەن ماجوكىيەك قوشۇنلىرى ئاغۇنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىشقا باشلىغان چاغدا، خورلۇققا چىداپ تۇرالمىغان نىياز پالۋان ئىككى تۈككاننى پالتا بىلەن چاناپ تاشلايدۇ. بىراق ئارقا ـ ئارقىدىن بېسىپ كىرگەن تۈككان قوشۇنلىرى نىياز پالۋاننى ھايات قويمايدۇ...

ئۇ ۋاقىتلاردا مەھەممەتجان ياش بالا ئىدى. ئىلاجسىز ئانىسى بىلەن غۇلجىدىكى تاغىسىنىڭ ئويىگە كېلىپ، ئوز ھاياتلىرىنى ساقلاپ قالدۇ. ئاتا ئۈچۈن قىساس ئېلىش مەھەممەتجاننىڭ كوڭلىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالىدۇ... 1944 ـ ژىلى غۇلجا شەھىرىدە باشلانغان مىللىي ـ ئازاتلىق ئىنقىلابقا ئوزىنىڭ ياشلىغىغا قارىماي، بىرىنچىلەر قاتارىدا پىدائىي بولۇپ، ئاقسۇنى مۇھاسىرىگە ئېلىش ئۇرۇشىغا ۋە باي ئەترىتىدىكى ئۇرۇشلارغا قاتناشىپ، ئوزىنىڭ بىر كىشىلىك ھەربىي خىزمىتىنى شەرەپ بىلەن ئادا قىلىدۇ. ھەربىي خىزمەتتىن كېيىن غۇلجا شەھىرىگە قايتىپ كېلىپ، ئىش پائالىيىتىنى موزدۇزلۇق كەسپىدىن باشلىغان مەھەممەتجان نىيازوۋ تىرىشىپ ئىشلەش نەتىجىسىدە ماھىر موزدۇزلاردىن بولۇپ، يېتىشىپ چىقىدۇ. كېيىنرەك ئوسەنباي زاۋودىغا ئىشچى بولۇپ كىرىپ، ياخشى كەسپىكارلار قاتارىدىن ئورۇن ئالغان ئىدى.

مەھەممەتجان نىيازوۋ ئىشقا قانچىلىك تىرىشچان بولغان بولسا، ئۇيغۇر ئەدەبىيات ـ سەنئىتىگە، تارىخىغا ئالاھىدە قىزىقاتتى. بولۇپمۇ، خەلق ناخشىلىرىنى يابىغايەتكۈزۈپ ئېيتاتتى. مەسىلەن، 1952 ـ ژىلى ئىلى ژىلايىتى بويىچە ئوتكۈزۈلگەن سەنئەت كورۇگىدە خەلق ناخشىسى «جەنىم خەنىم» نى ئېيتىپ، مۇسابىقىدە بىرىنچىلىكنى ئالغان ئىدى.

1962 ـ ژىلى مەھەممەتجان نىيازوۋ ئوز ۋەتىنىنى تەرىك ئېيتىپ، قىرغىزستاننىڭ پايتەختى فرۇنزې (ھازىرقى بىشكېك) شەھىرىگە كوچۇپ چىقىدۇ. بۇ يەرگە كەلگەن كۈندىن باشلاپ، ياشلىق ۋاقىتدا تالىلاپ ئالغان موزدۇزلۇق كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە ھالال ئەمگەك قىلىپ كېلىدۇ.

رەھىمسىز ئەجەل مەھەممەتجاننى بۇنىڭدىن 5 ژىل ئىلگىرى ئارىمىزدىن ئېلىپ كەتتى. پۈتۈن ئومرى ئەمگەك بىلەن ئوتكەن، ئوزىنىڭ ئاق كوڭۈللىگى ئارقىسىدا ياري ـ بۇرادەرلىرىنىڭ ژۇرەك قېتىدىن ئورۇن ئالغان ئۇنىڭ ياخشى خىسلەتلىرى توغرىلىق تاھازىرغىچە جامائەت ئارىسىدا سوز بولۇپ تۇرىدۇ. چۈنكى ئۇ ھېكمەتكە باي، شېرىن سوزلۈك ئادەم ئىدى. ئادەملەرگە ئەجايىپ ياخشى پەزىلەتلىرى بىلەن قەدىرلىك ئىدى. ئۇ ھاياتنى بەك قەدىرلەتتى.

ھازىر چوڭ سورۇن، توي ـ توكۈن، نەزىر ـ چىراقلاردا توكۈلتاش جامائەتچىلىگى مەھەممەتجان نىيازوۋنىڭ ئىسمىنى دايىم ئەسلەپ ئوتىدۇ.

ئوسمان تۇزدى.
بىشكېك شەھىرى.

خۇسۇسىيلاشتۇرۇش نەتىجىسى

زامان تەلىۋىگە لايىقلاشقان ھالدا

ئالمۇتىدىكى ئىلگەركى «مېيبل» ـ جىھازلارنى ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىسى ئاساسىدا قۇرۇلغان «مەربىي» ئاكسىونېرلىق بىرلەشمىسى خۇسۇسلاشتۇرۇش جەريانىدا دولەت قارمىغىدىن بولۇنۇپ چىقىپ، مۇستەقىل ھالدا ئىشلەپ بېرىۋاتقىنىغا تورت ژىل بولدى. مۇستەقىل ھالدا ئىشلەۋاتقان بىرلەشمە ئىختىسادىي بۇھرانغا بەرداشلىق بېرىپ، مەھسۇلات ئىشلەپ چىقىرىشتا قولدا بار ئىمكانىيەتلەردىن تولۇق پايدىلانماقتا.

يېقىندا بىز «مەربىي» ئاكسىونېرلىق بىرلەشمىسىنىڭ تىجارەت بويىچە تاشقى ئىختىسادىي ئالاقىلار، سودا ئىشلىرى بويىچە دىرېكتورى خاسىن ژۇماغالى ئوغلى سۇلتانبايېۋ بىلەن ئۇچرىشىپ، بىرلەشمە كولېكتىۋىنىڭ بۇگۈنكى كۈندە ئوز ئالدىغا قويغان ۋەزىپىلىرى ھەققىدە ئېيتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان ئىدۇق. ئۇ تۆۋەندىكىلەرنى سوزلەپ بەردى.

ـ كارخانا ئاكسىونېرلىق بىرلەشمە بولۇپ ئوزگەرگەندىن كېيىنكى تورت ژىل ئىچىدە ئوزىگە ـ ئوزى غوجايىن بولغان ھالدا ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. ھازىر بىرلەشمە قارمىغىدىكى ھەر بىر سېخ يېگى تېخنولوگىيە، يېگى ئۇسۇلدا ئىشلەپ، خەلق ئېھتىياجىغا كېرەكلىك جىھازلار ـ «تارمان»، «ئاسپل»، «ژانار» ستېنكىلىرىنى، ھەر خىل دىئالارنى ئىشلەپ چىقىرىۋاتىدۇ.

كارخانا كولېكتىۋى ئوتكەن ژىلى 287 مىللون 470 مىڭ تەڭگىلىك مەھسۇلات ئىشلەپ چىقاردى. جۈملىدىن، مەھسۇلاتنىڭ 84,6 پروتسېنتى جۇمھۇرىيەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا ئەۋەتىلگەن بولسا، قالغان 15,4 پروتسېنتى باشقا رېگىونلارغا ئەۋەتىلدى.

بىرلەشمە كولېكتىۋى مەھسۇلات سۈپىتىنى يەنىمۇ ياخشىلاش مەخسىتىدە گېرمانىيە، ئىتالىيە، خ خ ج ۋە باشقىمۇ دولەتلەر بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ، زامان تەلىۋىگە لايىقلاشقان جىھازلارنى ياساش ئىمكانىيىتىگە ئېگە بولدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كارخانا روسسىيە بىلەن يېقىن ئىختىسادىي ئالاقىدە بولۇپ، ئوز ئارا توۋار ئالماشتۇرۇش بويىچە ئىش ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ. مەسىلەن، روسسىيە بىرلەشمىگە ئەڭ كېرەكلىك ياغاچ ماتېرىاللىرىنى، پلىيونكا، ھەر خىل لاك، سىرلارنى، رەخت ماتېرىاللىرىنى ئەۋەتسە، كارخانا ئۇلارنى ئوزىنىڭ ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەۋاتىدۇ.

بىراق، بۇگۈنكى كۈندە كېرەكلىك قىسىملارنىڭ يېتىشمەسلىگى ئىشقا دەخىل يەتكۈزۈۋاتىدۇ. شۇنداقلا ئاھالىدا ئاخچىنىڭ تاپچىللىغىدىن مەھسۇلاتلار دۇكانلاردا سېتىلماي تۇرىدۇ. ئوتكەن ژىلى بارى ـ يوقى 46 مىللون تەڭگىلىك مەھسۇلات سېتىلدى. بۇ، دەمەك، ژىل بويى ئىشلەپ چىقىرىلغان مەھسۇلاتنىڭ 15,5 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى ھازىر ئېلېكتر قۇۋۋىتى، يېقىلغۇ، كومۇنال خىزمەتلەرنىڭ خۇنى كۈندىن ـ كۈنگە قىممەتلەۋاتىدۇ. موشۇنىڭغا بېنائەن بىيىل بىرلەشمە تېررىتورىيەسىدە قۇدۇق قېزىپ، سۇ چىقىرىش بىلەن بىللە ھو قازانخانىسىنى قۇرۇشنى قولغا ئالدۇق. ئاھالىغا مەھسۇلاتلارنى 25 پروتسېنت ئەرزەنلەتكەن ھالدا سېتىش ئۈچۈن كارخانا يېنىدا يەنە بىر دۇكان ئېچىشنى مەخسىت قىلۋاتىمىز.

يا. سەمەدىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئىنسان ۋە ئىمان

ئاللاغا ئىمان كەلتۈرۈش ئۇ ئەقىلنىڭ كامالىتىدۇر

مۇھەممەد يۈسۈپ 1968-ژىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ خوتەن ۋىلايىتى كېرىيە ناھىيە سىدە مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن مەدرىسىگە كىرىپ دىنىي تەلىم ئالىدۇ. 1981 - ژىلدىن باشلاپ 1985 - ژىلىغىچە قۇرئانۇ كەرىمنى يادلاپ پۈتكۈزۈپ، ئەرەب تىلىنى ئۇگىنىشكە كىرىشىدۇ. ئۇ 1986 - ژىلى بىلىم تەھسىل قىلىش مەخسىتى بىلەن مىسرغا بېرىپ، ئەزھەر ئىنىستىتۇتىنىڭ تالىبى بولىدۇ. مۇھەممەت تورت ژىللىق مەزكۇر ئىنىستىتۇتنى ئۈچ ژىلدىلا تاماملاپ، ئەزھەر داربلفنۇنىنىڭ شەرىئەت - قانۇن فاكۇلتېتىدا تەلىم ئالىدۇ. ئۇ بۇ ئالىي بىلىم دەرگاھىنى تاماملىغاندىن كېيىن تۈركىيەدە ئەرەب تىلى ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1995 - ژىلدىن بۇيان قازاقستانغا كېلىپ، ئىشكىتە شەھىردە قازاق - تۈرك لېتسىيىسىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتىدۇ.

موھتەرەم گېزىتخانىلارغا مۇھەممەت يۈسۈپنىڭ تەھرىراتىسىزغا ئەۋەتكەن دىنىي ماقالىسىنى تەغدىم قىلىدۇق.

ھەر قانداق ئادەمنىڭ: مەن نەدىن كەلدىم، نەگە بارماقچىمەن ۋە نېمە ئۈچۈن دۇنياغا كەلدىم؟ دېگەن سوئاللارنى ئوزىدىن سوراپ، ئۇنىڭغا لايىق جاۋاب تېپىش ئۈچۈن پىكىر ژۇرگۈزۈپ ئىزدىنىش مەسئۇلىيىتى بار. چۈنكى ھەر قانداق چوڭ جاھالەت كەچۈرۈم قىلىنىشى مۇمكىن، ئەما ئادەمنىڭ ئوز ۋۇجۇدىنىڭ سىرىنى، ھاياتىنىڭ غايىسىنى ۋە ئوزىنىڭ ۋەزىپىسىنى بىلمەسلىكى قەتئىي كەچۈرۈم قىلىنمايدىغان ئەڭ قاتتىق ۋە ئېچىنىشلىق جاھالەتتۇر.

ئەقىل ۋە ئىرادىگە ئېگە بولغان ئىنسانلىنىڭ ۋۇجۇدىكى ئۈچ خىل سوئالدىن غاپىل ھالدا، باشقا مەخلۇقلارغا ئوخشاش يېيىش ۋە ئىچىش بىلانلا ئومۇر ئوتكۈزۈشى تولىمۇ نومۇس ئىشتۇر. ۋۇجۇدىكى ئۈچ سوئال ئىنسانلار ئەقىل - ئىدراكىگە ئېگە بولۇپ يارالغاندىن بۇيان ئۇلار بىلەن بىرگە ھەمرا بولۇپ كەلگەن ۋە مەڭگۈ ئۇلارنىڭ خىيالىدىن كەتمەي جاۋاب تەلەپ قىلىدىغان ئەدەبي سوئاللاردۇر. بۇ سوئاللارغا شەرىق ۋە غەرىپ پەيلەسوفلىرى جاۋاب بېرىشكە ئۇرۇنغان.

مەن نەدىن كەلدىم؟

ھەر قانداق ئادەم دۇنيادىكى جانلىق - جانسىز نەرسىلەرنىڭ قانداق پەيدا بولغانلىغى توغرىلىق ئويلاپ، ئۇنىڭغا مۇنداق جاۋاب تېپىشقان. بەزىلەر كائىناتنى ۋە بىز كورۇپ تۇرغان ئالەمنى پەقەت خىيال دەپ ئېتىقات قىلغان بولسا، بەزىلەر ماددىنىڭ زەررىلىرى ۋە ئۇنسۇرلىرىدە ئىنسانغا ئوخشاش ئەقىل بىلەن ئويلاش قابىلىيىتى بولۇپ، ئۇلار كائىناتتىكى بار نەرسىلەرنى ئوزى ئىجات قىلغان دېيىشىدۇ. مۇنداق جاۋاب بېمەنادۇر. چۈنكى تاش، سۇ، ھاۋا قاتارلىق ماددىلاردا پىكىر قىلىش قابىلىيىتى يوقتۇر. تارىختىن بۇيان بىرەر ماددىدا ئەقىل - ئىدراك بولغانلىغى ھەققىدە بىرەر مەلۇمات يوق. بەزىلەر بولسا كائىناتتىكى بارلىق نەرسىلەر تەسادىپي ھالدا ماددىلارنىڭ زەررىلىرى ئۇشتۇمتۇت بىرىكىشىدىن پەيدا بولغان دېيىشىدۇ. بۇ ماتېرىالىزمچىلارنىڭ جاۋابىدۇر. ئەمەلىيەتتە بىر ماددىنىڭ پارچىلىرى يەنە بىر ماددىنىڭ پارچىلىرىغا(زەررىلىرىگە) ھەرگىزمۇ ئوخشىمايدۇ. مۇنداق ئۇشتۇمتۇت ھادىسىلەرگە ئىشىنىش مۇمكىن بولمىغان يەردە كائىنات ۋە ئۇنىڭدىكى قۇياش، ئاي، يۇلتۇزلار قاتارلىق مەلۇم قانۇنىيەت بىلەن داۋام قىلىۋاتقان نەرسىلەر ۋە ئۇنىڭدىن باشقا جانلىق، جانسىز مەخلۇقلارنى ئوزلىگىدىن ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان دېسە، ئىشەنگىنى بولامدۇ؟ ھېچ نەرسە ئوزلىگىدىن ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان ئەمەس. بەزىلەر بولسا كائىناتنى ۋە ئۇنىڭدىكى جانلىق، جانسىز نەرسىلەرنى ئاللاھ ياراتقان دەپ جاۋاب بېرىشىدۇ.

مانا بۇ ئەقىلگە مۇۋاپىق جاۋاپتۇر. ئۇلار ھەممىنى ئاللاھنىڭ ياراتقانلىغىغا ئىقرار قىلىدۇ. ئۇلار-

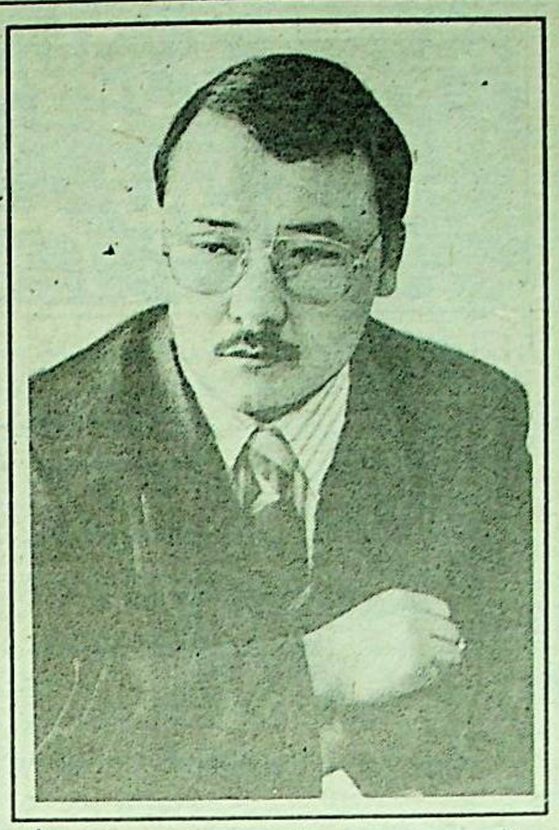

نىڭ دىلى ھېمىشەم ئاللاھ نى ئۇلۇقلاش، ئۇنىڭدىن قورقۇش ۋە ئۇنىڭ مەرھەمىتىدىن ئۈمۈت قىلىشقا يۈزلىنىپ تۇرىدۇ. مانا بۇ ئۇلارنىڭ چىن ژۇرەك قېتىدىكى تەبىئي ھىس- تۇيغۇ بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بەزى چاغلاردا، بولۇپمۇ راھەت - پاراغەتلىك ۋاقىتلاردا ئىنسانلارنىڭ غاپىللىغى سەۋەۋى بىلەن دىن ئۇلارنىڭ يادىدىن كوتۇرۇلۇپ كېتىدۇ. ئاممۇ ئۇلارنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە، ئەتراپىدىكى ئادەملەرنىڭ ياردىمىدىن ئۈمۈت ئۈزۈلگەندە، بۇ دىن ئۇلارنىڭ قەلب قاتلىرىدىن پارتلاپ چىقىدۇ. شۇ چاغدا ئاللاھقا يۈزلىنىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سىغىنىپ دۇئا - ئىلتىجا قىلىدۇ. ياراتقان بىر ئاللاھتىن يارەم سورايدۇ. مانا بۇ ئىنسانلارنىڭ تەبىئىدۇر. پەيلەسوف دېكارت مۇنداق دېگەن: «مەن ئوزەمدىكى بىر يېتەرسىزلىكنى ھىس قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، پۈتۈن كامچىلىقلار دىن خالى بولغان كامالەتلىك بىر زاتنىڭ بارلىغىنى ھىس قىلىمەن: مەندىكى بۇ خىل ھىسنى پۈتۈن كامال سۈپەتلەر بىلەن يېتىلگەن ئەشۇ كامىل زاتنىڭ قەلبىمگە سالغانلىغىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالغانلىغىنى كورىمەن. ئۇ كامىل زات بولسا - ئاللاھدۇر». ئەرنىس رىنان «دىنلار تارىخى» دېگەن كىتابىدا مۇنداق دېگەن ئىدى: «دۇنياغا بىز ياخشى كوردىغان ھەر قانداق نەرسە - ھەتتا ئەقىل، ئىلىم - پەن ئەركىنلىكىمۇ يوقلىپ كېتىشىمۇ مۇمكىن، بىراق دىننىڭ يوق بولۇپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس. بەلكى ئۇ ئىنسان تەپەككۇرىنى زىمىن ھاياتىدىكى كىچىك بىر دائىرىگە قىسقارتىپ قويماقچى بولغان ماتېرىالىستلارنىڭ تۇتقان مەزھىبىنىڭ خاتا ئېكەنلىگىگە جانلىق دەلىل بولۇپ، مەڭگۈ داۋام قىلىدۇ».

ئىنسانلىنىڭ ئەسلى تەبىئىتى ئۇنىڭ ئالالاھقا باشلايدۇ. ئىنساندىكى بۇ خىل تەبىئەت يالىكى قابىلىيەت يالغۇز ۋۇجۇدانلا ئەمەس، يالىكى يالغۇز ئەقىللا ئەمەس، بەلكى ۋۇجۇدان بىلەن ئەقىلنىڭ بىرىكىشىدۇر. ئەقىل يالغۇز ئوزىلا ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشنى تەبىئي زورۇرىيەت دەپ بىلىدۇ. ئىنسانلىنىڭ ئەقلى ئۇ ھېچ ئوقۇماستىن ياكى ئۇگەنمەستىن تۇرۇپمۇ ئەڭ ئاۋال سەۋەپلەر قانۇنىغا چىن ئىشىنىدۇ. ئۇ ھېچ بىر ئىشنى سەۋەپسىز، ئوزلىگىدىن بارلىققا كەلدى، دېسە ئىشەنمەيدۇ، چۈنكى ئۇ سەۋەپسىز بىرەر ئىشنىڭ (نەرسىنىڭ) ۋۇجۇدقا كەلمەيدىغانلىغىغا ئىشىنىدۇ. ھەتتا ئىلىم - پەن ۋە مەدەنىيەتتىن ژىراق ياشىغان بىر ئادەم ئاللاھ توغرىلىق سورالغاندا سەۋەپلەر قانۇنىنى قوللىنىپ، ئوزىنىڭ تۇغما قابىلىيىتى بىلەن مۇنداق جاۋاپ بەرگەن: «قۇملۇقتىكى توگە ئىزى بۇ چولدىن توگىنىڭ ئوتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ، ئۇلاق ئىزى بۇ جايدىن كارۋان ئوتكەنلىگىگە ئىشارەت قىلىدۇ. يۇلتۇزلار بىلەن قاپلانغان ئاسمان ۋە تۇر لۇك يوللار بىلەن كېڭەيگەن زىمىن، دېڭىزلار ئۇلارنى ياراتقان ئاللاھقا قانداقمۇ دالالەت قىلمىسۇن!؟» پەيلەسوف كرانىس بىيكوت مۇنداق دە-

يىدۇ: «ئازىراق پەلسەپە ئوقۇش كىشىنى دىنسىزلىققا مايىل قىلىدۇ، لېكىن پەلسەپەگە ئىچكىرلەپ كىرىش ئەقلىنى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ». بۇ كائىنات ئىلىملىرىدە ئەتراپلىق يېتىشكەن ۋە ئۇنىڭدىن بەھرىمەن بولغان كىشىلەرنىڭ گۇۋالىقلىرىدۇر.

دېمەك، ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش ئىنسان تەبىئىتىنىڭ تەلىۋى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇ ئەقىلنىڭ كامالىتىدۇر. ئوغرا ئىنسانلار ياراتقۇچىسىز يارىتىلغان ئەمەس، ياكى ئۇلار ئوزلىرىنى ئوزلىرى ياراتقانمۇ ئەمەس، تارىختىن بۇيان بىرەركىشىنىڭ ئاسمانىنى ياكى زىمىننى مەن ياراتتىم، دەپ دەۋا قىلغانلىغىمۇ بىزگە مەلۇم ئەمەس. ئاندىقتا ياراتقۇچى زادى كىم؟ بۇ سوئالغا ياراتقۇچى ئاللاھ دېيىشتىن باشقا ئەقلىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان ۋە ئادەمنى قايىل قىلىدىغان جاۋاپ يوقتۇر. بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقادىدۇر. ھەتتا ئوز ۋاقتىدا مۇشرىكلار گەرچە ئىسلام دىنىغا كىرمىگەن بولسىمۇ، ئۇلار ئاللاھنىڭ ياراتقۇچى ئېكەنلىگىگە ئىقرار قىلىشاتتى، بۇھەقتە ئاللاھ ئوزىنىڭ يەردىكى ۋەكىلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېگەن: «سەن ئەگەر ئۇلاردىن (مۇشرىكلاردىن) ئاسمانلارنى ۋە زىمىننى كىم ياراتتى دەپ سورساڭ، ئۇلار: «ئەلۋەتتە، ئاسمانلارنى ۋە زىمىننى غالىپ، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھ ياراتتى دەيدۇ».

نەگە بارماقچىمەن؟

بۇ سوئالغا ماتېرىالىزمچىلار ئەڭ ئۇلۇق زات سۈپىتىدە يارىتىلغان ئادەمنى ھايۋان دەرىجىسىگە چۈشۈرىدىغان «ئىنسان ئولگەندىن كېيىن مۇتلەق تۈگىشىدۇ، قايىتىدىن تىرىلىش بولمايدۇ، ئۇنىڭ جەسىدى توپراققا ئايلىنىپ كېتىدۇ» دەپ جاۋاپ بېرىشىدۇ. مانا بۇ ئۇلارنىڭ قانچىلىكلىغىنى كورسىتىپ بېرىدىغان پەلسەپەسىدۇر. ئەگەر ھەقىقەت ئۇلار تەسەۋۋۇر قىلغاندەك بولسا ئادەمنىڭ ھايۋاندىن ئالاھىدە پەرىقلىق يارىتىلغانلىغىنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن. نېمە ئۈچۈن ھايۋانلارغا بېرىلمىگەن ئەقىل - ئىدراك ئادەملەرگە بېرىلگەن؟

ئاممۇ مۇسۇلمانلار ئوزلىرىنىڭ بارلىغىغا يېرىنى ئېنىق بىلىدۇ. ئۇلار ئوزلىرىنىڭ دۇنيا ئۈچۈن يارىتىلماستىن، بەلكى دۇنيانىڭ ئۇلار ئۈچۈن يارىتىلغانلىغىنى بۇ دۇنيانىڭ ئوتكۈنچى ئېكەنلىگىنى ياخشى بىلىدۇ. ئۇلار بىر كۈنى ياخشى - يامانلىنىڭ سورىغى بولىدىغانلىغىغا چوقۇم ئىشىنىدۇ. ئۇلۇق قۇرئانو كەرىمدە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: «يامان ئىشلارنى قىلغانلار (گۇناھكارلار) ئوزلىرىنى ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلغانلار بىلەن تەڭ ئويلامدۇ؟ ئۇلار چىقارغان ھوكمى نېمە دېگەن يامان! ھەر ئىنسانىنىڭ قىلمىشىغا يارىشا جازا ياكى مۇكاپات بېرىلىدۇ، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ» (سۈرە جاسىيە 21 - 22 - ئايەتلەر). دېمەك، قىيامەت كۈنىنىڭ بولۇشىغا ئىشىنىش ئىمانىنىڭ ئاساسلىرىدىن بىرىدۇر.

نېمە ئۈچۈن دۇنياغا كەلدىم؟

ئاللاھقا ئىشىنىپ، ئېتىقات قىلغانلار بۇ سوئالىنىڭ جاۋابىنى ئۇبدان بىلىدۇ. ئاۋال بىز ئاللاھتىن ئىنسانىنى نېمە ئۈچۈن ياراتقانلىغىنى سورايلى. ئى ئاللاھ، ئىنسانىنى نېمە ئۈچۈن ياراتتىڭ؟ ئۇلارنى باشقا جانلىقلارغا ئوخشاش بۇ دۇنيادا يېيىش - ئىچىش ياكى ئويۇن - تاماشا ئۈچۈنلا ياراتتىڭغۇ؟ ياكى يەپ - ئىچىپ بىر كۈنى توپراققا ئايلىنىش ئۈچۈن ياراتتىڭمۇ؟ ئەگەر شۇنىڭ ئۈچۈنلا ياراتقان بولساڭ، ئىنسانغا ئەقىل - ئىدراك، ئىرادە روھ ئاتا قىلغىنىڭنىمۇ ئەھمىيىتى بار؟ ئاللاھ قۇرئانۇ كەرىمدە بۇ توغرىلىق مۇنداق دەيدۇ: «ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن لا ياراتتىم. ئۇلاردىن مەن رىزىق تەلەپ قىلمايمەن ۋە ئۇلارنىڭ مېنى بېقىشنى تىلىمەيمەن». بۇ ئايەتتىن ئىنسان ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا يارىتىلغانلىغى مەلۇم بولىدۇ. بىز كائىناتقا نەزەر سالساقمۇ، ئۇنىڭدىكى پۈتۈن شەيئىلەرنىڭ باشقىسى ئۈچۈن ياشاۋاتقان ياكى ئىشلەۋاتقانلىغىنى كورىمىز. بۇنىڭدىن كائىناتتىكى ھەر قانداق نەرسىنىڭ بىرەر مەخسەت، بىرەر غايە بىلەن يارىتىلغانلىغىنى، مەخسەتسىز بېكارغا يارىتىلمىغانلىغىنى كورىمىز. مەسىلەن: سۇ: يەر، زىمىننى ياشارتىش ئۈچۈن، زىمىن: زىرائەتلەرنى ئوستۈرۈش ئۈچۈن، زىرائەتلەر ھايۋانلارنىڭ ئوزۇقلىنىشى ئۈچۈن، ھايۋانلار بولسا ئادەملەرنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن يارىتىلغانلىغىنى كورىمىز. دېمەك، ھەممە نەرسە پەقەت ئادەم ئۈچۈن يارىتىلغان بولۇپ چىقىدۇ. ئىنسان يەر يۈزىدىكى پۈتۈن مەخلۇقلارنىڭ خوجايىنى. ئاللاھ ئۇلۇق قىلىپ ياراتقان ئەشۇ ئىنسانلاردىن پەقەت ئوزىنى تونۇشنى، ئوزىگە ئېتىقات قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئادەم ئاللاھ تەرىپىدىن ئۇلۇق مۇجىزات سۈپىتىدە يارالغان تۇرۇپ، ئوزىنى ياراتقانغا ئىبادەت قىلماي، ئاي، كۈن، يۇلتۇز، كالا، ئوت ۋە باشقا ئوزىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن يارىتىلغان نەرسىلەرگە ئېتىقات قىلسا بولامدۇ. ئەگەر شۇنداق قىلسا، ئۇ بېمەنىلىك بولامدۇ؟! ئادەملەر باشقا نەرسىلەرگە ئېتىقات قىلىشى ئوزىنىڭ ئۇلۇق يارىتىلغان ئىنسانلىق غۇرۇرىنى يوق قىلغانلىغى، ئوزىنى باشقىلارغا قۇل قىلغانلىغى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىنسان ئۈچۈن ئىبادەت قىلىشقا ئۇنى ياراتقان ئاللاھتىن ئارتۇق ئۇلۇق زات يوقتۇر.

ئاللاھغا ئىبادەت قىلىش - ئۇنىڭغا ئەڭ كەمتەرلىك، ئەڭ كامالى ئېھتىرام بىلەن ئىتائەت قىلىش دېمەكتۇر. ئىبادەتنىڭ تۈرلىرى نامازۇ ئوقۇش، ئاللاھغا دۇئا قىلىش، ئۇنىڭ مورىتىنى ئارزۇ قىلىش، ئازابىدىن قورقۇش، يامان ئىشلاردىن يېنىش، توغرا ئىش قىلىش، راست سوزلەش، ئادىل بولۇش، ئاجىزلارغا يار - يولەك بولۇش، ئىنسانلارغا پايدىلىق بولغان پەن - مەدەنىيەتلەرنى ئېگەللەش، ئاللاھنى ياد قىلىشقا ئوخشاش ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئىبادەت تۈرىگە كىرىدۇ. ئىبادەت مەسچىتلەردىكى نامازۇ زىكىرلەرگىلا مەنسۇپ بولماستىن، بەلكى ئىنسانلىنىڭ نىيىتى ئاللاھنىڭ رازىلىغىغا ئېرىشىشتىن ئىبارەت بولىدىكەن، ئادەمنىڭ مېڭىش تۇرۇشلىرى، يېيىش - ئىچىشلىرى، دۇنيالىق ئۈچۈن ھالال ئىشلەشلىرىمۇ ئىبادەت ھېساپلىنىدۇ.

مۇھەممەد يۈسۈپ،
ئىشكىتە شەھىرى.

ئوز ھوقۇقىمىزنى بىلىمىزمۇ؟

تالدىقورغان ۋىلايەتلىك مەمۇرىيىتىنىڭ ھوزۇرىدىكى ھوقۇق بويىچە بىلىم بېرىش مەكتىۋىنىڭ نوۋەتتىكى مەشغۇلاتى بولۇپ ئوتتى. مەشغۇلاتتا ۋىلايەتلىك ئەدلىيە باشقارمىسى باشلىغىنىڭ ئورۇنباسارى ل.ك. بېرىزوۋسكىي قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېڭى كونستىتۇتسىيەسىدە كورسىتىلگەن پۇخرالارنىڭ ئاساسىي ھوقۇقلىرى ۋە ۋەزىپىلىرى توغرىلىق لېكسىيە ئوقۇدى. ئۇ جۇمھۇرىيەت كونستىتۇتسىيەسىگە مۇۋاپىق دولەتنىڭ ئاساسىي بايلىغى - ئادەم ھەم ئۇنىڭ ھاياتى ئېكەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئوتتى. ئاساسىي قانۇندا پۇخرالارنىڭ كوپلىگەن ھوقۇقلىرى بىلەن ئەركىنلىكلىرى دەسلەپكى قېتىم ئىپادىلەنگەن. شۇنداقلا لېكتور ئاساسىي قانۇندا پۇخرالارغا تەئەللۇق مەجبۇرىيەتلەرنىڭمۇ مۇھىملىغىنى تەكىتلەپ ئوتتى.

مەشغۇلاتتا كەسپىي ئىتتىپاقلارنىڭ ۋىلايەتلىك كېڭىشى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى ۋ.پ. لوكتىونوۋ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەمگەك توغرىلىق قانۇنلار كودېكسىنىڭ ئاساسىي قائىدىلىرى ھەققىدە ئېيتىپ بەردى.

ئا. تۇدىياروۋ.

تاريخىمىز ئۇچۇرلار

شەرقىي تۈركىستاننىڭ مانجۇر ـ خىتايلار قولىغا بىرىنچى قېتىم ئوتتۇشى

قەشقەرىيەدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ پاراكەندىچىلىكىدىن پايدىلانغان سۇيۇئېن ئارابتان 1713 ـ ژىلى چوڭ قوشۇن بىلەن قەشقەرىيەگە باستۇرۇپ كىردى. دانىيال خوجا ئۇرۇشسىز تەسلىم بولدى. بۇ ۋاقىتتا قالماقلار ئاداۋىتى بىلەن قەشقەرىيەگە ئۇرۇش قىلىپ ماڭغان مىڭغا يېقىن قالماقلار يەكەنگە كەلدى. دانىيال خوجا قالماقلار بىلەن جەڭ قىلىشنى مۇناسىپ كۆرمەي، ئۇلارنىڭ ئىستقبالىغا چىقىپ شەھەرگە باشلاپ كىردى. قالماقلار دانىيال خوجىنى قايتا تەختىگە ئولتارغۇزۇپ، قەشقەرگە بىللە ئېلىپ ماڭدى. قەشقەر خانى ئەخمەت خوجا قالماقلارغا قارشى بىر ئەچەچە كۈن جەڭ قىلدى. ئاخىرى قالماقلار غالىپ كېلىپ، ئەخمەتخاننى، ئائىلىسى بىلەن ئەسىر قىلىپ دانىيال خوجا بىلەن ئىلىغا ئېلىپ چىقتى. جۇڭغارلار دانىيال خوجامغا ئىززەت ـ ئىكرام كۆرسەتتى. (تەزكىرائى ئەزىزان 68 ـ 69 ـ بەتلەر) دانىيال خوجا ئىلىدا يەتتە ژىلدەك تۇرۇپ قالدى. سۇيۇئېن ئارابتان بىر ئايالى تەرىپىدىن زەھەرلىنىپ ئولتۇرۇلۇپ، ئورنىغا شۇ ئايالدىن بولغان ئوغلى غالدان ژىرىن خان بولدى.

جۇڭغارلار 1720 ـ ژىلى قەشقەرىيەگە ئېلىپ كېلىنگەن دانىيال خان خوجا 1727 ـ ژىلىغىچە يەنە يەتتە ژىل ئىدارە قىلدى.

دانىيال خوجا ئولگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغۇللىرى (1734 ـ ژىلى) قەشقەرىيەگە ھاكىم قىلىپ تەيىنلەندۇ. خوجا جاھان يەكەنگە، خوجا يۈسۈپ قەشقەرگە، خوجا نىزامىدىن خوتەنگە، خوجا ئابدۇللا ئاقسۇغا، لېكىن خوجا يۈسۈپ بىلەن خوجا ئابدۇللا قالماقلار قولىدا نەزەربەنت ھېسابىدا تۇرىدۇ.

1745 ـ ژىلى غالدان ئولۇپ ئورنىغا تەختىكە چىققان داباجىخان ۋاقتىدا جۇڭغارلار ئارىسىدا ئوز ـ ئارا بولۇنۇشلار كۈچەيۈشكە باشلايدۇ. ئۇنىڭ بالىلىرى ئوتتۇرىسىدا ھاكىمىيەت تالىشىش بولۇپ، ئومۇرسنا يېڭىلىپ خىتايغا كېتىدۇ. ئۇ قەشقەرىيەگە تەسىرىنى كورستىپ جوڭغارلارغا قارشى كەيپىيات كۈچەيتىدۇ.

ھاكىمىيەت داباجى قولىغا ئوتكەندىن كېيىن يۈسۈپ خوجا جۇڭغارلار ئارىسىدىكى بۇ ئىچكى كۈرەشتىن ۋاقتىدا پايدىلىنىپ ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقىنى تىكلەش ئۈچۈن كۈرەشكە بەل باغلىدى. بۇ چاغدا ئۈچ تۇرپان ھاكىمى خوجىس بەگ ئاقسۇ چوڭلىرىدىن ئابدۇۋاھاپ، قەشقەرنىڭ ئىشىك ئاغىسى خۇدايار بەگلەر ئارقىلىق يۈسۈپ خوجىغا قارشى پىتنە تەييارلاشماقتا ئىدى. جۇڭغارلار 300 قۇراللىق قىسىم بىلەن بىر ئەلچى ئومىگى تەشكىللەپ، يۈسۈپ خوجا بىلەن جاھان خوجىنى تۇتۇپ ئىلىغا ئېلىپ كەلمەكچى بولغاندا قەشقەر ھاكىمى خودايار بەگنىڭ پىتنىسى ئېچىلىپ ئۇ ئولتۇرۇلدۇ. قالماق ئەمەلدارلىرىنىڭ قەشقەرىيەدىن چىقىپ كېتىشىگە بۇيرۇق بېرىلىدۇ.

يۈسۈپ خوجا قەشقەرىيە خەلقىغىلا مۇراجىئەت قىلىپ قالماي، قالماقلارغا قارشى نازاتلىق ئۇرۇشتا ئىلىدا ئەنجاندا ئىستىقامەت قىلغۇچى قىرغىزلارغا مۇراجىئەت قىلىپ قەشقەرگە كېلىپ كۈرەشكە قاتناشتى. ئىلىدىكى قىرغىزلار قالماقلارنىڭ زۇلۇمىنى كوپ تارتقانلىقتىن يۈسۈپ خوجىنىڭ تەكلىۋىنى قوبۇل قىلىپ قەشقەرگە كېلىشتى. شۇنداقلا قۇربات مىرزا باشچىلىغىدىكى ئەنجاندىكى قىرغىزلارمۇ يېتىپ كېلىشتى. شۇنداق قىلىپ، بۇ خوجىلار قەشقەرىيەدە قارا تاغلىقلارنىڭ مۇستەقىل ھاكىمىيىتىنى تىكلەشكە مۇۋاپىق بولدى. بىراق، بۇ مۇستەقىللىق ئۇزاققا بارمىدى. 1755 ـ ژىلىدىن باشلاپ جۇڭغارىيەدە ناھايىتى ئېغىر ۋاقىەلەر كېلىپ چىقتى.

ئومۇرسنانىڭ چەنلۇك ـ بوغدىخانغا بېرىپ ئەسكىرى ياردەم سورىشى چەنلۇك ئۇچۇن كۈتۈلمىگەن ۋاقىە بولدى. مانجۇرخانى چەنلۇك كېنېرال باڭدىي باشچىلىغىدا ئومۇرسناغا 50 مىڭ ئەسكەر بەردى. جۇڭغارىيە خانلىغى داباجى قارشىلىق كورسىتەلمەي ئۇچىكە قاچتى. بۇ قېتىممۇ ئۇچ ھاكىمى سىدىق خوجىنىڭ بەگ ئوزخوجاينىغا خىيانەت قىلدى. ئۇ داباجىخاننى تۇتۇپ، ئىلىدىكى خىتاي كېنېرالىرىغا ئەۋەتىپ بەرگە ئاتلاندى. يەكەن خەلقى بۇرھانىدىنغا قارشىلىق كۈرسەتتى. شەھەرگە قىلىنغان بىرنەچچە قېتىملىق ھوجۇم نەتىجە بەرمىدى. خوجا بۇرھانىدىن شەھەرنى ئېلىشقا ئاجىزلىق قىلىپ، ئاخىرى غازىنى ئوزىگە تارتتى. ئۇساتقۇن شەھەر ئىچىدىن بۇرھانىدىنغا خەۋەر بېرىپ تۇراتتى. يەكەن خەلقى بۇنىڭ جاسۇسلىغىنى بىلىپ خوجاجاھانغا ئۇنى جازالاش تەكلىۋىنى قويىدۇ. ئۇ: «غازى بىلەن قۇرئان تۇتۇپ قىلىشقان ۋەدىمىز بار...» دەپ ئۇنىمايدۇ. (تەزكىرەئى ئەزىزان 312 ـ بەت)

يەكەن ھاكىمى غازىبەگ، ئىشىك ئاغانىيازبەگلەرنىڭ خىيانىتى بىلەن بۇرھانىدىن يەكەن سېپىلىنى ئىشغال قىلىشقا مۇۋەپپەق بولىدۇ.

يەكەن شەھىرى بۇرھانىدىن تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىن، خوجا جاھان باشلىق مىڭغا يېقىن قارا تاغلىقلار ھىندىستانغا قاراپ قاچقان بولسىمۇ، زەھەرىشان دەريا سىدىن ئوتۇش ئالدىدا بۇرھانىدىن خوجا لەشكەرلىرى تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ، قۇرالسىزلاندۇرۇپ يەكەنگە ئېلىپ كېلىنىدۇ. چوڭ ـ كىچىك 400 كىشى ئولتۇرىلىدۇ. خوتۇن ـ قىز، كىچىك بالىلار غىمۇ شەپقەت قىلىنمىدى.

بۇ قىرغىندا پەقەت نەزەر خوجا ساق قالغان. باشقا مەلۇماتتا ئابدۇللاخوجا ھەم بار دېيىلگەن. بۇلار بىلەن بىللە ئىككى ياش ـ بىرى سابىر يارانقىنىڭ ئوغلى ھەم توختى خوجىنىڭ ئوغلى مىرزا ھەيدەر قېچىپ قۇتۇلۇپ كەتكەن. ھىندىستاندىكى قەشقەر خوجىلىرىنىڭ ئەھۋالاتلىرى مانا شۇلار.

يەكەن لەشكەرلىرىگە قارىغاندا بۇرھانىدىن قوشۇنلىرى ناھايىتى ئاز ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ يېنىدا ئاقسۇ، ئۇچ كۈچار ھاكىملىرى، ئىلى بەگلىرى، قىرغىزچوڭلىرى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە قارا تاغلىقلاردىن يۈز ئوروپ قېچىپ بارغان يەكەن بەگلىرىمۇ بار ئىدى. قارا تاغلىقلار بىلەن ئاق تاغلىقلار ئوتتۇرىسىدىكى بىر ئەسىرگە يېقىن داۋام قىلغان ئۇرۇش ئەينە شۇنداق تامام بولدى.

بۇرھانىدىن خوجا باشچىلىغىدىكى ئاق تاغلىقلار قارا تاغلىق خوجىلارنى پۈتۈن ئەۋلادى بىلەن قىرىپ تاشلىدى. بۇ ئۇلارنىڭ غەلبىسى ئەمەس ئىدى. ئاق تاغلىق خوجىلارنىڭ ئارقىسىدا خىتاي ھاكىمىيىتىنىڭ ۋەكللىرى تۇراتتى. بۇلار كوپ ئوتەمەي شەرقىي تۈركىستانغا ئوزلىرى غوجايىن ئېكەنلىكىنى ئاق تاغلىقلارغا كورسىتىپ قويدى. خوجىلارنى قۇرال قىلىپ 1755 ـ ژىلى قەشقەرىيەنى خىتاينىڭ يېرىم مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان جۇڭغارلار ئىشغال قىلدى.

ۋەزىيەت جىددىيلەشكەندىن كېيىن مانجۇرلار بىلەن خىتايلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر بۇزۇلۇشقا باشلىدى. ئومۇر سىنا مانجۇر ـ خىتايلارنىڭ كۈچى بىلەن ھاكىمىيەتكە ئېگە بولۇپ ئوزى كۈچ توپلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مانجۇر خانلىغىنىڭ جۇڭغارىيەدىكى باش ۋاكىلىسىنى ئولتۇرۇپ، مانجۇر ئەسكەرلىرىنى تار ـ مار ئەتتى. جوڭغارلاردىن ئۇچ ئېلىش باھانىسى بىلەن چەنلۇك خان جاۋخۇي قۇماندانلىغىدا تولۇق قۇراللانغان يۈز مىڭدىن ئارتۇق ئەسكەرنى ئەۋەتتى. ئۇلار جوڭغارىيەگە بېسىپ كىرىپ، جوڭغارلارنى قىرغىن قىلدى. بۇنىڭغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن ئومۇرسنا بولسا ئەھلى ئايالىرى بىلەن روسسىيەگە قاچتى.

جوڭغارىيەگە مۇستەھكەم ئورۇنلىشىپ ئالغان مانجۇر ـ خىتايلارنىڭ قانلىق كوزى قەشقەرىيەگە قادالدى. بۇرھانىدىن خوجا قەشقەرىيەگە ئاتلانغاندا، ئۇنىڭ ئىنىسى مەستىمىن كىچىك خوجىنى كورۇدە تۇتۇپ تۇرۇشقان ئىدى. كىچىك خوجا جوڭغارىيەدىكى قىرغىنىنى كورگەندىن كېيىن يېنىدىكى ئۇيغۇرلارنى ئەگەشتۈرۈپ قەشقەرگە كېلىپ بولغان ۋاقىەنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپ، ئاكىسىنى خىتاي پەرەستلىك نىيىتىدىن يانداۋۇرۇپ، ئازاتلىق كۈرەش باشلاشقا كوندۇرىدۇ. 1757 ـ ژىلىدىن باشلاپ ئۇلار مانجۇ ـ خىتايلار بىلەن كۈرەش قىلىدۇ. ئاق تاغلىق خوجىلارمۇ قارا تاغلىق خوجىلاردەك قىرىلىپ كېتىدۇ. بۇرھانىدىن خوجا بىلەن خان خوجا (كىچىك خوجا) ئەھلى ئايالىرى بىلەن بەدەخشانىنىڭ زەپەر قەلئەسىگە چېكىنگەندە، بەدەخشان خانى سۇلتان شاھ ئوق بىلەن قارشى ئالدى.

ئۇقۇنۇشتاخان خوجا بىلەن بۇرھانىدىن ئولتۇرۇلۇپ، خان خوجىنىڭ بېشى كېسىلىپ، خىتاي كېنېرالى جاۋخۇيغا تاپشۇرۇپ بېرىلىپ، بېيجىنگە ئېلىپ كېتىلدى. بۇرھانىدىن خوجىنىڭ جەسىدىنى قوزغىلاڭچىلار يوشۇرۇشتى. ئاكا، ئۇكا خوجىلارنىڭ قوزغىلاڭنى باستۇرۇش ئۈچۈن 60 مىڭ خىتاي ئەسكىرى قاتناشقان. بۇ نىڭ بىلەن ئۇلار 13 مىڭ ئەسكەرنى ئەسىرگە، 17 مىڭ چارۋا مالنى غەنىمەت ئالدى. بۇ پاجىئە بىلەن ئاپ چاق خوجا ئەۋلادىدىن پەقەت بىر كىشى ـ بۇرھانىدىن خوجىنىڭ قەشقەردە ئۇرۇش ئۇستىدە تۇغۇلغان بىرياشلىق ئوغلى ساماق خوجا قالدى. ئۇنى ۋەتەن خەلقىگە سادىق قوزغىلاڭچى ئوغلانلار تاغدا تەربىيەلەپ چوڭ قىلدى. ساماق خوجا قوقەنگە كېلىپ ئۇچ پەرزەنتلىك بولدى. بۇلار باھاۋدىن خوجا، مەتيۇسۇپ خوجا، جاھانگىر خوجىلاردۇر. 1820 ـ 1827 ـ ژىلىلىرىنغىچە قەشقەردە چىن ھاكىمىيىتىگە قارشى قوزغىلاڭ كوتەرگەن جاھانگىر خوجا ئەينە شۇلارنىڭ ئەۋلادىدۇر.

شۇنداق قىلىپ 1759 ـ ژىلىنىڭ ئاخىرى شەرقىي تۈركىستان خىتاي ـ مانجۇر ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن پۈتۈنلەي بېسىپ ئېلىندى ۋە مۇستەملىكىگە ئايلاندى. لېكىن قارشىلىق بېسىلمىدى. ئۇيغۇر، جۇڭغارلار بولۇپ 2 مىللىون كىشى قىرىلدى. مانا شۇنىڭدىن كېيىن چىن جاھانگىرلىكى تەڭرىتاغنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىنى يېگى زېمىن سۈپىتىدە بىر ئولكە تۈزگەن بولۇپ، خىتاينىڭ بىر ئولكىسى قىلىپ بېكىتتى. مەركىزىي ھوكۇمەت تەرىپىدىن تەيىنلەنگەن گوبېرناتور (جاڭ جۈن) ئولكىنى باشقۇرىدىغان بولدى. 1762 ـ ژىلى ئىلى، سۇيدۇڭ كۈرەسىگە سېلىنغان ئوردا جاڭ جۈڭ مەھكىمىسى قىلىنىپ، شۇ ژىلدىن باشلاپ جاڭ جۈڭ ئىشقا كىرىشتى.

ۋەتەن ئۇچۇن بولغان ئۇلۇق كۈرەشلىرى بىلەن ئۇيغۇر خەلقى تارىخىي دەستۇرلارنى تولۇق ساقلىدى. چەت ئەل تەجاۋۇزچىلىرىغا باش ئېگىپ تىز پۈكمىدى.

نازاتلىق قوزغىلاڭغا قاتناشقانلارنى خىتاي ھاكىمدارى قاتتىق جازالىدى. خەلق ئۇستىدىكى ئالۋاڭ ـ سېلىغىنى كۈچەيتتى. قوزغىلاڭدا جان پىدالىق قىلغانلار خائىنلارنىڭ يارىدىمى بىلەن خىتايلارنىڭ خەتەرلىك تىزىمىغا چۈشۈپ قالغان. ئۇلارنى ئوز يۇرتلىرىدىن ئايرىپ، ئۇ يەرلەرنى تېنچلاندۇرۇش ئۈچۈن باشقا يۇرتلارغا سۈرگۈن قىلدى، خىتاي فېئودالىرىغا مالايلىققا تۇتۇپ بەردى. ئۇلار 100 مىڭلىغان خىتاي ـ مانجۇر ئەسكەرلىرىنى ئوزۇق ـ تۈلۈك، ئوي ـ جاي، تۇرلۇك مەھكىمىلەر بىلەن تەمىن قىلىش مەخسىتىدە ئىلغاكوچۇرۇلدى. بۇلارنىڭ ھەقىقىي نامىنى ئوزگەرتىپ ئۇلارغا تارانچى (بۇغدايچى) دېگەن يالغان نامنى تاقىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى خىتاي مۇستەملىكچىلىرىنىڭ بولگۇنچىلىك سىياسىتىنىڭ ئاقۇبىتىدۇر.

قادىر كېرەم ھاجى،
بىشكېك شەھىرى.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجراسىدىكى «خىتاي سىركى»

بىز، ئۇيغۇرلار ئادەتتە سىركا ئانچىمۇ قىزىقىپ كەتمەيمىز. سىرك ئويۇنلىرىدىن قالمايدىغانلارنىڭ ئىچىدا ئۇيغۇرلار كامدىن ـ كام، ئۇچرايدۇ. سىركىتا پەقەت كىچىك بالىلارنىڭ كوڭلىنى كوتىرىدىغان قىزىقچىلىقلاردىن باشقا چوڭلارنىمۇ ھەيران قالدۇرىدىغان نومۇرلار ئاز ئەمەس. ئۇ بولۇپمۇ سېخىرچىلارنىڭ ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن خەلقنىڭ كوزىنى بوياش، ئاكروباتىكلارنىڭ ئاغامچىلىرىدا ئۇچۇش ئۇسۇللىرى ۋە باشقىلاردۇر.

ئۇيغۇرلارنىڭ سىرك ئويۇنلىرىغا قىزىقماسلىغىدىكى سەۋەپ، بىزدە سىركقا مۇناسىۋەتلىك ھەر خىل ئويۇنلارنى بابىغا يەتكۈزۈپ ئورۇنلايدىغان كەسىپ ئېگىلىرىنىڭ يوقلىغى بولسا كېرەك، دەپ ئويلايمەن.

يېقىندا ئوزبەكستان، قىرغىزستان جۇمھۇرىيەتلىرىدە بولۇپ، ئەڭ ئاخىرى ئالمۇتىدا 20 كۈن مابەينىدا ئوز ھۈنەرلىرىنى نامايىش قىلغان ئۇرۇمچى شەھىرىدىن كەلگەن ژىگىت، قىزلارنى ھەقىقەتەنمۇ ئۇيغۇر سىركىنىڭ ماھىرلىرى دېسەك خالتالاشمايمىز.

ئەپسۇس! ئۇ ئۇيغۇر بالىلىرىنىڭ ھۈنەرلىرىنى خەلقىمىز كورەلمەي قالدى، دېسەكمۇ بولىدۇ. سەۋەبى «خىتاي سىركى» دەپ ئاتالغان بۇ سىركنىڭ تەركىبى پەقەت ئۇيغۇر ژىگىت ـ قىزلىرىدىن دەپ كىم ئويلىغان.

ـ بىز تاشكەنت، بىشكېك شەھەرلىرىدە بولۇپ قايتتۇق. تاماشىبىنلار ئارىسىدا ئۇيغۇرلار ناھايىتى كام بولدى. ئالمۇتا شەھىرىدە بولسا، بۇ ئۇچۇنچى قېتىمقى سەپىرىمىز، بۇ يەردىمۇ شۇ ئەھۋال، ـ دەيدۇ سىرك ئەزاسى ئابدۇۋەلى ئابلىمىت سوھبەت ئارا.

سىركنىڭ ئېچىلىشى ئەي ـ سۈنەي، ناغىرلاردا ئورۇنلىنىدىغان ئۇيغۇرنىڭ سازلىرىدىن باشلانىدى. مىللىي كىيىملەردە ئۇيغۇر ژىگىت ـ قىزلىرى ئوز ھۈنەرلىرىنى سازغا ماسلاشتۇرۇپ ئىجرا قىلىشتى. ئېگىزلىكتە ئاغامچىدا مېڭىش، ئاغامچىدا ئۇيغۇرچە ئۇسسۇلنى ئىجرا قىلىشى ھەممىنى ئاپىرىن دېگۈزدى. ئابدۇۋەلى ئابلىمىت، يۈسۈپجان تايىرلارنىڭ تەخسە ئويۇنلىرى، بوتاكوز تۇرغان، جەمىلە ئەيسالارنىڭ قاچىدىكى گۈللەرنى ئېگىزلىككە كوتىرىش، بىر توپ ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭ ياغلىق ئۇسسۇللىرى، ئەڭ كىچىك قاتناشچىلار دىلرابا بىلەن مىرزىگۈلنىڭ چاققان، ئەۋرىشىم ھەرىكەت ـ ئويۇنلىرى تاماشىبىنلارنى ھەيران قالدۇردى.

ئۇمۇمەن، ئېلان ـ ئافىشلاردا «خىتاي سىركى» دەپ ئاتالغان بۇ سىركنىڭ «ئۇيغۇر سىركى» دەپ ئاتالغىنى دۇرۇس ئىدى. شۇ چاغدا، ئۇيغۇر تاماشىبىنلار كوپلەپ ئىشتىراك قىلاتتى، دەپ ئويلايمىز. شۇ ئارقىلىق ئۇيغۇر سىركى مېھمانلىرىنىڭ ھۈنەرلىرىدىن كوپچىلىك بەھىرلىنەتتى.

بەختىشات سوپىيېۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

جەڭچىنىڭ خاتىرىسى

جامخاننىڭ سەرگۈزەشتىلىرى

مەن بۇ ئادەم بىلەن ھەر كورۇشكىنىمدە تەمشكىدۇر ئۇزاق پاراڭلىششنى خالار ئىدىم. چۈنكى، ئۇنىڭ ئوز دەۋرىدە بىسىپ ئوتكەن يولى بىزنىڭ شەرقىي تۇركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىمىزنىڭ پاجىەلىك ئايا قىلىششىنىڭ زەررىچە بىر كورۇنۇشى ئىدى.

ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ۋە ئوزىمۇ قورغاس ـ چىلپەكزىدە تۇغۇلۇپ ئوسكەن كىشىلەر بولۇپ، ئانىسى شەھىرىپاخۇن (شەھرىپ ئاۋغان دەپمۇ ئاتىشىدۇ) دېگەن كىشى، يۇرت ئىچىدە ئىناۋەتلىك دېخان ـ باغۋەن ئىدى، يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى ژۇركۈزۈلگەن مەزگىلدە تەرىلغۇ يەر، مال مۇلكى پۇتۇنلەي مۇسادىرە قىلىنغان ۋە ئوزى پومىشىك ئاتالغان ئىدى.

بىز تەرىپىنى قىلماقچى بولغان شەھرىپاخۇننىڭ چوڭ ئوغلى، سابىق شەرقىي تۇركىستان مىللىي ئارمىيە جەڭچىسى جامخان جاپپارخانوۋ تۇر. ئۇ تەڭرى تېغىنىڭ جەنۇبىدا، ژىراق ئاقسۇ كونا شەھىرىنىڭ 37 ـ ئاتلىق پولكىدا خىزمەت قىلاتتى.

جامخان مىللىي ئارمىيە سېپىگە ئاتلىنىپ كەتكەن ئەشۇ قىرىق سەككىزىنچى ژىلدىن بۇيان ئاردىدا خېلە ۋاقىت ئوتكەن بولسىمۇ ئائىلىسىگە كېلىپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ تۇرمۇشىنى كوزدىن كەچۈرەلمىگەن.

ئىنقىلاپ ئۇچقۇنلىرى بۇ يەرگىمۇ كەلدى

1944 ـ ژىلى نويابردا شەرقىي تۇركىستاننىڭ ئىلى ژىلايىتى نىلقا ناھىيىسىنىڭ تاغلىرىدا باشلانغان كومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى مىللىي ـ ئازاتلىق ئىنقىلابىنىڭ ئوت ـ ئۇچقۇنلىرى تورغاس چىلپەكزە ناھىيىسىگىمۇ يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا ناھىيىدە كومىنداڭ ھەربىلىرىنىڭ بىر روتا چېرىكلىرى تۇراتتى. كومىنداڭچى ختايلار «ئالتە ئوغرى»غا قارشى جىددىي تەييارلىق قىلىپ، سىرتتىن ئاشلىق، يەم ـ چوپلەرنى سېپىل ئىچىگە توپلاشقا باشلىدى. سېپىل سىرتىدىكى ختايلارنى ئىچىگە كوچۈرۈپ كىرگۈزىۋالدى. (كومىنداڭنىڭ غۇلجا ساقچى ئىدارىسى قوزغىلاڭچىلار تەرىپىدىن تار ـ مار قىلىنغاندىن كېيىن سۈيدۈك، كۈرە، چىلپەكزە ۋە لوسگۈك قاتارلىق جايلاردىكى ختايلار سېپىل دەرۋازىلىرىنى تاقاپ خەلىققە قارىتىپ ئوق ئېتىشقا باشلىدى. دەل شۇ كۈنلىرى چىلپەكزىدە قولىدا قۇرالى بار ئادەملەر توپى پەيدا بولدى. بۇنى كورگەن ناھىيە خەلقى ۋە يېزىلاردىكى دېخانلار كومىنداڭچىلارغا قارشى غازاتقا ھازىرلاندى. تېخى ئەندىلا ئون يەتتە ياشقا قەدەم باسقان جامخان دادىسىنىڭ تاياق ـ توقماقلار تەييارلاۋاتقانلىغىنى كورۇپ:

ـ دادا، بۇ نېمە ئۈچۈن؟ ـ دەپ سوردى.

ـ ئوغلۇم، بىز ختاي زالىملىرىغا قارشى قوزغالدۇق، ـ دېدى شەھرىپا خۇنكام، ـ نېلقىدا غېنى باتۇر دېگەن ژېگىت چىقىپ كومىنداڭچىلارنى قوغلاپ سۈرۈپتۇ. مونۇ توخماقلارنىڭ بىرىنى سەن تۇتسەن، يۇرتىمىزنى زالىملاردىن ئازات قىلىمىز...

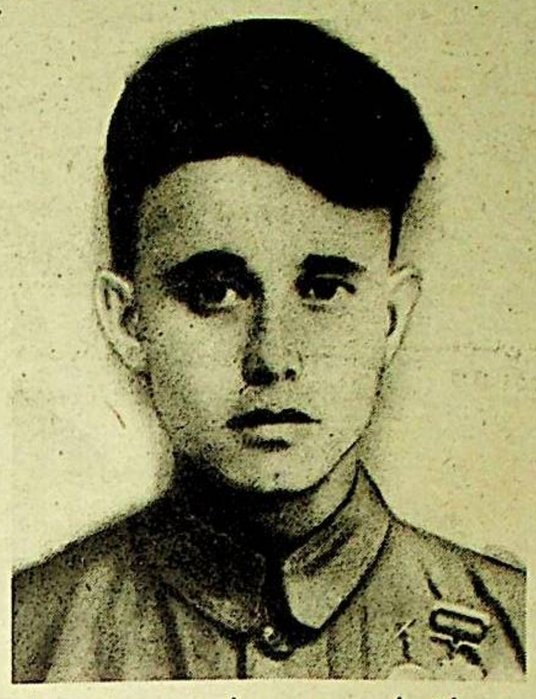

مانـاس دەرياسى بويىدا

شەرقىي تۇركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىنى ئىلى، ئالتاي، تارباغاتايلاردا ئۇزۇل ـ كېسىل غەلبە قازىنىپ، ئۇچ ۋىلايەت خەلقى ئازاتلىققا ئېرىشتى. مىللىي ئارمىيەمىز قالغان ۋىلايەتلەرنى ئازات قىلىش ئۈچۈن سېپىنى كېڭەيتىپ تولۇق قۇراللىنىپ، ئۇرۇمچىگە ھوجۇم قىلماقچى بولغاندا ژۇقۇرىدىن بۇيرۇق كېلىپ مانـاس دەرياسى بويىدا توختاپ قالدى. شۇ چاغدا ئالدىنقى سەپ ساۋەن ئايرىم ئاتلىق پولكىغا يېكىندىن مىللىي ئارمىيە سېپىگە ئېلىنغان بىر توپ ياش جەڭچىلەر قوشۇلدى. موشۇ ژېگىتلەرنىڭ ئىچىدە ژېگىرمە ياشلىق جامخان شەھرىپمۇ بار ئىدى. ھەممە تەرەپتىن قابىلىيەتلىك، ئىرادىلىك بۇ ژېگىتنى رەھبەرلىك ژۇژۇد كوماندىرى قىلىپ بەلگۈلەپ ئالاۋسۇن تاغلىرىنى ئىچىگە ئەۋەتتى.

مانـاس دەرياسى ئالاۋسۇن تاغلىرىنىڭ قارمۇزلۇق چوققىلىرىدىن ئېقىپ چۈشكەن سۇلارنىڭ قوشۇلىشىدىن ھاسىل بولغان كىچىك بىر دەريا ئىدى. مىللىي ئارمىيە ئەينە شۇ دەريا بويىدا مۇداپىە قۇرۇشقا مەجبۇر بولغان. جامخان ئوزىنىڭ جەڭچىلىرى بىلەن تاغ ئىچىدە چېگارا كۈزەتمەكتە ئىدى. ئايلار ئوتتى ھوجۇم قىلىشقا بۇيرۇق يوق. مانا شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە پولك شتابىدىن بىر قايغۇلۇق خەۋەر كەلدى.

«رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمىي باشلىق بېجىنگە ژىغىنغا كېتىۋاتقان شەرقىي تۇركىستان ھوكۇمەت دېلېگاتسىيەسى ئائېروپلان قازاسىغا ئۇچراپ ھالاك بولدى...» بۇ دەھشەتلىك شۇم خەۋەر جەڭچىلەر ئارسىدا كۈچلۈك غۇل ـ غۇلا پەيدا قىلدى. «بۇ ئەتەي قىلىنغان سۇيقەست، بىزگە بۇ يېرۇق كېرەك، دۇشمەنگە ھوجۇم قىلىمىز...» دېگەنگە ئوخشاش دولقۇنلۇق سادالار كوتىرىلدى. بىراق، ھەربىي ئىنتىزامغا بوي سۇنماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. پۇتۇن سۈرۈك بىر ئارمىيەنى بىر ئەچچە ژىلدىن بۇيان مانـاس دەرياسى بويىدا تۇتۇپ تۇرۇشنىڭ باش قوماندانى، ئائېروپىلان كومېدىيەسىنىڭ ھەم رېژىسسىورىنىڭ موسكۋا ـ كرېمل ئېكەنلىگىدە شەك ـ شۈبھە يوق ئىدى.

مىللىي ئارمىيە «جېغاكچۇننىڭ» كىيىمىنى كىيدى

مىللىي ئارمىيەنى مانـاس دەرياسى بويىدا تۇتۇپ تۇرغان غەيرى كۈچنىڭ يوشۇرۇن سىرى مانا ئەندى ئاشكارە ئېچىلدى. 1949 ـ ژىلى كوممۇنىست ختايلارنۇز ئارمىيەسىنى ئۇچ ۋىلايەتكە كىرگۈزۈپ ئورۇنلاشتۇردى. مىللىي قىسملاردا جۇڭگو ئىنقىلابىنى ۋە خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسى توغرىلىق لېكسىيەلەر ئوقۇلدى. جەڭچىلەر گە ماركسىزم ـ لېنىنىزم ئىدىيەسى تەشۋىق قىلىندى. «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ بىر تەركىبى قىسمى...» دېگەن ماۋزىدىكى ئىنىڭ سوزى ئېلان قىلىندى. ئەتىجىدە ئارمىيە ئىچىدە چوڭ ئوزگىرىشلەر بولۇپ، باشلىقلارنىڭ ئورنى ئالماشتۇرۇلدى.

ـ بىزنىڭ پولك (ساۋەن ئايرىم ئاتلىق پولك) نى مانـاس دەرياسى بويىدىن يەنىسخەيگە يوتكەپ كېلىپ، ئۇ يەردىن ئارال توپىگە ئېلىپ كەتتى، ـ دەپ ئەسلەيدۇ جامخان شەھرىپ، ـ پۈتۈن جەڭچىلەر «جۇڭگو خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسى»نىڭ كىيىمىنى كىيدى. كىيىن بىز ئاقسۇ كونا شەھەر 37 ـ ئاتلىق پولكىنىڭ ئورنىغا بارىدىغان بولدۇق. بىزنىڭ ئورنىمىزغا ختاي ئەسكەرلىرى ئورۇنلاشتى. بىز كۈندىن ـ كۈنگە چېكىنۋاتقان مەغلۇپ ئارمىيەگە ئوخشاپ قالدۇق.

بىزنى ئاقسۇغا ئۇزۇتۇۋاتقاندا پولكوۋنىك لېبىكىن: «... سىلەر كومىنداڭ ئارمىيەسىگە قاتتىق زەربە بېرىپ، ئۇنى يەڭگەن كۈچلۈك ئارمىيە، بۇندىن كېيىنمۇ جەڭگىۋارلىغىڭلارنى تېخىمۇ يوقاتماڭلار» دېدى.

بىز مۇزداۋاندىن ئېشىپ ئاقسۇغا كەلگەندە قولىمىزدىكى ئاتلارنى تامام ژىغىۋېلىپ، ھەممىزنى تەكلىماكانغا ئوستەڭ چېپىپ، بوز يەر ئېچىشقا ھايدىدى.

تارىمدا ئوستەڭ چېپىش ۋە بوز يەر ئېچىش

1952 ـ ژىلى يەر ئىسلاھاتى باشلانغاندا دەرت توكۈش ئۈچ ئېلىپ كەتتى. تەربىيەلەنگەن ئاكتىۋلار «مەسلىسى بارلار»دەپ قارالغانلار ئۈستىدىن ئىشكاپەت قىلاتتى. بىزگە ئۈزۈنلىغى 25 كىلومېتر، كەڭلىگى 16 مېتر، چوڭقۇرلىغى 4 مېتر قىلىپ چىپىلىدىغان ئوستەڭنىڭ لايىھىسى بېرىلدى ۋە ئوستەڭنى ئىككى يېرىم ئايدا پۈتىرىش تاپشۇرۇلدى. بىز ئوستەڭنى ئۈچ ئاي دېگەندە زورغا چېپىپ پۈتەردۇق. ئىچكەن سۈيىمىز شورلۇق بولغاچقا قوساق ئاغرىغى پەيدا بولۇپ ئاغرىپ ياتقانلار ھەتتا ئولۇپ كەتكەنلەر بولدى.

بوز يەر ئېچىپ دېخانچىلىق قىلىش ئوستەڭ چاپقاندىنمۇ ئېغىر تۇيۇلدى. توغراقلىق قېلىن جاككاللىقلارنى تۇزلەشكە توغرا كەلدى. ئاقسۇ خەلقى بىزنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىمىزنى كورۇپ ئىنتايىن ھايانجانلاندى. تەكلىماكانىنىڭ 30 ـ 40 گرا دۇسلۇق كويۇپ تۇرغان ئىسسىقلىرىغا بەرداشلىق بېرىپ، يېرىم ئاچ قوساق بولۇپ ئىشلەتتۇق. زالىم زوراۋانلارنىڭ بىزگە قىلچىمۇ ئىچى ئاغرىماتتى. شۇ ژىلى كەتمەن بىلەن يەر ئاغدۇرۇپ تېرىغان بۇغدايدىن مول ھوسۇل ئالغان ئىدۇق. شۇنچە كوپ ئاشلىق ئېگىسىدىن بېسوراق ئىچكىرىگە توشۇپ كېتىلدى. بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق زومىگەرلىك بولامدۇ؟!

يەتتە ژىلدىن كىيىن

1955ـ ژىلى ـ يەتتە ژىلدىن كىيىن قورغاس چىلپەكزىدىكى ئاتا ـ ئانامنى كورۇپ كېلىشكە رۇخسەت قىلىندى. ئويگە كەلسەم دادام ئاغرىق، بارلىق ئېغىرچىلىق ئانامغا قاپتۇ. دادامىلارنى پومىشىك ئائىلە دەپ ئالدىغا ھېچ كىم كىرمەيدىكەن. مېنى ھەربىي كىيىم بىلەن كورگەن كىشىلەر ئويگە ئانچە ـ مۇنچە كىرىشكە باشلىدى. ھېلىمۇ دادام بىچارە تىنىم تاپماي ئىشلەپ بۇ قورا ـ جايلارنى قىلىپ قويغان ئېكەن. ئاخىرىدا ماكانىنىز كەمبەغەللەرگە ئەسقېتىپتۇ. ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ ئوينىڭ ئىشلىرىنى قىلىپ بەردىم. دادام بىلەن ئانام ماڭا: «كوزىمىزنىڭ ئوچۇق ۋاقتىدا ئويلۇك ـ ئوچاقلىق بولغىن، بالام» دەپ مېنى ئويلەپ قويۇشتى. بالىلىرىمىزنىڭ بۇگۈنكى موشۇ ئانىسى تۇران ھاجى ئايىم بىلەن شۇ چاغدا ئېكالىنىپ قوشۇلغان ئىدۇق.

ئوۋا چولىدە

دەم ئېلىشىم ئاياقلاشقاندىن كېيىن توپ ـ توغرا قەشقەر 13 ـ دىۋىزىيەگە قايتىپ كەلدىم. قىسمدا چوڭ ئوزگىرىشلەر بولۇۋاتقان ئېكەن. ئاڭلىق، بىلىم سەۋىيەلىك ئوقىتىشىرلارنى ئۈياق ـ بۇياققا يوتكەپ ئالماشتۇرۇپ بېرىتۇ. مېنى قاراشھەر دىۋىزىيەسىگە بوزىيەرنىڭ ئوچۇن قۇرۇلۇش ـ تېخنىك كادىرى قىلىپ بەلگۈلەپ بۇيرۇق چىقىرىپتۇ. مەن كانىۋدا كېڭەش ئىشلىرىدىن ئاز ـ تولا ئوگىنىپ تەجرىبە ساۋاق ئالغان ئىدىم. شۇنىڭ ئوچۇنمىكىن دەپ ئويلىدىم. قارا شەھەر دىۋىزىيە كوماندىرى كورلىدا ئوۋا چولىدە بوز يەر ئېچىش باشلانغانلىغىنى ئېيتىپ، مېنىڭ ۋاقتىلىق شۇ يەرگە بېرىشىمنى ئوختۇردى. مەن ئۇ يەرگە بارغاندا قەشقەردىن 800 مەھبۇس بوز يەر ئېچىشقا كەلتۈرۈلدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى مىلىيلار ئېكەن. بىزنالتە يۈز ئادەم ئوۋا چولىدە ئوچكە بولۇپ ئوپ ئوستەڭ قۇرۇلۇشى ۋە بوز يەر ئېچىشقا قاتناشتۇق. مېنىڭ ئەترىتىمدە ئىككى يۈز چە ئادەم بار ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە 17 ياشتىن 70 ياشقىچە كىشىلەر بار ئىدى. ئۇلار ھەرخىل ئەيىپلەرنىڭ تاقىلىشى بىلەن ئالدى 10، كەينى ئۈچ ئېلىغا سوتلانغانلار ئېكەن. ئۇلار بىلەن تونۇشۇپ چىقىپ پۈت ـ قوللىرىدىكى كىشەن، كويزىلارنى ئالغۇزۇۋەتتىم.

يېشى ئاتمىشتىن ئاشقان ئاتىخان دېگەن كىشى بىلەن سوھبەتلىشىپ كورسەم ئۇ پومېشىك تەرگۈچىگە ئاجرىتىلغان ئېكەن. قولىدا ئوتتۇز مو يېرى، بىرنات ھارۋۇ، ئىككى كالا، ئىككى ساپان، بەش ئېغىز ئوي، ئىككى مو يەردە ئەنجۇرلۇك بېغى بار ئېكەن. ئوغلى سەمەت بىر ختاينى ئۇرۇپ قويغانلىغى ۋەۋىزى ئاكتىۋلارغا تىل تەككۈز گەنلىگى ئۈچۈن قول ـ پۇتىغا كويزا ـ كىشەن سېلىنغان ئېكەن.

كوك دالا گوسخوزىدا...

1956 ـ ژىلى ئىلى ۋادىسىدىكى كوك دالادا قۇرۇلغان دولەت ئېگىلىكىدىكى دېخانچىلىق ئىشلىرىغا يوتكەلدۇق. بۇ يەردىمۇ ئوستەڭ قۇرۇلۇشى ۋە بوز يەر ئېچىشقا قاتناشتۇق. ھەربىي دېگەن ئېتىمىز بولغىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە دېخان ئېدۇق. ھەربىي تېخنىكا ئۈگىتىلمەتتى. سىياسى كومىسسارلار ختايلاردىن ئىدى. ئىككى ئۈچ ژىل ئىچىدە قاغجىراپ ياتقان دالانى كۈللەنگەن باغۋە بوستانلىققا ئايلاندۇرۇۋەتتۇق.

ختاي كوممۇنىستلىرى «يەرلىك مىللەتچىلىكە قارشى ھەرىكەت» باشلاپ كوك دالا گوسخوزىدىكى كورنەكلىك مىللىي ئوفىتسىر، كادىرلارنى ئوتتۇرىغا سورەپ چىقىپ كۈرەش قىلدى. مايور ئوسمان، باتالبون كوماندىرى ھۇسەيىن قاتارلىق كىشىلەرنى يالغان بەدنامىلارنى تاقاپ قولغا ئالدى. مېنىمۇ قاتتىق كۈرەش قىلدى. «سىنىپ يات، مىللەتچى ئۇنسۇر»دەپ ئاتالدىم، شۇنىڭ بىلەن ئىلاجسىز ۋەتەننى تەرك ئېتىپ، مىڭ بىر تەسلىكتە1959 ـ ژىلى كېڭەش ئېلىگە كوچۇپ چىقتىم. ھازىر قىرغىزستاننىڭ ئالامىدىن ناھىيەسى لېبىدىنوۋكا يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلۋاتىمىز. ئۇچ ئوغۇل، ئىككى قىزىمىز بار. پۇتۇن ئائىلىمىز بىلەن ۋەتەن تەغدىرى توغرىلىق سوزلىشىمىز ۋە ئۇنى ئويلاپ، خەلقىمىزنىڭ ئېغىر قىسمىتىگە ئېچىنىمىز.

ئىبراھىم بارات.

ھەممە ئۈچۈن پايدىلىق

ئەنەس بىننى مالىك رەزىياللاھودىن رىۋايەت قىلىندۇكى، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلايىھىسسالام مۇنداق دېگەن: ھەر قانداق مۇسۇلمان ئەھلى كوچەت تىكىپ زىرائەت تېرىسا سوۋاپلىق. چۈنكى ئۇلارنى ئىنسانلار، ئۇچار قۇشلار، ھايۋانلاريىسە، ئەجرە قىلغۇچى ئۈچۈن سەدىقە ئورنىدا بولىدۇ. كوچىلارغا، بوش جايلارغا، چولىلەرگە مېۋىلىك ۋە مېۋىسىز كوچەت تىكىش مۇسۇلمانلار ئۈچۈن سۈننەت. كىمكى سوۋاپلىق ئىش قىلىمەن دېسە، كوچەت تىكسۇن، گۈللەر تېرىسۇن، ئۇلارنىڭ تۈۋىنى يۇمشىتىپ، سۇغىرىپ، پەرۋىش قىلسۇن. كوچەتلەر ئوسۇپ باراقسان بولسا، كوچىلار زېنەتلىنىدۇ، قورالار باغ، چوللەر ئورمان بولىدۇ. مېۋىلەر چېچەكلىسە، ئۇلاردىن چىققان خۇشبۇي ھىد ئىنسانلارغا راھەت بېغىشلايدۇ. ئىسىق كۈنلەردە سايەبېرىپ ھاۋانى سالقىن قىلىدۇ. مېۋىلەرنى ئادەملەر، قۇشلار، جان ـ جانىۋارلار يەپ ئوزۇقلىنىدۇ. داستىخانلىرىمىز نازۇ ـ نېمەتكە تولىدۇ. كېسىلگەن ياغاچلار بولسا ئوي، سېلىش ئۈچۈن قۇرۇلۇش ماتېريالى بولىدۇ.

ئەندى زىرائەت بولسا، ئىنسانلار ئۈچۈن ئاساسىي ئوزۇقتۇر. تىرىك جان نانسىز، كوكتات، يەل ـ يېمىشسىز ياشالمايدۇ. ئادەملەرگەھاۋا، سۇ قانداق زورۇر بولسا، ئۇلار ئۇنىڭدىنمۇ زورۇردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ دېخانچىلىق ئەڭ ئۈلۈق كەسىپ. دېخانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار سەھەر تۇرۇپ، جىسمانىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇ سالامەتلىك ئۈچۈن پايدىلىق.

قىرغىزستان پېرىزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ بىيىل مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتتە دېخانچىلىقنى رىۋاجلاندۇرۇش، شەھەر، يېزىلارنى ئاۋاتلاشتۇرۇش ھەققىدە ئالاھىدە پەرمان چىقاردى. يەرلەرنى ئاق قويماي زىرائەت تېرىش، دېخانلارنى ھاجەتلىك تېخنىكا، ئۇرۇق ۋە باشقىلار بىلەن تەمىنلەشنى قارار قىلدى. بۇ چارە ـ تەدبىرلەر ئوز نەتىجىسىنى بەرمەكتە. ھازىر جۇمھۇرىيەتتىكى ئېتىزلىرى بىلەن يېزىلىرىدا ئەمگەك نەغمىسى ياڭرىماقتا.

تۇرسۇن ھاجىم قۇربانى
قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى.

سەپەر تەسراتلری

ئانا یۇرتقا تازىم

30 ژیلدىن كېيىن ئانا ۋەتەنگە بېرىشقا نەسىپ بولغان ئېدى. كوز ئالدىمدا ـ تىكەنلىك سىملارنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئەزىز تۇپراق ـ ئانا ۋەتەن تۇرۇپتۇ. سېغىنىش ئوتى پۈتۈن ۋۇجۇدىمنى قاپلاپ، يانماقتا. نە قىلاي، ئوپكىدەپ ۋىغلاپ كەتتىم...

خەيرىيات، رەھىمسىز، مۇدھىش توساقتىن ئوتتۇم. مېنى كۆتۈۋېلىش ئۈچۈن چىققان بىر توپ ئادەملەرنىڭ رەڭگى سولاشقان، روھى توۋەن. ئۇزلىرىنى قورۇق باسقان بولۇپ، ئۇلار مېنىڭ ئۇرۇق ـ تۇققان، ئەل ـ ئاغىنە، ساۋاقداشلىرىم ئېدى...

غۇلجا يولى ـ ئاتا ـ بوۋىلار يولى. ئىپەك يولى، چوڭ كاراۋان يولى. سادىر پالۋان، ئىلاخۇن، ئەلاخان سۇلتان، قاشىي، بىلال نازىم، ئۇزۇكۇملار بىپسىپ ئوتكەن مۇقەددەس يول. چوڭ يولدا ماشىنىلار غۇيۇلداپ كېتىپ بارىدۇ. مەن خىياللار دىڭىزىغا غەرىق بولۇپ، ھەر تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتىمەن. چوڭ يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە سېلىنغان ئويلەر، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ۋۇركەن ئادەملەر ئومسە، ياتلار كورۇندۇ. بۇلار كىملەر؟ كەلگۈندىلەر ئوخشايدۇ! خۇددى قۇغۇنلۇققا قۇنۇۋالغان قارا قارغىلارنىڭ ئوزى. غۇلجا شەھرىگە بارغىنچە بىر پارچە ئالا يەرمۇ قالماپتۇ. بۇلاردىن باشقا يەرنېگىلىرى يوقنىڭ ئورنىدا كورۇندۇ. نېمە سەۋەپ، قېنى مېنىڭ ئوز خەلقىم، بىر زامانلاردا مەيدىسىنى كېرىپ ۋۇرۇۋىدىغان غۇلجا خەلقى، ئۇلارنى يەرۋۇتتىمۇ؟...

مانا باغرى كەڭ بېرىكەت ـ شەپقىتى توكۇلۇپ تۇرىدىغان، باغۇ ـ بوستان كوزەل غۇلجا شەھرىگە يېتىپ كەلدۇق. چۇش مەزگىلى ئېدى. كوچىلاردا ئادەملەر ئۇرغۇن. شەھەر خەلقى كوزۇمگە بولەكچىلا كورۇندى. رەڭگى ـ روھى، كىيىم ـ كېچەك، ۋۇرۇش ـ تۇرۇشىمۇ باشقىچە. بىراق، يەرلىك خەلق ئاز، كوچۇرۇپ كېلىنگەنلەر چىق ئېدى.

ئەتىسى، ئەتىگەندىن باشلاپ، بىزنى (ئايالىم، قىزىم بىلەن بارغان ئېدىم) ئوزمەللىكلىرىم (دوڭ مەھەللىك)، ئەل ـ ئاغىنىلەر، ئۇرۇق ـ توققانلار يوقلاپ كىرىشتى. بىچارىلەر كوپ ئوزگىرىپ كەتكەن، ئۇزۇن ۋىللاردىن بېرى ئايرىلىپ كەتكەن ئۇرۇق ـ تۇققان، يېقىن تونۇش ـ بىلىشلىرىنى سوراشتى. بىز ئۇلارغا ئامانلىق سالاملىرىنى يەتكۈزدۇق.

بىز، ئانام رەھمىتىنىڭ قەبرىگە زىيارەت قىلماقچى بولدۇق. ئانام غۇلجا شەھىرىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان قارادۇڭ ئىكىزلىكىگە دەپىن قىلىنغان ئېكەن. بىز شەھەرنىڭ بىر نەچچە كوچىلىرىنى ئارىلاپ ماڭغاندا، كوزۇم كوچىلارنىڭ نامىلىرىغا چۈشۈپ قالدى. كوچىلارنىڭ نامىلىرى خىتايچە ـ خۇاگخە، دۇگغاك، شىنخۇا دەپ ئاتىلىپتۇ. ئەسلى ئۇيغۇرچە نامىلىرى ئوچرىلىپ، ئىزىدىن يوقالغان. يەرلىك خەلق بۇ نامىلارنىڭ مەناسىغا چۈشەنسۇن، چۈشەنمىسۇن ئاتاشقا مەجبۇر. كوچا بويلاپ كېتىپ بېرىپ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تىلەمچىلىك قىلىپ ئولتارغان ياشلارنى كوردۇم. شۇنىڭدەك، ئەقلىدىن ئايرىلغان قىز ـ جۇگانلار، ياش ـ قېرى ئەرلەرنى ئوچرىتىپ، كوڭلۇم بۇزۇلدى، روھىم ھالىتىمگە قاتتىق تەسىر قىلدى. چۈنكى، ئوزىنىڭ باي ئانا ۋەتىنىدە ياشاپ تۇرۇپ، ئىنسان ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولغان مىللەتنىڭ موشۇنداق ئېغىر نامىراتچىلىقتا، خورلۇقتا ياشاۋاتقىنىغا ۋۇرۇكىم پارە ـ پارە بولغان ئېدى...

قارادۇڭ مەھەللىسىدىن ئوتۇپ، ئېگىز دوڭگە جايلاشقان قەبىرستانلىققا كەلدۇق. ئوڭ تەرەپتە قەبىرسىز ئويمانلىق تۇراتتى. بۇ يەر مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ئوزۇم كوچىلارنىڭ نامىلىرىغا ئاتىلىپ ئادەملەرنى ئاتىدىغان جايغا ئايلانغان ئېكەن. ۋۇجۇدۇمدا بىرتۇرلۈك شۇركۈنۈش پەيدا بولدى. چۈنكى، ئاڭلىشىمچە، موشۇ يەردە مېنىڭ يېقىن سەپداشلىرىمدىن بىر نەچچىسى كۆناسىز ئېتىلغان ئېكەن...

ئۇيغۇرلار دەپىن قىلىنغان تۇپراق بېشىغا بېرىپ، ئانامغا قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئەترا پقا قارىسام، مۇسۇلمانلار قەبىرستانلىققا يانداشىپ، نا ھايىتى چوڭ توپا دوگلانغان قەبىرلەرگە كوزۇم چۈشۈپ قالدى. ئاڭلىشىمچە، بۇ خىتايلارنىڭ قەبىرستانلىغى ئېكەن. شۇ يەردە بىرسىنىڭ «بۇلارنىڭ ئوزلىرى ئەمەس، ئولۇكمۇ بىزسىز ياشالمايدۇ» دېگەن سوزى يادىمغا كەلدى...

بازارغا كىرىپ، ئارىلاپ ۋۇردۇم. بارلىق دۇكانلار مەيلى ھوكۇمەت ئېگىدارچىلىغىدا بولسۇن، مەيلى ئايرىم شەخسلەرنىڭ بولسۇن، 90 پروتسېنتى خىتايلار تەرىپىدىن ئېگىلەپ ئېلىنغان چۈنكى، دۇكانلارغا ئالىدىن ـ ئالا خىتاي سودىگەرلىرى بەلگۈلىنىپ، ئىچىكىرى خىتايدىن كېلىدىغان ماللار پەقەت شۇلار ئۈچۈن يەتكۈزۈلىدىكەن. ئەندى يەرلىك خەلق ـ ئۇيغۇر سودىگەرلىرى بولسا، ئوزلىرى ئىچكىرى خىتايغا بېرىپ، ماللارنى ئوزلىرى ئەكىلىشى كېرەك ئېمىش...

كوچا ـ كوچىلارغا جايلاشقان ئاشخانا، ئاشپۇزۇلىلاردا ئادەمنىڭ ئىشتىپىنى ئاچىدىغان مېيىزلىك ئۇيغۇر تاناملىرى ـ لەگمەن، مانتا، پولۇ، ساما، پەرمۇدە، چۇشۇرە، جۇۋاۋا، ھەر تۈرلۈك قورۇما سەيلەر، توخۇ، بېلىق، كاللا ـ پاقالچەك، ئوپكە ـ ھېسىپ ۋە ھەر خىل كاۋاپلار دايىم سىزنى ئوزىگە جەلىپ قىلىدۇ. بىراق، يەرلىك خەلققە قارىغاندا، بۇنىڭ ئاساسىي ئىستىمالچىلىرى خىتايلار ئېكەن...

گوش بازىرى. قاساپلار تىلە قىلىپ ئېسىۋەتكەن كالا، قوي گوشلىرىنى كورۇپ، ئالمىسكىزمۇ، بىر پەس زوقلىنىپ تۇرغىنىڭ كېلىدۇ. ئۇلارنى ئون كىلوگرامىلاپ ئېلىۋاتقان يەنە شۇ كەلگۈندىلەر...

باققال بازىرى. ئۇيغۇر باققالىرىنىڭ تەگزە ـ سېۋەتلىرىدە تىزىلىپ تۇرغان ئىلىنىڭ داڭلىق ئالمىلىرى، ئورۇك، شاپتۇل، ئەينۇلا، ئەشپۇت، جىنەستە، گىلاس، ۋە باشقىمۇ مېۋىلەر ئوزىنىڭ ئەجايىپ پۇرىغى، تەملىكلىگى بىلەن ئادەمنى مەپتۇن قىلىدۇ. بىراق، ئەپسۇسلىنىدىغان يېرى ـ يەنە شۇ ئىچكىرىدىن چىققان، چاقىرىلمىغان مېھمانلار ئېلىۋاتقان. بولارخۇددى ئىلىنى شۇراۋاتقاندەك سېزىلىدۇ ئادەمگە...

ئىدارە ـ جەمىيەتلەردە، كارخانا، زاۋۇدلاردا، ئۇزۇلۇش مەھكىملىرىدە ئاساسەن خىتايلار ئىشلەيدىكەن، يەنى بارلىق ئىشلەپ چىقىرىش كورۇنلىرىنىڭ 90 پروتسېنتىنى خىتايلار ئېگىلىگەن. ئەندى يەرلىك خەلق بولسا، ئىشسىز. كوچا ـ كوچىلاردا توپ بولۇپ ۋۇركەن ياشلارنىڭ گاڭگىراپ ۋۇركىنىنى كورسىگىز، قەلبىڭىز ئىگرايدۇ...

مەن، ئوزەمنى ئوقۇتقان ئۇستازلىرىمنى، بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرىمنى ئۇچرىتىپ، ھېچ بىرسىدىن خوشال قايتقىنىم يوق. كوپچىلىگىنىڭ چىرايىغا قارىگىز، كوپ جاپا چەككەنلىگى، ھوقۇقسىزلىغى سېزىلىپ تۇرىدۇ. يەنە سوزلەشسىمۇ، ئەترايىغا بېقىپ چوچۇپ قارىشىدۇ. بولۇپمۇ، كومۇنىستىك خىتاي مەمۇرىيىتى تەرىپىدىن ۋۇركۈزۈلگەن مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا ئۇزىنىڭ مىللىي زىيالىلارنىڭ ناھەق ئېتىلغانلىغىنى ئاڭلاپ، ۋۇرەك ـ باغرىم پارە ـ پارا بولدى.

دېمەك، مەن سېغىنىپ بارغان ۋەتىنىم، خەلقىم ھازىرقى ۋاقىتتا دەھشەتلىك ھالەتكە چۇشۇپ قالغان، يەنى كېچە ـ كۈندۈز تىنىمىز چىقىپ كېلىۋاتقان خىتايلار تەرىپىدىن دەپسەندە قىلىنماقتا. خەلقىم ئىزسىز، سوراقسىز يوقاپ كېتىش گىردابىغا كېلىپ قالغان. بىر شائىر ئېيتقاندەك، «يوقلىپ كېتىۋاتقان ھايۋاناتلار قىزىل كىتابقا يېزىلىپ، ئۇلارنىڭ ساقلىنىپ قېلىشىغىمنى يەيدىكەنۇ، مېنىڭ خەلقىمنىڭ غېمىنى يەيدىغانلار بارمۇ، بو ئالەمدە؟!».

ئوسمان تۇردى،
بىشكېك شەھىرى.

ئىجتىمائىي مەسىلە

پېنسىيەلەر ئېگىلىرىنى تېپىۋاتىدۇ

ھازىرقى ئېغىر ئىختىسادىي ئەھۋالدا بولۇۋېتىۋاتقان پېنسىيەلەر ۋە ئاھالىنىڭ تەمىناتى ناچار قاتلاملىرى ئۈچۈن ھايات كەچۈرۈش يېنىك بولۇۋاتقىنى يوق. تېخىمۇ كىشىلىك پېنسىيەلىرى ۋە يارىدەم پۇللىرى ئوز ۋاقتىدا قولىغا تەگمەيۋاتقانلىغى ئۇلارنى نامراتلىق گىرداۋىگە يېقىنلاشتۇردى.

ئەينە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك تالدىقورغان ۋىلايەتلىك پروكۇراتۇرىسى ۋە ئۇنىڭ يەرلىك ئورگانلىرى پېنسىونېرلارنىڭ ۋە ناچارتەمىن قىلىنغان كىشىلەرنىڭ مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلىش توغرىلىق قانۇن ـ تەلەپلىرىنىڭ قاندىق ئىجرا قىلىنۋاتقانلىغىنى نازارەت قىلدى.

ئەتىجىدە ۋىلايەت بويىچە 1995 ـ ۋىلى پېنسىيە ۋەيارەم پۇل ئالىدىغان 130 مىڭدىن ئوشۇق ئادەمنىڭ تىزىمغا ئىلىنغانلىغى ئېنىقلاندى. كارخانىلار بىلەن مەھكىمىلەر ئارقىلىق پېنسىيە فوندىغا 390,4 مىللىون تەڭگە ئاغدۇرۇلغان. ئوتكەن ۋىلنىڭ ئاخىرقى ئىككى ئېيىدا كارخانىلار بىلەن مەھكىمىلەرنىڭ پېنسىيە فوندىغا بولغان قەرزى 6 ، 193 مىللىون تەڭگىنى تەشكىل قىلغان.

ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈش جەريانىدا قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش فاكتلىرىنىڭ ئاز ئەمەسلىگى ئېنىقلاندى. بەزى جايلاردا پېنسىيە، يارىدەم پۇللىرى توغرا ھېسابلانمای، بىرلىرىگە ئارتۇق، ئىككىنچى بىرلىرىگە كام بەلگۈلەنگەنلىگى پاش قىلىندى. قانۇنغا خىلاپلىق مۇنداق ئەھۋاللارۋىلايەتنىڭ كېر بۇلاق، كوكۇ، ئۇيگىنىتاس، سارقانت ناھىيىلىرىدە كوپرەك ئوروۇن ئالغان.

پېنسىيە فوندىغا چۈشىۋاتقان مەبلەغنىڭ ئازلىغىدىن بەزىدە ئادەملەر ئۈچ ـ تورت ئاي پېنسىيەسىز قالغانلىغىنى پات ـ پات ئاڭلاپ ۋۇرىمىز. مەسىلەن، پېنسىيە فوندىغا تالدىقورغان شەھىرىدىكى كارخانىلار 111 مىڭ 670 تەڭگە، قارىتال ناھىيەسى ـ 24 مىڭ 676 تەڭگە، ئۇيگىنتاس ناھىيەسى ـ 26 مىڭ 176 تەڭگە قەرزدار.

بەزى بىر جايلاردا پېنسىيە ئۈچۈن بەلگۈلەنگەن ئاخچا باشقا مەخسەتلەر ئۈچۈن سەرپ قىلىنۋاتقانلىغى، پېنسىيە ۋە يارىدەم پۇللىرىنى تولەشتىكى باشقىمۇ جىددىي كامچىلىقلارنىڭ ئوروۇن ئېلىۋاتقانلىغى ئالىكارە بولدى. بۇنىڭغا ئەيىبلىك ئادەملەر جىددىي ئالاھىدە ئورۇلدى.

ۋىلايەتلىك پروكۇراتۇرا ئوزىنىڭ يەرلىك ئورگانلىرىغا مەزكۇر ئىجتىمائىي مەسىلىنى داۋاملىق رەۋشتە داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن كورسەتمە بەردى.

ئا. تۇدىياروۋ.
تالدىقورغان ۋىلايىتى.

مۇنداقمۇ بولىدۇ

ساموليوتنىڭ ژۇك بولۇمىدىن شىر چىققاندا ھامال تاڭ قېتىپ قالغان

پارىژ. ئورلى ئائېروپورتىدا ھامال (ژۇك توشۇغۇچى) بوئىنگ ـ 747 ساموليوتنىڭ ژۇك بولۇمىنىڭ ئىشىكىنى ئاچقاندا ۋە ئۇنىڭغا 150 كىلوگراممىلىق شىر ئېتىلىپ چىققان چاغدا بۇ دەھشەتلىك ھادىسىدىن جېنى چىقىپ كەتكىلى تاسلا قالغان!

38 ياشلىق ئېلىين بوك ئەس ـ ھوشىنى ئېغىپ، دەھشەتلىك چىقراپ كېلىۋاتقان شىردىن قېچىپ، ئىشىكنى يېپىپ ئۇلگەرگىچە، شىر ئۇنىڭ ئوڭ مۇرسىنى ۋە قولىنى چىشلەۋالغان.

ساشا ئىسىملىق بۇ شىرنى جەنۇبىي ئافرىكىدىن فرانسىيەنىڭ ھايۋاناتلار بېغىدىن ئېلىپ ماڭغان بولۇپ، ساموليوتقا بېسىش ئالدىدا ئۇنىڭغا ئۇخلىتىدىغان ئوكول قىلىنغان، ئوكول ۋاقتىنىڭ ئوتۈشى بىلەن تەسىر قىلىشتىن قالغان. ساشا ئوخشىپ، قەپەزنى بۇزۇپ، يەيدىغان بىرەر نەرسە ئىزدەپ تۇرغاندا، ھېچ نەرسىدىن بېخەۋەر ئېلىين ئورلى ئائېروپورتىدايلۇۋچىلار ۋۇكلىرىنى چۇشىرىش ئۈچۈن ژۇك بولۇمىنىڭ ئىشىكىنى ئاچقان ئېدى.

ـ بۇ مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئەڭ دەھشەتلىك پەيت بولغان ئېدى، ـ دېدى تورت كۈندىن كېيىن ئاغىرىقخانىدىن چىققان ئېلىين.

ئائېروپورتقا ھايۋاناتلار بېغىنىڭ خادىمىنى چاقىرتىپ ساشىغا يەنە ئۇخلىتىدىغان ئوكول سېلىپ ئېلىپ كېتىشكە توغرا كەلدى.

بانك ئوغرىسى قاچاي دېگەندە چاقماق چۇشۇپ ئولگەن

پارىژ. قۇراللىق باندىت بانكىنى بۇلاپ، ئەندىلا ئوز ماشىنىسىغا چۇشەي دەپ تۇرغان چاغدا، چاقماق زەربىسىدىن ئۇ شۇ يەردىلا ئولگەن.

پولتسىيە ئولگەن باندىتنى تونۇغان. ئۇ ئىلگىرى بىر نەچچە چوڭ ئوغرىلىق ۋە باسقۇنچىلىق جىنايەتلىرىنى قىلغان ۋىكىرمە بەش ياشلىق ژاك تروزان بولۇپ چىقتى. پولتسىيە ئۇزۇندىن بۇيان تروزاننى ئىز دەپ ۋۇرەتتى.

قىز بىلەن ژىگىت نېكا قىلىنىۋاتقان پەيتتە كويۇپ كەتكەن

تۇنىيا، كولۇمبىيە. ئىجىملىك ئىستىمال قىلىۋاتقان مېھمانلار چىركوغا تەسادىپىي ئوت قويىۋەتكەندە، يېزىدىكى ئوي مەراسىمى پاجىەگە ئايلانغان.

ئوت ئاپىتىدىن ژىگىت، قىز ۋە يەنە 23 ئادەم ھالاك بولغان.

ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى مەس مېھمانلار شامدانىنى ئورۇۋىتىۋەتكەن ۋە ئوت ئۇچقۇنى مېھراپتىكى قەغەز گۈل بېزەكلەرگە تۇتىشىپ، ھەش ـ پەش دېگىچە ئوت ھەممە يەرگە تارقىلىپ كەتكەن، دەپ ھېسابلايدۇ.

* * *

ناۋاي ئوزىنى خېمىر ژۇغۇرۇش ماشىنىسىغا تاشلاپ ئولىۋالغان

توكىو. 47 ياشلىق ناۋاي ئوزى ئىشلەيدىغان بولۇچكا تەييارلايدىغان فابرىكىدا ئاھايىتى يوغان خېمىر ژۇغۇرۇش ماشىنىسىغا ئوزىنى تاشلاپ ئولىۋالغان. ئۇچ بالىنىڭ ئاتىسى بولغان ئۇ ئوتكەن ژىلى ئايالى ئويدىن كېتىپ قالغاندىن بۇيان، قاتتىق چۇشكۈنلۈك كەتۈچراپ ئازابلىنىپ ژۇرگەن ئېدى، دەپ بىلدۈرىدى پولتسىيە خادىمى. فابرىكا ئىشچىلىرى خېمىردىن يوغان بىر ئۈيۈل نەرسىنى بايقاپ، قارىسا ئۇ ناۋاينىڭ جەسىدى بولۇپ چىقتى.

* * *

بالىلار كونكۇرسىدىن كېيىن 32 ئادەم يارىدار بولغان!

گۈزەللىك كونكۇرسىغا ئىشتراك قىلغان بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى زالغا بېسىپ كىرىپ، بىرىنچى مۇكاپاتنىڭ ناتوغرا بېرىلگەنلىگى ئۈچۈن جېدەل ئۈيۈشتۇرغاندىن كېيىن، ئوتتۇز ئىككى ئادەم يارىدار بولغان ۋە ئۇلاردىن بەشى ئاغرىقخانىغا ئېلىپ كېتىلگەن.

شاھىتلارنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، كاراكاستا (ۋېنېسۇئېلا) بولغان بالىلار كونكۇرسىدا بىرىنچىلىكنى ئالغان بالىنىڭ ئىسمى ئاتالغاندىن كېيىن ئۇرۇش ـ جېدەل باشلانغان. غەزەپلەنگەن ئاتا ـ ئانىلار سەھنىگە بېسىپ كىرىپ، سۈدىيالارغا ھۇجۇم قىلغان ۋە ئوز ئارا مۇشلىشىش باشلانغان.

ئەترايتا قاتتىق چىقىراش، ۋاقىراش ئاۋازلىرى يانگراپ، ھەممىلا يەردە قان كورۇنۇپ تۇراتتى. مەن ئومۇرۇمدەمۇنداق دەھشەتلىك ھادىسىنى كورمىگەن، ۋەقىە يۈز بەرگەن يەرنى ئەينە شۇنداق تەسۋىرلىدى كۈۋاچىلارنىڭ بىرى.

* * *

بايلارنىڭ بالىلىرى پۇل يەۋاتىدۇ.

سىۋىرىخ، شۋېيتساريە. سىۋىرىخ بالىلىرىدا بېكى ئادەت ـ ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ پۇلىنى يەۋتىشكە ئوخشاش غەلىتە ھەۋەس پەيدا بولغان.

ـ ئوسمۇرلەر ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ پۇلىنى ئوغرلايدۇ، ئاندىن ئۇنى قاينىتىپ يەۋىتىدۇ، ـ دەيدۇ سوتسىولوگ رودۋېر ئوبېرست ـ ئاتا ـ ئانىلار پۇلىغا نىسبەتەن مۇنداق نەپرەتلىك مۇناسىۋەتتە بولۇش بالىلارنىڭ ئوز ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ ماددىي بايلىقلىرىغا قارشى نارازلىغىنى ئىپادىلەيدۇ.

ـ بۇ جەمىيەت ئەھۋالىنىڭ ئوز ئالاھىدىلىگىگە ئىگە كورسەتكۈچتۇر. بالا پۇلنى قانچىلىك كوپ يەۋەتسە، ئاغىنىلىرى ئالدىدا ئۇنىڭ ئابرويى شۇنچىلىك ئاشىدۇ. بىر بالا بىر كېچىدە 12 مىڭ دوللارنى يەۋەتكەن، ـ دەيدۇ ئوبېست.

* * *

قېدىمىي رىملىقلار بۇنىڭدىن 2000 ژىل ئىلگىرى ئاسماندا ئۇچۇش ئاپپاراتلىرىغا ئىگە بولغان

رىم، ئىتالىيە. قېدىمىي رىملىقلار ئېھتىمال، ھەربىي ـ ھاۋا كۈچلىرىگە ئىگە بولغان بولسا كېرەك!

ئاتاقلىق ئارخېئولوگ كارل ببللنى ئەينە شۇنداق تەخمىنىي ئوتتۇرىغا قويدى. رەت قىلىپ بولمايدىغان ئارخېئولوگىيەلىك فاكتلار مۇنداق تەخمىنىي ئوتتۇرغا قويۇش ئۈچۈن ئاساس بولدى. دوكتور ببللنى ئوزى تاپقان مېتاللدىن ياسالغان قانات پارچىلىرى توغرىلىق ھەيران قالارلىق مەلۇماتلارنى ئېلان قىلغان، بۇ تېپىلما قاناتلىق ماشىنىنىڭ بىر پارچىسىنى ئەسلىتىدۇ. تېپىلمىنىڭ سەنەسى ئېرامىزدىن ئىلگەركى 1 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا توغرا كېلىدىغانلىغىنى ئېنىقلاندى.

تېپىلما پوخرالار ۋە ھەربىي ئاۋاتورلار تەرىپىدىن تەكشۈرۈشتىن ئوتكۈزۈلدى، ئۇلار يەكدىللىق بىلەن، قانداقتۇ مۇرەككەپ مېخانىزمنىڭ مەزكۇر قىسمى ئەمەس، جايىپ ئائېرودىناميكىلىق خۇسۇسىيەتلەركە ئېگە ۋە ئەتىمالىم، ھاۋادا ئۇچۇشقا قادىر بولغان ئۇچۇش ئاپپاراتىنىڭ قانىتى بولغان بولۇشى مۇمكىن، دەپ خۇلاسە چىقاردى. ھازىرقى ۋاقىتتا تېپىلمىنى خىيۇستونىكى (ئا ق ش) مۇتەخەسىسلەر تەكشۈرمەكتە.

* * *

100 ياشلىق شوفيور 30 مىنوتتا ئۇچ ئادەمنى بېسىپ كەتكەن

بائۇرۇ، برازىلىيە. پولتسىيە يېرىم سائات ئىچىدە ئايرىم ئۇچ ھادىسىدە ئۇچ ئادەمنى ماشىنىدا دەسسىتىپ ئولتىرىكەن يۈز ياشلىق جايىمى ئالكانتارىنىڭ شوفيورلۇق گۇۋاناممىسىنى تارتىۋالغان.

ـ شوفيور شۇنچىلىك قېرىپ كەتكەن ۋە كوزى كورمەيدىغان ئادەم ئەمەس، ئۇ ھېچ قاچان ئادەم دەسسىتىش توغرىلىق ئويلاپمۇ كورمىگەن، ئۇ ئادەتتىكى يولداتۇ. ۋەنگە قاراپ كېتىپ باراتتى، ـ دەيدۇ پولتسىيە ئىنسپېكتورى فرانىشكو گۇماريس.

ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى مۇنداق ياشانغان شوفيور ئۈچۈن لايىق كېلىدىغان جازانى تاپالماي ئاۋارە.

مەمنۇن

سالامىمنى يەتكۈز سابا

رۇبائىيلار

ئىزدىسەڭ ئانىنىڭ ئىسىق مېھرىنى،
سېغىنساڭ ئايرىلغان يارىڭ چېھرىنى.
كىنىسەڭ كىندىك قان توككەن يېرىگىنى،
ئوقىغىن ئەل سويگەن شائىر شېئىرىنى.

* * *

يامانغا يولىماس ئېكەن قايغۇ - دەرت،
يېپىشار ياخشىغا ئۇ رودۇپايدەك.
تۇگىتەر ئادەمنى، تۇگەتكەن كەبى،
ئۇپىللە قۇرۇتى يوپۇرماقنى يەپ...

* * *

كورسەتسەڭ ئوزگىگە قۇۋ- شۇملۇغۇگىنى،
كورسەتسەن هاياتتىن تارتقۇلۇغۇگىنى.
كەچۈرەر بۇ ئانا تارىخ هەممىنى،
ياق، ئەسلا كەچۈرمەس ساتقۇنلۇغۇگىنى...

* * *

ئام، ۋەتەن، سېنى دەپ سەندىن ئايرىلدۇق،
قان توكتۇق هەم ئەزىز تەندىن ئايرىلدۇق.
بۇلبۇل شوق سايىرار ئوز گۈلشىندىلا،
گۈلشەنسىز ئام، شېرىن سۇخەندىن ئايرىلدۇق.

* * *

ۋەتەندەك دۇنيادا بۇيۇك ئامەت يوق،
ۋەتەننى سويۇشتەك زور ماتانەت يوق.
چەتلەردە ۋەتەننىڭ دەردىن تارتماقتەك،
ئۇرەكتە ئازابۇ يەنەراهەت يوق!

* * *

بىرىگە دۇشمەنمەن، مىڭغا دوستمەن،
دوستلارغا ئامراقمەن، دۇشمەنگە ئوچمەن.
دۇشمىنىم تىلەيدۇ ماغدىرسىزلىغىم،
خەلقىمچۈن تۇگىمەس ماغدىرمەن، كۈچمەن.

* * *

تاش كەبى يارىتىپ قۇم قىلدىڭ پەلەك،
ئوت ئىدىم، ئاخىرى كۈل قىلدىڭ پەلەك.
هېلەيۇ - نەيىرەگدە نى - نى باشلارنى
پېقىرتىپ ئەجەپ قۇۋ - شۇم قىلدىڭ پەلەك!

* * *

كوكۈلۈم بار تېخى هېچ كىمگە بولمىگەن،
كۈلكۈم بار تېخى جىق، ئالدا كۈلمىگەن.
تۇگەشتى دېمىگىن تارتقان دەرتلەرگە،
نى جوشقۇن ئارمىنىم بار هە، ئولمىگەن!

* * *

هاياتلىق - بوشۇك هەم تاۋۇت ئارىسى،
ئۇ - كۈننىڭ يورۇغى، تۇننىڭ قارىسى.
ئەل ئەسكە ئالارى ئومۇرنىڭ بىلىمىگە،
بەرداشلىق، قانائەت ئېكەن دورىسى.

* * *

كورۇنۇپ گۈل كەبى كويدۇردىڭ مېنى،
«ساڭا كويدۇم!»دېسەم، سويدۇردۇڭ مېنى.
دەسلەپ ئوز مەيلىمگە كوندەرگەن ئېدىم،
ئەندىچۇ، بىر ئومۇر كوندۇردىڭ مېنى...

* * *

سېغىنىپ ئوتىمىز ئەشۇ ياشلىقنى،
سېغىنغان كەبى هور قەلەمقاشلىقنى.
ئالدىنىپ بۇ رەڭۋاز دۇنياغا ئەجەپ،
ئام، كىنەپ ئوتىمىز هەقنى، راسلىقنى.

* * *

كويۇپ هەم يېنىپلا ئوتەر ئىچ - تېشىم،
تاش كەبى قاتار كام بۇ غەملىك بېشىم.
كەلتۇردى شۇ هالغا خەلقىم قىسمىتى،
بوش كەلسەم مىڭ بىر تۇن ئاقار كوز يېشىم.

* * *

كەپ ئەمەس، قولىڭدىن كەتسە ئامىتىڭ،
كەپ ئەمەس پوكۇلسە مەغرۇر قامىتىڭ.
بەس، يېنىپ ژۇرەكتە ئوت مۇهەببىتىڭ.
پەرۋازغا تەييار بوپ تۇرسا قانىتىڭ...

* * *

ئانامنىڭ سۈتىدىن كىرگەن "ئانا تىل"-
ياشايمەن ساڭا هېچ تەككۈزمەستىن تىل.
دۇدۇقلاپ، يە سېنى ئۇنتۇپ قالسام گەر،
باغرىمنى خەنجەردەك بىسىڭدا سەن تىل.

* * *

كورگىنىڭ دۇنياغا كېلىپ ئەي ئىنسان،
پەلەكنىڭ قىسمى - رەڭۋازلىق، يالغان.
ئارتۇق دەرت بولمىسا كېرەك هىجراندىن،
ئانا يۇرت دىدارىن كورۇش بىر ئارمان!

* * *

ئانىسىز كۈنلەرنى ئوتكۈزدىمغۇ تەس،
ئانىسى بارلارغا قىلىمەن هەۋەس.
ئانىسىز ئام، تىرىك ژىتىم بولغاندا،
تۈيۈلار ئېكەن بۇ كەڭ جاهان - قەپەز.

* * *

ئاننى قاخشاتقان ئادەم - قارا ئۇز،
ئاننى كۈيلەيمەن تا ژۇمغىچە كوز.
ئانىلار مېهرى كەڭ جاهانغا تەڭدۇر،
تۇگىمەس ئانىلار هەقىدە هېچ سوز.

* * *

هاياتتا دوست، ئىناق ئوتكەن ياخشىدۇر،
چىن ئىنسان قەدىرىگە يەتكەن ياخشىدۇر.
ژۇرگىچە ناپاكلار ئىچرە بۇرۇختۇم،
چوللەرگە باش ئېلىپ كەتكەن ياخشىدۇر.

* * *

نامەرتكە هوشىيار سالغىن سەن نەزەر،
هەر نەپەس ئەيلىگىن ئۇنىڭدىن هەزەر.
قولىدىن نامەرتنىڭ سۇ دەپ ئىچكىنىڭ،
سۇ ئەمەس، ئىچىگگە بوپ كىرەر زەھەر.

* * *

سۇ بىلەن ئېھ، ئوتسىز ياشىماق ئېغىر،
ئىنسانغا ئۇمۇتسىز ياشىماق ئېغىر.
ئۇلارسىز بىر نېمە قىلىپ چىدايسەن،
هەممىدىن ئوز يۇرتسىز ياشىماق ئېغىر.

* * *

قارىغىن، گۈللەردە ئومۇر - هايات بار،
گۈللەردە خۇش پۇراق - شاتلىق بار، دەرت بار.
قىزىل رەڭ ئالدى گۈل قۇياشنى كورۇپ،
گۈلدىچۇ ئادەمدە يوق ئار - ئۇيات بار!

* * *

دېسەممەن، نېمانچە ئوت بوپ ئوچسەن،
قۇش بولۇپ دىلدارغا ئوقتەك ئوچسەن!
دېدىڭ، ئېھ، دۇنياڭا تاج - تەختتىن ئارتۇق،
مۇهەببەت - سويگودىن قانداق كېچسەن!

* * *

كوز ژۇمساق، بولارمىز كوپ ئوتمەي توپراق،
توپراقتا ئۇنەر گۈل ژە ياكى يانتاق.
قەدىرلىك، قەدىرسىز بولۇش ئوزەگدىن،
سانچىشىڭ تىكەن يە چېچىش خۇش پۇراق.

* * *

مۇهەببەت چولىنىم ئوچكەن ئوخشايدۇ،
ئام، ئارزۇ تاغلىرىم كوچكەن ئوخشايدۇ.
دۇنياڭا بىر مېنىڭ كوزۇم تەلمۇرگەن
يارىمغا يات كوزلەر چۇشكەن ئوخشايدۇ.

* * *

ئىلهام تۇلپارىنى كوندۇرگەن شائىر،
تەشنا قەلبلەرگە گۈل ئوندۇرگەن شائىر.
شاتلىغىن ئانا يۇرت - خەلقىگە ئاتاپ،
دەرت - غەمنى ئىچىگە سىڭدۇرگەن شائىر.

* * *

ئەل ئىچرە بولدۇم مەن ئەركە پەرزەنت - ئەر،
ئايرىلىپ ژەتەندىن ئام، بولدۇمغۇ يەر.
ئەي پەلەك، ئېچىنىپ قويامسەنكىن تاڭ،
ئۇرۇلۇپ تاشقا چىل - چىل بولسا گوهەر.

* * *

غىجىغىم كەلدى بىر نادان - ئاخماققا،
دېگەچ: «يەپ - ئىچپ كۈل، ئوينا قاۋاققا»
ئەشۇ چاغ كەلدى كوز ئالدىمغا مېنىڭ،
بىر چوشقا سلىنىپ ژۇرگەن پاتقاققا ...

* * *

تەغدىرنىڭ ئىشىغا هەيران بولىمەن،
بىلمەيمەن، قاچان چىن ئىنسان بولىمەن!
ياخشىنى ژىغلىتىپ، كۈلسەم هە، بۇگۈن،
بىلمەن، ئەتىلا ژەيران بولىمەن...

* * *

سېغىنىپ قالدىم، ئېھ، يۇرت هاۋاسىنى،
سېغىنىپ قالدىم نەغمە - ناۋاسىنى.
ئوزەمنى قويار جاي تاپالمايمەن ئام،
سېغىنىپ قالغاندا دىلراباسىنى...

* * *

سورىدى بىرى: «سەن بەختلىكمۇ؟ دەپ،
يۇرت - خەلقىڭ تاجۇ هەم تەختلىكمۇ دەپ.
ئالدىمدا بەختىم ئۇ - ئارمىنىم، دېدىم،
بۇگۈنكى ئېغىر كۈن ژاقىتلىققۇ دەپ.

* * *

ژۇرسەن دۇنيا، مەنسەپ - ئەمەل قوغلاپ،
كېپىنەك مىسالى گۈل - هەسەل قوغلاپ.
ئەتراپقا قارىغىن، ئارقاڭدا يەنە
ژۇرمىسۇن سېنى ئۇ شۇم ئەجەل قوغلاپ...

* * *

يېڭى چىققان ئاي قاشتەك - يۇرۇق بولدى،
ياشلىقنى ئەسلىتىپ كوزەل، شوق بولدى.
بايقىسام ئۇ سەۋرى ساقلاپ شۇكىرانە،
ئاقىبەت هوسنىگە ئۇ تولۇق بولدى...

* * *

ئۇپرىماس ئالتۇن بار خەلقىم قەلبىدە،
ئوچمەس چوغ - يالقۇن بار خەلقىم قەلبىدە.
نازىمۇ، لۇتۇن بار خەلقىم قەلبىدە،
هەم شائىر مەمنۇن بار خەلقىم قەلبىدە.

* * *

زاماندىن ژۇرەكنىڭ كەتكەن دەزى بار،
رەنجىشىم كوپ ئۇندىن، قەلبىنىڭ ئەرزى بار.
پەش قىلما جەننەتنى ماڭا ئەي راهىپ،
مەن ئۇچۇن دوزاقنىڭ بۇگۈن پەيزى بار.

* * *

سېلىپ كور قەدىرىگنى، دوستۇم بازارغا،
بىلمۇال قەدىرىگنى، يەتمەي قازاغا.
تاغدەكمەن دەپ بۇگۈن ئانچە كېرىلمە،
ئايلىنىپ قالسەن ئەتە مازارغا...

* * *

بىر چاغلار جاهاندا ئۇلۇقتىڭ ژەتەن،
مەرتلىرىڭ بىلەن ئاق يوللۇقتىڭ ژەتەن!
ئەلەرگە كەتتى شۇ گۈل - بەرنالىغىڭ؟
ئەجەپ تويماس ياۋغا يولۇقتىڭ ژەتەن!

* * *

دوست، يەتكىن تىرىكتە ئىنسان قەدىرىگە،
ياخشىلىق قىپ، ئامال تاپقىن تەغدىرگە.
ئىختىيار قىلماستىن بىر كۈنى ئاخىر،
ئامالسىز كېتەرسەن تورپراق - قەبىرگە.

* * *

يېتەلمەي قالسەن، يوق دۇنيا چېكى،
هاياتنىڭ چېكى بار، تۇرماس شۇ پېتى.
ئوزگىدە قالىدۇ ژىققان دۇنياڭ،
ئالتۇن سوز ژىققاننىڭ ژۇتمەيدۇ ئېتى.

* * *

كىمگىدۇ بۇ ئالەم - مۇهەببەت ئالەم،
كىمگىدۇ شۇكۇرلۇك، قانائەت ئالەم.
بارىغا كېرىلىپ، يوققا قاخشىما،
بېرىلگەن ساڭا ئۇ ئامانەت ئالەم...

* * *

ئەتىنىڭ غېمىنى قىلماسلىق كېرەك،
ئەتكى ئومرۇڭنىڭ بىل، رىسقى بولەك.
مال - دۇنيا ژىغىش ئەڭ ئاخماقنىڭ ئىشى،
تاپقاننى تەڭ كورەر سېخى ئەر ژۇرەك.

* * *

يېپىشتىم پاكلارغا هەردەم هەر مەهەل،
بال هەرە پاكلىقتىن ژىققاندەك هەسەل.
قەلبىمدە ژايىغا يەتكۈزۈپ ئۇنى،
خەلقىمگە هەدىيە قىلدىم شوق غەزەل.

* * *

ژىقىلاي مەيلى ئۇ توگىدىن - ناردىن،
غۇلاپمۇ چۇشەي هەم چوققىدىن، غاردىن.
چىدايمەن ئەي خۇدا، بەندەم دېسەڭ گەر،
نېرى قىل مېنى شۇ ئىچى بەك تاردىن...

* * *

ئادەملەر - ئادەمگە هامان دەردىسەر،
كۈچلۈكلەر - كۈچسىزنىڭ بېشىنى كېسەر.
بىرى - كوزا ياسار ئانا توپىسىدىن،
بىرى - دوست قېنىنى مەي قىلىپ ئىچەر.

* * *

تورت قۇرنىڭ بىرىدە جانىجان ژەتەن،
بىرىدە غەمگۇزار ئانىجان جەزمەن.
كونا دوست مەرتلىكى ياشار بىرىدە،
بىرىدە ژاپادار يار - ئۇ گۈلبەدەن.

* * *

بۇلبۇل دەر «مەن ئاشىق - زار گۈل ژەسلىگە،
بۇ قىسمەت ئەجداتتىن قالغان ئەسلىگە»
دېدىم:«بەك ئورغۇپ،خۇش، چاڭ - چاڭ
سايرايسەن؟»سەددىچىن سىرتىغا چىقىپ، ئۇ ئۇيغۇر -
دېدى: «ياق، ژىغلايمەن ئوكسۇپ ئەسلىدە...»

* * *

گۈل ئەمەس، گۈلدىكى تىكەننى خارلا،
دوست ئەمەس، بەدنىيەت دۇشمەننى خارلا.
خارلىما ئەقىل هەم ژىجدان، ئەركىگنى،
بىلەكتە كۈچۈگنى، كەتمەندە خارلا...

* * *

ئەي ژەتەن، تاغلىرىڭ تېشى سەدەپقۇ،
بېغىڭدا گۈل هىدى - دىلغا مەدەتقۇ.
شاھ كەيپىن سۈرەتتىم ئىچىپ بۇلىغىڭ -
سۈلىرى - مەي، ژادى - ئالتۇن قەدەھقۇ.

* * *

جان ژەتەن چوللىرىگنى ئاۋات قىلسام،
سۈيىگنى بال، داننى مەن ئاۋات قىلسام.
قەدىرىگە يېتىمەن سويۇپ بارلارنىڭ،
يوقلارنىڭ قەبرىگە مەن تاۋاپ قىلسام...

* * *

سېغىنىش ئوت بولۇپ كويىدۇ تەندە،
ژەتەننىڭ ژەسلىنى كورمەي ژۇرگەندە.
يات يۇرتنىڭ رەيىنى تارتماس مەيلىگنى،
بولسەن زار يۇرتتا ئوسكەن تىكەنگە...

يېزىقلار

هاسىدىكى يېزىق

مۇكچەيگەن، ئاقساقال ئۇرانلارغا
پارىشىپ تۇرۇمەن بولۇپ چىن مەددەت.
ئۇر كەبى كېرەكمەن كوزى ئەماغا،
ژاپادار دوستىدەك يارىمەن يېتىلەپ.

بوشۇكتىكى يېزىق

باغرىمدا يېتىپ چوڭ بولغان بوۋاقنىڭ،
تىلەيمەن بولسۇن دەپ بەختىڭ - تەلىيى.
مىنىڭدە يېتىلگەن لۇتۇن، سوتوقنىڭ،
بار قۇلاق تۇۋىدە ئانا ئەللىيى.

ساناتتىكى يېزىق

ئومرۇڭنىڭ ئولچىمى ژاقىتتۇر پەقەت،
ئالتۇندەك باهالىق ئوتكەز هەردەمنى.
بىر كۈننى ژىلغا تەڭ قىلىپ ئوتكەزمەك،
مۇراتقا يەتكۈزەر ئەشۇ ئادەمنى.

ئەينەكتىكى يېزىق

هوسنىڭ ئاق - قارىمۇ يوشۇرماي ئەسلا،
ئاشكارە ئەيلەيمەن ئەزىز برادەر.
ئوزەڭنى ئوگشىغىن ئەزەر سېپ ماڭا،
ئوزقىگدىن ئەيمەنسەڭ، سالمىغىن ئەزەر.

تاغاققىتىكى يېزىق

ئام، قىزىنىڭ سۈمبۈلدەك چاچلىرى ئارا،
باغرىم پارە - پارە بولۇپ پايرايمەن.
قۇندۇز چاچ ژىگىت هەم ئاپىاق چاچ ئانا،
هوسنىكە - هوسۇنلەر قوشۇپ تارايمەن.

چەينەكتىكى يېزىق

غادىيىش سىگگەنگەن تەبىتىكە،
هېچ پايدا بەرمىدى ماڭا ئۇ ئادەت.
ئېگىلىپ، چاي قۇيۇپ ئاددىي چىنىكە،
كۈن كورۇپ ژۇرىمەن، مانا ئاقىبەت.

قەدەھتىكى يېزىق

قارىغىن، قانچىلىك سۈزۈكمەن، ئاپىاق،
لېۋىگە تەككەنمەن شاهلارنىڭ بىر چاغ.
ژاپادار يار، دوست بىلەن خۇش كەيىتە،
قولىڭغا ئال مېنى ژۇرىگىڭ بوپ تاغ.

تونۇردىكى يېزىق

مىڭ ژىللىق ئومۇرنى سۈرگەن مەن تونۇر،
بارلىققا كەلتۇرگەن مېنى شۇ ئۇيغۇر.
ئەسلى، ژەسلى دېخان، دان، ئاتىنىڭ پىرى،
ئىسىق نان كەلتۇرۇپ ئاڭا مەن مەغرۇر.

ئوغاققىتىكى يېزىق

بىر چاغ قىلىچ ئېدىم مەن توپ - توز،
قەھرىمدىن كوپ باشلار كېسىلدى.
يامان ئېكەن قان توكۈش، ئەپسۇس،
ئاخىر قەددىم يەرگە ئېگىلدى...

قەشقەرنامە

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ ئالتۇن بوشۇكى،
نەچچە مىڭ يىلىلارنى كورگەن ئەي قەشقەر.
يارالغان سېنىگدە ئۇيغۇر ژۇرىكى،
ئۇ مەڭگۇ سوقمىغى سەندە مۇقەررەر.

خانتەڭرى - گويا بىر بۇركۈتكە قىياس،
ئوڭ قانات ئالتە شەھەر ئىچرە بىربىسەن.
ئوغلۇڭگەمەن، قەلبىمدە ئىشەنچ ژە ئىخلاس،
سەن جاهان تۇرغىچە ئومۇر سۈرۈسەن.

مۇنارلار سويگەن ئۇ بۇيۇك ئوبۇقىگدا،
يۇسۇپ خاس، مەھمۇدىل - ئوگمەس قوش يۇلتۇز،
ئۇيغۇرنىڭ ئەمەس دەپ كىم قىلسا دەۋا،
ئۇزۇلگەي ئەشۇ تىل، كور بولغاي شۇ كوز ...

قەشقەر، سەن مىسالى بىر تۇلپار سۈپەت،
مەھمۇت - ئەل قەشقەرى - ئوننىڭ قاشقىسى.
هەق تارىخ ئالدىدا شەرمەندە ژە لەت،
بىزنىڭ دەپ كاپشىسا مەيلى باشقىسى.

كەتمەيمەن ئۇزاققا مىڭ ژىللار ئاتلاپ،
يەر يۇزىن تەۋرەتكەن چاغدا چىڭگىزخان،
قەشقەر، هە ئۇيغۇرغا ئاتماي ئوق - ساداق،
قاتىل قەلب بۇ ئەلگە ئوز شەرتىن بوزغان...

قەشقەر، سەن توققان ئۇ ئوت ژۇرەك قىزلار،
چىڭگىزنىڭ كوزىنى چاققان، بولۇپ نور.
ئوننىڭ مۇز قەلبىنى ئىرىتىپ شۇندا،
يېزىغىڭ قوللانماق بولغان بىر ئومۇر.

چىڭگىزنىڭ بەلكى بىر هارام بوشتىدۇر،
ئۇ مانجۇ - خىتاي دەپ نام ئالغان كەۋدە.
سايرايسەن؟»سەددىچىن سىرتىغا چىقىپ، ئۇ ئۇيغۇر -
قەشقەرلىق مەيلىچە قىلار دەپسەندە.

قوزغۇن - كۈل باغلاردىن ئۇمۇتنى ئۇزمەس،
بۇلبۇلۇڭ هېچ قاچان قوزغۇنغا توزمەس.
هاياتنىڭ قانۇنى - قەست قىلغان شۇمنى
ئاخىر پەس قىلىشى تەھقىق، مۇقەددەس!

نىزارىي پۇتكەن پاك داستانىم قەشقەر،
راىىيە - سەئىدىنگە ماكانىم قەشقەر!
زەلىلى، نوبىتىي غەزىلى قەشقەر،
ئەجداتىڭ مەر - مەر تاش هەيكىلى قەشقەر.

شاھ مۇنار، زەر كۈمبەز - راۋاقىمەن قەشقەر،
ئەجدادىم توقىغان قوشاقىمەن قەشقەر!
ئىلىم - پەننىڭ ئوتى ئوچمەس ئوچاقىمەن،
سوغۇلماس، قاينىغان بۇلاقىمەن قەشقەر.

تۇداخۇن ئەلنەغمە، هېلىم - سېلىملار،
ئون ئىككى مۇقامنىڭ ئىجاتكارلىرى.
ئىمىن خان، نازۇگۇم، جاهانگىر غوجا،
خەلقىمنىڭ ئېھ، ئولمەس ئىپتىخارلىرى.

تەرىپىڭ سىغماس مىڭ داستانغا قەشقەر،
ژەتەننىڭ تاجى هەم تەختىمەن ئوزەڭ.
سېنى كورمىگەنلەر ئارماندا قەشقەر،
كورگەننىڭ بىر نەپەس بەختىمەن ئوزەڭ!
مۇهەببەت، ئىلهامىم، ئىمانىم قەشقەر!!!

نەشرىيات توھپىسى

كومپوزىتورنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە

ئوتكەن ژىلنىڭ ئاخىرىدا سانكت-پېتىربۇرگتىكى «ئۇتىيالا» نەشرياتى سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ نامزىتى قازاقستان لېنىنكومسومولى مۇكاپاتىنىڭ ساھىبى، دوتسېنت سەنئەت كىبىروۋانىڭ دادىسى نىزامىدىن كىبىروۋ توغرىلىق «مۇزىكانت، كومپوزىتور، خەلىق ساۋزەندىسى، پېداگوگ» دېگەن كىتاۋىنى نەشىر قىلدى. ئاتاقلىق مۇزىكانت ۋە كومپوزىتور نىزامىدىن كىبىروۋنىڭ ئىسمى قازاقستاندىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ سىرتىدىمۇ مۇزىكا مۇخلىسلىرىغا ياخشى مەلۇم. ئۇنىڭ مۇزىكا ئەسەرلىرى، ئۇيغۇر چالغۇ ئەسۋاپلىرى-تەمبىر، بولۇپمۇ ئوزى ئىجات قىلغان ساتا تەمبۇرنى ژۇقۇرى ماھارەت بىلەن چېلىشى، شۇنداقلا ئۇنىڭ ساز ئەسۋاپلىرىمىز ھەققىدىكى كوپلىگەن ماقالىلىرى سەنئەتخۇمار خەلقىمىزنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالدى.

ئالىمە سەنئەت كىبىروۋا دادىسىنىڭ ھاياتىغا بېغىشلىغان مەزكۇر كىتاۋىدا نىزامىدىن كىبىروۋنىڭ كومپوزىتورلۇق، پېداگوگلۇق، سازەندىلىك پائالىيەتلىرىنى يورۇتۇش بىلەن بىللە ئۇمۇمەن شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇرلىرىنىڭ مۇزىكا مەدەنىيىتى توغرىلىقمۇ ئالاھىدە توختالغانلىغىنى تەكىتلەپ ئوتۇش ئورۇنلۇقتۇر.

مەزكۇر كىتابتا نىزامىدىن كىبىروۋنىڭ سەنئەتچى، كومپوزىتور بولۇپ يېتىلىشىدىكى مەشھەتلىك چىغىر يوللىرى ئۇنىڭ ھايات سەھىپىلىرىدىكى كورۇنۇشلەر بىلەن روشەن ئىپادىلەنگەن. ئايرىم بىر ئۇيغۇر كومپوزىتورى ھەققىدە سوز بولغاندا، مۇئەللىپ، ئەلۋەتتە، ئۇمۇمەن ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتى، ئۇنىڭ تەرەققىيات يوللىرى، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېئاترى توغرىلىقمۇ كەڭ دائىرىدە توختالغان، بۇ تەبىئىدۇر، چۈنكى ھەرقانداق ئۇيغۇر كومپوزىتورىنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىنى مىللىي تېئاتىرىمىزدىن ئايرىپ قاراش مۇمكىن ئەمەس.

«ئۇيغۇرلار مۇزىكىنى، ناخشا ئېيتىش ۋە ئۇسسۇل ئويناشنى ئۇمۇمەن ناھايىتى ياخشى كورىدۇ. ئادەتتىكى ھاياتتا سەرەمجان ۋەھىددىي كورۇنىدىغان ئۇلار، مۇزىكا ۋەناخشا ئاھاڭلىرىنى ئاڭلىغاندا بىردىنلا جانلىنىپ كېتىدۇ ۋە پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن ئويۇن-تاماشىغا بېرىلىدۇ... ناخشا، ساز، ئۇسسۇلغا ھەردايىم تەشنا بولۇپ تۇرىدىغان ئۇيغۇرلار ئوكۇش-لۇق يۇرسەت تاپسىلا ئويۇن-تاماشە ئويۇشتۇرۇشقا ئىنتىلىدۇ،...» (م.ۋ. پېۋسوۋ ئەسەرلىرى 1-قىسىم، 172,1895-بەت). بۇنىڭدىن يۇز ژىل ئىلگىرى ئۇيغۇرلار دىيارىنى زىيارەت قىلىپ، ئەينەشۇنداق تەسىرات ئالغان رۇس ئالىمى م.ۋ. پېۋسوۋنىڭ خەلقىمىزنىڭ سەنئەتخۇمارلىغىنى ئىسپاتلايدىغان بۇ پىكىرلەر زىرمۇ ئوز ئەھمىيىتىنى يوقاتقىنى يوق. نىزامىدىن كىبىروۋتەك كەسپىي ۋە قابىلىيەتلىك سازەندىلەرنىڭ خەلىق ھورمەتلەيدىغان، ئۇلارنىڭ ئىجراسىدىكى مۇزىكىنى سويۇپ تىڭشايدىغان ئەھۋالى ھەممىگە مەلۇم.

مەزكۇر كىتابتا كىبىروۋنىڭ سەنئەتچى، كومپوزىتور بولۇپ يېتىلىشىدىكى مەشھەتلىك چىغىر يوللىرى ئۇنىڭ ھايات سەھىپىلىرىدىكى كورۇنۇشلەر بىلەن روشەن ئىپادىلەنگەن. ئايرىم بىر ئۇيغۇر كومپوزىتورى ھەققىدە سوز بولغاندا، مۇئەللىپ، ئەلۋەتتە، ئۇمۇمەن ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتى، ئۇنىڭ تەرەققىيات يوللىرى، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېئاترى توغرىلىقمۇ كەڭ دائىرىدە توختالغان، بۇ تەبىئىدۇر، چۈنكى ھەرقانداق ئۇيغۇر كومپوزىتورىنىڭ ئىجادىي پائالىيىتىنى مىللىي تېئاتىرىمىزدىن ئايرىپ قاراش مۇمكىن ئەمەس.

«ئۇيغۇرلار مۇزىكىنى، ناخشا ئېيتىش ۋە ئۇسسۇل ئويناشنى ئۇمۇمەن ناھايىتى ياخشى كورىدۇ. ئادەتتىكى ھاياتتا سەرەمجان ۋەھىددىي كورۇنىدىغان ئۇلار، مۇزىكا ۋەناخشا ئاھاڭلىرىنى ئاڭلىغاندا بىردىنلا جانلىنىپ كېتىدۇ ۋە پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن ئويۇن-تاماشىغا بېرىلىدۇ... ناخشا، ساز، ئۇسسۇلغا ھەردايىم تەشنا بولۇپ تۇرىدىغان ئۇيغۇرلار ئوكۇش-لۇق يۇرسەت تاپسىلا ئويۇن-تاماشە ئويۇشتۇرۇشقا ئىنتىلىدۇ،...» (م.ۋ. پېۋسوۋنىڭ ئەسەرلىرى 1-قىسىم، 172,1895-بەت). بۇنىڭدىن يۇز ژىل ئىلگىرى ئۇيغۇرلار دىيارىنى زىيارەت قىلىپ، ئەينەشۇنداق تەسىرات ئالغان رۇس ئالىمى م.ۋ. پېۋسوۋنىڭ خەلقىمىزنىڭ سەنئەتخۇمارلىغىنى ئىسپاتلايدىغان بۇ پىكىرلەر زىرمۇ ئوز ئەھمىيىتىنى يوقاتقىنى يوق. نىزامىدىن كىبىروۋتەك كەسپىي ۋە قابىلىيەتلىك سازەندىلەرنىڭ خەلىق ھورمەتلەيدىغان، ئۇلارنىڭ ئىجراسىدىكى مۇزىكىنى سويۇپ تىڭشايدىغان

مەزكۇر كىتابتا نىزامىدىن

ئۇلۇق غالىبىيەتكە — 51 يىل

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
يىل
9 - ماي
(يامان)
پەيشەنبە
№19
(4030)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 - ئىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

سۈرەتتە: بىرتوپ تۇرلۇق ۋەتەن تۇرۇشلۇق قانداشلىرى
ھەم يۇرتداشلىرى كېڭەش لىتىپانىڭ قەرىسانى، ئۇيغۇر
خەلقىنىڭ مۇلەززەم رەھبىرى مىسىر باقىروۋنىڭ قەبرى لاھىدا.

1418 كۈن كۈتكەن ئۇلۇق غالىبىيەت

1941 - 1945 - ئىللاردىكى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا فاشىست گېرمانىيەسى بىلەن ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئادالەتلىك، ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ غالىبىيىتى بىرىنچى ئەسىردىن بېرى چوڭ بايرام سۈپىتىدە تەنتەنىلىك نىشانلىنىپ كەلمەكتە. بۇنداق بولۇشى، قانۇنىي، چۈنكى، دۇنيانى فاشىزىم ئۇللىغىدىن ساقلاپ قالغان خەلىقىمىزنىڭ قەھرىمانلىقىنى ئىنسانىيەت ھېچ قاچان ئۇنۇتمايدۇ. ئۇرۇش مەيدانلىرىدا قازىلىغان چەكسىز چىلەرنىڭ ئەۋلادلىرى ئۇلارنى ئەبەدىي ئەسلەپ تۇرىدۇ.

ئىنسانىيەت ئەغدىرىنى ھەل قىلغان فاشىزمغا قارشى بۇ چوڭ ئۇرۇشقا سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ بار لىق خەلىقلىرى تۇختاش، بۇز مىكىلىغان كۆپ مىللەتلىك قازاقستانلىقلار مۇ قاتناشتى. قازاقستاندا تەشكىل قىلىنغان كۆپلىگەن ھەربىي بىرلەشمىلەر، موسكۋا بوسۇغىسىدىكى، ستالىنگرادۇدىكى، لېنىنگرادۇدىكى، مىنسكىي ۋە كۈرسكىي دوغىسىدىكى، دنىپىر ۋە ئودېر دەريالىرىدىن ئوتۇشتىكى قانلىق چەكلەردە مىسلىسىز كۈرۈلمىگەن قەھرىمانلىق ۋە باتۇرلۇق كورستىپ، نامىلىرى ۋەتەن ئۇرۇشى تارىخىنىڭ سەھىپىلىرىگە ئالتۇن ھەرىپلەر بىلەن يېزىلدى.

فاشىزمغا قارشى ئۇرۇشقا قازاقستاندىن بىر مىللىون 200 مىڭ چەكچى ئاتلىنىپ، ئۇلاردىن 600 مىڭ نادەم ئۇرۇش مەيدانىدىن قايتىپ كەلمىدى. ئەينە شۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر مىللىتىدىن بىرمۇ ئىسكەنجى مەيدان بار ئىدى. سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنى ۋە كۆپلىگەن باشقا ئەللەر بىلەن فاشىزم ئايىتىدىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كۆكسىنى قالقان قىلغان يۈزلىگەن قازاق ستانلىقلار كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قەھرىمانى دېگەن نامغا سازاۋەر بولدى. بىز بۇ كۈن تەكداشسىز جاسارەتلىرى بىلەن بۇزۇقۇرى نامغا ئېگە بولغان قازاق خەلقىنىڭ باتۇر ئوغۇل - قىزلىرى تەلەپەت بىكىلدىنۇق، ئۇرىكىن ئايدىرۇق، مەنشۇك مامىتوۋا ۋە ئالىيە مولداغۇلوۋالارنىڭ، قازاقستانلىق سىبرگىي لۇكانسكىي، ئىۋان پاۋلوۋ ۋە باشقىلارنىڭ ئىسىملىرىنى ھورمەت بىلەن ئاتاپ، مىسلىسىز باتۇرلۇقلىرى ئۈچۈن كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ قەھرىمانى ئاتالغان ئۇيغۇر يېزىلىرىمىزنىڭ ئىسىمىلىرى ئۇلۇغلىنىپ، داداش بابا جانوۋلارنىڭ، پولشا خەلقىنىڭ قەھرىمانى ئاتىلىپ، ئالتۇن كېرىست ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلانغان پارتىزان قاھارشەرىپوۋنىڭ ئىسىملىرىنى پەخرىلىنىش بىلەن تىلغا ئالىمىز. چەكسىز مەيدانلىرىدىن قايتىپ كەلمىگەن، ئىز سىز يوقاپ كەتكەن قان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ روھى ئالدىدا باش ئېگىمىز.

ئۇرۇش ئىللىرى ئارقا سەپىمۇ ئىككىنچى مەيدان بولدى. ئاتىلار بىلەن بالىلار، بۇۋىلار بىلەن مومىلار، زاۋۇت - فابرىكىلارنىڭ ئىشچىلىرى غالىبىيەت ئۈچۈن كېچە - كۈندۈز لەپ ئەمگەك قىلدى. بۇ يەردىمۇ، باشقا خەلقلەر تۇختاش، ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ غالىبىيەتنى يېقىنلاشتۇرۇشقا قوشقان ھەسسىسى بىباھا دۇر.

بۇ ئىككىدىن بىر نەچچە ئەۋلاد ئىلگىرى جۇمھۇرىيەتلەر خەلقلىرى تۇراق ۋەتىنىم دەپ ئاتىغان كېڭەش ئىتتىپاقى تارىخ قانۇنى، دەۋىر ھوكۇمى بىلەن پارچىلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ تورىنداكۇپلىكەن مۇستەقىل دولەتلەر ۋۇجۇتقا كەلدى لېكىن خەلقلەر 1418 كۈن تەقازالىق بىلەن كۈتكەن ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىكى ئۇلۇق غالىبىيەت بارچىلانمايى، ئۇرۇشتا غالىپ خەلقلەرنىڭ شانلىق بايرىمى بولۇپ قالدى.

قازاقستان پېرىزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇنىڭ «بايرام كۈنلىرى تۇغرىلىق» 1995 - ئىلى 18 - ئوكتەبردىكى يەرمانى بويىچە 9 - ماي جۇمھۇرىيىتىمىز - دىمۇ شانلىق بايرام - غالىبىيەت كۈنى بولۇپ بەلگۈلەندى.

م. سادىروۋ.

ساۋۇت ئىسكەندەرىي

ئۇرۇش ئىللىرىدىكى پوچتالئون مونولوگى

ئەسلەش ئېغىر ئۇ ئىللارنىڭ دەملىرىنى،
ئەسكە ئالسام كېتەر تېنىم شۇركىنىپ.
ئەسلەش ئېغىر،
شۇ تارتقۇلۇق دەرددىن،
قەددىم مېنىڭ كەتكەن ئېدى پۈكۈلۈپ.

ھەر قېتىمدا چاقماق بولۇپ ئۇرۇەكنى
يۇرتقا كەلگەن قارا خەتلەر ئېزەتتى.
يېزىمىزدا دەسلەپ ئەشۇ شۇم خەۋەر
فاشىست ئوقى بولۇپ ماڭا تېگەتتى.

تاغ كوتىرىش بەلكى يېنىك بولغىدى،
شۇ خەتلەرنى كوتىرىشتىن، توشۇشتىن.
نېمە چارە؟
باشقا ئىمكان بولسىدى،
خەت ئاپىرىپ، دەرت ئاپىرىپ قوشۇشتىن.

ھازا تېخى بېسىلمىغان ئويلەرگە،
مۇشكۈل ئېدى يەنە قاراخەت سۈنۈش.

قارالماستىن شۇندا غەملىك كوزلەرگە،
ھەيكەل بولۇپ قالغان تالاي مەن بېھۇش.

قولۇم بارماي بېرىشكىمۇ ئۇلارنى،
ئوتكۈزگەنمۇ پەيتلەر بولدى كۈنلەرنى.
ژۇرەكتىكى يارىلارغا تۇز سەپمەي،
بېسىلسۇن دەپ بىرپەس ئاھ - زار ئۇنلەرنى.

ئارام بەخش ئېتەر ئېدى كوكۈلگە،
بەزەن ئەرلىك، ئامانلىقتىن خەۋەرلەر.
ھە، ئاقىۋەت غەلبە سوزى مەلىگە
كەلگىنىدە ئۇچتى دىلدىن ئەلەملەر.

قانات پۈتۈپ كەتتىمكىن شۇ كۈنى،
كېزىپتىمەن يېنىپ - يېنىپ يېزىنى.
دەرت - پۇخاننى ئالدىم شۇندا بىر بېسىپ،
تەكرار - تەكرار ئېيتىپ يېگىش سوزىنى.

*

ھەمكارلىقنىڭ

مۇھىم قەدەملىرى: ئۇچ مەملىكەت پېرىزىدېنتلىرى ئۇچراشتى

ئەزەلدىن قانداش - قېرىنداش، مەخستى ئورتاق مەملىكەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر بىلەن ئالاقىلار يۇنىكىدىن كېيىنمۇ ئۇزۇلمەي داۋاملىشىدۇ. 6 - ماي كۈنى قىرغىزستان پايتەختى بىشكېك شەھىرىدە قازاقستان پېرىزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇ، ئوزبەكستان پېرىزىدېنتى ئىسلام كەرىموۋ ۋە قىرغىزستان پېرىزىدېنتى ئاسقار ئاقايېۋ ئۇچرىشىپ، ئۇچ مەملىكەت ئۇچۇن ئورتاق بولغان مۇھىم مەسىلىلەر توغرىسىدا پىكىرلەشتى، بىر قاتار مۇھىم ھوججەتلەركە ئىمزا چەكتى. ئاتاپ ئېيتقاندا، بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ باشچىلىغىدا قازاقستاننىڭ، قىرغىزستاننىڭ ۋە ئوزبەكستاننىڭ كېلىشتۇرگۈچى تېچلىق باتالىونىنى قۇرۇش چارىلىرى بىلەن تېچلىق يولىدىكى ھەمكارلىق پروگراممىسى ئەترايىدا مەشىق ئوتكۈزۈشكە تەييارلىق توغرىلىق مەسىلە كېلىشىلدى.

شۇنداقلا ئىلگىرى قولغا كەلتۈرۈلگەن ئوز ئارا ئىختىسادىي كەلىك توغرىلىق شەرتنامىسىنىڭ ئورۇنلىنىش ئەھۋالى، ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتسىيەسى، سۈ - ئېنېرگېتىكا مەنبەلىرىدىن پايدىلىنىش، ھەر ئايدا چىقىپ تۇرىدىغان «ئوتتۇرا ئاسىيا: ئىنتېگراتسىيە مۇھىتى» دەپ ئاتىلىدىغان ژۇرنال توغرىلىق ھوججەتلەرگە قول قويولدى.

ئۇچ مەملىكەت پېرىزىدېنتلىرى مەتبۇئات كونفېرىنسىيەسىنى ئوتكۈزۈپ، ژۇرنالىستلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بەردى.

ئۇچرىشىش ئاياقلاشقاندىن كېيىن ئۇچ دولەت رەھبەرلىرى يېقىندىن بېرى م دىھ مەملىكەتلىرىدە قېلىپلاشقان ياخشى ئەنئەنە بويىچە «ماناس سەيناسى» مەدەنىيەت - ئېتنوگرافىيەلىك كومپلېكسىدا ئەتىنەلىك ھالدا كوچەت تىكىشكە قاتناشتى.

شۇ كۈنى كەچتە نۇرسۇلتان نازارباييۇ ئالمۇتىغا قايتىپ كەلدى.

(قازتاگ)

ئىنسان ۋە ئىمان

ئىزگۈلۈككە تەربىيەلەش يولىدا

مەن ھەر قېتىم ئۇ ئادەمنى كورگىنىمدە كوڭلۈمدە ئۇنىڭغا بولغان قىزىقىشىم، ھورمەت-ئىززىتىم ئاشىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن پات-پات توي-توكۈنلەردە، مۇسىبەت بولغان ئويلەردە ئۇچرىشىپ قالىمىز. ئۇ يەرلەردە مەھەممەت ئاكا قۇرئان ئوقۇپ، قىرائەت قىلغىنىدا، ئۇنىڭ مۇكۈلۈق ۋە يېقىملىق ئاۋازىنى زوقىمەنلىك بىلەن بېرىلىپ تىڭشايمەن. ئۇلارنىڭ چوڭ ئائىلىسى بىلەن ئۇزۇن ژىللار خوشنا ئالتارغان ۋاقىتلاردا ئاھايىتى ئادەدى-سادە كورۈنىدىغان بۇ ئادەمدە بۇنچىلىك دىنىي ئىلىم-مەرىپەت بار دەپ ئويلىمىغان ئېكەنمەن.

ھە، ئۇ ژىللىرى ئۇيغۇرلار ئېلىگە خىتاي كومۇنىستلىرى كېلىپ، دىنىي ئېتىقاتىمىزغا قىسىم كورسەتكەن ئېدى. خەلقىمىزنى قايمۇقتۇرۇپ، سىلەرنى ئېزىۋاتقان موشۇ دىنىي خۇراپەت دەپ، دىنىي ئولۇمالىرىمىزنى ئويدۇرماقچى بولىدىغان جازالاپ، خەلقىمىزنى دىنىي ئېتىقاتتىن ئايرىشقا ھەرىكەت قىلغان. شۇ ژىللاردىكى شۇم نىيەت دىكتاتورنىڭ زەربىدە مەھەممەت ئاكا باشقىلارغا ئوخشاش ئۇزىنىڭ بۇ قابىلىيىتىنى يوشۇرۇپ كەلگەن ئېكەندە.

مەھەممەت نەۋۋتوۋ ئاتمىشىنچى ژىللارنىڭ بېشىدا ئائىلىسى بىلەن قازاقستانغا كوچۇپ چىقىپ، ئۇيغۇر ناھىيەسى تەۋەسىگە ئورۇنلىشىدۇ. شۇندا ئۇ جامائەتكە ئارىلىشىپ، ئۇز ئىلمىنى بىر نەچچە يەردە نامايەن قىلغىنىدا، كومۇنىستىك ئېتىقات ھوكۈم سۈرگەن بۇ يەردىمۇ بەزىلەر «سەن بۇ ئىشكىنى قوي، پارتىيە خەلىق ئارىسىدا دىننى تارقىتىشقا يول قويمايدۇ، بالاغا قالسەن» دەپ ئەسكەرتتى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇ ئاغزىغا قۇم قۇيۇلغاندەك جىمىپ كەتتى.

جەمىيەت ئۇزۇقدردى. بىر قانچە تۈركىي تىللىق جۇمھۇرىيەتلەر قاتارىدا قازاقستانمۇ ئۇز مۇستەقىللىگىگە ئېرىشىپ، كىشىلەرنىڭ دىنىي ئەركىنلىگىگە يول ئېچىلىدى. كىشىلەرنىڭ بىمالال نامازغا ئوقۇپ، دىنىي مەراسىملارنى جەمىيەتلىك ھالدا ئوتكۈزىدىغان بولدى. جاي-جايلاردا ئاللانىڭ ئويى-مەسجىت قۇرۇلۇشلىرى سېلىنىپ، كوپچىلىكنىڭ كۈچ چىقىرىشى نەتىجىسىدە ئۇلار كەينى-كەينىدىن پايدىلىنىشقا بېرىلىۋاتىدۇ، جۇملىدىن، ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ يېزىلىرىدىمۇ بۇ ئىش بىر دىنلا خەلىق تەشەببۇسغا ئېگە بولۇپ، يېزىلاردا ئۇزلىرىگە خاس ھەجىمدىكى مەسجىتلەر قەد كوتىرىشكە باشلىدى، قۇرئان كەرىمىدىن مەلۇماتى، ئاغزىدا ئىلمى بار كىشىلەر ئەندى جۇرئەتلىك ھالدا دىننى جانلاندۇرۇش ئىشلىرىنى قولغا ئالدى. شۇلارنىڭ بىرى مەھەممەت ئاكا بولدى. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە تونۇشلىرىدىن جامالدىن ئاكا، «مەھەممەت، ئاغىزىڭدا ئىلىمىڭ بار ئادەمسەن. مېنىڭ بىر بالامنى ئوقۇتۇپ، دىلىغا ئوزىلىمىكنى سالساڭ، - دەپ ئىلتىماس قىلدى. - قولۇم كوكسۈمدە، مەن تەييار، - دەپ ئۇنىڭ تىلىكىنى قوبۇل قىلدى مەھەممەت ئاكا. شۇ كۈننىڭ ئەتىسىلا جامالدىن ئاكا ئۇنىڭ ئۇچ ياشلىق ئوغلىنى يېتىلەپ ئەكىلىپ ئۇنىڭغا تاپشۇردى. ياش ئوسمە بىرىنچى كۈندىن باشلاپلا ئۇستازىنىڭ ھەر بىر ئېيتقىنىنى كوكلىگە پۈختا توقۇپ ئوقۇشقا كىرىشتى. پەيدىن-پەي ئۇنىڭ شاگىرتلىرى كوپەيشكە باشلىدى.

ئۇستاز دەسلەپتە شاگىرتلىرىغا قۇرئان ئېلىپەسىنى، ئايەت سۈرىلىرىنى ئوقۇتۇشقا باشلىدى. «ئوروك ئوروكنى كورۈپ ئالا بولىدۇ» دېگەندەك، دىنىي ئېتىقات يولىغا قىزىقىشىغا ئولغايغان يۇرتداشلىرىمىز مەھەممەت موللىغا بالىلىرىنى كەينى-كەينىدىن ئەكىلىشكە باشلايدۇ. ئۇ ۋەيقىسى ئىبادەت ھەدىنىڭ مەسلىھەتى بىلەن بالىلارنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن مەخسۇس ئورۇن تەييارلاپ مەشغۇلاتقا كىرىشتى. ئاز ۋاقىتنىڭ ئىچىدىلا ئۇلارنىڭ ئويىدە 20-30 بالا بىلىم ئالىدىغان بىر سىنىپ ھاسىل بولدى. يەنە بىر قىزىقارلىق جايى ئۇلارنىڭ كوپچىلىكى رۇس سىنىپىدا ئوقۇيدىغان بالىلار بولۇپ، ئۇلار قۇرئان سورىلىرىنى يادلاشقا قىزغىن كىرىشىپ كەتتى. شۇ كۈلاشقا ئارىدىن كوپ ئوتمەيلا قۇرئاننى ئەركىن ئوقۇش دەرىجىسىگە يەتتى. بالىلىرىنى بۇنارەسمى «مەدرىسىدە» ئوقۇتۇشنى خالىغان ئاتا-ئانىلار ئۇلارغا بىردىن قۇرئان كىتاپ ئېلىپ بېرىشتى.

- مېنىڭ ئۇزۇن ژىللاردىن كوكلىمدە ژۇركەن ئارىمىنىم، بار بىلگىنىمنى ھازىرقى ياش ئوسمۇرلەرگە ئۇگەتسەم دەپ ئىچىمدە ساقلاپ ژۇركەن ئەگىشتەرىم ئېدى. بۇگۈن ئۇ ئەمەلگە ئاشتى، ئوتكەن ئىككى ژىل ئىچىدە ئون ئىككى شاگىرتىمنى تەربىيەلەپ چىقاردىم، - دەيدۇ مەھەممەت ئاكا مەمنۇنىيەت بىلەن. ئۇنىڭ ئوزۇنىمىنغا، ئادەملەرگەسوۋاپلىق ئىش قىلىش، ئوسۇۋاقتىن ياش ئەۋلادنى ئىمان ئېتىقاتلىق قىلىپ تەربىيەلەشتىكى سادىقلىغى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، مەھەممەت ئاكا ياش شاگىرتلىرىغا بىر ئۇاقتىن ئىلمىي، سەرىپ قىلىۋاتقان ۋاقتى، ئەمگىكى ئۇچۇن تەلەپ قىلماي، ئۇنى يۇرتداشلىرىغا كورسىتىۋاتقان ساخاۋىتى دەپ سانايدۇ.

بۇنىڭدىن بەش-ئون ژىل ئىلگىرى ھېيت ئايەملەر-دە، ئەزىر-چىراق-دۇگا-تەدبىر ئوتكۈزۈش كۈنلىرىدە ژىت سېلىنسا ئۇنىڭغا قۇرئان ئوقۇغىدەك ئادەمنى تېپىش تەسلىككە چۈشەتتى. ئەندى بولسا ئۇ ئەندىشە تۈگىتىلدى. ئۇنىڭ ھوددىسىدىن ياش ئوسمۇرلىرىمىز چىقىدىغان بولدى. مەھەممەت موللىنىڭ تەربىيىلىگەن شاگىرتلىرى دىنىي مەراسىملاردا قىرائەت قىلىپ، يۇرت ئاھالىسىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولماقتا.

مەھەممەت ئاكا ئىبادەت ھەدىسىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ ئىناق ھايات كەچۈرۈپ ئوتكەن ژىللار ئىچىدە بەش پەرزەندنى ھەقىقىي ئىنسانپەرۋەرلىك روھىتىكى ياشلاردىن قىلىپ تەربىيەلەپ قاتارغا قوشتى. ئۇلاردىن ئون نەچچە نەۋرە سويگەن مەھەممەت ئاكا بىلەن ئىبادەت ھەدە ھەر كۈنى دىنىي ئوقۇش مەشغۇلاتىغا كېلىدىغان ياش ئوسمىلەرگە قىزىقىش ۋە ئاتىداىلىق ئۇمۇت بىلەن قاراپ شاتلىنىدۇ. ئۇلار مۇبۇ ھويلىغا چوڭ ئۇمۇت - ئارزۇ بىلەن كېلىدۇ.

مىرزەخمەت مېرىموۋ.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

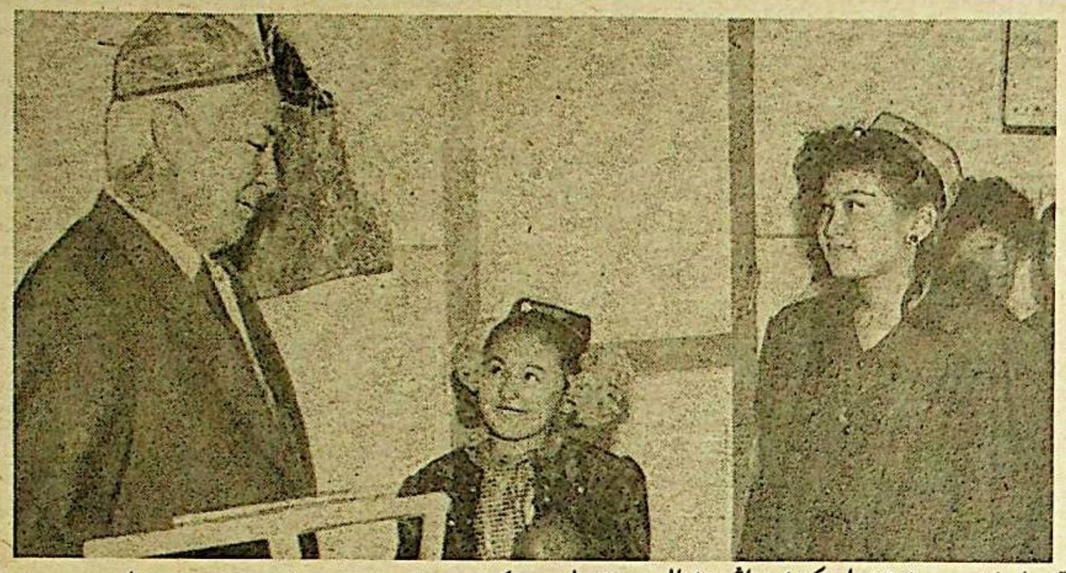

قىزىل غەيرەت ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ مۇئەللىمى مۇسا-جان قادىروۋ بىىل ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تۇرمۇشىغا، مەدەنىيەت - سەنئەتكە ۋە ئۇرپى ئادەتكە ئائىت تۇرلۇك بۇيۇملارنى ئوقۇغۇچىلار يارىدىمى بىلەن ژىغىپ، مەكتەپتە «ئۇيغۇر تۇرمۇشى» مۇزەيىنى ئاچتى.

سۈرەتتە: ئەينە شۇ بولۇمدىن بىر كورۈنۈش.

ئۇ. قۇربانىنىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

مەرىپەت بېغىنىڭ باغۋەنلىرى

كەسپىكە سادىقلىق - ئۇتۇق كاپالىتى

مەكتەپتە ئوقۇپ ژۇركەن چاغلىرىدىلا مۇئەللىم بولۇشنى ئارمان قىلغان گوھەر بۇۋۇى ئومەروۋا بالىلىغىدىلا ئۇلگىلىك ئۇستازلىرىنىڭ ئەمۇنىلىك ئىشلىرىدىن ئۈلگە ئېلىپ، ئۇلارغا ئوخشاش بولۇشقا ئىنتىلاتتى. بۇ كوكۈلگە پۈكۈلگەن ئارزۇ - ئارمان ئۇنى 1969 - ژىلى يارىكەنت پېداگوگىكا بىلىم يۇرتىغا ئېلىپ كەلگەن ئېدى. گوھەربۇۋۇى ئېمتىھانلارنى ئوز كۈچى بىلەن ئۇتۇقلۇق تاپشۇرۇپ، مەزكۇر مۇئەللىملەرنى تەييارلايدىغان بىلىم دەرگاھىغا كىرىپ ئوقۇيدۇ. ئۇ يۇتۇن ئەس - يادىنى پۈختا بىلىم ئېلىشقا قارىتىدۇ. دەرىستىن بوشىغان ۋاقىتلىرىدا باش كوتەرمەي كىتاپ ئوقۇيدۇ. گوھەربۇۋۇى ئومەروۋا شۇ ژىللاردىلا تەكتۇشلىرى ئارىسىدا ئەقلىي بىلىمي، ئەخلاقى جەھەتلەردە پەرىقلىنەتتى. 1972 - ژىلى ئۇ مەزكۇر بىلىم يۇرتىنى قىزىل دىپلوم بىلەن تاماملاپ، توغۇلغان يۇرتى، چەلەككە قايتىپ كېلىدۇ.

گوھەربۇۋۇى دەسلەپكى ئەمگەك پائالىيىتىنى ئابدۇللا روزىباقىيەۋ نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ باشلانغۇچ سىنىپلىرىنى باشقۇرۇشتىن باشلايدۇ. ئارىدىن ئازراق ۋاقىت ئوتۇپلا ئى. ساتتاروۋ نامىدىكى مەكتەپكە ئالمىشىپ، شۇندىن بۇيان مەزكۇر مەكتەپتە ئوزى سويگەن كەسپىدە ئىشلەپ كەلمەكتە. ئەسلى بالا تەربىيەسى باشتىن دېگەندەك بىلىم ئاساسىمۇ باشلانغۇچ سىنىپتىن باشلىنىدىغۇ. ئۇ دەسلەپ مەكتەپ بوسۇغىسىنى ئاتلىغان، تېخى ئاغزىدىن ئانىسىنىڭ سۈتى كەتمىگەن ئوغۇل - قىزلارنىڭ قولىغا قەلەم تۇتقۇزۇپ، ھەرىپ تونۇتىدۇ، قارا دوسكىنى بور بىلەن، گوۋدەكلەرنىڭ قاراڭغۇ دىلىنى بىلىم نۇرى بىلەن يورىتىدۇ.

ئوز ئىشىغا بېرىلىپ ئىشلەش، شاگىرتلىرىنىڭ تەلىم تەربىيەسىگە كوپ ئۇنۇش تۇيغۇسى ئارىدىن ئانچە ئوتمەيلا ياش مۇئەللىمگە چوڭ ئابروي كەلتۈرىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇ بىر ياقتىن ياش ئەۋلادلارغا بىلگىنىنى ئۇگەتسە، يەنە بىر ياقتىن ئوزلىگىدىن ئۇگىنىشنى قولدىن بەرمەيدۇ. ئۇ بوش ۋاقىتلىرىدا ئوچۇق دەرىسلەرگە قاتناشىپ، پېشقەدەم مۇئەللىملەرنىڭ ئوقۇتۇش تەجرىبىسىنى ئېرىنمەي ئۇگىنىپ، ئۇنى ئوزىنىڭ كۈندىلىك ئىشىغا تەدبىق قىلىدۇ. بۇنداق تىرىشچانلىق ئۇنىڭ مەكتەپ كوللېكتىۋى ئارىسىدىكى ئىززەت - ئابرويىنى تېخىمۇ ئاشۇرغان ئېدى. ژىللار ئوتكەنسىرى ئۇنىڭ ئىش تەجرىبىسىنى ئۇگەنگۈچىلەرنىڭ سانى كوپەيىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ باشلانغۇچ سىنىپلاردا بالالار بىيەسىگە دائىر ئوزىنىڭ تەجرىبىلىرىنى توپلاپ، رەتلەپ، چىقىدۇ ۋە باشقا كەسىپداشلىرىنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن سۇنىدۇ. بۇ تەجرىبە توپلىمىدا دەرىسنى كورنەكلىك قۇرال يارىدىمىدە ئوتۇشنىڭ ئەۋزەللىگى، ئوز كەسپىگە بېرىلىپ ئىشلەشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە بالا تەربىيەسىدە ئوششاق ئىش دەپ بېپەروا بولۇشنىڭ زىيىنى، ئاتا-ئانىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەت مەسىلىلىرىگە ئالاھىدە كوكۈل بولۇنگەن.

ئوزىنىڭ دەرىسنى پۈختا تەييارلىق بىلەن تەسىرلىك ئوتكۈزىدىغان گوھەربۇۋۇى سىنىپتىكى 20 ئوقۇغۇچىنىڭ مۇجەز - خۇلقىغا قاراپ تەربىيە ئىشلىرىنى ژۇركۈزىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىغىنى ماختاپ، كامچىلىقلىرىنى تۈزىتىش ئۈچۈن مېھرىبانلىق بىلەن توغرا يول كورسىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئوقۇغۇچىلار ئۇستازىنى چىن كوكۈلدىن قەدىرلەشىدەك ياخشى كورۈشىدۇ. بۇ ئەھۋال ئۇ باشقۇرىۋاتقان 4- سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ دەرىسكە ئۇلگىرىش، تەرتىپ - ئىنتىزامدا ئالاھىدە بۇرۇلۇش ياسىدى. ئوتكەن مەۋسۇملەردە بالىلارنىڭ دەرىسنى ئوزلەشتۈرۈشى يۇزىپروتسىنت بولۇپ، ساپاسى ژۇقۇرى بولۇپ باھالاندى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ گ. ئومەروۋانىڭ ئىشلىرى باشقىلارغا ئۈلگە قىلىندى. ئۇ موشۇ كۈنلەردە باشلانغۇچ سىنىپلارنىڭ مەتودىكىلىق سېكسىيەسىنى باشقۇرۇۋاتىدۇ. ئۇزۇن ژىللىق ھالال ئەمگىكى بەدىلگە گوھەربۇۋۇى ئالىي كاتەگورىيەلىك ئۇستاز بولۇپ باھالاندى. بىز ئۇنىڭ ئېغىر، ئاماماشەرەپلىك ئىشلىرىغا يەنىمۇ مۇۋاپىپ قىيەت تىلەيمىز.

ئەركىن ھاسانوۋ.
چېلەك ناھىيەسى.

ھەيران قالارلىق ۋاقىەلەر

ئوزىنى ئوزى نازارەت قىلىشنى ئۇنتۇپ قالمىغىدى...

برازىلىيەدە بىر فىرمىسى ھېچ قاچان ئەس - ھوشنى يوقاتمايدىغان، سېپىرتلىق ئىچىملىكلەرنى ئاكلىق ھالدا ئىستىمال قىلىدىغانلارمۇ مەۋجۇت ئېكەنلىگىگە ئاساسلانغان ھالدا، ترانسپورت پولىتسىيەسى قوللىنىدىغان تەخلىتتىكى «مەس بولۇش دەرىجىسىنى ئېنىقلىغۇچنى» كوپلەپ سېتىشقا تەييارلىغان. ئەندى بىر ئىككى ريۇمكا قېقىۋالغان ئاۋتوموبىل ئىشقىۋازلىرى بىلەن كەسپىي شوفيورلار ماشىنىغا ئولتارغاندا ئوزلىرىنىڭ جىسمانىي ئەھۋالىنى ئوكايلا تەكشۈرۈش مۇمكىن بۇنىڭ ئۈچۈن ئەيچىگە پۈدەش كۈپايە قىلىدۇ، ئەينەشۇ چاغدا مەس ياكى مەس ئەمەسلىگىزنى ئوكايلا بىلىۋالىسىز. ئەگەر ئارتۇقچە ئىچىۋەتكەن بولسىگىز، ئوزىگىزنى تەكشۈرەپ كورۈشنى ئەسكە ئېلىشىگىز قانداق بولاركىن؟ - دەپ سوئال قويىدۇ «مانشېتى» ھەپتىلىكى.

كوپ « ئۇخلايدىغان » ئادەم

ئىتالىيەنىڭ شىمالىدىكى بىر شەھەردە ياشايدىغان 61 ياشلىق گرىگورىو مارىنونىڭ ئۇرۇق - تۇققانلىرى بىلەن بالا - چاقىلىرى ئۇنىڭ ھەممىلا يەردە ۋە ھەر قانداق ۋاقىتتا ئۇخلاپ قالىدىغان غەلىتە ئادىتىنى بايقىدى. ئۇلارگ. مارىنو چارچاپ قالدى ياكى ئاغرىۋاتقان بولسا كېرەك دەپ ئويلىغان ئېدى. ئۇنىڭ چارچاپ قېلىشى مۇمكىن دېگەن تەخمىن رەت قىلىندى. چۈنكى گرىگورىو - پېنسىونېر. ئۇنى دوختۇرغا كورسەتتى، دوختۇر گرىگورىونىڭ تامامەن ساغلام ئېكەنلىگىنى ئىسپاتلىدى. لېكىن بۇنىڭغا قارىماي ئۇنىڭ بالىلىرى خاتىرجەم بولمىدى. ئۇلار دادىسىنىڭ ھايات تەرزىنى ئۇگىنىشكە باشلىدى ۋە ئاخىرى ئۇنىڭ كوپ ئۇخلايدىغانلىغىنىڭ سەۋەبىنى ئېنىقلىدى. قاراككى، ئۇلارنىڭ ئانىسى ھەر كۈنى ئۇنىڭ چېيىغا ئۇيقا كەلتۈرىدىغان دورا سېلىپ قويىدىكەن. بالىلار پولىتسىيەگە مۇراجىەت قىلىدى، پولىتسىيە خادىملىرى ئوينىنى تىنتىش ۋاقتىدا كوپ مىقدارىدا ئۇيقا دورىسىنى تاپتى ۋە ئۇنىڭدىن تاشقىرى، ئىرى ئۇخلاۋاتقاندا 45 ياشلىق ئانا خوشنىلىرىنىڭ بىرى بىلەن مۇھەببەتلىشىپ ژۇركەنلىگىنى ئېنىقلىدى. ئاخىرى سوت بولۇپ، بۇ ئايالنى ئالتە ئايلىق تۈرمە جازاسىغا ھوكۈم قىلدى.

توتىقۇش يالغان ئېتىمايدۇ

بارنى لەقەملىك يېشىل تۇتىقۇش ئانگلىيە سوتىدا مەسىلىنىڭ ئاقىۋىتىنى ھەل قىلغان «گۈۋاچىلىق مەلۇماتلارنى» بەرگەن. بۇ قۇشنىڭ كىمگە تەئەللۇق ئېكەنلىگى - ئىشسىز ئېرىك باكلىغىمۇ ياكى كافىي غوجايىنىي جورجىنا مورگانىقىمۇ دېگەن مەسىلە بويىچە سوت تەكشۈرۈشى خالتا كوچىغا كىرىپ قالغاندا سۈدىيا كېننېت ماكروي ئادىل سوت زالىغا توتىقۇشنى «چاقىردى».

قەپەزدىن چىقىرىلغان بارنى جورجىنىڭ مۇرىسىگە قونۇپ ئۇنىڭ قۇلىغىنى سىپايىلىق بىلەن تارتىشقا باشلىدى، ئەق ئەينە موشۇ ئەھۋال قۇشنىڭ جورجىنغا تەئەللۇق ئېكەنلىگى توغرىلىق مەسىلىنى ھەل قىلدى. «مەن ھېچ قاچان بارىنىڭ مېنى ئەستىن چىقارمايدىغانلىغىغا ۋە تونۇشالىدىغانلىغىغا ھېچ قانچىلىك گۇمان قىلمىغان ئېدىم». - دەيدى ژۇرنالىستلارغا ھايا جانلانغان جورجىنا مورگانس خانىم.

مورگانس خانىم توتىقۇشنى بۇنىڭدىن بىر يېرىم ژىل ئاۋال سېتىۋالغان ئېدى. مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن ئۇنىڭ ئويىگە ئوغرى چۈشۈپ باشقا بۇيۇملار قاتارىدا قۇشنىمۇ ئېلىپ كەتكەن ئېدى. پات ئارىدىن كېيىن ئوغرى تۇتۇلدى ۋە ئۇ توتىقۇشنى ئېرىك باكلىغا سېتىۋەتكەنلىگىگە ئىقرار بولدى. ئېرىك باكلى قۇشقا ئۇگۈنۈپ قالغان، زادىلا ئۇنى قانۇنى ئېگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىشنى خالىمىغان ئېدى.

خالى جاي - تۈرمە

دونا بىلەن نىك ملغا ئوز بېكسفىلل شەھەرچىسىدىكى (ئۇلۇق بىرتانىيە) كىچىكىنە ئويىدە ياشاتتى. نىك خۇددى ئوتىللوغا ئوخشاش كۈنچى ئېدى. ئۇ ھەر دايىم ۋە ھېچ بىر ئاساسسىز ئايالىنى باشقىلار بىلەن مۇھەببەتلىشىدىغانلىغىدا ئەيىبلەپ، ئەندى بىر كۈنى بولسا «بۇزۇق» ئايالىنى جازالاشنى قارار قىلدى ۋە... ئۇنىتازنىڭ ئوپ - چورىسىگە ئاھايىتى كۈچلۈك كلىپ سۈركەپ قويغان.

دونا خالى جايغا كىرىپ ئىھتىياجنى پۈتۈرۈپ، ئۇنىتازدىن تۇرالمايدىغانلىغىنى بايقىغاندىن كېيىن ئېرىدىن رەھىم قىلىشنى سوراشقا باشلايدۇ. ئېرى بولسا باشقىلار بىلەن مۇھەببەتلەشكەنلىگىدە ئىقرار بولسا ئۇنى ئازات قىلىدىغانلىغىنى ئېيتقان. دونا بۇنى قەتئىي رەت قىلغان. شۇ چاغدا نىك ئېغىز ئاچماي كېتىپ قالغان. بۇ يەرگە قامىلىش ئۈچ سۈتكا داۋام قىلغان. بۇ بەختسىز ئايال ئوز قىينىغۇچىسىدىن كۈنىگە پەقەت بىر ستاكان سۇ ۋە ئازغىنا تاماق ئېلىپ تۇرغان. ئۇنى مېھمانغا كەلگەن دوستى قۇتۇلدۇرغان. قوگغىراق بىر بىشكە ۋە ئىشكىنى چېكىشكە ھېچ كىم جاۋاب بەرمىگەنلىكتىن ئۇ پولىتسىيە چاقىرغان. ملغا ئوز خانىم ئېرىدىن ئاجرىشىشقا ئەرزە بەرگەن ۋەھازىرچە ھەر ئېھتىمالغا قارشى دوستىنىڭ ئويىگە ياشاشقا كەتكەن.

ئەخمەت ئەپەندىنى ئەسلىگەندە...

يارقىن سمالار

بۇمەزگىللەردە چېگارا ئىشى ئانچەقاتتىق بولمىسا كېرەك، كىشىلەر ئانچە- مۇنچە ئۇ ياق- بۇ ياققا يو- شۇرۇن ئوتۇپ، سودا - سېتىق ئىشلىرى بىلەن شۇ- غۇللىنىاتتىكەن. 1930 - 31 - ژىللىرى بىز ئائىلە- مىز بىلەن ياركەنتتىن چىلپەكزىگە كوچۇپ كەتكەن ئېكەنمىز. شۇ ئاردا ئاكام ئاۋاكرى، ھەدەم پاتەم ئىككە- سى چوكراق بولۇپ 17,14 ياش پەيتلىرى ئېدى. ئۇلار باشقىلارغا ئەگشىپ ئېلىگە كېلىپ - كېتىپ ژورەتتىكەن. كۇنلەرنىڭ بىرىدە چېگارا يېپىلىپ قې- لىپ ئۇ ئىككىسى چىلپەكزىگە يېنىپ كېتەلمەي شۇ قالغان پېتىچە ياركەنتتە بالا - چاقىلىق بولۇپ قالغان ئېكەنمىز. ئەندى ئاكام ھوسمانجان بولسا،غۇلجا بىلەن ئۇرۇمچى ئوتتۇرىسىدا تىنماي ھارۋۇ كەشلىك قىلاتتە- كەن. ئۇنىڭدىن كىچىك ئاكام مۇھەممەتجان بولسا، شەرقىي تۇركىستان مىللىي ئىنقىلاۋى باشلىنىش بە- لەنلا بىرىنچىلەردىن بولۇپ پىدائىي ئەسكەر قاتارىغا قوشۇلۇپ، بىر نەچچە ژىل شۇ ياققا جەكچى، كېيىنە- رەك خىزمىتى ئوسۇپ پود پورۇچىك - پورۇچىك دەرىجىسىگە كوتۇرىلىپ، كېيىنرەك ئەخمەتجان قاسە- مىنىڭ ئىشەشلىك مۇھاپىزەتچىسى بولۇپ بىرنەچچە ژىل ئىشلىگەن ئېكەنمىز. ئاندىن ئاخىرىدا ناھىيىلىك خەلىق ھوكۇمىتىنىڭ رەئىسى، ئۇرۇمچى تومۇر يول باشقارمىسىنىڭ ئورۇنباسارى قاتارلىق ئىشلارنى ئىش- لىگەن ئېكەنمىز. ئۇ ھازىر قىرغىزستاندا ھايات كەچۈ- رۇۋاتىدۇ. ئوتكەن ژىل مەككە - مەدىنىگە بىرىپ ھا- جى بولۇپ قايتتى. ئۇنىڭدىن كېيىنكىسى مەن بول- سام دەسلەپ چىلپەكزىدە، ئۇنىڭدىن كېيىن غۇلجا شەھىرىدىكى ئەخمەتجان قاسىمىي نامىدىكى بىلىم يۇرتىدا، ئاخىرىدا ئۇرۇمچىدە ئوقۇپ، غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ مۇئەللىم بولۇپ ئون ژىل ئىشلىدىم. 1959 - - ژىلى ئاۋغۇست ئېيىدا كېكەش ئېلىگە كوچۇپ چە- قىپ، يەنە شۇ مۇئەللىملىك كەسپىنى داۋاملاشتۇردىم. 1991 - ژىلى ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققاندىن كېيىن پانفىلوۋ ناھىيىلىك ئۇيغۇرمەدەنىيەت مەركىزى يېنىدىكى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىش- لەپ كېلىۋاتىمەن.

بۇ ماقالىدا مەن ئەخمەتجان قاسىمىي ھەققىدە ئوزەم- نىڭ ئېسىدە قالغان ئەسلىمىلەرنى، پىكىرىمنى ئىزھار قىلماقچىمەن.

كۇنلەرنىڭ بىرىدە مەن دادامدىن، دادا، ئەخمەت- جان قاسىمىي شەرۋان كىچىك ئاپامنىڭ ئوغلى ئېكەن- لىكىنى ئېيتىۋېدىڭ، ئۇنىڭدىن باشقا بالىسى يوقمۇ؟ دەپ سورىۋېدىم دادام، سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ شۇنداق دېدى، مايىنەم دېگەن بىر قىز بولغان، بىراق ئۇ ئۇزاق- قا سوزۇلغان ئاغرىقتىن كېيىن بەش، ئالتە يېشىدا ۋا- چات بولۇپ كەتتى. ئۇ ئىككىسى نادىر دېگەن كىشە- دىن بولغان ئېدى. نادىر ئۇستا سازاندە، ئوتكۇر سوز- لۇك، چاقچاقچى، خۇشخوي ھەممىنى ئوزىدەك كورە- دىغان كوڭلى يۇمشاق كىشى بولغان. كوڭلى يېقىن، كوپتىن ئارىلىشىپ بىللە ئوينىاپ ژۇرىدىغان مەلۇم بىركىشى نادىر بىلەن توساتتىن رەنجىشىپ قالىدۇ. دوست - ئاغىنىلەرئارىلىشىپ ئۇلارنى ياخشى- خوپ قىلىپ قويغان بولسىمۇ، ئۇ كىشى ئاداۋەت ساقلاپ ژۇرۇپ قارانىيەتلىك قىلىپ، نادىرنى يالغۇز كېتىۋات- قان يەردە توسۇپ ئولتىرىۋېتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن تۇل قالغان شەرۋانەم تۇرمۇشنىڭ ئېغىرچىلىغىغا قارىماي ئېرىنىڭ ژىلى ئوتكەندىن كېيىن، خۇنخايلىق نىياز با- قى ھاجىم دېگەن كىشىگە تۇرمۇشقا چىقىشقا مەجبۇر بولىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئەردىن تۇرسۇنبۇۋى، ھا- كىم دېگەن پەرزەنتلەرگە ئېگە بولىدۇ. ئۇلار نىياز باقە- يېۋ فامىلىيەسىنى قوللىنىپ كەلگەن بولسىمۇ قاسىموۋ- لار فامىلىيەسىگە ئوتىدۇ. ئۇ چاغلاردا ئەخمەت ئەپەن- دى ئوقۇشتا، خىزمەتتە ژۇرگەن چاغلىرى ئېدى. نە- ياز باقى ھاجى ھايات چاغدا كېيىنرەك چىلپەكزە- دىن ياركەنتكە كوچۇپ كېتىشكە توغرا كەلگەندە، كە- چىك ئاپاڭ شەرۋان ماڭا بىر بالاڭنى قوشۇپ بەر، ئۇ يەردەقېرىنداشىسىز ماڭا ياشاش قىيىن دەيدۇ. شۇ چاغ- دا مەن ئاكاڭ ئاۋاكرىنى قوشۇپ قويغان ئېدىم. 1933 - ژىللىرى چېگارا ئېتىلىپ قېلىپ ئۇلار قايتا چىلپەكزىگە ئوتەلمەي قالىدۇ. بالا - چاقا بىلەن قىينە- چىلىق تارتىسىمۇ تەغدىرنىڭ قىسمىتىگە بەرداشلىق بە- رىدۇ. ئۇ ئەخمەتجان ئوغلىنى تەقەززالىق بىلەن سە- غىنىپ كورگىسى كېلىدۇ. كېيىنرەك شەرقىي تۇركىس- تان ئىنقىلاۋى ئىلى، ئالتاي، تارباغاتايدا غەلىبە قازان- غاندىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندى ئوز ماشىنىسى بە- لەن چېگاردىن ئوتۇپ كېلىپ ئانىسى بىلەن كورە- شىدۇ ۋە ماددىي سوغلارنى تاپشۇرۇپ ئەھۋال سورايە- دۇ، ئەخمەتجان كېتىش ئالدىدا ئانىسى: «ئوغلۇم، ئەن- دى قاچان كېلىسىز، كوزۇمدىن ئۇچۇپ كەتمەك...» دەيدۇ. ئانا - بالا ئىككىسى كوز يېشى قىلىپ خوشلە- شىدۇ.

ئەخمەت ئەپەندىنىڭ بىر ياخشى ئالاھىدىلىگى، قەيەرگە بېرىپ ژىغىن ئاچسا شۇ يەردىكى مىللەتنىڭ قايسى كوپچىلىكنى تەشكىل قىلسا شۇ مىللەت تىلىدا دوكلاد قىلاتتىكەن. 7 ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بول- غان چوڭ - كىچىك ھەممىسى ئۇنى ياخشى كورەتتە- كەن. كوپ مىللەتنىڭ تىلىنى مۇكەممەل بىلەتتىكەن. يۇرت ئارىلاپ خەلىق ئارىسىغا چوكۇپ ئەھۋال بىلىپ، ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەرنى ئوز ۋاقتىدا ھەل قىلاتتىكەن. بۇ چاغلاردا ئەخمەت ئەپەندى چىلپەكزە- گە كەلسە بىزنىڭ ئويگە چۈشمەي ئوتمەتتى.

بىر كۇنى مەن دادامدىن ئەخمەت ئەپەندى توغرى- لىق سوريدىم. دادام: «ئوغلۇم، مەن بولسام بىر دېخان، سەن قانائەتلەنگىدەك جاۋاپ بېرەلمەيمەن. مەن ئۇ- نىڭ چوڭ دادىسى. ئۇ ئولكىگە تونۇلغان ئادەم. سەن چىلپەكزىلىك يۇرتدىشىمىز شائىر تىيىپجان ئىلىيېۋ بىلەن ئۇچرىشىپ، بۇ توغرىلىق ئۇنىڭدىن سورىساڭ، ئۇ سېنى قانائەتلەندۇرەلەيدۇ» دېدى.

مەن تىيىپجان ئاكا بىلەن ئۇچرىشىپ سورىغىنىمدا، ئۇ يېشىلمىگەن سوئالىمغا جاۋاپ بەردى.

- ئەخمەت ئەپەندى توغرىلىق مەن نېمە دېيىشىم مۇمكىن. قىسقىسى، ئۇ كىشى مەنسى چوكقۇر، مەزمۇ- نى ئۇستۇن، تارىخىي ئەھمىيىتى زور، بۇلىغىغا ئېگە، ئوزى خۇشخوي، ئاق كوڭۈل، قىسقا سوزلەيدىغان، ژە- راقنى كوزلەيدىغان، چوڭ - كىچىككە بىردەك كوز قا- رايدىغان، سوزگە چېۋەر ئىلمى ئەرباپ، - دەپ سوزد- نى داۋاملاشتۇردى ت. ئىلىيېۋ - ئومىرىدە كىشىلەر- دىن سوزدىن يېگىلمىگەن. ئەقىللىق دانا كىشى ئېدى. ئەندى ئۇنداق كىشىنىڭمۇ يارىلىشى ئىككىنچى گەپ. بىز ئۇنى ھورمەتلەپ، قەدىرلىشىمىز، ئۇنىڭ ئومرىنى بىر ئاللادىن تىلىشىمىز كېرەك. ئۇنىڭ ئومرى بولسا ئەركىنلىگىمىز، پارلاق كېلەچىگىمىز بولىدۇ...

بۇ مېنىڭ ئوقۇۋاتقان بالىلىق چاغلىرىم ئېدى. ئوي- لىسام، ئاردا شەرقىي تۇركىستان ئىنقىلاۋىغا ئەللىك ژىلدىن كوپىرەك ۋاقىت ئوتۇپتۇ. ياش چوكايغانسىرى كوپ ئىزدەنگۈڭ،كوپ بىلگىڭ كېلىدىكەن. مەن ئەخ- مەت ئەپەندىنىڭ ئىككىنچى ئايالى ئەختىرەم قاسە- موۋا بىلەن ئۇچرىشىپ سوھبەتلەشكىنىمدە،ئۇ مۇنداق دېگەن ئېدى:

- مەن ئەخمەتكە 47 - ژىللىرى تۇرمۇشقا چىقتىم. ئۇنىڭدىن 1949 - ژىلى تۇغۇلغان شەرقىي ئازات ئىسىملىك ئوغلۇم بىلەن خوشالمەن. ھازىر ئۇنىڭ سەككىز بالىسى بار.

ئەخمەت كوڭلى كەڭ، يۇمشاق، كىچىك پېىل، چوڭ قۇر مەنالىق گەپلەرنى قىلىدىغان ئاددىي ئادەم بولىدى- غان. بىر كۇنى چايدا ئولتۇرغاندا مەن ئۇنىڭغا: «تۇر- مىلەردە تالاي ياتتىڭىز، ھېلىمۇ خۇداغا شۇكرى، يەي- دىغان رىسقىڭىز، كوردىغان كۇنىڭىز بار ئېكەن» دې- گەندە ئۇ: «قىممەتلىگىم، بۇ ھەقتە مەندىن ھېچ نەرسە سوريماڭ. ھەر قانداق بەندىگە خۇدايىم ئۇ كۇنلەرنى كورسەتمىسۇن. بىر ئولۇمدىن قۇتۇلۇپ ساق سالا- مەت چىقىشىمغا بىر ئاللا، ئاندىن قالسا ناسىر كىچىك دادام سەۋەپكار بولۇپ قالدى. مەن ئۇ كىشىدىن ئىك- كى دۇنيا رازى بولدۇم، دېدى.

مەن ئويلانغان ھالدا، قايسى ناسىر ئۇ، - دەپ سو- رىدىم.

ئەپەندىم كۇلۇپ تۇرۇپ، - ھەي، سىزنىڭ كىچىك دادىڭىز ناسىرچۇ، دەۋەتتى.

مەن كىچىك دادام ناسىرنىڭ قېشىغا چىقتىم. ئۇ تۇ- ۋەندىكىلەرنى ئېيتىپ بەردى: «كۇنلەرنىڭ بىرىدە سىزمۇ پەيتى كەلگەندە خۇددى ئوزىڭىزگە ئوخشاش ئىشەشلىك كىشىنىڭ ھاجىتى چۈشۈپ سوراپ قالسا پەقەت ئوزىگە ئېيتىپ بېرىشىڭىز مۇمكىن. ئۇنىڭدىن ئوزگىگە ھېچ قاچان ئېيتىپ بەرمەسلىگىڭىز شەرت. ئەھۋال مۇنداق: ئۇلارنى سوراققا ئالغاندا ھەرخىل قىي- ناشلار، ھەتتا تىماق ئارىسىغا قېقىلغان مىق ئازاۋىدىن شۇقىراپ قان چىقسىمۇ، تار زىنداندا تىك تۇرغۇزۇپ ئازاپلىسىمۇ ئۇ بەرداشلىق بېرەتتى. شۇنداق ئېغىر دە- ۋىردە ئۇ خەنسۇچە ۋە باشقىمۇ تىللارنى خىشقا تىزىپ ئويۇپ ئۇگىنەتتى. شۇ چاغدا ئۇنىڭدىن كىمدۇ بىرى، - ھەي ئوغلۇم، خەت ئۇگەنگىچە ئامانلىغىڭنى تىلەپ تۇرمىدىن چىقىپ كېتىشكە ھەرىكەت قىلساڭچۇ، دې- گەندە، ئەخمەت ئەپەندىم: «ئولمىگەن جاندا ئۇمۇت بار» دېگەندەك، ھەر كىشىدە ئوزىگە خاس بىر ئۇمۇت بولۇشى كېرەك. تەن ھەرىكەتمۇ، خەت ئۇگىنىشمۇ شۇئۇمۇتىمىزنىڭ گۇۋاچىسى، دەپ ئېيتىاق ئارتۇقلىق بولماس» - دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

ئەخمەت ئەپەندىنىڭ بۇ دەھشەتلىك تۇرمىدىن قۇتۇلۇشىغا يېقىن ئاغىنەم رەخمجان ساتراش بىلەن مەن سەۋەپچى بولدۇم، - دەپ سوزىنى داۋام قىلدى كىچىك دادام، - بۇ چاغلاردا غۇلجا شەھىرى ئىچىدە ئىنقىلاۋى تەشكىلاتلار قۇرۇلۇپ، قوزغىلاڭ تەييارلىغى كېتىۋاتاتتى. بىر كۇنى بىر خوشنا دۇكانچى تۇڭگان رەخمجان ساتراشنىڭ ئالدىغا كىرىپ: « ھەي خوش- نا، ھازىر غۇلجىدا ۋەزىيەت يامان بولۇپ كېتىۋاتىدۇ، مېنىڭ ئىككى نەۋرەم بار ئېدى. بۇ بالىلارنى سۇننەت- كە ئولتارغۇزۇشۇم كېرەك. بالىلارنىڭ دادىسى ئوغلۇم بولسا ئۇرۇمچىدە ئەنچەن (ساقچى) تۇرمىلىرىنىڭ ئۇستىدە، ئەگەر مالال كورمەي ماڭا بىر كەسكەكچى - ئۇستا تېپىپ بەرسەڭ، شۇنىڭدىن كېيىن ئوغلۇمنى بۇ ئىشنىڭ ئۇستىگە چاقىرىمەن» دەيدۇ.

خەيرىيات، كېلىشىم بويىچە رەخمجان ساتراش كەس- كەكچى ناسىرنى ماقۇل كەلتۇرگەندىن كېيىن، تۇڭگان ئۇرۇمچىدىكى ئوغلىنى چاقىرىپتۇ. سۇننەت قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن تاماققا ئولتۇرۇش ئالدىدا رەخمجان ساتراش ناسىرغا: «تاماقتىن كېيىن سېنىڭ ئالدىڭغا نۇرغۇن نەرسىلەرنى قويۇشى مۇمكىن. سەن ئۇنى ئالما، ئۇنىڭ بەدىلىگە ئەخمەتجاننىڭ ئىز - دېرىكىنى قىل، ئەگەر ئوغلى باشقۇرۇۋاتقان تۇرمىدە ئەخمەتجان ياتقان بولسا ئادەمگەرچىلىك بىلەن قۇتۇلدۇرۇپ بې- رىش ئىلتماسىنى قىل» دەيدۇ.

تۇڭگانلار ناسىرنىڭ ئالدىغا نۇرغۇن نەرسىنى دۇگلا- ۋېتىدۇ. شۇ چاغدا ئۇ «ئوغلۇم، مەن بۇنى ھەرگىز ئال- مايمەن، ماڭا دۇنيا كېرەك ئەمەس، بۇنىڭ ئورنىغا مې- نىڭ بىرلا ئوتۇنۇشۇم بار. ئەگەر سىز بۇنى ئەمەلگە ئا- شۇرۇپ بەرسىڭىز مەن سىزدىن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا رازى بولار ئېدىم.

- خوش، كېپىڭىزنى ئاڭلاپ كورەيلى.

- مېنىڭ ئەخمەتجان قاسىمىي دېگەن بىر ئىنىم بار ئېدى: ئۇنىڭ تۇرمىدە ياتقىنىغا 8 ئايچە ۋاقىت بولدى. ھېچ خەۋىرى يوق. ئەگەر قولىڭىزدىن كەلسە، ماڭا قىلغان ياخشىلىغىڭىز شۇ بولۇپ قالسۇن، - دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى قولىنى كوكسىگە قويۇپ، ئۇ دۇكانچى تۇڭگاننىڭ ئوغلىدىن سورايدۇ ناسىر. شۇ چاغدا بالىسى جاۋاپ قىلغىچە دادىسى ئورنىدىن ئىر- غىپ تۇرۇپ، بالىسىنىڭ ئالدىغا ۋىقىلىپ تۇرۇپ:

- ئۇ قانداق قۇتۇلدۇردى؟

- ئۇنى ئوزىدىن سوراڭ.

«بۇ كىشىنىڭ تەلىۋىنى ئورۇنلاپ بەر، بالام، ئاللا يولۇ- دا ئوتۇنۇپ سورايمەن» دەيدۇ.

- خوپ ئاتا، - دەيدۇ ئوغلى - بۇ كىشىنىڭ ئىنى- سىنى ئىزدەشتۇرۇپ كورەي، ئۇچ كۇندىن كېيىن خە- ۋىرىنى بېرەي. ئەگەر بار بولسا، ئوز قولۇم بىلەن ئاپىرو- پلان ئارقىلىق يەتكۇزۇپ كېلىمەن. خاتىرجەم بولۇڭ- لار.

ئۇ ۋەدىسىدە تۇرۇپ ئۇرۇمچى تۇرمىسىدىن ئەخ- مەتجان ئەپەندىنى تاپىدۇ ۋە دېگەندەكلا غۇلجىغا يەت- كۇزۇپ قويىدۇ. ئاپىروپلاندىن چۈشۈپ كېلىۋاتقان ئەخمەتجاننى تونىغان ناسىر بىلەن رەخمجان سات- راش ئۇنى قۇچاقلاپ قارشى ئالىدۇ ۋە ئويگە يەتكۇ- زۇپ قويىدۇ...

ئەندى چوڭ چىغانلىق ئابدۇراخمان ئىمىروۋ بىلەن سوزلەشكىنىمدە، ئۇ ئەخمەتجان ئەپەندى توغرىلىق سوزلەپ كېلىپ، مۇنداق بىر مىسالنى كەلتۇردى:

بىر كۇنى ئەخمەت ئەپەندى بازار ئارىلاپ چىقىپ كېتىدۇ. ختاي بازىرىدىكى بىر تاركوچىداكىشىلەرنىڭ توپلىشىۋالغانلىغىنى كورۇپ يېقىنلاپ بارىدۇ. قارىسا بىر نوچى چەتتەرەك تۇرغان بىرىنى ئالدىغا تارتىپ بىر مۇش بىلەن يەرگە ياتقۇزۇۋېتىدۇ. ئۇنى تۇرغۇزۇپ كەتكۇزۇۋېتىپ، قېنى ماڭا قايسىڭ يەكمۇ - يەك چىقە- سەن» دەيدۇ. ھەممە جىم تۇرىدۇ. ئۇ گاڭگۇڭ كەينى - كەينىدىن يەنە بىرنەچچە كىشىنى ئۇرۇپ ۋىقىتىدۇ. شۇ چاغدا ئەخمەت ئەپەندىم ئوتتۇرىغا كىرىپ كېلىپ: «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» قەيسەر ژىگىت، دەپ نوچىغا قول بېرىدۇ. نوچى قول بېرىۋېتىپ بۇ مەن بىلەن سو- قۇشۇشقا كەلدىمىكىنە دەپ ئويلايدۇ. «يارايسىز ژە- گىت، كېلىڭ، ئىككىمىز دوست بولايلى، - دەپ ئۇ- نى ئاشخانىغا باشلاپ ئەكىرىدۇ. نوچى ئۇنىڭ ئادىل، مېھرىۋان - مۇلايىم ئادەملىگىنى ھىس قىلىپ تەسىر- لىنىدۇ.ئەپەندىم ئۇنىڭ تېگى - تەكتىنى سورىغاندا، ئۇ ئىسمىم بارات، قەشقەر توقۇزاقتىن بولىمەن. ماڭا سۇ بەرمىگەن بىربايىنى ئۇرۇپ قويۇپ، يالغۇز ئانامنى تاشلاپ ئىلىغا قېچىپ كەلگىنىمگە ئۇچ ئاي بولدى. يالاقچىلىق، تەخسىكەشلىكنى ياخشى كورمەيمەن» دەيدۇ.

- راست، ژىژدانلىق، ئىدىرىگىڭىز يانغان ژىگىت ئېكەنسىز، بىراق، - دەپتۇ ئەخمەت ئەپەندىم، - قورۇ- ماس ئىرادە، يېگىلمەس كۇچ - غەيرىتىڭىز يەنىمۇ شۇ- نىڭغاۋخشاش قان ئىچەر زومىگەرگە ئىشلەتمەي ئوزد- ىڭىز ئوخشاش كەمبىغەل، مۇساپىرلارنى ئۇرۇپ كوزۇم- چە ئازاپلىدىڭىز. شۇ كۇچنى ھېلى بولسىمۇ بايلارغا، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە ئىشلەتسىڭىز سىزنى كو- رۇپ، سىز كەبى نى-نى قەيسەرلەر كوپىيىپ،شۇ دۇش- مەن تېز ئاردا يوقالسا، بۇ ئارقىلىق ئازاتلىققا چىقىشقا ئۇرۇنسىڭىز قانداق ياخشى بولار ئېدى...

بۇنىڭدىن تەسىرلەنگەن بارات ژىغلاپ كېتىپ، ئەخمەت ئەپەندىمدىن كەچۈرۈم سوراپ پىشانىسىغا سويىدۇ. شۇندىن كېيىن ئەخمەت ئەپەندىم باراتنى ھەمرا قىلىپ يېنىغا ئېلىۋالىدۇ. بىر كۇنى بارات بىر چوڭ خىتاينىڭ ئويگە باستۇرۇپ كىرىپ ئۇنى ئولتۇ- رۇپ ئۇرغۇنلىغان - قۇراللارنى ئېلىپ چىقىدۇ. ھە- رەمباغ ئىستىھكامىغا بىرىنچى بولۇپ باستۇرۇپ كى- رىپ دۇشمەننى تار - مار قىلىدۇ. كەڭ ساي، ئارشاڭ، جىڭ ئۇرۇشلىرىدا خىزمەت كورسىتىپ «ئازاتلىق»، «ئىستىقلالىيەت ئۇچۇن كۇرەش»، «باھادىرلىق» دې- گەن ئوردىن، مېدالار بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ.

1945 - ژىلى شىخودىكى قاتتىق جەڭدە باراتنىڭ قەھرىمانلىق بىلەن ژاپات بولۇشى ئەخمەت ئەپەندى ئۇچۇن يوقۇتۇش بولغان ئېدى. 1946 - ژىلى ئەخمەت ئەپەندى بىرلەشمە ھوكۇمەت ۋەكىللىرى بىلەن قەشقەرگە بارغاندا، توققۇزاقتا چىقىپ بارات پالۋاننىڭ ئانىسى بىلەن كورۇشۇپ ئۇنىڭ نامىدىن بىر قانچە سوغلارنى تاپشۇرىدۇ. غۇلجىغا يېنىپ كەل- گەندىن كېيىنمۇ ھەر ئىككى ئايدا باراتنىڭ نامىدىن ئانىسىغا سوغلار ئەۋەتىپ تۇرغان، ھەتتا ئاپىروپلان ۋاقىسىگە ئۇچراش ئالدىدىمۇ شۇ مومايغا سوغلار ئە- ۋەتكەن ئېدى.

ئەخمەت ئەپەندىم توغرىلىق شۇنى خەۋەر ئۇنىڭ يار- كەنتتە تۇرۇۋاتقان ئانىسىغا دەھشەتلىك تۇيۇلغان، ئۇ تاڭنى - تاڭنى ئۇلاپ ژىغلاتتى. ئاۋاكرى ئۇنىڭ يېنى- دىن كەتمەي ئۇنىڭغا تەسالا بېرەتتى. بۇ ئۇيغۇر خەل- قى ئۇچۇن چوڭ يوقۇتۇش - پاجىە ئېدى.

مەخسۇت قاسىمىي،
پانفىلوۋ ناھىيىلىك مەدەنىيەت مەركىزى يېنىدىكى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى.

* *
*

ئىنسانلار قەلبىدە ياشايدۇ ئەبەت،

ئۇلارنى ئۇنتۇشقا ھەقلىق ئەمەسمىز

ـ بۇ ئۇرۇشقا ئىشتىراك قىلغانلار ئۇنىڭ دەھشىتىنى، ئۇنىڭ خەلقىمىزگە، پۈتكۈل تەرەققىياتىمىزغا ئىنسانىيەتكە ئېلىپ كەلگەن ئېغىر كۈلپەتلىرىنى زادىلا ئېسىدىن چىقىرالمايدۇ. ئەندى ئەينە شۇ ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدا قەھرىمانلارچە ھالاك بولغان يۇرتداشلىرىم، ئاكىلىرىم ۋە ئاغىنىلىرىمنى ئۇنتۇپ قېلىشقا ھەقلىق ئەمەسمەن. ـ دېدى مەن بىلەن بولغان سوھبەتتە ئالمۇتاشەھىرى دروژبا مەھەللىسىدىكى ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ۋەتەنپەرۋەرلىرى ساقىيېۋ. بىزنىڭ يۇرتىمىزدىن مەيدانغا ئاتلانغان پەقەت ئۇيغۇرلاردىن ئاتمىشتىن ئوشۇق شىرغۇران مەردانلىرىمىز موسكۋا بوسۇغىسىدىكى، ستالىنگراد ئۇچۇن بولغان، ئۇكرائىنىنى، بېلورۇسىيەنى، پولشىنى، پرىبالتىكنى ئازات قىلىش ۋە ئاخىرى ياۋنىڭ ئۇگىسى ـ بېرلىنىنى ئېلىش ئۇچۇن بولغان ئېغىر جەڭلەردە ھالاك بولدى. ئەندى قازاق، رۇس ۋە باشقا مىللەت ۋەكىللىرىدىنمۇ يۇرتىمىزغا جەڭ مەيدانىدىن قايتىپ كەلمىگەنلەر ئاز ئەمەس. مېنىڭ يۇرتداشلىرىم ئەنۋەر قادىروۋ، ئۇسەن قۇربانوۋ، ساۋۇت رۇزىيېۋ، ساۋۇت سادىرباقىيېۋ، قۇدىرۇس ئۇزاقوۋ ئەينە شۇلار جۇملىسىدىندۇر. ئۇلار 18 ـ 20 ياشلىرىدا ئۇرۇشقا كەتكەنلەر، ئۇلار مەملىكەتنىڭ خەلقىنىڭ كېلەچىگى، ئۇمۇتۋارلىرى ئىدى. بىز ئۇلارنى ئۇنتۇپ قېلىشقا ھەقلىق ئەمەسمىز...

سوھبەتدىشىم پىردۇس ئاكا يۇرتىمىزدىكى ھورمەتلىك ئاقساقاللىرىمىزنىڭ بىرى، ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ئىشتىراكچىسى، ئۇرۇشتىن كېيىن ئانا يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ كولخوزدا ھېسابچى، بىرىگادىر، ئىش باشقۇرغۇچى، كولخوزرەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى ۋە كولخوزرەئىسى بولۇپ ئىشلەپ، ئۇرۇشتىن كېيىنكى ئېغىرچىلىقلارنى يېڭىش، ۋەيران بولغان ئىختىساتنى ئەسكىگە كەلتۈرۈش ئوخشاش تېچلىق ئەمگەك شارائىتىدىمۇ ئوزىنىڭ شەخسى ئۇلگىسى بىلەن يۇرتداشلىرىنى ئالغا باشلاپ، كولخوز ئېگىلگىنى يۈكسەلدۈرگەنلەرنىڭ بىرىدۇر.

ـ مەن 1942 ـ ژىلنىڭ بېشىدا ئەندىلا 18 ياشقا تولۇشىم بىلەن فرونتقا ئاتلىنىش ئۈچۈن ھەربىي كومىسسارياتقا بارغان ئىدىم. ـ دەيدۇ ئوتكەن كۈنلەرنى ئەسلەپ پىردۇس ئاكا. ـ ھەربىي كومىسسارىياتنى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر ھەربىي ئۈچىلىشىغا ئوقۇشقا ئەۋەتتى. بۇ ئوقۇش دەرگاھىدا يۇرتدىشىم مەرھۇم ئابدۇللا ئىسرائىلوۋ بىلەن بىللە بولدۇق. ئۇ يەردە قىسقا ۋاقىت ھەربىي تەييارلىقتىن ئوتۇپ ئاۋال كاۋكازدا مۇداپىيەدە ئوتۇردۇق. ئاندىن ستالىنگراد ئۈچۈن بولغان جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلدۇق. ستالىنگراد ئۈچۈن بولغان جەڭ ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى تارىخىدىكى ئەڭ ئېغىر، ئەڭ دەھشەتلىك ۋە شۇنىڭ بىلەن نېمىس ـ فاشىستلارغا قاخشاتقۇچ زەربە بەرگەن ۋەئۇرۇشتاس س س ر پايدىسىغا بۇرۇلۇش قىلغان جەڭ بولغان ئىدى. ئەگەر ستالىنگرادنىڭ شۇ كۈنلىرىنى كوز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدىغان بولساق دەھشەتلىك كورۇنۇش نامايەت بولىدۇ. كاتيۇشا راكېتىلىرىنىڭ ۋېكىلداپ، قاراڭغۇ تۇندە ئەترايىنى يورۇتۇپ ئۇچۇپ، دۇشمەن ئىستېھكاملىرىنى بىت ـ چىت قىلىشلىرى، ئېغىر بومبىلىغۇچى سامولىيوتلارنىڭ ئۇزلۇكسىز بومبىلاشلىرى، كوپىۋاتقان ئويلەر ـ ستالىنگراد يېنىدىكى ۋولگا دەرياسى ئىلگىرى كوزۋەل قىياپىتىنى يوقاتقان. دەريا بويىنى ئاسماندىن تاشلانغان بومبىلار ئويۇپ، ئويمان ـ چوڭقۇرقىلىۋەتكەن. شەھەردە ئەندى ئادەتتىكى تۇرغۇنلار كوۋرۇنمەتتى، ـ ئۇيەردىكى ھەممە ئادەم ھىمايىچىلارغا ئايلانغان.

ئاسماندا قىرغۇچى سامولىيوتلار قاتتىق ئاۋاز چىقىرىپ ئايلىنىپ ژۇرمەكتە. بىز ئەينە شۇ ھايات ـ ماماتنى ئۈچۈن بولغان جەڭلەرگە ئىشتىراك قىلغىنىمىزدا ئوردىن ـ مېدالىلار ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ۋەتەندىن ياۋنى چاپسانراق ھايداپ چىقىرىپ، غالىبىيەتنى يېقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن كۈرەشتۇق.

مېنىڭ سوھبەتدىشىم ئۇرۇشتىكى ئوزىنىڭ قەھرىمانلىقلىرى توغرىلىق زادىلا سوز ئاچماي، بەلكى يۇرتداشلىرى، قۇرداش ئاغىنىلىرى ھەققىدە كوپىرەك سوزلەپ بەردى. پىردۇس ئاكا ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ۋەتەنپەرۋەرلەر كېڭىشىنىڭ رەئىسى سۈپىتىدە ئۇرۇشقا قاتناشقانلارنىڭ، ئۇرۇش مەيدانلىرىدا قازا بولغانلارنىڭ، ئۇرۇش ئاكالىرىنىڭ ۋە ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدا باقۋەتلىكىمىز ئىشلىپ بارىدۇ. بىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىرىمىز ئارىسىدا موسكۋادىن بېرلىنغىچە جەڭ بىلەن بېرىپ، دۇشمەننى ئوز ئۇگىسىدا ئۇجۇقتۇرۇپ غالىبىيەت بىلەن ئويىگە قايتقانلار ئاز ئەمەس. مەسىلەن، ئابدۇراخمان ئامۇتوۋ، رىزۋانگۇل قادىروۋا، قاسىم ئەمەتوۋ، مەجىت روزاخۇنوۋ، سالى شەرىپباييېۋ، ئابۇ ئامۇتوۋ، ئابدۇسالام زەينالوۋ، ۋاسىلى شېۋچېنكو، ۋېكتور فوكىن، دانىيار ئادامقۇلوۋ، ئابسالىم نۇرلىبايېۋ ئوخشاش ۋېتېرانلار.

پىردۇس ئاكا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ۋېتېرانلار كېڭىشى ئەينە شۇ ئۇرۇش ئاكالىرى ۋە ئۇرۇش ئىشتىراكچىلىرىغا ھازىرقى ئىختىسادىي ئېغىر شارائىتتا مۇمكىن بولغان مەنبەرلەردىن ياردەم بېرىش، بارغانسىرى ئازىيىپ كېتىۋاتقان ئەينە شۇ تەۋەرۈك ئادەملەرنىڭ قالغان ئومىرىدە قىيىنچىلىقلارسىز ياشىشى ئۈچۈن مەلۇم ئىشلارنى قىلىۋېتىپتۇ. مەسىلەن، 8 ـ مارت خەلق ئارا ئايالار كۈنى شەرىپىگە «ئاقساي» نەسىللىك مال زاۋۇدىدا ئىشلەپ پېنسىيەگە چىقىپ كەتكەن ۋەتەن ئۇرۇشىغا قاتناشقان ۋە ئۇرۇش ئاكالىرى، باققۇچىسىدىن ئايرىلغانلاردىن بولۇپ 160 تىن ئوشۇق ئائىلىگە 800 مىڭ تەڭگىلىك ئۇن ۋە كۈرۈچ تەخسىم قىلىپ بېرىلدى. ئالدىمىزدىكى 9 ـ ماي غالىبىيەت بايرىمىغا يەنە ۋېتېرانلارغا ئالتاغ ناھىيىلىك مەمۇرىيەتتىن مۇكاپەت پۇلى بېرىش ھەققىدە كېلىشىپ تېگىشلىك ھوججەتلەر ئەۋەتىلىپتۇ.

ـ «ئاقساي» نەسىللىك مال زاۋۇدىنىڭ رەھبەرلىگى ۋە شەخسەن ئۇنىڭ دىرېكتورى سگايېۋ، ئالتاغ ناھىيىلىك مەمۇرىيىتى، شۇنداقلا دروژبىدىكى ئوزىنى ئوزى باشقۇرۇش كومىتېتى (ك ئو س) رەئىسى تۇرسۇن تۇردىيېۋ ئۇرۇش ۋېتېرانلىرىغا غەمخورلۇق قىلىشقا ئالاھىدە كوڭۈل بولمەكتە، ئۇلار چىسىدىن ئايرىلغانلارنىڭ تىزىملىرىنى ئايرىم ـ ئايرىم قىلىپ ئىدىتلىق تەييارلاپ مەخسۇس پاپكىلاردا ساقلايدىكەن.

دروژبا مەھەللىسىدە ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ئاكالىرىدىن 20 ئادەم، ئەندى ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشچىلىرىدىن 74 ئادەم بار. ـ دېدى پىردۇس ساقىيېۋ. ـ ۋېتېرانلار كېڭىشى ئەينە شۇلار بىلەن ئىش ئېلىپ بارىدۇ. بىزنىڭ ۋېتېرانلىرىمىز ئارىسىدا موسكۋادىن بېرلىنغىچە جەڭ بىلەن بېرىپ، دۇشمەننى ئوز ئۇگىسىدا ئۇجۇقتۇرۇپ غالىبىيەت بىلەن ئويىگە قايتقانلار ئاز ئەمەس. مەسىلەن، ئابدۇراخمان ئامۇتوۋ، رىزۋانگۇل قادىروۋا، قاسىم ئەمەتوۋ، مەجىت روزاخۇنوۋ، سالى شەرىپباييېۋ، ئابۇ ئامۇتوۋ، ئابدۇسالام زەينالوۋ، ۋاسىلى شېۋچېنكو، ۋېكتور فوكىن، دانىيار ئادامقۇلوۋ، ئابسالىم نۇرلىبايېۋ ئوخشاش ۋېتېرانلار.

پىردۇس ئاكا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ۋېتېرانلار كېڭىشى ئەينە شۇ ئۇرۇش ئاكالىرى ۋە ئۇرۇش ئىشتىراكچىلىرىغا ھازىرقى ئىختىسادىي ئېغىر شارائىتتا مۇمكىن بولغان مەنبەرلەردىن ياردەم بېرىش، بارغانسىرى ئازىيىپ كېتىۋاتقان ئەينە شۇ تەۋەرۈك ئادەملەرنىڭ قالغان ئومىرىدە قىيىنچىلىقلارسىز ياشىشى ئۈچۈن مەلۇم ئىشلارنى قىلىۋېتىپتۇ. مەسىلەن، 8 ـ مارت خەلق ئارا ئايالار كۈنى شەرىپىگە «ئاقساي» نەسىللىك مال زاۋۇدىدا ئىشلەپ پېنسىيەگە چىقىپ كەتكەن ۋەتەن ئۇرۇشىغا قاتناشقان ۋە ئۇرۇش ئاكالىرى، باققۇچىسىدىن ئايرىلغانلاردىن بولۇپ 160 تىن ئوشۇق ئائىلىگە 800 مىڭ تەڭگىلىك ئۇن ۋە كۈرۈچ تەخسىم قىلىپ بېرىلدى. ئالدىمىزدىكى 9 ـ ماي غالىبىيەت بايرىمىغا يەنە ۋېتېرانلارغا ئالتاغ ناھىيىلىك مەمۇرىيەتتىن مۇكاپەت پۇلى بېرىش ھەققىدە كېلىشىپ تېگىشلىك ھوججەتلەر ئەۋەتىلىپتۇ.

ـ «ئاقساي» نەسىللىك مال زاۋۇدىنىڭ رەھبەرلىگى ۋە شەخسەن ئۇنىڭ دىرېكتورى سگايېۋ، ئالتاغ ناھىيىلىك مەمۇرىيىتى، شۇنداقلا دروژبىدىكى ئوزىنى ئوزى باشقۇرۇش كومىتېتى (ك ئو س) رەئىسى تۇرسۇن تۇردىيېۋ ئۇرۇش ۋېتېرانلىرىغا غەمخورلۇق قىلىشقا ئالاھىدە كوڭۈل بولمەكتە، ئۇلار ھەر دايىم ۋېتېرانلارنىڭ ئېھتىياجلىرىنى ئۈگىنىپ، قولىدىن كېلىشچە ياردەم بېرىشكە تىرىشىدۇ، ـ دەيدۇ پ. ساقىيېۋ.

ھەر دولەتمۇ ئوز ھىمايىچىلىرىنى ئۇنتۇپ قالغىنى يوق. ئۇرۇش ئىشتىراكچىلىرى ئۈچۈن ئېلېكتر قۇۋۋىتى، گاز، تېلېفون، رادىو، شەھەر ئاۋتوتىرانسپورتى ھەقسىز. موشۇ ئاپرىلدىن ئۇلارنىڭ پېنسىيەسى يەنە 20 پروتسېنت ئوستى. ھازىر ئۇرۇش ئاكالىرى 4 ـ 4,5 مىڭ تەڭگە، ئەندى ئۇرۇش ئىشتىراكچىلىرى بولسا 3,5 ـ 4 مىڭ تەڭگە پېنسىيە ئالىدۇ. ئۇلار ژىلدا بىر قېتىم تومۇر يولدا ئۇتكۈلۈم دەھ ئەللىرىنى ئايلىنىپ سەياھەت قىلىپ كېلىش ھوقۇقىغا ئېگە، بۇ سەياھەتكە چىقىش ئىمكانىيىتى بولمىغانلارغا ئۇنىڭ ئاقچىسى بېرىلىدۇ. ئەلۋەتتە، ۋېتېرانلارغا دولەت تەرىپىدىن قانچىلىك ئىززەت ـ ئېھتىرام بىلدۈرسە ئەرزىيدۇ.

سوھبەتدىشىم پىردۇس ئاكا تىنىم تاپمايدىغان، ناھايىتى ئىشچان، دىلكەش ئادەم. ئۇ دروژبا مەھەللىسىدىكى جامائەتچىلىك ئىشلارغا پائال قاتناشىپ كېلىۋاتىدۇ. مەھەللىدە مەسچىت سېلىش مەسىلىسى كوتىرىلگەندە، ئۇ قۇرۇلۇش ئۈچۈن يەر ئېلىش، ھوججەتلەرنى تېگىشلىك ئورۇنلاردا رەسمىيەتلەشتۈرۈش، مەھەللىدە ئويلەرگە تەبىئىي گاز كىرگۈزۈش ئىشلىرىدىمۇ كوپ ھەسسە قوشقان. مەن ئۇنىڭ بىلەن سوھبەتلىشىپ ئولتارغاندا بىر نەچچە قېتىم تېلېفون جىرىڭلىدى. بىرلىرى غالىبىيەت كۈنى ھارپىسىدا قىلىدىغان ئىشلارتوغرىلىق سورىسا، يەنە بىرلىرى گاز كىرگۈزۈش ھەققىدە سورايدۇ. قىسقىسى، ۋېتېرانلار ھازىر مۇسەپتە، بىز پىردۇس ئاكىنى ۋە ئۇنىڭ بارلىق سەپداشلىرىنى ئۇلۇق غالىبىيەتنىڭ 51 ژىللىغى بىلەن سەممىي تەبرىكلەيمىز.

ئاداللەتلىكنىڭ يېڭىدىغانلىغىغا ئىشەنگەن ئىدۇق

بىز ژىلدىن ژىلغا ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى دەۋرىدىن بارغانسىرى ژىراقلىشىپ، كېيىنكى ئەۋلات ئۇنىڭ دەھشەتلىرىنى پەقەت كىنو فىلملار، بەدىئى كىتابلار ۋە ئاپىرىم ھەربىي باشلىقلارنىڭ مېمۇئار ـ خاتىرىلىرى ئارقىلىق، شۇنداقلا ھازىرقى ھايات ۋېتېرانلىرىمىزنىڭ ئەينە شۇ دەھشەتلىك ژىللار داۋىزلىرى شاھىت بولغان ۋاقىەلەر ھېكايە ـ بايانلىرى ئارقىلىق خەۋەردار بولىدۇ. يېقىندا مەن ئەينە شۇنداق ئۇرۇش ۋېتېرانلىرىنىڭ بىرى، مەھەللىمىزنىڭ ھورمەتلىك ئاقساقىلى ئابدۇراخمان ئاكا ئامۇتوۋ بىلەن ئۇچرىشىپ سوھبەتلەشكەن ئىدىم.

ـ ھە، مانا ئۇرۇش ئاياقلاشقىنىغا 51 ژىل بولدى. بۇ دەۋىر ئىچىدە ئادەملەرنىڭ يېڭى ئەۋلادى ئوسۇپ يېتىلدى. ئەندى بۇ تارىخىي ۋاقىەلەرنىڭ ئىشتىراكچىلىرى بارغانسىرى ئازايماقتا. لېكىن مەن بىر نەرسىگە قەتئىي ئىشىنىمەنكى، بىز ئۇرۇشتا باشتىن كەچۈرگەن بارلىق ۋاقىەلەر ۋاقىتنىڭ ئوتۇشى بىلەن ئۇنتۇلۇپ قالمايدۇ. بۇ ناھايىتى قىيىن، لېكىن شۇنداقلا ئەجايىپ بىر دەۋىر ئىدى. ئوز ھاياتىدا چوڭ ۋە ئېغىر سىناقلاردىن ئوتۇپ غالىبىيەت قازانغان ئادەم، قالغان پۈتكۈل ھاياتىدا ئەينە شۇ غالىبىيەتتىن كوچ ـ قۇۋۋەت ئالىدىكەن، ـ دەپ سوزىنى باشلىدى سوھبەتدىشىم ئابدۇراخمان ئاكا. ـ مەن ئالمۇتىدىكى سوۋېت زەرۋاۋتوۋنامىدىكى ئۇيغۇر مەكتەپنى پۈتۈرۈپ ئاندىن كوپىراتىۋ تېخنىكومىدا ئوقۇدۇم. تېخنىكومنى پۈتەرگەن ۋېلىم ئۇرۇش باشلىنىپ كەتتى. مەھەللىمىزدىن (ھازىرقى دروژبا مەھەللىسى ئۇچاغلاردا ستالىن نامىدىكى كولخوز دەپ ئاتىلاتتى) بىرىنچىلەر قاتارىدا دادام ئىلياس مەيدانغا ئاتلاندى. ئاندىن مەن 1941 ـ ژىلى دېكابىردا ھەربىي سەپكە چاقىرتىلدىم. ئالمۇتىدا بىر ھەربىي قىسىمدا قىسقا مۇددەتلىك كۇرستا تەييارلىقتىن ئوتتۇق. بىزنىڭ قىسىم ھە دېگەندە ئۇكرائىنىنىڭ خاركوۋ شەھىرى ئەتراپىغا ھەربىي جايلىنىپ ئۇرۇشقا ئەۋەتىلدى. قىسىمىز 28 ـ ئارمىيە قارمىقىدىكى 38 ـ ئاتقۇچىلار دىۋىزىيەسىنىڭ ئىختىيارىغا ئەۋەتىلدى. بۇ ئۇرۇشنىڭ ناھايىتى دەھشەتلىك پەيتلىرى ئىدى. كىتلېر چىلار پەقەت كېرمانىيەنىكلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل غەربىي ياۋروپىنىڭ دېگىدەك ھەربىي سانائەت ئىختىدارىغا ئېگە بولغانلىقتىن ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى پەيتلىرىدە ھەربىلەر ۋە قۇرال ـ ياراق، سامولىيوت، تانكىلار سانى جەھەتتىن بىزگە قارىغاندا ئۇستۇنلۇككە ئېگە ئىدى. بىز موشۇ خاركوۋ بوسۇغىسىدا ھەربىي جەھەتتىن ئۇستۇن ۋە تەجرىبىلىك دۇشمەن بىلەن دەسلەپكى قېتىم جەڭ قىلدۇق.

بىزنىڭ دىۋىزىيە 1942 ژىلى مايغىچە موشۇ خاركوۋ ئەتراپىدىكى غەربىي ـ جەنۇبىي فرونتتا مۇداپىيەدە بولدى. ئاندىن 1942 ـ ژىلى 12 ـ ماي كۈنى كۈرسك دوغىسىدىكى جەڭلەرگە قاتنىشىش ئۈچۈن بېلوسېركوۋ ستانسىيەسىگە ئەۋەتىلدۇق. ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدا باقۋەتلىكىمىز ئىشلىپ بارىدۇ. بىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىرىمىز ئارىسىدا موسكۋادىن بېرلىنغىچە جەڭ بىلەن بېرىپ، دۇشمەننى ئوز ئۇگىسىدا ئۇجۇقتۇرۇپ غالىبىيەت بىلەن ئويىگە قايتقانلار ئاز ئەمەس. مەسىلەن، ئابدۇراخمان ئامۇتوۋ، رىزۋانگۇل قادىروۋا، قاسىم ئەمەتوۋ، مەجىت روزاخۇنوۋ، سالى شەرىپباييېۋ، ئابۇ ئامۇتوۋ، ئابدۇسالام زەينالوۋ، ۋاسىلى شېۋچېنكو، ۋېكتور فوكىن، دانىيار ئادامقۇلوۋ، ئابسالىم نۇرلىبايېۋ ئوخشاش ۋېتېرانلار.

ئۇرۇشنىڭ تارىخىدا ئالاھىدە ئورۇن ئالغان كۈرسك دوغىسىدىكى جەڭ ئاساسىي جەھەتتىن تانكىلار جەڭى بولدى دېسەم مۇبالىغە بولماس. بۇيەرگە ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ناھايىتى ئوغۇن تانكىلىرى ۋە تالالانغان ئەسكەرىي قىسىملىرى توپلانغان ئىدى. بۇ دەۋىرگىچە بىز خېلىلا ئۇرۇش تەجرىبىسىگە ئېگە بولدۇق. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىزنىڭ سولداتلار ھەربىي جايلاشارەت ۋە قەھرىمانلىقلارنى نامايىش قىلغان ھالدا، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەجەللىك خوۋۇپقىمۇ تىك قاراپ ئوزىنىڭ قان ـ تەرى بىلەن ھەر بىر دەقىقىدە غالىبىيەتنى يېقىنلاشتۇرۇشقا ھەسسە قوشقان ئىدى.

بىز بېلوسېركوۋ ستانسىيەسىدە مۇداپىيەدە تۇرۇپ، دۇشمەن ھوجۇم قىلىشى ئېھتىمال بولغان تەرەپتىكى قاتار خەندەك كولىدۇق. ھەربىي تىل بىلەن ئېتقاندا بۇ 1 ـ، 2 ـ، ۋە 3 ـ لىنىيە دەپ ئاتىلاتتى. بىزنىڭ روتا بۇيرۇق كۈتۈپ خەندەكتە سەنجاق تەييارلىنىپ تۇراتتۇق. ئالاقىچىلار كېلىپ دۇشمەننىڭ ئوندىن ئوشۇق تانكا بىلەن يېقىنلاشىپ كېلىۋاتقىنىنى خەۋەرقىلدى. كوماندىرىمىز 1 ـ لىنىيە جەڭگە تەييار بول! ـ دەپ بۇيرۇق بەردى. مانا بىز كۈتكەن تانكىلار مۇكوررۇنۇشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ سانى ئىلگىرى خەۋەرقىلىنغاندىنكىدىن خېلە ئوزغۇن ئىدى. پ ت ر (تانكىغا قارشى مىلتىق)، گراناتىلارنى جەملەپ، دۇشمەن تانكىلىرىنىڭ مۇمكىن قەدەر يېقىنلىشىشىنى كۈتۈپ تۇرىمىز. بىردىنلا ئوق ئېتىلىشۇن دېگەن بۇيرۇق بېرىلدى. زەمبىرەكلەردىن، پۈلىمىيوتلاردىن ۋە باشقا قۇرالىلاردىن ئۇزلۇكسىز ئوق ئېتىلماقتا. دۇشمەن تانكىلىرى بارغانسىرى يېقىنلىشىپ كەلمەكتە. بىر نەچچە تانىك زەمبىرەك ئوقىدىن زەربىگە ئۇچراپ، كويىۋاتىدۇ. مەن تورت گراناتىنى باغلاپ ئومۇلەپ بېرىپ ئۇنى ئالدىنقى تانكىغا تاشلىدىم ۋە چاققانلىق بىلەن خەندەككە ئومۇلەپ چۈشتۈم. يېنىمدىكى ژۇژۇدم كوماندىرى قولۇمنى قىسىپ: يار ايسەن ئامۇتوۋ، ياۋ تانكىسىنىڭ زەنجىرتاپىنى گاردىن چىقتى، ئەنە ئۇ توختاپ قالدى، دەپ، مۇرەمگە قاقتى.

ئا. ئامۇتوۋ كۈرسك دوغىسىدىكى جەڭلەردىن كېيىن ستالىنگراد فرونتىدا بولغان شىددەتلىك جەڭلەرگە قاتنىشىدۇ، ژوروۋىنىڭ داموداپىيەدە بولىدۇ. 1944 ـ ژىلى ئابدۇراخمان ئاكا خىزمەت قىلغان دىۋىزىيەئۇكرائىنىنى، بېلورۇسىيەنى ئازات قىلىش جەڭلىرىگە قاتناشتى. 1945 ـ ژىلنىڭ بېشىدا پولشانى ئازات قىلىپ گېرمانىيە يېرىگە كىرگەن دىۋىزىيە غالىبىيەت كۈننىنى بېرلىنغا 50 كىلومېتر يېقىن فورسىنۋاد شەھىرىدە كۈتۈۋالىدۇ.

1945 ـ ژىلى نويابىردا ئۇرۇشتىن يورتىغا ئامان قايتىقان ئابدۇراخمان ئاكا، ئويىدە بىر ـ ئىككى جۈمە دەم ئېلىپ، كولخوز ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ كەتتى. ئۇ تا 1982 ـ ژىلى ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىچە كولخوزدا ھېسابچى، ئەمگەك بولۇمىنىڭ باشلىغى، يەرگومىسسىيەسىنىڭ رەئىسى، ستالىن كولخوزى «ئاقساي» سوۋخوزى بولۇپ ئوزگەرتىلگەندە سوۋخوز كادىرلىرى بولۇمىنىڭ باشلىغى ئوخشاش ھەرخىل مەمۇرىي ئىشلارداپولدى.

ـ 1955 ـ ژىلدىن باشلاپ ش ئۇ ئاردىن قېرىندىشلىرىمىز كوچۇپ كېلىشكە باشلىدى، ـ دەيدۇ ئا. ئامۇتوۋ. ئۇلار رۇسچە تىل بىلمەتتى. ئۇلارنى ئىش، تۇرۇشلۇق ئورۇن بىلەن تەمىنلەش مۇھىم ئىدى. فرونتداش ئاغىنىلەر مەرھۇم ژېلاخۇن ئىلاخۇنوۋ (بىرىگادىر، يېڭا كېڭىشىنىڭ رەئىسى خىزمەتلىرىدە بولغان)، مەرھۇم ئابدۇللا ئىسرائىلوۋ (سوۋخوزدا ئىش باشقۇرغۇچى بولغان)، شۇنداقلا ھازىرھايات، ئۇرۇش ئىشتىراكچىلىرى تۇرسۇن بىلالوۋ (كولخوزدا بوخگالتېرىيەدە ئىشلىگەن) ۋە پىردوس ساقىيېۋ (كولخوز رەئىسى، بىرىگادىر بولۇپ ئىشلىگەن) بىلەن بىز قولىمىزدىن كېلىشچە قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئېغىرىنى يېنىكلىتىشكە تىرىشتۇق.

ھە، بۇ ھەقىقەت، يۇرتىمىزدىكى كوپلىگەن ئاقساقالار ئۇلارنى مەمنۇنىيەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ.

ئابدۇراخمان ئاكا ھازىرمۇ ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققىنى بىلەن جامائەتچىلىك ئىشلاردىن قول ئۇزمەي كېلىۋاتىدۇ. مەھەللىمىزدە مەسچىت قۇرۇلۇشى توغرىلىق مەسىلە كوتىرىلگەندە ئۇ قۇرۇلۇش ئۈچۈن يەر ئېلىش، ئۇنىڭ ھوججەتلىرىنى ئوز ۋاقتىدا رەسمىلەشتۈرۈش ئىشلىرىغا قولىدىن كېلىشچە ياردەم قىلىدى، ئۇ دىرۇژبا مەھەللىسى ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدا ئۇرانلار كېڭىشىنىڭ ۋە ئاقساقالار كېڭىشىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە پائالىيەت كورسەتمەكتە.

س. يادىكاروۋ.
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

مىللىونلار قېنىدىن كەلگەن غالىبىيەت!

قانلىق جەڭدە ئامان قالغان...

- چىڭىراق كەپ قىلمىساڭلار ئاڭلىمايمەن، - دېدى نۇراخۇن ئاكا دەرايىۋ ئۇنىڭ بىلەن سوھبەتلەشكىنىمىدە، — سەۋەۋى مانا بۇ ئوك قۇلۇغىمىنىڭ ئاستىدىن تەككەن دۇشمەن ئوقى سول قۇلۇغىمنىڭ ئاستىدىن چىقىپ كەتكەن. بەدەنلىرىمدىكى تاۋۇقلار ئۇرۇشتىن قالغان ئىزلار. فاشىستىك كىرمانىيە ئەسكەرلىرى بىلەن بولغان قانلىق جەڭلەرگە كىرىپ تىرىك قېلىشىمنى ئويلىمىغان ئېدىم. خۇداغا مىڭ قەتلى شۈكرى، كورىدىغان كۈنۈم، يەيدىغان رىسقىم بار ئېكەن. ھازىرغىچە ياشاپ كېلىۋاتىمەن. نەچچە دەۋرىنىڭ شاھىدى بولىدۇم. گەرچە 80 دىن ھالقىغان بولسامۇ ئوتكەن كۈنلەرنى ئۇنتۇپ قالغىنىم يوق...

1914 — ژىلى ھازىرقى ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ تاشتىقارا يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن نۇراخۇن ئۇچ ياش ۋاقتىدا ئاتا — ئانىسىدىن ژەتىم قالدى. ئۇ ژىللاردا تۇرمۇش ئەھۋالى ناچار بولغان ئۇنىڭ تۇققانلىرى نۇراخۇنغا ئىگىدارچىلىق قىلالماي بالىلار ئويىگە ئوتكۈزۈپ بەردى.

ئەقىل - ئىدرەكلىك بولۇپ ئوسكەن نۇراخۇن ئۇ يەردە 1929 — ژىلغىچە ئوقىدى. شۇ ژىلى كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىغىغا ئوتتى. ئۇ شۇندىن كېيىن ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىدىكى «تۇرمۇش» كولخوزىدا كاتىپ، كومسومول كومىتېتىنىڭ كاتىبى بولۇپ ئىشلىدى. 37 — 42- ژىللىرى ناھىيەلىك كومسومول كومىتېتىنىڭ كاتىبى، پارتىيە كومىتېتىنىڭ ئىنستىروكتورى، كولخوز رەئىسى بولۇپ ئىشلىدى. قابىلىيەتلىك ياش رەھبەر خەلق ئارىسىغا چوكۇپ، باشلامچىلىق قىلىپ پاراۋان تۇرمۇش قۇرۇش يولىدا زور ھەسسىلەر قوشتى.

ئۇ 1942 — ژىلى نېمىس باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەشكە ئاتلاندى. كېگەش ئىتتىپاقىنىڭ مارشالى كونېۋ قوماندانلىق قىلغان 1 — ئۇكرائىنا فرونتى 317 — پىيادە ئەسكەرلەر پولكىدا سىياسىي خادىم بولۇپ كىيىۋنى ئازات قىلىش جەڭگە قاتناشتى. ئۇ مولدۇردەك ئوق ياغدۇرۇۋاتقان دۇشمەن سامالىيوتىنى بىر ئوزبەك جەڭچىسى بىلەن ئېتىپ چۈشەردى.

جەڭ داۋام قىلىۋاتقان مەزگىلدە ن. دەرايىۋلار پولك كوماندىرىنىڭ كورسەتمىسى بىلەن ئۇرغۇن قۇرال - ياراقنى ئېتىزدا سامان ئاستىغا يوشۇرۇپ قويغان ئېدى. ئەندىلىكتە ئۇ يەر دۇشمەن ئىلكىدە قالىدۇ. شۇ چاغدا پولك كوماندىرى ن. دەرايىۋنى چاقىرىپ:

— يولداش دەرايىۋ، ئەگەر يوشۇرغان قۇراللارنى ئېلىپ كەلمىسەك ھالاك بولىمىز، بۇ ۋەزىپىنى سىلگا تاپشۇرۇمەن، — دەيدۇ.

نۇراخۇن دەرايىۋ 8 جەڭچىنى يېنىغا ئېلىپ مىڭ بىر جاپا — مۇشەققەت بىلەن ھېلىقى جايغا يېتىپ بارىدۇ. ئۇن قاراڭغۇسىدىن پايدىلىنىپ پوستنى ئۆچۈرۈپ، قۇراللارنى ئېلىپ پولكقا كېلىدۇ. بۇ ئاھايىتى ئەھمىيىتى چوڭ ۋاقىئە ئېدى.

سېرژانت ن. دەرايىۋ جەڭلەردە ھەر دايىم قەھرىمانلىق كورسەتكەنلىكى ئۈچۈن 3- دەرىجىلىك «شوھرەت» ئوردىنى ۋە باشقىمۇ كوپلىگەن مېدال، گراموتىلار بىلەن تەغدىرلىنىدۇ.

دۇشمەن بىلەن قاتتىق ئېتىشۋاتقان كوچا جەڭلىرىنىڭ بىرىدە ن. دەرايىۋقا ئوق تېگىدۇ. گورىكىي شەھىرىدە 6 ئاي داۋالىنىپ ياخشى بولغان ئۇ غالىبىيەت ھارپىسىدا ئوز يۇرتىغا قايتۇرۇلىدۇ. ئوز رەھبىرىنىڭ سالامەت كەلگىنىگە خوشال بولغان يۇرتداشلىرى نۇراخۇننى قىزغىن قارشى ئالىدۇ. ئۇ يەنە ئەمگەكچىقازاق ناھىيەلىك پارتىيە كومىتېتىدا ئىنستىروكتور، «1- ماي»، «قازاقستان»، «ئامانگېلدى» كولخوزلىرىدا رەئىس، يېگىشەر ئوقۇش — تەجرىبە ئېگىلىگىدە دىرېكتورنىڭ ئورۇنباسارى بولۇپ ئىشلەپ نۇرغۇنلىغان ياخشى ئىشلىرى بىلەن كوزگە كورۈنۈپ، ناھىيەلىك ۋە ۋىلايەتلىك كېڭەشنىڭ دېپۇتاتى بولۇپ سايلىنىدۇ. تاشتىقارا ۋە ئالېكساندروۋكا يېزىلىرىدا ئىككى ئون ژىللىق مەكتەپ، مونچا، دۇكانلارنى سالغۇزىدۇ. كوچىلارنى ئاسفالت قىلغۇزىدۇ.

ھازىر قىزىل غەيرەت يېزىسىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان نۇراخۇن ئاكا دەرايىۋ بىلەن ئۇنىڭ ئومۇرلۇك رەپىقىسى «قەھرىمان ئانا» ساھىپجامال ھەدىلەر مەھەللە جامائىتى ئىچىدە ئىززەت — ئابرويغا ئېگە. ئون پەرزەنتنى تەربىيەلەپ ئوستۇرگەن ئاتا — ئانىلار بۇگۈنكى كۈندە ئۇلارنىڭ نۇرغۇن غەمخورلۇق، ياخشىلىقلىرىنى كورۈپ مەمنۇن بولماقتا. تورت پەرزەندى ئالىي بىلىملىك مۇتەخەسسىسلەردىن.

بىز ئۇلۇق غالىبىيەتنىڭ 51 ژىللىق ھارپىسىدا نۇراخۇن ئاكا دەرايىۋنى قىزغىن تەبرىكلەپ، تېنىگە سالامەتلىك، ئۇزاق ئومۇر تىلەپ ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشتۇق.

ئا. قاسىمىي،
تالغىر ناھىيەسى.

سۈرەتتە: ئالمۇتا شەھىرىدىكى 28 گۋاردىيەچى - پانىفىلوۋچىلار نامىدىكى ئىستىراھەت بېغىدىكى شوھرەت مېموريالى.

بېرلىندا قارشى ئالغان

مەن ھەر قېتىم يۇرتقا بارغاندا ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى قادىر ئاكا توختاخۇنوۋنى يوقلىماي قايتمايمەن. ئۇمۇمەنى ئوز پەرزەندىدەك قارشى ئېلىپ، ھەر قېتىم كورۈشكەندە بالىلىق چاغلىرىدىكى سەرگۈزەشتىلىرى، جەڭ مەيدانىدىكى جاسارەتلەر، ئۇرۇشتىن كېيىنكى خەلق ئېگىلىكىنى تىكلەشتە قىلغان خىزمەت ۋە ئەمگەكلىرى توغرىلىق سوزلەپ بېرىدۇ.

1918 — ژىلى تۇغۇلغان قادىر ئاكا ئۇچ يېشىدا ئاتىسىدىن ژەتىم قالىدۇ. دەسلەپ بالىلار ئويىدە تەربىيىلىنىدۇ. كېيىن ئانىسى ئەينىسخان جالال دېگەن كىشىگە تۇرمۇشقا چىققاندا ئۇ قادىرنى ئوز بالىسىدەك باغرىغا باسىدۇ. ئۇنىڭدىن مۇگداش، سۇلتاش دېگەن ئىنىلىرى تۇغۇلىدۇ. تۇرمۇش قىيىن بولغاچقا، قادىر ئائىلىگە يارىدەم قىلىش ئۈچۈن كىچىكىدىلا ئەمگەككە ئارىلىشىدۇ.

قادىر توختاخۇنوۋ 1940 — ژىلى كېگەش ئارمىيەسى سىپىگە چاقىرىش، داردامتۇلۇق ساۋۇت داۋۇتوۋ بىلەن خاباروۋسك شەھىرىدە ھەربىي بوروچىنى ئوتەشكە باشلايدۇ. 1941 — ژىلى ئاپرېلدا ساۋۇت ئىككىسى شىمالىي كاۋكاز ھەربىي ئوكرۇگىغا ئەۋەتىلىدۇ. ئۇلار ئەينە شۇ يەردە خىزمەت قىلىۋاتقاندا گىتلېر گېرمانىيەسى كېگەش ئېلىگە خائىنلىق بىلەن ھۇجۇم قىلىپ بېسىپ كىرىدۇ.

قادىر ئاكا بىرىنچى قېتىم 1942 — ژىلى فېۋرال ئېيىدا ستالىنگراد بوسۇغىسىدا دۇشمەنگە قارشى جەڭگە كىرىدۇ. شىددەتلىك جەڭلەرنىڭ بىرىدە يارىدارلىنىپ، باكۇدىكى ھەربىي گوسپىتالىدا داۋالىنىدۇ. 1942 — ژىلىنىڭ نويابرىدىن 1943 — ژىلىنىڭ دېكابرىغىچە شىمالىي كاۋكاز مەيدانىدا، 1943 — ژىلىنىڭ دېكابرىدىن 1944- ژىلىنىڭ فېۋرال ئېيىغىچە خاركوۋ ھەربىي ئوكرۇگىدا، ئاندىن 1945 — ژىلىنىڭ ئوكتەبىرگىچە تورتىنچى ئۇكرائىنا فرونتى تەركىۋىدە بولۇپ، كىيىۋ، كارپات، بېرىست ئوخشاش يۇزلىگەن شەھەرلەر يېزىلارنى دۇشمەندىن ئازات قىلىش جەڭلىرىگە قاتناشىدۇ. ئۇ چېخوسلوۋاكىيەنى ئازات قىلىپ، ئوز قىسىملىرى بىلەن بېرلىنغا بېسىپ كىرىدۇ. ئۇلۇق غالىبىيەتنى بېرلىندا قارشى ئالىدۇ.

مەيداناش دوستى ساۋۇت داۋۇتوۋ بىلەن ئۇرۇش دەھشىتىنى بىللە باشتىن كەچۈرۈپ، جەڭلەردە باتۇرلۇق كورسىتىپ، 1946 — ژىلىنىڭ ئىيۇن ئېيىدا ئوز يۇرتىغا سالامەت قايتىپ كېلىدۇ.

قادىر ئاكا ئوز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇرۇش مەزگىلىدە ۋەيران بولغان ئېگىلىكنى تىكلەش يولىدا ھارماي — تالماي ئەمگەك قىلىدۇ. دەسلەپ بىرىگادىر، كولخوز رەئىسى بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1951 — ژىلدىن 1954 — ژىلغىچە كىچىك يېزا كېڭىشىنىڭ رەئىسى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. كېيىنكى ھاياتىنى بولسا دېخانچىلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە بېغىشلايدۇ. ئۇنىڭ ئۇرۇش ۋە ئەمگەك مەيدانىدىكى پائالىيىتى مۇناسىپ باھالانغان. قادىر ئاكا ئەمگەك قىزىل تۇغى ۋە ئىككىنچى ھەم ئۈچىنچى دەرىجىلىك ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشى ئوردىنلىرىنىڭ ساھىبىدۇر. ئۇ شۇنداقلا ئۇرۇش ۋە ئەمگەك مەيدانىدىكى جاسارەتلىرى ئۈچۈن ئۇندىن كوپىرەك مېدالار بىلەن تەغدىرلەنگەن.

قادىر ئاكا توختاخۇنوۋ ئوز يۇرتىنىڭ ئەڭ قەدىرلىك موتۇرلىرىدىن بىرى بولۇپلا قالماي، ئومۇرلۇك رەپىقىسى تۇراخان ھەدەبىلەن ئون پەرزەنت تېپىپ تەربىيىلەپ قاتارغا قوشقان ئائىلە تۈزۈرۈگىدۇر.

سالامەتلىك ساقچىلىرى

ئارمىنىغا يەتكەن ئانا

ئۇيغۇر ناھىيەسىدە خاتەم ھەدىنى بىلمەيدىغان ئادەم بولمىسا كېرەك. چۈنكى ئادەم دېگەن بىر كۈن ساق بولسا، بىر كۈنى تەسادىپى ئاغرىپ قالىدۇ. ئاغرىپ قالغان ئادەمنىڭ يادىغا ئەڭ ئالدى بىلەن دوختۇر كېلىدۇ. دېمىمۇ ھاياتتا ئاغرىپ قالغان ئادەمگە ئەڭ ئالدىئېلەن دوختۇرلار يارىدەم قولىنى سۇنۇپ، ئۇنىڭ دەردىگە دەرمان، رەنجىگە شىپا بولىدىغۇ. مەن كىندىك قېنىم توكۈلگەن كىچىك دېخان يېزىسىدا ھەر خىل ئاغرىقلارغا گىرىپتار بولغان چاغلىرىمدا ئاغرىقخانىنىڭ دوختۇرى خاتەم ھەدەمگە كورۈنۈپ، ئۇ بەرگەن دورا — دەرمەك ۋە پايدىلىق مەسلىھەتلەر نەتىجىسىدە چاپسانلا ياخشى بولۇپ كەتكەنلىرىم ھېلىمۇ يادىمدا. ئۇ چاغلاردا يالغۇز مەنلا ئەمەس، كىچىك دېخانلىقلارنىڭ تولىسى ئۇنىڭدىن مىننەتدار بولۇشقان ئېدى. خاتەم ھەدىنىڭ ئاغرىغان ئادەمگە نىسبەتەن مېھىر — شەپقىتى، كويۈمچانلىغى، بولۇپمۇ كىشىلەرگە مۇناسىۋەتتە مۇناپىملىغى يۇرتداشلار ئارىسىدا ئۇنى ھورمەت — ئىززەتكە بولىدى.

مەنمۇ چوڭ بولۇپ، قولۇمغا قەلەم تۇتقان چاغلىرىمدا خاتەم ھەدەمنىڭ ئىش - پائالىيىتى ھەققىدە بىرەر نەرسە يېزىشقا ئوزەمنى قەرىزدار ھىس قىلىپ ژورنۇم. يېقىندا خاتەم قاسىموۋنىڭ يېنىسىيەگە چىقىدىغانلىغىنى ئاڭلاپ، ئۇنى قۇتلۇق 55 يېشى بىلەن مۇبارەكلەپ، ئۇزۇندىن بۇيان كوكلۈمگە پۈكۈپ ژورنۇمدىن ئورۇن ئېلىنى ئېتىسام، ئۇ:

— نىيىتىگگە رەخمەت، يازغىنىڭ كەلسە، ماڭا تەگىشىش ئاق خالاتلىقلار كوپقۇ. مەن باشقىلاردىن ئاشۇرۇپ، چوڭ بىر ئىش قىلىۋەتمىدىم، ئاممىا بەرگەن قەسىمگەمۇناسىپ، ئادەملەر ئالدىدىكى ئوزەمنىڭ بورچۇمنى ئادا قىلدىم خالاس، — دېدى.

كەمتەرلىكقۇ ئىنسانغا يارىشىملىق ياخشى «تون»، ئۇ خىسلەتكە ئاق خالات كىيىپ ئوتكەن پايدىلىق پائالىيەت قوشۇلسا، ئۇنىڭ قىممىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرىدىغانلىغىنى ھىس قىلدىم مەن شۇندا.

* * *

خاتەم ھەدە 1940 — ژىلى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ چوڭ ئاقسۇ يېزىسىدا توغۇلۇپ، شۇ يېزىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن بالىلىق چاغلىرىدىلا ئارمان قىلىپ ژورگەن ئالمۇتا تىببىي ئىنستىتۇتقا ئوقۇشقا كىرىدۇ. ھاي — ھۇي دېگىچىلا قىزىغى ۋە تەشۋىشى مول ستۇدېنتلىق دەۋرى ئوتۇپ، خاتەم 1964 — ژىلى مەزكۇر ئالىي بىلىم دەرگاھىنى ئوتتۇقلۇق تاماملايدۇ. ئۇ يوللانما بىلەن ئۇيغۇر ناھىيەلىك ئاغرىقخانىغا بارىدۇ. ئۇنىڭ دىپلومىنى كوزدىن كەچۈرۈپ چىققان باش دوختۇر:

سىز موشۇ ناھىيەلىك ئاغرىقخانىغىمۇ كېرەك، بىراق يېزىلاردا سىزگە ئوخشاش ئالىي بىلىملىك دوختۇرلار يوق. مەسىلەن، چارىندا مىڭغا يېقىن ئائىلە،6مىڭدەك جان ياشايدۇ.جان بار يەردە قازا بار.دېگەندەك ئەينە شۇ يېزىغا سىزنى ئەۋەتسەك نېمە دەيسىزكىن ؟ئۇ يەردىكىلەر تىببىي يارىدەمگە تولىمۇ مۇھتاج.

مەيلى، — دېدى خاتەم ئىككىلىنىپ ئولتۇرمايلا. قەيەرگە ئەۋەتسىمۇ ئادەملەرنىڭ دەردىگە داۋا بولۇش كېرەكقۇ. ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ شۇنچە ژىل تىرشىپ تەلىم ئالغانغۇ.

ئۇ دەسلەپكى ئىش پائالىيىتىنى چارىندا باشلىدى. مۇنداق چوڭ يېزىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقانلارنىڭ سالامەتلىگگە كاپالەتلىك قىلىش خاتەم قاسموۋانىڭ زىممىسگە ئۈكلەنگەن ئىدى. ئۇ ئوزىنىڭ ئىنستىتۇتتا ئالغان بىلىمگە تايىنىپ بىلمگەنلىرىنى تەجرىبىلىك دوختۇرلاردىن سوراپ ئۈگىنىپ كىشىلەرنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ ژورىدى. ۋاقىت ئوتۈشى بىلەن ئۇنىڭ قولىدىن شىپا تاپقانلارنىڭ سانى كوپىيىشكە باشلىدى. خاتەم كىشىلەر بىلەن مۇناسىۋىتىنىڭ ياخشىلىغى،ئوز ئىشىغا پۈختىلىغى ئارقىسىدا يۇرت — جامائەت ئارىسىدا ئىززەت — ھورمەت تاپتى.

خ. قاسموۋا 1967 — ژىلى ناھىيەلىك مەركىزىي ئاغرىقخانىسىغا يوتكىلىپ ژۇقۇملۇق ئاغرىقلارنى داۋالاش بولۇمىنى باشقۇردى. ئارىدىن ئانچە ئوتمەيلا ئىشچان قىز ئاغرىقخانا باش دوختۇرىنىڭ ئورۇنباسارى لاۋازىمىدا ئىشلىدى. 1973 — ژىلى ئوزىنىڭ تۇغۇلۇپ ئوسكەن يۇرتى چوڭ ئاقسۇغا باش دوختۇر بولۇپ ئەۋەتىلدى. 1984 - ژىلى ئائىلە شارائىتىغا يالغلىق قايتا چونجىغا كوچۇپ كېلىپ، مەركىزىي ئاغرىقخانىنىڭ تېراپىيە بولۇمىدە تاكى ھازىرغىچە ئىشلىدى.

خ. قاسموۋانىڭ ئىنسان سالامەتلىگىنى ساقلاش ساھاسىدا ئىشلەۋاتقىنىغا 32 ژىل بولدى. بۇ ئاز ۋاقىت ئەمەس، بىر ساھادا ئۇزاق ژىللار مابايىندا تىرىشىپ ئىشلەش ئارقىسىدا «سالامەتلىكنى ساقلاش ساھاسىنىڭ ئەلاچىسى» نامىغا سازەۋەر بولدى ۋە ئالىي كاتېگورىيەلىك دوختۇر ئاتالدى. ئوتكەن ژىللار ئىچىدە ئۇنىڭ قولىدىن كىملەر شىپا تاپمىدى دەيسىز.

خاتەم ھەدە ئومۇرلۇك يولداشى ماخموت ئاكا بىلەن بەش پەرزەنت قۇچۇپ، قاتارغا قوشتى. پەرزەنتلىرى ئانا ئىزى بىلەن مېڭىپ ئالىي بىلىملىك دوختۇر بولۇپ يېتىلدى. ئۇنجا قىزى ئاسىيەم مال دوختۇرلۇق كەسپىنى ئېگەللىسە، لەيلى تېراپىۋت، گوزەل بالىلار دوختۇرى، گۈلنۇر چىش دوختۇرى بولۇپ ئىشلىمەكتە. كەنجە پەرزەندى ئارمانجان مەكتەپتە ياخشى ئوقۇۋاتىدۇ. خاتەم ھەدە بولسا ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىققان بولسىمۇ، ئىشتىن قول ئۈزگىنى يوق.بىز ئارمىنىغا يەتكەن ئانىغا ئۇزاق ئومۇر تىلەيمىز.

ئۇيغۇن رەھمەتوۋ.

10 ـ ماي ـ مەتبۇئات كۈنى

ژىللار سەھىپىلىرىدە قالغان ئىزلار

ئوزىنىڭ مەزمۇنلۇق هاياتىنىڭ كوپ قىسمىنى بالىلىغىدىن كوكلىگە پۈككەن ژۇرنالىستىكا ساهاسىغا بېغىشلاپ، مىللىي مەتبۇئاتىمىز تەرەققىياتىغا مۇناسىپ تۆلۈش قوشقان ساۋۇت هارۇللا ئوغلى كەرىموۋنىڭ نامىنى مەمنۇنىيەت بىلەن تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغان قەلەم ساهىپلىرىنىڭ بىرىدۇر. شۇنى ئىخرار قىلىش كېرەككى، ئوكتەبىر ئوزگىرىشىدىن كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا تىلىدا قەرەللىك بىر نەچچە كېزىت ـ ژۇرناللار نەشىر قىلىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ دەسلەپكى قەدەملەردە ئۇ لارنىڭ تەلەپ دەرىجىسى مۇۋاپىق قېلىپلاشماي كەلدى. كېيىنىرەك «كوممۇنىزم تۇغى» (هازىرقى «ئۇيغۇر ئاۋازى») نەشىر قىلىنىشقا باشلىغىندا كەسپىي بىلىم ۋە تۇغما قابىلىيەتكە ئېگە بىر نەچچە ژۇرنالىستلار يېتىلىپ چىقىپ، بۇ يېتەرسىزلىكنىڭ ئورنىنى تولتۇردى. ئەينە شۇلارنىڭ بىرى ساۋۇت كەرىموۋ بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ نامى خەلقىمىزنىڭ ئارزۇ ـ ئىستەكلىرىنى بايان قىلىدىغان، كىشىلەرنى ئادىل ئەمگەك قىلىشقا، جۇملىدىن پارلاق ئىستىقبالغا ئىنتىلىشكە دەۋەت قىلىدىغان ماقال، ئوچېرىك، هېكايىلىرى بىلەن ئون مىڭلىغان كېزىتخانىلارنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالدى.

1926 ـ ژىلى چېلەك يېزىسىدا دېخان ئائىلىسىدە تۇ غۇلغان س. كەرىموۋ ئۇ يەردىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ئوقۇپ ژۇرگىنىدە مەكتەپتىكى تىل ـ ئەدەبىيات كۇرۇژوكى مەشغۇلاتىغا قىزغىن قاتنىشىپ، ئوز باشچىلىغىدا كۇرۇژوكنىڭ تام گېزىتىنى چىقىرىپ، كەلگۈسى هايات يولىغا ئىز سالغان ئىدى. چېلەك ناهىيەلىك «كولخوزچىلار ئەمگىكى» گېزىتىدە شېئىر ۋە ماقالىلىرىنىڭ بېسىلىپ تۇرغانلىغى ئۇنىڭغا زور خوشاللىق ۋە مەدەت بېغىشلاتتى. شۇ ئارمانلار ئىلكىدە قاناتلىنىپ ژۇرگىنىدە، هايات ئېقىمى ئۇنى باشقا بىر قىنغا ئېلىپ كىرىپ كەتتى.

1944 ـ ژىلى ئۇ ئەندىلا توققۇزىنچى سىنىپنى تاماملىغىندا ئارمىيە سېپىگە چاقىرىلىپ، ئىختىيارسىز ئوقۇشنى يېرىم يولدا توختىتىپ قويىدى. ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ئاخىرقى ژىللىرىغا توغرا كەلگەن هەربىي سەپتىكى خىزمىتىدە س. كەرىموۋ بىردىن ئالدىنقى جەڭ مەيدانىغا ئەۋەتىلىمەي جىددى تۇردە ئېلىپ بېرىلگەن هەربىي تەييارلىق مەشغۇلاتىدا تەربىيىلەندى. شۇنىڭدىن باشلانغان ئۇ يەردىكى خىزمىتىنى 1951 ـ ژىلى دىلىغا يول تېپىشنىڭ ئەھمىيىتى، ئەلۋەتتە چوڭ. خۇددى دوختۇرغا تەكشۈرۈش، داۋالاش ئوبېكتىسى بولغان بېمارلىرى ئاغرىغىنىڭ ئىچكى سىرلىرىنى ئېنىقلاشتا ئۇلار بىلەن قانچىكى يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇش هاجەتلىكى زورۇر بولسا، مۇخبىرلار ئىشىمۇ شۇ خىل خۇسۇسىيەتكە مەناداش. ئەينە شۇ تۇرغىدىن پىكىر قىلغىنىمىزدا، پېشقەدەم ژۇرنالىست س. كەرىموۋ يارىلىشىدىن جىسمىغا سىڭگەن كىچىك پېىل، ئاددىيلىغى، هەر كىم بىلەن تەبىئىي دىلكەشلىك هالىتىدە تىل تېپىپ سوزلىشىشكە قادىرلىغى تۇيەيلى يازماچى بولغان مەنبەسىنى چوڭقۇر ئۇقىنىپ، ئۇنى ريال ۋە ئەتراپلىق ئەكس ئەتتۈرىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ پەقەت كېيىنكى ژىللاردا يازغان «تەغدىر»، «خەندەك ئىچىدىكى جەڭ»، «پارتىزانلارنىڭ چىغىر يوللىرى» ناملىق چوڭ هەجىملىك ماقالىلىرى ئۇمۇمىي گېزىتخانىلار تەرىپىدىن ژۇقۇرى باهالىنىپ، ئىللىق ئىنكاسلارنى هاسىل قىلالىدى.

ـ ژۇرنالىست ئەمگىكىنىڭ ئۇتۇقلۇق بولۇشىنىڭ بىردىن بىر كاپالىتى ئۇنىڭ جەمىيەت هايات تىدىكى مەدهىيلىنىشكە، ياكى ئەكسىنچە ئەيىپلىنىشكە تېگىشلىك هالەتلىرىنى جۇرئەتلىك هالدا ئەينەن ئىزهار قىلىپ بېرەلىشكە باغلىق، ـ دەيدۇ ئوز كەسپىي تەجرىبىسىنى نەزەردە تۇتقان س. كەرىموۋ، ـ ئۇنىڭ ئۈچۈن ژۇرنالىست ژۇقۇرى بىلىم ۋە ئەتراپلىق هاياتىي چۈشەنچىگە ئېگە بولۇشى كېرەك.

مىللىي مەتبۇئاتىمىز ساهاسىدىكى پائالىيىتى ژۇقۇرى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار تەرىپىدىن باهالىنىپ، بىر نەچچە قېتىم پەخرىي يارلىقلار بىلەن تەغدىرلەنگەن كورىنەكلىك ژۇرنالىستنىڭ ئوزىنىڭ ئىز باسارلىرىنى تەربىيلەپ يېتىلدۈرۈشتە سىڭەرگەن ئەمگەك ئەجرى ئاز ئەمەس. يېشى توقۇپ خېلە ژىللار ئىلگىرى ئەمگەك دەم ئېلىشىغا چىققان بولسىمۇ كوللېكتىۋنىڭ ئىززەت ـ هورمىتى خېرىدارلىغى بىلەن بۇگۈنكى كۈنگىچە رىدا كسىيە ئىشىدىن قول ئوزمەي ئىشلەپ كەلگەن س. كەرىموۋ خەلقى ئۈچۈن قىلغان خىزمىتى، ئارقىدا قالدۇرۇپ كەتكەن شاگىرتلىرى بىلەن كوكلىدە بەهرىمەنلىك هىس قىلىدۇ.

س. ئىسكەندەرىي.
ئالمۇتا شەهىرى.

غىچە داۋاملاشتۇرۇش بىلەن گراژدانلىق بورچىنى شەرەپلىك ئادا قىلىپ، ئوز يۇرتىغا قايتىپ كەلدى.

كېلىشى بىلەنلا ئوقۇشنى يەنىلا داۋاملاشتۇرۇپ 1954 ـ ژىلىغا كەلگەندە س ئاگ ئو (ئوتتۇرا ئاسىيا دولەت ئۇنىۋېرسىتېتى) ئۇيغۇر بولۇمىگە ئوقۇشىغا چۈشۈشى ئۇنىڭ بالىلىغىدىن پۈتكۈل ئوي ـ خىيالىنى چىرماپ ئالغان ئارمىنىڭ رويابقا چىقىشىغا قارىتىلغان ئىدى. لېكىن هايات ئېقىمىنىڭ تەتۇرقىسىمەتلىرىنىڭ بەزىدە كېشىلەرنى ئوز ئېختىيارىدىن تاشقىرى ئاقىۋەتلەرگە سېلىپ قويىدىغان قەھەرلىك هوكۇمى مىسالى س. كەرىموۋنىڭ هايىتىي يولىنىشىدىمۇ يۈز بېرىپ، ئائىلە شارائىتىغا باغلىق ئوقۇشنى تاماملاپ چىقىش مۇمكىنچىلىگى يار بەرمەيدۇ.

شۇندىمۇ ئۇ ئوز يۇرتىغا قايتىپ كەلگىنىدە يېزىش، مەتبۇئات ساهاسىدىن قول ئۈزمەي «كولخوزچىلار ئەمگىگى» گېزىتىدە ئىشلەشكە باشلايدۇ. س. كەرىموۋ بۇ كەسپىكە بولغان ئىشتىياقى تۇيەيلى ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەيلا تىرىشچانلىق خىسلىتى بىلەن گېزىتخانىلارنىڭ دىققەت نەزىرىگە ئېگە بولالىدى. ئۇنىڭ يازغان ماقالىلىرىدا هايات كورۇنۇشلىرى مۇئەييەن ئەكس ئېتىلەتتى. شۇنداقلا ئۇ جۇمهۇرىيەتلەر ئارا چىقىدىغان «كوممۇنىزم تۇغى» («ئۇيغۇر ئاۋازى») گېزىتىدە يېسىلىدىغان هەر خىل ماقالىلىرى بىلەنمۇ كوزگە چۈشۈپ، ئەندى ئۇنىڭ نامى كەڭ گېزىتخانىلارغا تونۇلۇشقا باشلىغان ئىدى. شۇنىڭغا ئېتىۋىرەن ئەندى ئۇ ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان بىردىن بىر چوڭ بۇ گېزىتىمىزغا ئىشقا تەكىلىپ قىلىندى.

س. كەرىموۋنىڭ 1962 ـ ژىلىدىن باشلانغان قىرىق ژىلغا يېقىن هاياتى مەزكۇر گېزىتىمىزدە ئىشلەش بىلەن ئوتتى. شۇ ژىللار سەھىپىلىرىدە ئۇنىڭ ژۇقۇرى ماهارەت بىلەن يېزىلىپ، مۇهىم هاياتىي مەسىلىلىرىمىزنى يورۇتقان مەزمۇنلۇق ماقال، ئوچېرىكلىرى مىللىي مەتبۇئاتىمىز ساهاسىدا ئوچمەس ئىزلار قالدۇردى. دەسلەپ ئاددىي مۇخبىر ۋەزىپىسىدە ئىش پائالىيىتىنى باشلاپ تىرىشچانلىق ئەمگىگى ۋە ئىختىدارى تۇيەيلى چوڭ مۇخبىر، بولۇم باشلىغى لاۋازىملىرىغا كوتىرىلدى. كوللېكتىۋ ئارىسىدىكى جەمىيەتلىك ئىشلارغا قىزغىن ئارىلىشىشى، ئوزىگە تاپشۇرۇلغان هەر قانداق مەسئۇلىيەتلىككە جاۋاپكەرلىك بىلەن قارايدىغانلىغى گېزىت مەمۇرىيىتىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئېتىۋارىنى قوزغاپ، كوپ ژىللار ئۇ پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى، كەسپىي ئىتتىپاقلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى ۋەزىپىلىرىگە بەلگىلەندى.

ئىش بابىدىكى كوماندىروۋكلار بىلەن كولخوز، سوۋخوز، ئىشلەپ چىقىرىش مەھكىملىرى، ژۇقۇرى دەرىجىلىك مەمۇرىي ئورۇنلاردا پات ـ پات بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى بىلەن تونۇشۇپ شۇ ئاساسىدا گېزىت سەھىپىلىرىدە ماقالىلار يېزىپ تۇرىدىغان مۇخبىر ئۇچۈن كىشىلەر بىلەن لاياقەتلىك مۇناسىۋەت باغلاپ، ئۇلارنىڭ دىلىغا يول تېپىشنىڭ ئەھمىيىتى، ئەلۋەتتە چوڭ. خۇددى دوختۇرغا تەكشۈرۈش، داۋالاش ئوبېكتىسى بولغان بېمارلىرى ئاغرىغىنىڭ ئىچكى سىرلىرىنى ئېنىقلاشتا ئۇلار بىلەن قانچىكى يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇش هاجەتلىكى زورۇر بولسا، مۇخبىرلار ئىشىمۇ شۇ خىل خۇسۇسىيەتكە مەناداش. ئەينە شۇ تۇرغىدىن پىكىر قىلىشىمىزدا، پېشقەدەم ژۇرنالىست س. كەرىموۋ يارىلىشىدىن جىسمىغا سىڭگەن كىچىك پېىل، ئاددىيلىغى، هەر كىم بىلەن تەبىئىي دىلكەشلىك هالىتىدە تىل تېپىپ سوزلىشىشكە قادىرلىغى تۇيەيلى يازماچى بولغان مەنبەسىنى چوڭقۇر ئۇقىنىپ، ئۇنى ريال ۋە ئەتراپلىق ئەكس ئەتتۈرىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ پەقەت كېيىنكى ژىللاردا يازغان «تەغدىر»، «خەندەك ئىچىدىكى جەڭ»، «پارتىزانلارنىڭ چىغىر يوللىرى» ناملىق چوڭ هەجىملىك ماقالىلىرى ئۇمۇمىي گېزىتخانىلار تەرىپىدىن ژۇقۇرى باهالىنىپ، ئىللىق ئىنكاسلارنى هاسىل قىلالىدى.

ـ ژۇرنالىست ئەمگىكىنىڭ ئۇتۇقلۇق بولۇشىنىڭ بىردىن بىر كاپالىتى ئۇنىڭ جەمىيەت هايات تىدىكى مەدهىيلىنىشكە، ياكى ئەكسىنچە ئەيىپلىنىشكە تېگىشلىك هالەتلىرىنى جۇرئەتلىك هالدا ئەينەن ئىزهار قىلىپ بېرەلىشكە باغلىق، ـ دەيدۇ ئوز كەسپىي تەجرىبىسىنى نەزەردە تۇتقان س. كەرىموۋ، ـ ئۇنىڭ ئۈچۈن ژۇرنالىست ژۇقۇرى بىلىم ۋە ئەتراپلىق هاياتىي چۈشەنچىگە ئېگە بولۇشى كېرەك.

مىللىي مەتبۇئاتىمىز ساهاسىدىكى پائالىيىتى ژۇقۇرى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار تەرىپىدىن باهالىنىپ، بىر نەچچە قېتىم پەخرىي يارلىقلار بىلەن تەغدىرلەنگەن كورىنەكلىك ژۇرنالىستنىڭ ئوزىنىڭ ئىز باسارلىرىنى تەربىيلەپ يېتىلدۈرۈشتە سىڭەرگەن ئەمگەك ئەجرى ئاز ئەمەس. يېشى توقۇپ خېلە ژىللار ئىلگىرى ئەمگەك دەم ئېلىشىغا چىققان بولسىمۇ كوللېكتىۋنىڭ ئىززەت ـ هورمىتى خېرىدارلىغى بىلەن بۇگۈنكى كۈنگىچە رىدا كسىيە ئىشىدىن قول ئوزمەي ئىشلەپ كەلگەن س. كەرىموۋ خەلقى ئۈچۈن قىلغان خىزمىتى، ئارقىدا قالدۇرۇپ كەتكەن شاگىرتلىرى بىلەن كوكلىدە بەهرىمەنلىك هىس قىلىدۇ.

س. ئىسكەندەرىي.
ئالمۇتا شەهىرى.

ئىنكاس

هەر نەرسىگە ئاڭلىق قارايدىغان بولساق ...

يېقىندا «يېڭى هايات» گېزىتىنىڭ 1996 ـ ژىلقى 13 ـ ئاپرېل سانىدا چىققان ئابدۇخالىق ماهمۇدوۋنىڭ «بىر تەرەپلىمىلىككە يول قويمايلى» سەرلەۋھىلىك ماقالىسى ئېلان قىلىندى. مەن ئۇنى ئوقۇپ چىقىپ بەك تەسىرلەندىم. ئويلىنىپ ئوزەمنىڭ ئويلىرىمنى، مۇلاهىزىلىرىمنى گېزىتخانىلار دىققىتىگە هاۋالە قىلىشنى توغرا كوردۇم. ئالدى بىلەن ئوزەم توغرىلىق قىسقىچە گەپ قىلماقچىمەن.

مەن هازىر يارىكەنت شەهىرىدە تۇرۇۋاتقىنىم بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشهۇر سەرداري، قوشاق چىسى سادىر پالۋاننىڭ نامى بىلەن ئاتالغان ـ سادىرلىق بولىمەن. مېنىڭ ئەجداتلىرىم ئوز يۇرتىنى كۈللەندۈرۈش يولىدا هالال ئەمگەك قىلغان، مەرىپەتكە ئىنتىلگەن ئادەملەر ئىدى. مەن موشۇ يىلىدا 1947 ـ ژىلى دۇنياغا كەپتىمەن. بوۋام ئەلا زۇلفىقاروۋ ساۋاتلىق دىنىي كىشى ئىدى. ئۇ ئوزى كەبى كىشىلەر بىلەن ئېگىلىك ئىشلىرىغا قاتناشىش بىلەن بەشۋاقلىق نامازنى ئادا قىلاتتى. ئەۋلادلىرىنى ئىسلام تەلىماتىنى هەم ئىلىم ـ پەننى ئېگەللەشكە دەۋەت قىلىپ تەربىيىلەتتى.

هەممىز ئوقۇپ، ئوزىمىز سويگەن مۇتەخەسىسلىگىمىزنى ئالدۇق. خۇداغا مىڭ قەتلى شۈكرى، تۇرمۇشىمىز يامان ئەمەس. بىر كىشىلىك ئىزىزەت ـ هورمىتىمىز بار. روهى كادايلاردىن ئەمەس. كىتاپ، ژۇرنال، گېزىتلارنى ئوقۇپ تۇرىمىز. يېڭىلىقلارنى بىلىپ تۇرىمىز. بۇنىڭدىن بىر نەچچە ژىل بۇرۇن قىزىقىپ، تىرىشىپ ئەرەپ گرافىكىسىدىكى ئۇيغۇر هەرپلىرىنىمۇ ئۇگىنىۋالدىم، هازىر بىمالال ئوقۇپ، يازالايمەن. «يېڭى هايات» گېزىتىنىڭ ئاكتىۋ ئوقۇغۇچىسىمەن. توغرىسىنى ئېيتسام، گېزىتىنىڭ هەر بىر سانىدا بېسىلغان چوڭ ـ كىچىك ماقالىلارنىڭ بىرىنى قالدۇرماي ئوقۇپ چىقىمەن.

ئەندىكى گەپ، ژۇقۇرىدا ئېيتىلغان ماقالە هەققىدە. ئۇنىڭ مۇئەللىپى ئوتتۇرىغا قويغان مۇئەمماللار ئۇرغۇنلىغانلىرىمىزنى ئويلاندۇرۇپ قويدى، بىز دېمەكچىلىگەن ئاتىزم روهىدا تەربىيىلەنگەن بولساقمۇ، ئاممىۋى مۇسۇلمان ئېگىلىمىزدىن تانمىدۇق. خۇدانىڭ بار ئېگىلىگىنى دىلىمىزدىن چىقارمىدۇق. كۇتۇلمىگەن يەردىن زامان ئوزگىرىپ، دېموكراتىيە، ئاشكارىلىق سەلكىنىدە نەپەس ئېلىشقا باشلىدۇق. هازىرقى ئەھۋال هەممىزگە مەلۇم. ئەڭ ئېچىنىشلىق يېرى شۈكى، ناهەقتىن ئادەم ئولتىرىش، جەلۇگۈرلۈك، بولاڭچىلىق، توختىمايۋاتىدۇ. دىنلاردا، جۇملىدىن ئىسلام دىنىدا ئادەم ئولتىرىش كەچۈرۈپ بولمايدىغان گۇنا ئېگىلىگى ئېيتىلغان. موشۇ توغرىلىق مولا ـ ئىمامىلارنىڭ خەلق ئارىسىدا جانلىق تەرغىبات ژۇرگۈزۈۋاتقانلىغىنى شەخسەن ئوزەم كوردىم. مۇقەددەس قۇرئان كەرىمدە ئەجايىپ تەۋەرۈك ياخشى سوزلەر، قائىدىلەر پۈتۈلگەن. بۇ توغرىلىق مولا ـ ئىمامىلارنىڭ توي ـ توكۈن، نەزىر ـ چىراقلاردا، تۇپراق باشلىرىدا جامائەتچىلىك ئارىسىدا سوزلەپ بېرىۋاتقانلىغىنى كامدىن ـ كام كوردىم. بەش ۋاقىت نامازنى ئوقۇش بىلەنلا ۋەزىپە تۈگىمەيدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ تەلىماتلىرىنى تەرغىپ قىلىش كېرەك.

قۇرئان كەرىمدە ئىلىم ئۇگىنىش هەر بىر مۇسۇلماننىڭ پەرزى دەپ كورسىتىلگەن. ئىلىم بىلەن دىن بىر ـ بىرىگە يار ـ يولداش بولغاندىلا زامانىنىڭ، تۇرمۇشنىڭ ياخشىلىنىدىغانلىغى هەقىقەت. هازىر مەدەنىيىتىمىز مۇشكۈل ئەھۋالغا ئۇچىرىماقتا، ئوربى ـ ئادەتلىرىمىز بۇزۇلۇۋاتىدۇ. ياشلىرىمىزنىڭ ئىلىمغا، مەرىپەتكە بولغان قىزىقىشى سۇسلىشىپ كەتتى. ئادەملەردىكى بىر ـ بىرىگە بولغان مېهرى ـ شەپقەتمۇ كوتىرىلىپ كېتىۋاتىدۇ. بۇ هەممىنى تەشۋىشلەندۈرىدىغان ئېغىر ئەھۋال.

ئا. ماهمۇدوۋ ئېيتقاندەك، بىزنىڭ تۇرمۇشى هاللىق كىشىلىرىمىز، تىجارەتچى ژىگىت ـ قىزلىرىمىز مىللىي مەدەنىيىتىمىز، خەلقىمىزنىڭ كەلگۈسى تەغدىرى توغرىلىق ئويلاۋاتقىنى ئاز. ئويلىسىمۇ ئەمەلى يارىدەملىرى كامدىن ـ كام. بىزنىڭ ناهىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىگە كەلسىكىز كوپلىگەن شائىر ـ يازغۇچىلارنىڭ نەشىرىدىن يېكى چىققان كىتابلىرى خېلىدىن بىرى توپا بېسىپ ياتىدۇ. يارىكەنتلىك تىجارەتچى ژىگىتلىرىمىزگە شۇ كىتابلارنى ئاز ـ تولىدىن ئېلىپ، ئۇيغۇر مەكتەپلىرىگە تارىتىپ بېرىش ئىلتىماسى نۇرغۇن قېتىم ئېيتىلدى. شۇ ئىلتىماسقا ئېتىۋار بەرگەن بىرمۇ ژىگىتىمىزنى كورمىدىم. ئەگەر ئوت ژۇرەك ژىگىتلىرىمىز ئاجايىپ ياخشى چىقۇۋاتقان «ئارزۇ» ژۇرنالىنى هامىلىلىققا ئالغان بولسا گۈل ـ ئۈستىگە گۈل بولار ئىدى. ئېتىساق گەپ نۇرغۇن.

ئا. ماخمۇدوۋ ئېيتقاندەك، ئەگەر بىز مەدەنىيەت مەرىپەتكە كوكۈل بولمەيدىغان بولساق، كېلىچەكتە قالاقلىقنىڭ چاڭگىلىغا دۇچار بولۇپ، يېگەننىڭ ئاغزىغا، كىيگەننىڭ ئۈستىگە قاراپ قىلىشىمىز ئېهتىمال.

تايىرجان ئەلايېۋ.
يارىكەنت شەهىرى.

مەركەز يارىدەم قىلىدۇ

بازار ئىختىسادىغا كوچۈش دەۋرىدە يۈز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي قىيىنچىلىق ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىلىرى بىلەن مەھكىملىرىگە ئوز تەسىرىنى يەتكۈزۈشى ئەتىجىسىدە ئايرىم كارخانىلار ئوزىنى ـ ئوزى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەلمەي، تارقىلىپ كېتىۋاتقان بولسا، بەزى ئىدارە ـ جەمىيەتلەردە كادىرلارنىڭ قىسقىرىشى ئاقىۋەتىدە يۈزلىگەن، مىڭلىغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئىش ئورۇنلىرىنى بوشتىشقا مەجبۇر بولماقتا.

ئالمۇتا شەهىرى ئالملىق ناهىيەسى ئاهالىسى ئىش بىلەن تەمىنلەش مەركىزىنىڭ بولۇم باشلىغى روزا مۇسا قىزى غابدۇللىن بىلەن ئۈچرىشىپ، ئىشلەش قابىلىيىتىگە ئېگە، يەنى ۋاقىتسىز ئىشلەش مۇمكىنچىلىگىدىن ئايرىلغان ئادەملەرنى ئىش بىلەن تەمىنلەشتە ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىشلىرى توغرىسىدا سورىغىنىمىزدا، ئۇ توۋەندىكىلەرنى ئېيتىپ بەردى:

ـ بىيلقى ژىلنىڭ ماي ئېيىغىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە ئالملىق ناهىيەسى بويىچە 360 ئادەم ئىشسىزلار تىزىمىغا ئېلىندى. ئۇلارنىڭ سانى بارغانسىرى كوپەيمەكتە. ناهىيەلىك ئىش بىلەن تەمىنلەش مەركىزىگە مۇراجىەت قىلغان ئادەملەرنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشتا ناهىيەلىك ئىش بىلەن تەمىنلەش مەركىزى ئالىيەلىك هاكىمىيەت ئورۇنلىرى بىلەن كېلىشىلگەن هالدا ئىشلىمەكتە.

ئەندى ناهىيە تېررىتورىيەسىگە جايلاشقان كارخانىلارغا، ئاكسونېرلىق جەمىيەتلەرگە، فېرمىلارغا ۋە باشقىمۇ ئىش ئورۇنلىرىغا مۇتەخەسىسلەر زورۇر بولغان چاغدا ئۇلار بىز بىلەن كېلىشىلگەن هالدا ئىشچى كۈچىنى تەلەپ قىلىدۇ. موشۇنىڭغا بېنائەن، ناهىيەلىك ئاهالىنى ئىش بىلەن تەمىنلەش مەركىزى هەر ھەپتىدە تىزىمغا ئېلىنغان، هوججىتى بويىچە ئۇيۇسى بار، ناهىيە تېررىتورىيەسىدە ياشىغۇچى ئادەملەرنى تەلەپ كە قاراپ، ئىش ئورۇنلىرىغا يوللانما بىلەن ئەۋەتىدۇ.

يۈز بېرىۋاتقان قىيىنچىلىق دەۋىردە ئالملىق ناهىيەسى تېررىتورىيەسىدە ياشاپ، ئىش ئورنىدىن ئايرىلغان كەسىپ ئېگىلىرىگە ئىش تېپىپ بېرىشتە مەركەز كوللېكتىۋى يېقىندىن يارىدەم بەرمەكتە.

يالقۇن سەمەدىي.

قىينچىلىقلارنى بانە قىلماي

دەۋىر تەلىۋى - ئىزدىنىش ۋە تاپقۇرلۇق

ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈمىدىن مىراس قالغان پلانلىق ئىختىساتتىن بازار مۇناسىۋەتلىرى ئىختىسادىغا كوچۇش بەزى كارخانىلارنى قىيىن ئەھۋالدا قالدۇردى. ئوتكۈنچى دەۋىرنىڭ قىينچىلىقىغا شۇ نىڭدىن ئىبارەتكى، كونا ئىختىسادىي سىستېمىدىن بىردىنلا ۋاز كېچىشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ؛ ئەندى يېڭىسى بولسا تېخى ناھايىتى كىچىك جارى قىلىنماقتا. ئەينە شۇنداق ئەھۋال ئىختىسادىي بوھرانچىلىقنى ئۇۋۇج ئالدۇردى، كارخانىلار ئىشى توختاپ قالدى. ھەممە نەرسە قىممەتلەپ، ئادەملەرنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسى ناھايىتى تۆۋەنلەپ كەتتى...

لېكىن ژۇقارقى قىينچىلىقلارنى بانە قىلىپ، قول قوشتۇرۇپ تۇرماي، بەلكى ئەينە شۇ بازارمۇناسىۋەتلىرىنى ياخشى ئۇگىنىپ، ئىلگەركى ئىختىسادىي مۇناسىۋەتلەرنى ئۆزمەي، ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي ئەتكۈزۈپ، يېڭى ئىختىسادىي ۋەزىيەتتە مۇستەقىل ھالدا ئۇيلىنىپ تېپىپ ئىشلەۋاتقان تەدبىركار رەھبەرلەرمۇ ئاز ئەمەس. بىز گېزىتخانىلارغا تونۇشتۇرۇشنى لايىق كۆرگەن بەھرەمجان نوروزوۋ ئەينە شۇنداق ئادەملەرنىڭ بىرىدۇر.

توخسىنىچى ژىللارنىڭ بېشىدا بازار ئىختىسادىي مۇناسىۋەتلىرى دەسلەپ جارى قىلىنىپ، كارخانىلار دولەت ھامىلىغىدىن مۇستەقىل ئىشلەش ھوقۇقىغا ئېگە بولغاندىن بۇيان، - دەيدۇ مېنىڭ سوھبەتدىشىم «قاپ» كىچىك دولەت كارخانىسىنىڭ دىرېكتورى بەھرەمجان نوروزوۋ، - مەن موشۇ ھازىرقى ئىختىساتتىكى بوھرانچىلىق ۋە قالايمىقانچىلىقنى سەزگەندەك، ئىلگەركى خاتىرجەملىكىمنى يوقىتىپ، يېڭى ئىختىسادىي سىستېمىنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنى ۋە ئۇنىڭ سەلبىي تەرەپلىرىنى چىدىدىي تەھلىل قىلىپ، ئۇز ئىش پائالىيىتىمدە ئۇنىڭدىن توغرا خۇلاسە چىقىرىشقا تىرىشتىم. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، بىزنىڭ كارخانىمىزنىڭ ئىشى توختاپ قالمىدى، ئىشچىلىرىمىز ماناشسىز قالمىدى. بىز كارخانىلار پائالىيىتى توغرىلىق يېڭى قانۇنلار ئاساسىدا ھەر خىل ئىشلار، ھەتتا تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، موشۇ ئېغىر ئوتكۈنچى دەۋىرنى باشتىن كەچۈرىۋاتىمىز.

بەھرەمجان نوروزوۋ 1991 - ژىلى كىچىك دولەت كارخانىلىرىنى قۇرۇش توغرىلىق قانۇن چىققاندا ئىلگەركى قاپ - ياشىك زاۋۇدى ئاساسىدا قۇرۇلغان «قاپ» كىچىك دولەت كارخانىسىنىڭ دىرېكتورى بولۇپ تايىنلانغان ئېدى. كارخانىنىڭ ئاساسى پائالىيىتى ئۈزىنىڭ نامىدىن چىقىپ تۇرغاندەك جۇمھۇرىيەتنىڭ كوپلىگەن كوكتات بازىلىرىنى، ھەر خىل كىچىك كارخانىلىرىنى، كولخوز - سوۋخوزلارنى مىشكاپ، كانار، ياشىك بىلەن تەمىنلەشتىن ئىبارەت.

- قوي قىرقىش باشلانغان باھار پەسلىدە ژۇك قاچىلاش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان كانارغا بولغان ئېھتىياج كوپەيدۇ. ئالمۇتا، تالدىقورغان، جامبۇل ۋە باشقا ۋىلايەتلەردە كانار تىكىپ بېرىش ئۈچۈن بۇيرۇتمىلار كېلىدۇ. ئەندى ھوسۇل ۋىغىدىغان كۆز پەسلىدە كولخوز - سوۋخوزلارنى قاچىلاش ئۈچۈن مىشكاپقا بولغان ئېھتىياج پەيدا بولىدۇ. ئەندى مېۋە تەييار بولغاندا بولسا ياشىكلەرگە بولغان ئېھتىياجنى قانائەتلەندۈرۈشكە تىرىشىمىز.

- بىز ماتېريال، خام ئەشىيا تاپچىلىغى ئېغىرچىلىغىنى باشتىن كەچۈرمىدۇق، - دەپ پەخىرلىنىش بىلەن تەكىتلىدى سوھبەتدىشىم ب. نوروزوۋ، - مەسىلەن، مىشكاپ تىكىش ماتېريالى يېتىشمىگەندە، ئۇنىڭ ئامالى ئوكايلا تېپىلدى. ئالمۇتا چاي ئولچەش فابرىكىسىغا ھىندىستاندىن چاي كەندىر قاپقا قاپلانغان ياشىكلاردا كېلىدىكەن. مۇنداق كەندىر قاپلار ئۇلارغا لازىم بولمىغانلىقتىن، چىقىندى سۈپىتىدە تاشلىنىپ كەلگەن ئېكەن. بىز ئەينە شۇ قاپلاردىن سېتىۋېلىپ، مىشكاپ تىكتۇق. شۇنداقلا، س س س رەمۇجۇت دەۋرىدىن تارتىپ روسسىيەنىڭ ئىبرىكۇتسك، سۇيىردلوۋۇ، ۋولوگدا ۋىلايەتلىرىدىكى ياغاچ تەييارلايدىغان كارخانىلار بىلەن ياخشى ئالاقە ئورناتقان ئېدۇق. بىز

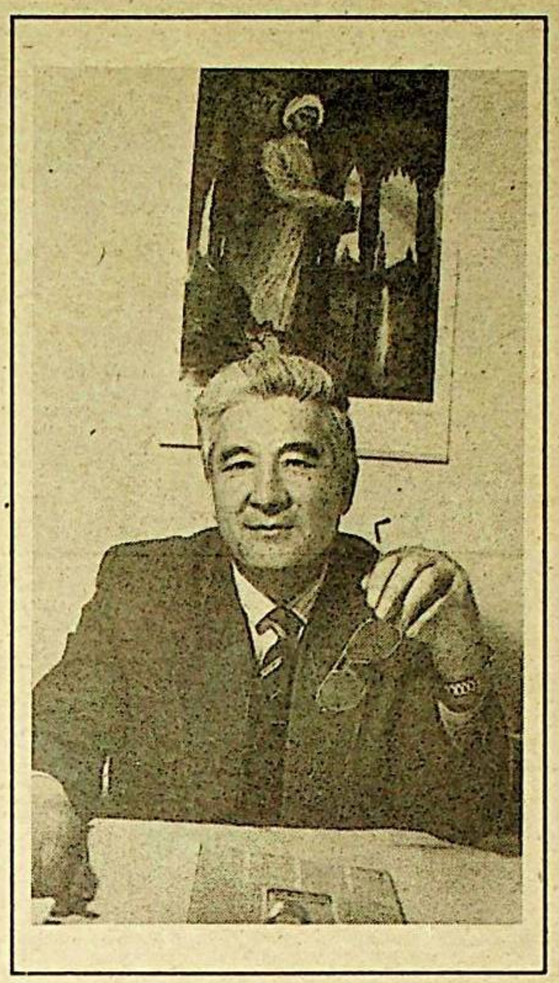

ئۇ ۋىلايەتلەرگە بېرىپ كارخانىلار بىلەن ئۈزۈن مۇددەتلىك ھەمكارلىق شەرتنامىلىرىنى تۈزۈپ، ئۇلار بىلەن ئۈزلۈكسىز ھەمكارلىشىپ كەلگەن ئېدۇق. س س س ر پارچىلانغاندىن كېيىنكى دەۋردىمۇ، خۇداغا شۈكۈرى، ئۇلار بىلەن بولغان ھەمكارلىغىمىز توختاپ قالغىنى يوق، ھازىرمۇ روسسىيەدىكى شېرىكلىرىمىزگە كارخانىمىزدىن مەخسۇس ۋەكىل ئەۋەتىپ، ئۈزىمىزگە لازىملىق ياغاچ ماتېريالىرىنى ئېلىپ تۇرىمىز. ھازىرقى شارائىتتا بۇ ئىنتايىن مۇھىمدۇر، چۈنكى كوپلىگەن كارخانىلاردا ئىشنىڭ ئالغا باسماي توختاپ قېلىشىنىڭ ئاساسىي سەۋەپلىرىنىڭ بىرى - ئەينە شۇ ئىختىسادىي ئالاقىلارنىڭ ئۈزۈلۈپ قېلىشىدىن ئىبارەتتۇر.

بىز ئوتكەن ژىللىرى ئاھالىنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا يارەم قىلىش مەخسىتىدە ياغاچچىلىق سېخى ئېچىپ، ئۇنىڭدا ئىشىك، دېرىزە ۋە باشقا نەرسىلەرنى ياسىدۇق. شۇنداقلا جىھاز سېخىنىمۇ ئېچىپ، ھەر خىل ئۈستەل، ئورۇندۇق، دىۋان ئوخشاش جىھازلارنى ياساپ، ئاھالىغا ئورتا ھال دەرىجىدىكى باھالاردا ساتتۇق. لېكىن ياغاچ ماتېريالىرىنىڭ ھەسسىلەپ قىممەتلەپ كېتىشىگە باغلىق بىز ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلات تەننەرقىمۇ ئوسۇپ كەتتى. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىككى سېخنى يېپىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشنى لايىق كوردۇق. يېقىندا بىز يېنىك ئاۋتوماشىنىلارنى رېمونتلاش سېخىنى ئىشقا سالدۇق. مەزكۇر سېخىتا شەخسىلەرنىڭ ۋە شۇنداقلا ھەر خىل ئىدارە جەمىيەتلەرنىڭ ماشىنىلىرىنى ئۈستىلىرىمىز ژۇقۇرى سۈپەتتە رېمونتلاپ چىقىرىشقا كاپالەتلىك قىلىدۇ.

ھە، ھازىرقى ئېغىر ئىختىسادىي قىينچىلىق سىناقلىرىدىن ئوتۈپ، ئىشلەپ چىقىرىشنى توختاتماي، بەلكى كارخانىلارغا بېرىلگەن ئىختىسادىي مۇستەقىللىق ھوقۇقىدىن توغرا پايدىلانغان ھالدا، خىلمۇ - خىل ئىش پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقان «قاپ» كىچىك دولەت كارخانىسىنىڭ رەھبىرى ھەر قانداق ئېغىر شارائىتقا تاقابىل تۇرغان ھالدا ئىشنى توغرا ۋە ئەقىلگە مۇۋاپىق يولغا سېلىپ مېڭىشنى بىلىدىغانلىغى بىلەن پەرىق قىلىدۇ. ھازىرقى دەۋىر ئەينە شۇنداق بەھرەمجان نوروزوۋقا ئوخشاش تەدبىرچان، ئىشنىڭ كوزىنى بىلىدىغان مۇتەخەسىس - رەھبەرلەرگە مۇھتاج.

- كارخانىمىز نىزامنامىسىدا بىزنىڭ چەت ئەللەر بىلەن ئۈتتۈر ئالاقە ئورنىتىپ، تىجارەت پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىش ھوقۇقىمىز بارلىغى قەيت قىلىنغان، - دەيدۇ ب. نوروزوۋ. - ھازىرچە پايدىلىنىلمايدىغان بوش سېخلار بار ئېدى. بىز ئەينە شۇ سېخلارنى ھەر خىل ئوزۇق - تۈلۈك مەھسۇلاتلىرىنى ساقلايدىغان ئامبارلارغا لايىقلاشتۇرۇپ ياساپ چىقتۇق. ئاندىن ھىندىستان، ھىندونېزىيە سىنگاپۇر، گېرمانىيە، شۇنداقلا روسسىيە، ئۇكرائىنا، بېلورۇسىيە ئوخشاش دولەتلەر بىلەن ئۈتتۈر ئالاقە ئورناتتۇق. بۇ مەملىكەتلەردىن چاي، كوفي، كونسېرۋلانغان سۈت، سۈيۇق مايي ۋە باشقا ئوزۇق - تۈلۈك مەھسۇلاتلىرىنى ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ بىر قىسمىنى قارمىغىمىزدىكى «سۈلتان دەۋلەت» دەپ ئاتىلىدىغان دۇكىنىمىزدا پار چىلاپ ساتىمىز، ئەندى قالغان قىسمىنى دۇكان سېتىۋالىدىغان خېرىدارلارغا ساتىمىز. كارخانىمىز دولەتكە ھەر ئايدا چۈشكەن كىرىمنىڭ مەلۇم قىسمىنى سېلىق سۈپىتىدە تولەپ، ناھىيە مەمۇرىيىتىنىڭ بىيۇدژېت غەزىنىسىنى شەكللەندۈرۈشتە ئۈزىنىڭ ھەسسىنى قوشۇپ كەلمەكتە...

«پىشىناب» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ژ. ن. گائۇتسىل بىلەن ب. نوروزوۋ ژۇرنىلىمىزنىڭ ئوشۇق ۋاقىتتىن بۇيان كەسپىداش سۈپىتىدە ئاغىنە بولۇپ، زىچ ھەمكارلىشىپ كېلىۋاتىدۇ. «قاپ» كىچىك دولەت كارخانىسىنىڭ گېرمانىيە بىلەن ئۈتتۈر ئالاقە ئورنىتىشى ئۈچۈن ئەينە شۇ ژ. ن. گائۇتسىل بېۋاستە يارەم قىلغان. ئۇ شۇنداقلا ئېھتىياج تۇغۇلغاندا ئۈزى رەھبەرلىك قىلىۋاتقان «پىشىناب» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ ھېساب - چېيوتىدىن «قاپ» كىچىك دولەت كارخانىسىغا قىسقا مۇددەتلىك قەرىز بېرىپ، ئۈز ئاغىنىسىغا بەزى قىينچىلىقلاردىن چىقىشىغا يارەم قولىنى سۇنۇپ تۇرىدۇ.

- ھەر قانداق باي ۋە مۇستەھكەم كارخانا ئەگەر زامان تەلىۋىگە ماس ھالدا ھازىرقى ئىختىسادىي ئىلاھاتلار ئاساسىدا ئىش ئېلىپ بارمىسا، ئۇ چوقۇم مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن ئىختىسادىي بوھرانچىلىقنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىدۇ، - دەيدۇ بەھرەمجان نوروزوۋ. - بىز ئەينە شۇنى نەزەردە تۇتقان ھالدا، جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ كارخانىلارنى خۇسۇسىلاشتۇرۇش ھەققىدىكى پەرمانىغا بېنائەن «قاپ» كىچىك دولەت كارخانىسىنى ئاكسونېرلىق جەمىيەت قىلىپ ئۈزگەرتىپ، ئۇنى «سۈلتان دەۋلەت» ئاكسونېرلىق جەمىيىتى دەپ ئاتاشنى قارار قىلدۇق. ئەندى كارخانا دولەت تەركىبىدىن چىقىپ، كوللېكتىۋ ئىختىيارىغا ئوتتىدۇ. كارخانىمىزنىڭ نىزامنامە فوندى 1 مىللىون 900 مىڭ تەڭگىگە باھالاندى. بۇ - بېنا، جابدۇقلار، ماتېريالار ۋە ھاكازىلار شۇنچىلىك باھالاندى. كارخانا ئىشچىلىرىغا ستاۋغا قاراپ ئاكسىيە بولدۇق. 1 ئاكسىيەنىڭ قىممىتى بەش مىڭ تەڭگە. «سۈلتان دەۋلەت» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ كوللېكتىۋ مېنىۋى سايىلىدى. دېمەك، ئەندى بىز دولەت ئىختىيارىدىكى كارخانا ئەمەس، بەلكى خۇسۇسىلاشتۇرۇلغان كوللېكتىۋلىق كارخانا بولدۇق.

يېقىن كېلەچەكتە، ئېنىقراغى ئوكتەبىر - نويابىر ئايلىرىدا يەنە 20 ئادەم ئىشلەيدىغان ئىككىنچى ئېچىشنى نىيەت قىلىۋاتىمىز. بۇ - تومۇردىن ياسالغان تەييار مودۇل سېخلىرى بولۇپ، ئۇلارغا چاي قاچىلاش ئاۋتوماتلىرىنى ئورنىتىمىز. قىسقىسى، ئالدىمىزدا قىلىدىغان ئىشلار ناز ئەمەس، ئىناق كوللېكتىۋىمىزنى ھەرقانداق پەللىلەرگە يېتىش قىيىن ئەمەس.

ھە، ھاياتتىن ئۈز ئورنىنى تاپالىغان ئادەم، چوڭ قۇرۇم باشقىلار ئۈچۈنمۇ قانداقتۇ بىر يېڭىلىقنى ئېلىپ كېلىپ، ياخشى، ئىزگۈ ئىشلىرى بىلەن كىشىلەر ئارسىدا كوزگە چېلىقىدۇ، ئابرويىغا ئېگە بولىدۇ. بەھرەمجان نوروزوۋ ئەينە شۇنداق ئۈز ئىشىنى پۈختا بىلىدىغان، ئىشداشلىرى ئارسىدا ئابرويىغا ئېگە ئىنسانلارنىڭ بىرىدۇر. ئۇ 1944 - ژىلى ئالمۇتا ۋىلايىتى چېلەك ناھىيەسىنىڭ مالتۇاي يېزىسىدا تۇغۇلغان. ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، تاشكەنتتىكى تېخنولوگىيە تېخنىكۇمىدا ئوقۇپ تېخنىك - تېخنولوگ مۇتەخەسىسىنىڭ دىپلومىنى ئالدى. ئاندىن ئۇ جىززاق شەھىرىدىكى ئون زاۋۇدىدا، ئالمۇتىدىكى «پرومزېرنو - پروېكت» ئىنستىتۇتىدا، ئالمۇتا ئېلېكتروندا سىمىنا ماستېرى، لايىھىلىگۈچى بولۇپ ئىشلىدى. 1970 - ژىلدىن ئالمۇتا تارا - ياشىك زاۋۇدىدا بىرىگادىر، ماستېر، باش ئىنژېنېر، ئەندى 1985 - ژىلدىن زاۋۇدنىڭ دىرېكتورى بولۇپ ئىشلىدى. 1991 - ژىلدىن باشلاپ «قاپ» كىچىك دولەت كارخانىسىنىڭ دىرېكتورى، ئەندى بولسا «سۈلتان دەۋلەت» ئاكسونېرلىق جەمىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى.

بەھرەمجان جەمىيەتلىك ئىشلارغىمۇ پائال ئىشتىراك قىلىپ كەلمەكتە. ئۇ جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتى رەئىسىنىڭ ئىختىسادىي مەسىلىلەر بويىچە ئورۇنباسارى سۈپىتىدە جەمىيەت پائالىيىتىگە يېقىندىن ئارىلىشىپ، بىر كىشىلىك ھەسسىنى قوشۇپ كەلمەكتە. ئۇ - ئاتۇ پاجىئەسىنىڭ 75 - ژىللىق سەنەسىنى، خەلىق قەھرىمانى غېنى باتۇرنىڭ 90 ژىللىغىنى نىشانلاش چارە - تەدبىرلىرىگە ۋە باشقىمۇ كوپلىگەن ئىشلارغا پائال ئىشتىراك قىلىپ، قولىدىن كېلىشىچە ماددىي يارەم بېرىپ كەلمەكتە.

- ھەر قانداق ئادەمنىڭ قەدىر - قىممىتى ئۇ بىلىدىغان ھەقىقەت بىلەن ئەمەس، بەلكى ئەينە شۇ ھەقىقەتكە يېتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئەمگىگى بىلەن ئولچىنىدۇ، - دېگەن ئېكەن بىر دانىشمەن. بەھرەمجاننىڭ كوپ ژىللىق ھالال ئەمگىگى ئۇنىڭ رەھبەرلىگى تەرىپىدىن مۇناسىپ باھالىنىپ، ئۇ بىر نەچچە قېتىم جۇمھۇرىيەت ئوزۇق - تۈلۈك مىنىسترلىگىنىڭ پەخرىي يارلىقلىرى، «ئەمگەك ۋېتېرانى»، «غالىبىيەتنىڭ 20 ژىللىغى» مېدالىرى بىلەن مۇكاپاتلانغان.

- كوللېكتىۋنىڭ ماڭا بولغان ئىشەنچى ھەر قانداق مۇكاپاتتىنمۇ ئۈستۈندۇر - دېدى سوزىنىڭ ئاخىرىدا سوھبەتدىشىم.

يادىكار سابىتىي،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

سۈرەتتىكى سىز كورۇپ تۇرغان كوكسى ئوردېن - مېدالارغا تولغان بۇ كىشىلەر شىددەتلىك جەڭلەردە قان كېچىپ، ئەجايىپ قەھرىمانلىقلار كورسەتكەن ۋە ئۇلۇق غالىبىيەتكە مۇناسىپ ھەسسە قوشقانلاردۇر. ئۇلار بىزنىڭ پەخرىمىز ۋە غورۇرىمىز.

خەلىق تالانتلىرى

ئاھاڭلار غائاشىق قەلبلەر

«تەبەسسۇم» ئويۇن ـ كۆلكە كونسېرتىنى تاماشە قىلىپ ئولتىرىمىز. ناخشا ـ ساز، ئۈسسۇل ـ نە غەمە، قىزىق مىناتورىلار تالانتلىق ئورۇنلىغۇچىلىرى ئارقىلىق راسا ئۈۋچىغا چىقماقتا ئىدى. كونسېرتنى ئېلىپ بارغۇچىنىڭ «ئاكا ـ ئۇكا جانباقىيېۋلارنىڭ ئورۇنلىشىدا لىرىكىلىق سازنى تىكشايەسلەر» دېگەن ئاۋازى جاراڭلاپ قالدى. ئۇ ساز ـ نىڭ ئىجاتكارى ئادىلجان جانباقىيېۋ ئىكەنلىگىنى مۇ ئېيتتى. ئادىلجان ئىككى ئىنىسى ئالىمجان ۋە كەرىمجانلار بىلەن تەككەش ئوز ئىجادىنى ماھارەت بىلەن ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن يەنە ئۇ ـ نىڭ: ناخشا «ئېمتىھان» سوزى مەمنۇننىڭ، مۇزىكىسى ئادىلجان جانباقىيېۋنىڭ. ياش كومپوزىتور نىڭ ئوزى ئورۇنلايدۇ» ـ دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ ناخشا سەھنىدە بىرىنچى قېتىم ئورۇنلىنىۋاتقاچقا مەن باشقا تاماشىبىنلارغا نىسبەتەن ناخشىنى ئوزگىچە ھاياجان بىلەن زېھىن قويۇپ تىڭشاۋاتىمەن.

ئەي پەرى، سويمەك سېنى بۇ ژۇرەكتە ئارمان بولدى،
سويەلمەي دىلدىكى ئوچقۇن يالقۇنلاپ
كۆلخان بولدى.
دىلرابا، قىينىدىڭ شۇنچە، قانچە كۆتسەم
كەلمىدىڭ،
سويگۇ ساريىم قايتا تىكلەپ بولماس ۋەيران
بولدى.
نېتەي مەن، بار كەن شۇ قىسمەت بېشىگدا
ئەي مەمنۇنى،
ئوزگە ئاشىقلارغا بۇ ھال راسا ئېتىھان
بولدى.

ناخشا ئېتىلىپ بولغاندا تاماشىبىن ئۇزاق ئالقىشلار بىلەن چاۋاك چالدى. دېمەك، خەلىققە ياققان ئىكەنده. ئوۋتىتىدە مەنمۇ خوشاللىغىمنى يوشۇرالماي، شۇ يەردىلا كىچىككىنە قەغەزگە: «ياخشى ئاھاڭ يارىتىپسىز، رەخمەت سىزگە، ئادىلجان» دەپ ئوز ئامىدىن خەت يوللىدىم...

شۇ، شۇ بولدى. بىز ئادىلجان بىلەن ئاكا ـ ئۇكىدەك دوسلىشىپ قالدۇق. ئۇنىڭدىن ئاۋال ھاۋارەك ئېكران ئارقىلىق نۇرمەھەممەت ئاكا ۋە ئىنىسى ھاكىمجان جانباقىيېۋنىڭ ئەجايىپ ئاۋازىغا، دىلرابا ئاھاڭلار يارىتىقۇچىلىغىغا قايىل قىلىپ، تەسانىنا ئەيلىگەنمەن. بۇ سەپكە ئادىلجاننىڭ كېلىپ قوشۇلۇشى ـ بۇ سەنئەتكارلار ئائىلىسىنىڭ ھورمىتىنى ئاشۇرۇپ، خەلىققە يەنىمۇ يېقىنلاشتۇردى. سەنئەتخومار خەلقىمىز جانباقىيېۋلار ئائىلىسى ھەققىدە تەپسىلى بىلىشنى، ئەلۋەتتە، ئارزۇ قىلىدۇ دەپ ئويلايمەن.

* * *

گەپنى نۇرمەھەممەت ئاكىدىن باشلىغۇم كېلىدۇ. بۇ ئادەم ئەڭ ئاۋال ياخشى سازەندە ھەم ناخشىچى، شۇنداقلا، خۇش ـ چاقچاق، قىزىقچى، دىلكەش ئىنسان. ئۇ خۇش لەۋزلۇق، گوگلىنىڭ پەيزىسى بار ئىكەنلىگى بىلەن ئالمۇتىدا ياشايدىغان ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسىگە دېگىدەك تونۇلۇپ كەتكەن. «ئۇرماق سازەندە» ـ دېسە، كۆلۈمسىرەپ، كوز ئالدىغا ئەكىلەلمەيدىغان ئادەملەر ناز. ئۇ ئالمۇتا شەھىرىدە 1928 ـ ئېلى تۇغۇلغان. دادىسى مەسۇم بىلەن ئانىسى روھەتخان يۇرت ـ مەھەللىنىڭ ناخشىچىلىرى ـ سازەندىلىرى بولۇپ، توي ـ مەشرەپلەرنى قىزىتىپ ئوتكەنلەر. شۇڭلاشقا بۇ چوڭ ئائىلىدە ئاتىدىن ـ بالىغا، بالىدىن نەۋرىگە ساز ـ ناخشا خۇددى ئەتۋالىق مىراس بولۇپ ئوتۇپ كەلمەكتە.

نۇرمەھەممەت ئاكا دۇتار چېلىشنى ئانىسىدىن، ناخشا ئېتىشنى دادىسىدىن ئۇگەندى. ئانىسى راھەتخان سەكسەن ياشلىق ھاياتىنىڭ يېرىم ئەسىرلىك ۋاختىنى ناخشا ئېيتىپ، ساز چېلىشقا سەرپ قىلغان. نۇرمەھەممەت ئاكىنىڭ ئەسلى كەسپى شوفيور بولسىمۇ، ئىشتىن قايتقاندا ئۇيدىكى دۇتارىنى چېلىپ، مەشقلىنىپ، خەلىق ناخشىلىرىنى ئېيتىپ ژۇرۇپ، ئوزىنىڭ قانداق ۋايىغا يېتىپ قالغانلىغىنى سەزمىدى.

توي ـ توكۇن، مەشرەپ ئولتىرىش ـ بەزمىلەر، چايلار نۇرمەھەممەتسىز ئوتمەتتى. راھەتخان ئانا نابۇنى كورۇپ: خۇدادىن ئوغلىغا ئومۇرتىلىسە «يامان كوزدىن، توغرا بالا ـ قازادىن ساقلا ئىلاھىم ـ دەتتى. ئاننىڭ ئاق تىلىكىنى، دۇئاسىنى ئالغان پەرزەندىنىڭ يوللىرى داغدام بولۇپ، ئوزىدىن نۇر، قوللىرىدىن گوھەر تامىدىغان بولىدى. ياشلىغىدىنلا خەلىق ئىچىگە كەڭ تونۇلۇشقا، ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ئاغزىدىن چۈشمەيدىغان «گۇللىرىدىن بىرى» بولۇشقا باشلىدى. ئالمۇتا ئەتراپىدىكى يېزا ـ مەھەللىلەردىن كېلىپ، چاقىرىپ ئەكىتىدىغان بولدى.

مانا ئەندى نۇرمەھەممەتنىڭ ئېنىسى ھاكىمجانمۇ ساز سىرلىرىغا چوكۇپ، ئاكىسىنىڭ يېزىنى باسىدىغان بولدى. قىزىق، كونلار «ئاۋالقى قۇلاقتىن، كېيىنكى موككۇز ئوزۇپ كېتىدۇ» دەپ بېكار ئېيتمىغان ئىكەن. بارا ـ بارا ھاكىمجان روۋاپنى بابىغا يەتكۈزۈپ چالىدىغان، ناخشىنى ئاكىسىدىنمۇ لېۋەن قىلىپ ئېتىدىغان، مۇكۇق ئاۋازى بىلەن ژۇرەكلەرنى تەۋرىتىدىغان ھالەتكە يەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوزى يېكى ـ يېكى ئاھاڭلار، ئاھاڭ بولغاندا، قەلبلەرنى بىردىن مەتىۋن قىلىۋالىدىغان ئاھاڭلارنى يارىتىپ، ئۇلار خەلقنىڭ سويۇملۇك مۇلكىگە ئايلىنىپ كەتتى. نۇرمەھەممەت ئاكا خەلق ناخشىلىرىنى تولاراق ئېيتسا، ھاكىمجان ھازىرقى دەۋىر ناخشىلىرىنى، ياشلىق قەلبىنىڭ ئوتلۇق سادالىرىنى ـ مۇھەببەت، ھىجران، ۋىسال، ياردىدارى، ژۇرەك پۇغانلىرىنى ئىپادىلەيدىغان ناخشىلارنى ياكرىتاتتى، ئەسلىدە سوداخادىمىنىڭ مۇنداق تىشقىۋازلىق بىلەن ئىزدىنىپ ـ ئۇگىنىپ، ئوز تالانتىنىڭ قىر ـ سىرلىرىنى نامايىش قىلىشى خەلقىنمۇ ھەيران قالدۇرغان ئىدى.

1986 ـ ئېلى ھاۋارەك ئېكراندا نامايىش قىلىنغان «جانباقىيېۋلار ئائىلىسىنىڭ كونسېرتى» داھاكىمجان ئوزى ئىجات قىلغان «ساتارىم سازىنى زىل قىلىپ» (ئىسمايىل ساتتاروۋ شېئىرى) «ئىنتىزارمەن»، (خىلىل ھەمرايېۋ غەزىلى) ناخشىلىرىنى ئېتقاندا، بۇ جوشقۇن تالانت ئېگىسىگە خەلىق قايىل قىلىپ، ئايىرىن ئېيتتى. گوزەل ناخشىلارنى چىكارامۇ توسالمايدىكەن، ھاكىمجاننىڭ ئەشۇ ناخشىلىرى ئۇيغۇر دىيارىدىمۇ ياكراشقا باشلىدى.

لېكىن، پەلەكنىڭ چاقى بىر خىل پېقىرىمايدىكەن، بەزىدە ئۇنىڭ كوزى كور، باغرى تاش، رەھىمسىز بولۇپ كېتىدىغانلىغىغا ھېچ ئامال، ئىلاج تاپالمايسەن! يامان كوزلەر تەگدىمۇ، ياكى تەغدىرىمۇ ـ قانچىمۇ ـ قانچە يېكى ئاھاڭلار قەلبىدە يارىلىپ ئاتقان بىر چاغدا ـ ئەجايىپ تالانتىغا ئېگە ناخشىچى ھاكىمجان ياخىنلىق ۋاپات بولدى. مەرھۇمنىڭ يارقىن قىياپىتى ھاۋارەك ئېكراندا ساقلىنىپ قالدى، خالاس. ھاكىمجان توپۇقسىز قازا بولغاندا، يالغۇز جانباقىيېۋلار ئائىلىسىلا ئەمەس، بەلكى گوپلىكەن ناخشا ـ ساز مەھلىيالىرى: «ۋاي، ئىسىت» دەپ ئىچىنغان ئىدى.

ھاكىمجان ھېچ قانداق سەنئەت دەرگاھىدا تەھسىل كورمىگەن، «قۇش ئۇگىسىدا كورگەننى قىلىدۇ» دېگەندەك، پەقەت ئائىلىدىكى سەنئەتكار ئاتا ـ ئانا، نۇرمەھەممەت، رەخمەجان ئوخشاش سازەندە ئاكىلىرىنىڭ تەسىرىدىن ۋە ئوزىنىڭ ـ ھەۋەسىدىن كوزگە كورۇنگەن. ھاكىمجان ئاكىلىرى بىلەن بىرلىكتە كىچىك ئانىسىنىڭ تەشكىل قىلىپ، تالاي سورۇنلاردا خەلقنىڭ كوكلىنى ئالغان. ئۇنىڭ باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان تالانت ئېگىسى ئېكەنلىگىنى بايقىغان ئۇيغۇر تىياترى ئۇنى ئوز كوللېكتىۋىدا ئىشلەشكە تەكلىپ قىلغان. تورت ژىلغا يېقىن بۇ سەنئەت دەرگاھىدا ئىشلەپ ژۇرۇپ، تىياترغا ياخشى تەسىر كورسەتكەن ئىدى. شۇنداقلا، ئۇ كورنىي كىگانت مەھەللىسىدىكى ياش ھەۋەسكارلار ئانسامبلىغا يېقىندىن يار ـ يولەك بولۇپ ژوردى. ئاكىسى نۇرمەھەممەت بىلەن ئىككىسىنىڭ ناخشا ـ سازلىرىنى ئۇيغۇر رادىيوسى يېزىۋېلىپ، خەلىققە ئاڭلاتتى. ھاكىمجاننىڭ ھاياتى خۇددى چاقماق چاققاندەك يالت ـ يولت قىلىپلا قالىدى...

دۇنيادا ھەممە نىمىگە چارە بار، ئامما ئولۇمگە ھېچ چارە يوق. بۇگۇنكى كۇندە نۇرمەھەممەت ئاكا ئىككى ئىنسى رەخمەجان بىلەن ھاكىمجاندىن ۋاقتسىز ئايرىلىپ، ئوزىنى ئىككى قانتى سۇنغان بۇركۇتتەك سەزىمىۋ، لېكىن ئوغلى ئادىلجان ھەم قانات ھەم مەدەت بولۇپ يولەپ كەتتى. شۇڭا ئوغلى ئىككىسى مەرھۇم قېرىندىشلىرىنىڭ روھىنى خۇش قىلىپ ئاھاڭلار ياكراتماقتا.

«دېگىزنىڭ ئاستىدىكى ئاددى تاشلار ئۇزاق ئىللاردىن كېيىن سەدەپكە ئايلانغىدەك» دېگەن گەپتەجان بار. خەلىققە تونۇلۇپ، بىردە شاتلىق، بىردە ھەسرەتكە دوچ كەلگەن ئاكا ـ ئۇكا ناخشىچىلار ئارقىسىدىن خۇددى باھار يامغۇردىن كېيىن پەيدا بولغان پىشىل مايسىدەك ئادىلجان جانباقىيېۋمۇ كېلىپ قوشۇلدى.

ئوغۇللىرى نۇرمەھەممەت، رەخمەجان، ھاكىمجانلارنى ئويدىكى «ئاتام زاماندىن» چېلىنىپ كېلىۋاتقان دۇتار پەردىلىرىگە قانداق ئوگەتكەن بولسا ئوۋەت نەۋرىسى ئادىلجانغا كەلگەنلىگىنى بايقىغان راھەتخان ئانىنىڭ خوشاللىغى چەكسىز ئىدى. سەكسەن ياشلىق موسسىنىڭ پەدە بىسىپ بەرگىنىگە ئەگىشىپ، بودرۇق بارماقلىرىنى دۇتار تارلىرىغا ئۇرۇپ ئوسكەن ئادىلجان خۇددى ھاكىمجاندەك راۋابقا كوكۇل قويدى. يەنە كېلىپ قەشقەر راۋابىنى ئالايتەنلا ئوينىتىپ چالىدىغان بولدى. ئائىلەۋە مەكتەپتىكى مەشقلىنىش، كېيىنچە ئىنستىتۇتتا ئوقۇۋاتقان ئىللىرىغا كوچتى. ستودىنت ئادىلجان بۇ چاغدا گىتارا چېلىپ رۇس خەلق ناخشىلىرىنى، كوچا ناخشىلىرىنى ئۇندىتالا ئىپىتىغان بولۇپ قالدى.

ئادەتتىكى ساز چېلىشتىن، ناخشا ئېيتىشتىن ئىجات قىلىشقا ئوتكەن سەنئەتكارنىڭ ژۇجۇددىدا تۇغما تالانتنىڭ بارلىغى نامايەن بولدى. ئادىلجان بۇ كۇنلەردە ئۇيغۇرخەلقىنىڭ «غىرىپ ـ سەنەم» داستانىدىكى غىرىبىنىڭ ناخشىسىغا بىكچە ئاھاڭ يارىتىپ، لىرىكىلىق بىر نەچچە سازلارنى ئىجات قىلدى.

ھەقىقىي سەنئەتكار ئۇچۇن ئوز خەلقىنىڭ مۇھەببەت ـ ئالقىشىدىن، قەدىرلىشىدىن، ھورمەت ـ ئېھتىرامىدىن ئارتۇق مۇكاپات بولمىسا كېرەك. چۈنكى ئۇنىڭ ئېيتقان ناخشىسى، چالغان سازى خەلقىنىڭ روھىي دۇنياسىغا سىڭىپ كەتكەن. بىردەم بولسىمۇ كوكۇللىرىنى ئارامبەخش ھىس ـ تۇيغۇغا بولەپ، قايغۇ ـ تەشۋىشلىرىنى ئىرىغا ئىشتىرىدۇ، ئۇنتۇلدۇرىدۇ، ئەجايىپ كوزەل ئارزۇ ـ ئارمانلارغا چومدۇرىدۇ.

1991 ـ ژىلى نۇرمەھەممەت ئاكا موسكۋادا ئوتكەن خەلق تالانتلىرى فېستىۋالىغا قاتناشىپ، سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسور تامارا ئەلباقىيېۋنىڭ تەكلىۋى بىلەن ئۇيغۇر ناخشىلىرىنى ئېيتىپ چىقىپ، پۈتكۈل كېڭەش ئىتتىپاقىغا ئۇيغۇر سەنئىتىنى نامايىش قىلدى. ئادىلجان ئۇيغۇر تىياترىغا يېكى ئىشلىكەن بىر قانچە مۇزىكىلىرىنى تەغدىم قىلدى.

سوھبەت ئارا ياش كومپوزىتور ـ ناخشىچى ئادىلجان مونۇ سوزنى ئېيتىپ قالدى: «ھاكىمجان ئاكام ھايات چېغىدا خەلق ئىچىگە تونۇلۇپ، جوشقۇن ناخشىلىرى بىلەن كوپچىلىكنى ئوزىگە جەلىپ قىلغاندا، مەن ئۇنىڭغا يېتەلمەيدىغىنىمنى سىزىپ، بۇ سەپكە كىرىشكە ئەيمەنگەن ئىدىم. ئاكامنىڭ دۇنيادىن ئوتۇشى مېنى ئېغىر ئويغا سالدى. ئۇنىڭ ئىزىنى ئوچەرمەي، ناخشىلىرىنى ئېيتاي، يوقلىغىنى بىلىندۇرمەي دېگەن مەخسىتە راۋابمنى يەنە قولغا ئالدىم».

ياش تالانتنىڭ ئەسلى كەسپى سودا خادىمى بولۇپ، خەلق ئېگىلىگى توۋارلىرى ماگازىنىنىڭ باشلىغى ۋەزىپىسىنى ئوتىمەكتە. ئادىلجان ـ ئىناق ئائىلىنىڭ ئاتىسى. رەپىقىسى ۋە سىلەم ئىختىساجچى. تورت قىزى ـ گۈلنارە، دىلنارە، ئىندىرا ۋە دىنارىلەر ئىشلەپ ھەم بىلىم ئالماقتا.

جانباقىيېۋلار ئائىلىسىنىڭ ئەۋلادى ئادىلجاننىڭ مىسلى دەريادەك ئۇيغۇر سەنئىتىگە بۇلاق بولۇپ قوشۇلۇۋاتقانلىغىنى پەخىرلىنىش بىلەن تەكىتلەپ، يوكسەك پەرۋاز تىلەيمىز.

مومىنجان ھەمرا،
ئالمۇتا شەھىرى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

چېچەنستاندىكى تېچلىق ۋە ئۇرۇش ياكى دۇداييېۋنىڭ يېقىن ئوچ سەپدىشىنىڭ پىكرى

ئوسمان ئىمايېۋ: ئەگەر رىسسىيەدە تۇراقلىق ئورنىتىلسا، چېچەنستاندىمۇ ھەممە نەرسە ئوز قېلىپىغا كېلىدۇ. بۇ جەريان يوز بەرمىگىچە، چېچەنستاندا ئازاتلىق ۋە مۇستەقىللىق ئۈچۈن ئۇرۇش داۋام قىلىدۇ.

ئاخمەد زاكايېۋ: بۇگۈن روسسىيە رەھبەرلىگى ھېچ قانداق دىپلوماتىك، سىياسىي چارە ـ تەدبىرلەرنى قوبۇل قىلمايۋاتىدۇ. ئۇرۇشنى پەقەت ئۇرۇش بىلەن توختىتىش مۇمكىن.

ئاسلان ماسخادوۋ: ... ئەگەر يېلتسىن ئاخىرى، كەرچە ۋاستىچىلار ئارقىلىق بولسىمۇ، دۇداييېۋ بىلەن ئۇچرىشىپ توغرىلىق توغرا قارار قوبۇل قىلغان بولسا، ئەندى بۇ مۇزاكىرىلەرنى ئەينە شۇ ژۇقۇرى دەرىجىدە ژۇرگۈزۈش كېرەك. بىز، چېچەنلەر، ئۇرۇشۋاتقان تەرەپ سۈپىتىدە بۇ جەريانىنى تېزلىتىش، سىياسىي مۇزاكىرىلەرنى ژۇرگۈزۈش ئۈچۈن ھەممىنى قىلىشقا تەييار.

بېسلان گانتامىروۋ قولغا ئېلىندى

چېچەنستاننىڭ كرېملىدىن بەلگۈلەنگەن قوچاق ھوكۇمىتىنىڭ ۋېتسې ـ پرېمىيېرى موسكۋادا قولغا ئېلىندى. ئۇنىڭغا روسسىيە تەرىپىدىن چېچەنستاننى ئەگەسىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن ئاخچىنى ئاھايىتى كوپ مىقداردا ئوغرىلاپ، ئوز مەنپەئىتى ئۈچۈن سۈيىي ئىستىمال قىلدى، دېگەن ئەيىپ قويۇلماقتا. ئۇنىڭ بارلىق مۇلكى مۇسادىرە قىلىنىپ، تورت ژىلدىن ئون ژىلغىچە ئەركىنلىكىدىن ئايرىلىش جازاسىغا ھوكۇم قىلىنىشى مۇمكىن.

پەرىزىدىنتلىققا ئۇمۇتكارلار رىقابىتى

روسسىيەدە پەرىزىدىنت سايلىمى يېقىنلاشقانسىرى، ئۇنىڭغا ئۇمۇتكارلار ئوتتۇرىسىدىكى رىقابەت كۈچەيمەكتە. رىقابەتچى كۈچلەر سالمىغىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئاھالى پىكرىنى سوراش ئەتىجىلىرىگە قارىغاندا، پەرىزىدىنت ب. يېلتسىن بىلەن كوممۇنىستلار رەھبىرى گ. زيۇگانوۋنىڭ ئىمكانىيەتلىرى ئوخشاش بولۇپ قالغان. ئۇلارنىڭ ھەرئىككىسىگەپىكىر بىلدۈرگەنلەرنىڭ 28 پروتسېنتى ئاۋاز بەرمەكچى. ئوتكەن ھەپتىلا زيۇگانوۋنى قوللىغانلار 28 پروتسېنت، يېلتسىننى ياقلىغانلار 21 پروتسېنت ئىدى. ھازىر ئۇلارنى قوللىغۇچىلار سانى تەڭلىشىپ قالغان. بۇ ھاكىمىيەت بېشىدىكى يېلتسىننى قوللىغۇچىلارنىڭ كوپىيىۋاتقانلىغىنى بىلدۈرىدۇ.

«ناتونىڭ كېڭىيىشى ئەمەلگە ئاشىدۇ»

شىمالىي ئاتلانتىكا بلوكىنىڭ باش كاتىۋى سولانا ناتوغا ئەزا بولۇشقا تىلەك بىلدۈرگەن ياۋروپا مەملىكەتلىرىگە قىلغان سەپىرى ۋاقتىدا بۇ ئىتتىپاققا كىرىش ئالدىدە جەريان ئېكەنلىگىنى ۋە ئۇنىڭ كەڭىيىشىگە ھېچ قانداق كۈچ توسالغۇ بولالمايدىغانلىغىنى بىلدۈردى.

ئۇ بۇ پىكرىنى بولغاريىيە پەرىزىدىنتى ژ. ژېلېۋ بىلەن ئۇچراشقاندا تەكرارلاپ، مۇنداق دېدى: «ناتونىڭ كېڭىيىشى ئەمەلگە ئاشىدۇ. بۇ ياۋروپىنىڭ بېخىدىن ئەرلىگىگە، ئۇنىڭ دېموكراتىك يول بىلەن تەرەققىي قىلىشىغا ماس كېلىدۇ». مۇنداق پىكىر بىلەن روسسىيەنىڭ كېلىشمەيدىغانلىغى تۇرغان گەپ.

پاراسەتكە تايىنىپ

يېقىندا پالېستىنا رەھبىرى ياسىر ئارافاتنىڭ تەكلىۋى بىلەن پالېستىنا مىللىي كېڭىشى خارتىيەگە ئوزگىرىش كىرگۈزۈش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلدى.

1964 ـ ژىلى قوبۇل قىلىنغان بۇ پروگراممىلىق ھوججەتتە ئىسرائىل مەملىكىتىنى يوقىتىش پالېستىنلىقلار ئالدىدا تۇرغان ئاساسىي مەخسەت سوپىتىدە بەلگۈلەنگەن ئىدى. ھايات مۇنداق مەخسەتتە ئەرەبلەر بىلەن يېھۇدىيلارنىڭ خوشنا بولۇپ ياشالمايدىغانلىغىنى روشەن كورسەتتى. بۇنى چۈشەنگەن پالېستىنا رەھبەرلىرى ئوز مەخستىگە ئوزگىرىش كىرگۈزۈشنى لايىق كوردى. پالېستىنلىقلارنىڭ پاراسەتكە تايانغان بۇ قارارىنى ئا ق ش پرېزىدىنتى ب. كلىنتون ۋاشىنگتوندا يېقىندا يا. ئارافات بىلەن ئۇچراشقاندا ژۇقۇرى باھالىدى.

پىسكوۋ تاموژنىسىدىكى ۋاقىە

پىسكوۋ تاموژنا خىزمەتچىلىرى روسسىيە تېررىتورىيەسىدىن ئوتۇۋاتقان پويىزدا ئېلىپ كېتىلىۋاتقان ناھايىتى كوپ مىقداردىكى نەشىنى قولغا چۈشۈردى. نەشە ئاۋغانستاندىن ئىدىرلاندىيەگە كېتىۋاتقان تومۇر يول كونتېينىرىغا يوشۇرۇلغان ئېكەن. ھوججەتتە بولسا ئۇنىڭدا بىدە ئۇرۇغى بولۇشى كېرەك ئىدى. قولغا چۈشىرىلگەن نەشىنىڭ خۇنى ئىككى مىللىونغا يېقىن دوللارنى تەشكىل قىلىدۇ.

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

پېكى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

كېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

تېلىفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 ـ 92 ـ 33، مەسئۇل كاتىپ ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىماىي ـ سىياسىي مەدەنىيەت بولۇملىرى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى 06 ـ 86 ـ 33، ئىختىسات بولۇمى 50 ـ 86 ـ 33.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

كېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھىرىياتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھىرىياتتىن ماتېرىيالار قايتۇرىلمايدۇ ۋە جاۋاب بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
ژىل
18 ـ مای
(بامار)
شەنبە
№20
(4031)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

مەدەنىي ئۇچۇر

ناغرا سەيلىسى

بىشكېك شەھىرىنىڭ توكۇلتۇش مەھەللىسىگە يېرىم قالىسكىز، بۇ يەردە سىز ئوزلىرىنىڭ تىل ـ يېزىغى، ئۇرپى ـ ئادىتى ۋە رەسىم ـ قائىدىلىرى ساقلانغان ئۇيغۇرلار بىلەن تونۇشىسىز. 7 مىڭغا يېقىن ئاھالە ياشايدىغان ئالتە چوڭ كوچىدىن ئىبارەت بۇ مەھەللىدە 3 مىڭغا يېقىن ئۇيغۇرلار ئىستىقامەت قىلىدۇ. ئۇلار قېرىندىش قىرغىز، رۇس، ۋە باشقىلار بىلەن ئىناق ـ ئىجىل ھالىت كەچۈرىدۇ. مابادا بۇ مەھەللىگە كېلىپ قالسىڭىز، كىشىلەرنىڭ قولى كوكسىدە سالام بېرىشلىرى، ئويەن كىرىلى، دەپ تەكلىپ قىلىشلىرى ئىختىيارسىز ئاناۋەتىنىمىزنى ئېسىمىزغا چۈشۈرىدۇ. ھەر بىر قورانىڭ ئالدىدىن ئوتسىڭىز، ئۇيغۇرنىڭ يېقىملىق ناخشا ـ سازلىرىنىڭ ياڭراپ تۇرۇشى، ھويلا ـ ئارامنىڭ تازاۋە سەرەمجانلىغى، رەڭمۇ ـ رەڭ ئېچىلغان گۈللەرنىڭ دىماقنى يارغىدەك خۇشبۇي ھىدى، سىزنى خۇرسەن قىلماي قالمايدۇ. ھەتتا چوڭ ـ كىچىكنىڭ قولىدا «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنى كورۇپ زوقۇڭىز كېلىدۇ. ئۇ يەردە نەزىر ـ چىراق ۋە توي ـ توكۇنلەر ئۇرپىي ـ ئادىتىمىزگە ئەمەل قىلغان ھالدا سەرەمجان ئوتىدۇ.

توكۇلتۇش مەھەللىسىدە 1991 ـ ژىلدىن باشلاپ ھوكۇمەت ۋە جامائەتنىڭ قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئاللانىڭ ئويى ھېساپلانغان مەسچىتنىڭ قۇرۇلۇشى چوڭ بىر ۋاقىە بولغان ئىدى. مەسچىتكە ئېلىپ بارىدىغان كوچىلار ئاسفالتلىنىپ، كىشىلەرنىڭ ۋاقىتلىدا نامازغا ئوتۇشى ئۈچۈن ياخشى شارائىت تۇغدۇرۇلدى. جۈمە ۋەھىيت نامازلىرى كۈنلىرى ئۇنىڭغا ئادەملەر تولۇپ كېتىدۇ. بۇ يەرياشلىرىمىز ئۈچۈن ئەدەپ ـ ئەخلاق، ئىمان ـ ئېتىقات تەربىيىسىنى بېرىدىغان تەۋەرۈك جايغا ئايلاندى. مەزكۇر مەسچىتكە يېقىندىن بۇيان 120 تالىپ دىنىي بىلىم ئېلىۋاتىدۇ. شۇنداقلا ئەرەپ ھەرپى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىنى ئۈگىتىش ئىشىمۇ پات ئاردا قولغا ئېلىنماقچى.

ئاھالە ئارىسىدىكى توي ـ توكۈن ۋە باشقا مەدەنىي پائالىيەتلەرنى رەتلىك ئوتكۈزۈش مەخسىتىدە مەھەللىگە مەھەممەتجان مۇھىدىنوۋ ژىگىت بېشى بولۇپ سايلاندى. ئۇ سايلانغاندىن بۇيان مەھەللىنىڭ تەرتىپ ـ ئىنتىزامى، تازىلىق ئىشلىرىدا جانلىنىش يۈز بەردى. شۇنداقلا ئايالار ئارىسىدا ئىش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن سالامخان ھەدە باشچىلىغىدا كېڭەش قۇرۇلدى. ھەر بىر كوچىغا ھەيئەت ئەزالىرى بەلگۈلىنىپ، توي ـ توكۈنلەرنى ئىخچام ۋە ئىسراپچىلىقسىز ئوتكۈزۈش يولغا قويۇلدى. ئاقلىق چاي ۋە ئازتا ئاخشاملىرىنى قىسقارتىش مەسىلىسى كوتۇرۇلدى. ھازىرقى ئىختىسادىي قىينچىلىق زامانىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بۇ چارى ـ تەدبىرلەر كوپچىلىككە لايىق تېپىلدۇ.

بىيىل قۇربان ھېيت كۈنى توكۇلتوشتىكى ئاق مەسچىتتە «ناغرا سەيلىسى» ئۇيۇشتۇرۇلدى. 29 ـ ئاپرېل كۈنى شەھەر ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلاردىن قېرى ـ ياش، ئەر ـ ئايال توپ ـ توپ كېلىشىپ، بۇ قېدىمىي ئادەتنى ياڭلىۋاشتىن جانلاندۇردى. ئىككىنچى ھېيت كۈنى بۇ يەرگە توپلانغان 2 مىڭدەك ئادەم بىر ـ بىرىنى قۇربان ھېيت بايرىمى بىلەن تەبرىكلىشىپ، ناغرا ئۇسۇلىغا ئويناشتى. بۇ ئاممىۋىي خەلق سەيلىسىدە مىللىي تاماملار بايقالدى. شۇ كۈنى ستۇدېنتلار بىلەن مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ ئوزلىرىنىڭ ماھارىتىنى نامايىش قىلدى. كەچ كىرگىچە ناخشا ـ ساز ياڭراپ تۇردى. بۇ ئاق مەسچىتتە ئوتكەن ھېيت بايرىمى ماڭا قەشقەر ھېيتگاھىنى ئوتۇدىغان خەلق سەيلىسىنى ئەسلەتتى.

ھە، ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ياشاۋاتقان مەھەللىمىزگە كوز تەگمىسۇن. زامانىمىز تېچ بولسۇن. بىرلا تىلىگىم: ھەممە جايلاردىكى ئۇيغۇرلار بىزنىڭ مەھەللە ئەھلىدەك ئوم، ئىناق مېھماندوس بولۇپ، ئوزىنىڭ كىملىگىنى بىلىپ ژۇرسە قانداق ياخشى بولاتتى، چۈنكى بىز قېدىمىي، مەدەنىيەتلىك خەلقنىڭ ئەۋلادلىرى ئەمەسمۇ؟!

خەيرىنسا تۇردى.
بىشكېك شەھىرى.

ئاقساقاللار باش قوشتى

بىيىلدا سولتانقورغان مەھەللىسىدىكى 101 ـ تۈپ غۇرۇتتۇرامەكتىۋىدە ئالمۇتا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللە ژىگىت باشلىرى ۋە ئۇيغۇرلار ئىنتىپاقى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ كېڭەيتىلگەن ژىغىنى بولۇپ ئوتتى.

ژىغىندا ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ نامىغا چۈشكەن پەكىر ـ تەلەپ ۋە مۇراجىئەتلەر قارالدى. ژىغىندا شۇنداقلا ئاتالمىش كومىۋنىستىر مەھرۇم قۇددۇس نوجامىلىروۋنىڭ خاتىرىسىگە بېغىشلانغان 20 ـ مای كۈنى جۈمھۇرىيەت سارىيىدا ئوتكۈزۈلىدىغان خەيرىخاھلىق كونسېرتقا، شۇنداقلا ئۇيغۇر تېئاترى تەرىپىدىن قويۇلۇۋاتقان كونسېرت ۋە سپېكتاكللار غاۋۇكىت باشلىرىنىڭ جامائەتنى سەپەرۋەر قىلىش مەسىلىلىرى مۇھاكىمە قىلىنىپ تېكىشلىك ۋەزىپىلەر تاپشۇرۇلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ژىغىندا قازاقىستان ئۇيغۇرلار ئىنتىپاقى تەرىپىدىن تەكلىپ قىلىنغان ئەزالىق كىتابچىسىنى تارقىتىش ۋەئەزالىق بەدەل مىقدارى مۇزاكىرە قىلىندى. سوزگە چىققان زەيناۋدىن ھاجىم بوساقوۋ، ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ، غەيىنىدىن ئاقساقال، تۇرسۇن بەكىم، ئابدۇخالىق سەپىرى، ئايشەم ئايىم، مەسۇت ئىبراھىموۋ، مەھەممەت سادىقوۋ ۋە باشقىلار ئەزالىق كىتابچىسىنى تارقىتىپ بەددل ژىغىش ئارقىلىق ئىنتىپاققا ئىختىسادىي يارداەم كورسىتىشنىڭ مۇۋاپىق ئېكەنلىگىنى بىرىنچىدىن ماقۇللىدى. مەھەللە ژىگىت باشلىرىغا ئەزالىق كىتابچىلىرى تەخسىم قىلىپ بېرىلدى.

ژىغىندا ئۇيغۇرلار ئىنتىپاقىنىڭ پېرىزىدېنتى ق. غوبەردى ئىنتىپاقنىڭ پائالىيىتى توغرىلىق توختالىپ ئوتتى.

ئۇيغۇرلار ئىنتىپاقى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ت. بىيشانوۋ سوزگە چىقىپ مەھەللە ژىگىت باشلىرى ۋە ئاقساقاللار كېڭىشى ئەزالىرىنىڭ دىققىتىنى جامائەتچىلىك ئىشلىرىنى ياخشىلاشقا، ھەر ژىلقى ئاددەت بويىچە قەبرىستانلىقلارنى تازىلاش ۋە تەرتىپكە كەلتۈرۈشكە، كۈل، كوچەت تىكىش ئىشلىرىغا قاراتتى.

(ئۇز مۇخبىرىمىز).

«ئازاتلىق» رادىيوسىنىڭ خەۋىرى

«ئازاتلىق» رادىيوسى ئامېرىكىنىڭ چىكاگو شەھىرىدە چىقىدىغان «تريبۇن» گېزىتىنىڭ خەۋىرىگە ئاساسلىنىپ، قازاق تىلىدا تۇۋەندىكىلەرنى ئاڭلاتتى: «بىيل 25 ـ ئاپرېلدىن 30 ـ ئاپرېلغىچە بەش كۈن ئىچىدە ختاينىڭ شىنجاڭ (شەرقىي تۈركىستان) ئولكىسىدە بىر مىڭ يەتتە يۈز نەپەر مۇسۇلمان مىللىيلار قاتىقا ئېلىنغان شىنجاڭ گېزىتى بۇ تەقىپلەشلەر ھەققىدە «قولغا ئېلىنغانلار سېپاراتىستلار (بولگۇنچىلەر)، ئىسلام فۇندامېنتالىستلىرى ۋە ھەر خىل جىنايەت ئوتكۈزگەن ئۇنسۇرلار» دەپ يازغان.

ئەسمىي خەۋەرلەر

شەنبىدىن ـ شەنبىگىچە

پرېزىدېنت موسكۋاغا ژۇرۇپ كەتتى

15 ـ مای كۈنى كەچتە پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ موسكۋاغا ژۇرۇپ كەتتى.

بۇ يەردە ئۇ، كوتۇلۇۋاتقاندەك، روسسىيەنىڭ ئىشچان دائىرىلىرى بىلەن، م.ۋ. لومونوسوۋ نامىدىكى موسكۋا دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ۋە ستۇدېنتلىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. «ئىنتېرفاكستا» ئاممىۋىي ئىخبارات ۋاستىلىرىنىڭ ۋەكىللىرى بىلەن مەتبۇئات كونفىرىنسىيەسىنى ئوتكۈزىدۇ.

ن. نازاربايېۋ بېلورۇس، قازاقىستان، قىرغىزستان ۋە روسسىيە رەھبەرلىرىنىڭ ئۇچرىشىشىغا، ئۇنىڭدىن كېيىن م د ھ مەملىكەتلىرى باشچىلىرىنىڭ ئۇچرىشىشىغا قاتناشىدۇ. بۇ ئۇچرىشىشتا ب م ت نىڭ باش كاتىۋى بۇتروس بۇتروس گالىنىڭ سوز سوزلەيدىغانلىغى كۈتۈلمەكتە.

تېچلىق ۋە ھەمدوستلۇق يولى

13 ـ مای كۈنى ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتىدە چوڭ تارىخىي ۋاقىە يۈز بەردى: ئىراندىكى مېشخېد ـ سېراخس ـ تېدژېن ئۇچاستكىسىدا ترانس ئاسىيەتو مۇرىيوللىرىنى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرۇشقا بېغىشلانغان تەنتەنىلىك مەراسىم بولۇپ ئوتتى.

مەراسىمغا ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتىدە سەپەر بىلەن بولۇۋاتقان قازاقىستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ، شۇنداقلا ئەزەربەيجان، ئەرمەنىستان، ئاۋغانىستان، گرۇزىيە، ئىران قىرغىزستان، پاكىستان، تاجىكستان، تۈركمەنىستان، تۈركىيە، ئوزبەكىستان پرېزىدېنتلىرى ۋە روسسىيە بىلەن ئۇكرائىننىڭ ھوكۇمەت دېلېگاتسىيەلىرى قاتناشتى.

بۇ يەردە دەسلەپكى پويىزد يولغا چىقتى. ئۇنىڭ شەرىپىگە ستانسىيەدە مېمورىال تاختا ئورنىتىلدى. شۇ كۈنى ئىراننى تۈركمەنىستاندىن ئايرىپ تۇرغان تومۇرىيول كورۇكى ئىشقا قوشۇلدى.

ئۇزۇنلىغى 11 مىڭ كىلومېتر غا يېقىن تراننس ئاسىيە ماگىستراللى ئارقىلىق تېچ ئوكيان ئەتراپىدىكى مەملىكەتلەرگە، خىتاي، روسسىيە، ئوتتۇرا ئاسىيە، جۇمھۇرىيەتلىرىگە، ئىران، تۈركىيەگە پويىزد ئارقىلىق ئەركىن قاتناش مۇمكىن. ئۇلۇق ئىپەك يولىنى سەيىارىنىڭ كوپلىكەن مەملىكەتلىرى بىلەن تۇتاشتۇرىدىغان، كېلەر ژىلنىڭ ئاخىرىدا تولۇق ئىشقا قوشۇلىدىغان بۇ يول ئارقىلىق ئىبىغا 300 مىڭ تونىنا ژۇك توشۇلۇشى كۈتۈلمەكتە. بۇ ماگىستراللىق مەملىكەتلەرنى ژۇك توشۇش ۋاقتىنى قىسقارتىپ، ئۇنىڭ نەرقىنى ئەرزەنلىتىدۇ. خەلقلەرنى بىر ـ بىرى بىلەن تېخىمۇ يېقىنلاشتۇرىدۇ.

ئورتاق چېگارە تېچلىق چېگارىسى بولۇشى كېرەك

9 ـ مای كۈنى خ خ ج خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسى باش شتابىنىڭ باشلىغى گېنېرال ـ پولكوۋنىك فۇ سيۇئانيۇ باشچىلىغىدىكى خ خ ج ھەربىي دېلېگاتسىيەسى قازاقىستان مۇداپىە مىنىسترلىگىنىڭ تەكلىۋى بويىچە رەسمىي سەپەر بىلەن ئالمۇتىغا كەلدى. شۇ كۈنى دېلېگاتسىيەنى تاشقى ئىشلار مىنىسترى قاسىم ژومارت توقايېۋ قوبۇل قىلدى. سوھبەت ۋاقتىدا قازاقىستان ـ خىتاي مۇناسىۋەتلىرىنىڭ كەڭ دائىرىسى بويىچە پىكىر ئالماشتۇرۇلدى. مەملىكەت رەھبەرلىرىنىڭ 26 ـ ئاپرېلدىكى شانخەي ئۇچرىشىشىدا ئىمزالانغان قازاقىستان، قىرغىزستان، تاجىكستان، روسسىيە ۋە خىتاي ئوتتۇرىسىدىكى چېگارىلاردا ھەربىي ساھادىكى ئىشەنچنى كۈچەيتىش توغرىلىق كېلىشىمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئالاھىدە كوكۈل بولۇنىدى.

* * *

13 ـ ئاپرېل كۈنى پرېمىيېر ـ مىنىستر ئەكبۇلان قارىگېلدىن خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسى باش شتابىنىڭ باشلىغى فۇ سيۇئانيۇ باشچىلىغىدىكى خ خ ج ھەربىي دېلېگاتسىيەسىنى قوبۇل قىلدى. سوھبەت ۋاقتىدا خوشنا ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنىڭ ياخشى ـ تەرەققىي قىلىۋاتقانلىغى تەكىتلەندى.

فۇ سيۇئانيۇ ئە. قارىگېلدىنگە خ خ ج دولەت كېڭىشىنىڭ پرېمىيېرى لي پېننىڭ ئايرىم تەبرىكنىي يەتكۈزدى. ئۇ بۇ قېتىمقى سەپەر خوشنا ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى ئوز ئارا چۈشۈنۈش بىلەن ھەربىي ھەمكارلىقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش مەخسىتىنى كوزلەيدۇ، دەپ ئاتاپ ئوتتى.

يۇنېسكو بىلەن مۇناسىۋەت كۈچەيمەكتە

13 ـ مای كۈنى قازاقىستان پارلامېنتى مەجلىسىنىڭ رەئىسى مارات ئوسپانوۋ م د ھ مەملىكەتلىرى پارلامېنتلار ئارا ئاسامبلېيەسىنىڭ باش كاتىبى مىخائىل كروتوۋ بىلەن ئۇچراشتى. ئۇچرىشىشتا م د ھ مەملىكەتلىرىنىڭ پارلامېنتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىچ مۇناسىۋەتلەرنى يەنىمۇ چوڭقۇرلىتىش، ئوز ئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇش، داۋاملىق ئالاقىلارنى ئورنىتىش توغرىلىق سوز بولدى.

* * *

چۈشتىن كېيىن سېنات رەئىسى ئومىربېك بايگېلدى م د ھ مەملىكەتلىرى پارلامېنتلار ئارا ئاسامبلېيەسىنىڭ باش كاتىبى مىخائىل كروتوۋنى قوبۇل قىلىپ، سەممىي شارائىتتا پىكىر ئېلىشتى. سوھبەت جەريانىدا م د ھ مەملىكەتلىرى پارلامېنتلىرىنىڭ ئوزئارا ھەمكارلىقتا ئىشلىشى ھەمدوستلۇق مەملىكەتلىرىنىڭ ئوز ئارا ئالاقىسىنىڭ كۈچىيىشىگە ياخشى تۈرتكە بولىدىغانلىغى ئاتاپ ئوتتۇلدى.

ئىختىسادىي ھەمكارلىق تەشكىلاتى

ريگىۋىنىڭ بارلىق مەملىكەتلىرىنىڭ مەتبۇئات مەتبۇئاتلىرىگە جاۋاب بېرىدۇ

13 ـ مای كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ ئاۋغانىستان سەپىرىنى ئايالاشتۇرۇپ، تۈركمەنىستان بايتەختى ئاشخاباد قا كەلدى. ئۇ بۇ يەردە بولۇپ ئوتكەن ئىختىسادىي ھەمكارلىق تەشكىلاتىنا (ئى ھ ت) ئەزا مەملىكەتلەر رەھبەرلىرىنىڭ ئۇچرىشىشىغا قاتناشتى.

ئۇچرىشىشتا ن. نازاربايېۋ سوز سوزلىدى. ئۇنىڭ سوزىنى ئۇچرىشىش قاتناشقۇچىلىرى چوڭ ئىخلاس بىلەن تىڭشىدى. ئى ھ ت غا ئەزا مەملىكەتلەر رەھبەرلىرىنىڭ ئۇقۇرى دەرىجىدىكى ھەر بىر ئۇچرىشىش، دېدى ئۇ، بىزنىڭ مەملىكەتلىرىمىز تەرەققىياتىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ.

قازاقىستان، دەپ ئاتاپ كورسەتتى ن. نازاربايېۋ، ئى ھ ت غا تېھرانغا ئوزىنىڭ شتاب ـ كۋارتىرىنى بار تولۇق ھوقۇقلۇق خەلق ئارا تەشكىلات مەرتىۋىسىنى بېرىشنى ياقلايدۇ.

ئۇچرىشىش نەتىجىسى بويىچە ئەزەربەيجاننىڭ، ئاۋغانىستاننىڭ، ئىراننىڭ، قازاقىستان، قىرغىزستان، پاكىستاننىڭ، تاجىكستان، تۈركمەنىستان، تۈركىيە ۋە ئوزبەكىستاننىڭ رەھبەرلىرى ئاشخاباد دېكلاراتسىيەسىنى، ئى ھ ت نى يېكلاش ۋە قايتا قۇرۇش بويىچە ئوزئارا چۈشىنىش مېموراندۇمىنى قوبۇل قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئولار ژورنالىستلارغا بېغىشلانغان مەتبۇئات كونفىرىنسىيەسىنى ئوتكۈزدى.

شۇ كۈنى ن. نازاربايېۋ بىلەن ئۇنىڭغا ھەمراھ بولغان شەخسلەر ئالمۇتىغا قايتىپ كەلدى.

شەھىتلار روھىغا تازىم

ئۇلار بىزنىڭ قەلبىمىزگەدەپىن قىلىنغان

بۇ دۇنيا ھېچ كىمگە باقى ئەمەس. «تۇغۇلدۇڭ ـ ئۆلمەك بار» دېگەن ئىبارىمۇ شۇنىڭدىن كېيىن چىقا كېرەك. ئاما ئادەملەر ئوخشاش دۇنياغا كەلگەن بىـ لەن، ئۇلارنىڭ ھايات يولى، ئەجىلى ھەرخىل بولـ ىدۇ. ھەر بىر ئادەم ھاياتىدا ئۇزىگە خاس ئىز قالدۇـ رۇپ كېتىدۇ. مۇشۇنىڭ ھەممىسىنى تارىخ «ژىرىـك ۋە شالاڭ» ئەگلىگىدىن ئوتكۈزۈپ، ئەسىردىن ئەسىر گە، ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا يەتكۈزىدۇ. ئەيتەۋىر، شۇ تا ـ رىخىمىز كوپ ئەھۋالدا «ئاق داغلاردىنمۇ» خالى بولـ مايدۇ. چۈنكى خەلق بېشىدا تۇرغان ردەبەر ۋە ئۇـ نىڭ ئەترابىدىكىلەر تارىخنى خالىغىنىچە بۇرمىلاش ئىمكانىيىتىگە ئېگە. مانا شۇنىڭ ئەتىجىسىدە ئوتمۇشـ تە تالاي دانىشمەن، خەلىقپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر ئىنساـ لىرىمىز ئاھەق زەرداپ چېكىشكە مەجبۇر بولغان. ئەپـ سۇس، كېلەچەكتىمۇ بولۇشى ئېھتىمال. ھەر ھالدا، بىز ھەققەتنىڭ كەچ بولسىمۇ، تىكلىنىشىنىڭ تەرەپـ دارى.

15 ـ ئاپرىل كۈنى ئالمۇتا شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركىزى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ كەڭەيتىلگەن مەجلـ سى بولۇپ، ئۇنىڭدا 1937 ـ 38 ـ ژىللىرى شەرـ قىي تۈركىستاندا، قازاقستاندا ناھەق تەقىپلەنگەنلەر، ئۇ لۇق ۋەتەن ئۇرۇشىدا قازا بولغانلار، 1945 ـ ژىلى شەرقىي تۈركىستاندا ۋەتەن ئازاتلىغى يولىدا شېھىت بولغانلار شەرىپىگە چوڭ ئەزىز بېرىش قارارى قوبۇل قىلىنغان ئىدى. مانا شۇ قارارغا بىنائەن يېقىندا ئىلى ناھىيەسى، ژاڭالىق مەھەللىسىنىڭ يېنىدا شېھىتلار روـ ھىغا بېغىشلانغان تەنتەنە ئوتكۈزۈلدى. ئۇنىڭغا قازاقـ ستاندىكى چەت ئەل ئەلچىخانىلىرىدىن، ئاممىۋى ئە خبارات ۋاستىلىرىدىن، جۇمھۇرىيەت رەھبىرى ئو ـ رۇنلىرىدىن ۋەكىللەر، شۇنداقلا ئۇيغۇرلاردىن باشقا قازاق، رۇس، تاتار ۋە باشقىمۇ قېرىنداش خەلىقلەر ـ نىڭ تونۇلغان ئەربابلىرى ئىشتىراك قىلدى.

ژاڭالىق مەھەللىسىدە بولۇپ ئوتكەن 1937 ـ 38 ـ ژىللىرى ئېتىلغان ۋە يوشۇرۇن دەپىن قىلىنـ غانلار روھىغا تازىم قىلىش مەراسىمىنى ئۇنىڭ تەشەبـ بۇسكارى ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەر ـ كىزىنىڭ رەئىسى روخمجان قاسىموۋ ئېچىپ، بۇگۈنـ كى ئەزىزىنىڭ تارىخى ئەھمىيەتكە ئېگە ئېكەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. تاتىق شۇنداقلا بۇ يەرگە تەخمـ ىنەن 480 شېھىتنىڭ جەسىدى ئېلايەتلىك ۋە ئىلىـ تاغىر ناھىيەلىك مەمۇرىيەتلىرى تەرىپىدىن 1992 ـ ژىلى قايتىدىن دەپىن قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ھورمىتىگە يادىكارلىق ئورنىتىلغانلىغى ھەققىدىمۇ ئېيتىپ ئوت

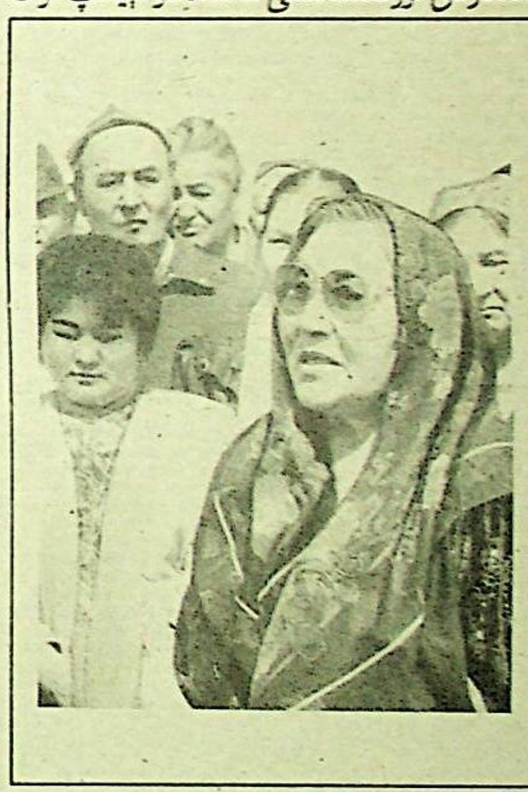

تى.

شەھەرلىك مەسچىت ئىمامى زىببۇللا ھاجىم شېـ ھىتلار روھىغا بەخشەندە قىلىپ، قۇرئان ئوقۇغاندىـ كېيىن، ژىراق ـ يېقىندىن كەلگەن مېھمانلار قىسقىچە پىكىرلىرىنى بايان قىلدى.

ئەجىبۇللا زىيا راخمان. ئافغانىستاننىڭ قازاقستان ـ دىكى پەۋقۇلادده ۋە تۇلۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى:

ـ بۇ پەقەت ئۇيغۇر خەلقىنىكلا ئەمەس، پۈتكىـ ل مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ شېھىتلىرىغا بېغىشلانغان ئەزىز ـ دۇر. بۇ پاجىئەلىك ئەھۋال سىلەر ئۈچۈن ئوتمۇش بو ـ لسا، بىزنىڭ ۋەتىنىمىزدە ھېلىمۇ داۋام قىلماقتا. سىلەر گە، ئۇيغۇر قېرىنداشلار، ئاللا نامىدىن تىلەيدىغىنىم، مۇ ئداق قايغۇلۇق ـ ھەسرەتنى باشقا كورمەگلار. خۇدا مۇسۇلمانلارغا بىرلىك، ئىسلامغا ساداقەتلىك بەرسۇن!

مخدى سانوي. ئىران ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قازاقستاندىكى پەۋقۇلادده ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسىنىڭ مەدەنىي ئىشلار بويىچە مەسلىھەتچىسى:

ـ بۇ يەردە ياتقان شېھىتلار، ئەلۋەتتە، بەلگۈلۈك بىر مەخسەتىيولىدا قازا بولدى. شۇگلاشقىمۇبىز ئۇ لارنىڭ نامىنى قەلبىمىزدە مەڭگۈ ساقلاپ، خاتىرە لىشىمىز لازىم. ئۇيغۇر خەلقى بىز ئۈچۈن يات ئە ـ مەس. ئۇلۇق ئىپەك يولى سىلەرنى بىز بىلەن يې ـ قىندىن باغلاپ تۇرىدۇ. راست، بىزنىڭ ئۇيغۇر ـ لار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمىز، بەلگۈلۈك سەۋەپ ـ لەرگە بولا ئۈزۈلگەن. ئېدى. سابىق س س س ر دولىتىدە يۈز بەرگەن چوڭ ئوزگىرىشلەر تۈپەيلى ھازىر بىز بىر ـ بىرىمىز بىلەن مۇناسىۋەت باغـ لاش، ئەۋلادلىرىمىزنى ئەجداتلار روھىدا تەربىيـ لەش ئىمكانىيىتىگە ئېگە بولدۇق.

ئىلاھىم، خەلقى ئۈچۈن شېھىت بولغانلارنىڭ ياتقان يېرى بېھىش بولسۇن!

ساۋۇت موللانۇدوۋ فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى:

ـ بىز، خەلقىمىز ئۈچۈن شېھىت بولغان پەرزە ـ نتلىرىمىزنى «ئولدى» دەپ ئېيتالمايمىز. چۈنـ كى ئۇلار ئادالەتلىك يولىدا ئولۇمدىنمۇ قورقمـ غان. مەسىلەن، ئۇيغۇرلارنىڭ مۇنەۋۋەر پەرزەنـ دى ئابدۇللا روزىباقىيېۋ بىلەن قازاق خەلقىنىڭ ئوغلى ئوراز ژاندوسوۋلار بىر ـ بىرىنى قۇچاقـ لاپ تۇرۇپ، ئۇ دۇنياغا بىللە ئاتلانغان. بۇ جاسا ردەت ئېگىلىرىنىڭ ئورنى، ئەلۋەتتە، بېھىشتا بـو ـ لۇش شەرت.

ئالتىنشاش ژاقانوۋا، «قازاقستان ئەيەلدىرى» ژورنالىنىڭ باش مۇھەررىرى:

ـ مەن شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزـ نىڭ ئاخىرقى ژاقىتلاردا ئەمەلگە ئاشۇرۇۋاتقـان ئىشلىرىدىن مىننەتدارمەن. تېخى يېقىندىلا ئۇزۇنا ـ غاش يېزىسىدا ئۇلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قا ـ زاق خەلقىنىڭ ئۇلۇق ئاقىنى جامبىل جابايېۋنىڭ 150 ژىللىغى ھارپىسىدا ئوتكۈزۈلگەن داغ ـ دۇ غلىق تەنتەنىسىدىن بەك رازى بولدۇم. 1937ـ 38 ـ ژىللىرى ئوز خەلقى ئۈچۈن شېھىت بولغان يۈلتۈزلىرىمىزنىڭ روھى جەننەتتە بولسۇن دېمەك چىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن خەلقىمىزنىڭ ئۈمۈمەن، ئادەمزاتنىڭ بېشىغا مۇنداق پاجىئە تۈغۇلمىسۇن.

دەرىغا تىنالىنا:

ـ مېنىڭ دادام سەكىن سەيفۇللىنىڭ سەيدـ ـشى بولغان. بۇ ھەققىدە ئۇنىڭ «تار ژول تاي ـ غاق كېشۇ» دېگەن كىتابىدا تولۇق يېزىلغان. مونۇ بىر ۋاقىئە زادى ئېسىمدىن چىقمايدۇ. مىنىڭ ھەدەـ ـنىڭ يولدىشى ئەجايىپ ئىنسان بولغان. ئون تورت ياشلىق چاغلىرىم ئېدى. بىر كۈنى مەن مەكتەپتىن كەلسەم، ھويلىرىمىزدا قارا ماشىنا تۇرۇپ ـتۇ. ئويگە كىرسەم ئىۋانوۋ دېگەن ئورۇس كۈيۈغـ ـلىمىزنى قاتتىق ئۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇلار پۈتكۈل ئائىلە ئەزالىرىنى قاخشىتىپ قويۇپ، ئۇنى ئېلىپ كەتـ ـتى. بىر ژىل ئوتە ـ ئوتمەيلا ھەدەمنىمۇ ئېلىـپ كەتتى. كېيىن ئۇقسام، ئۇلار موشۇ يەرگە دەپىـن قىلىنغان ئېكەن.

كېيىن سوزگە چىققان قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجام بەردى، شەھەرلىك ئاقساقاللار ۋە ژېتىرانلار كېڭـ ـشىنىڭ رەئىسى سېيتۇالدى باراتوۋ، سۇلتانقور ـ غان مەھەللىسىنىڭ موتىۋەرى ئەبەيدۇللام مەمـ ـروۋ ۋە شەرىق ئايالىرى خەلق ئارا ئېكولوگىيـ ـلىك جەمىيىتىنىڭ رەئىسى ھۇرقىز ئىلىيېۋا، شا ـ ئىرە خۇرشىدە ئىلاخۇنوۋا، ئالىمە بۇۋىخان ئەلاخۇ نوۋا ۋە باشقىلار ئۇ دەۋرلەردىكى ئازاب ـ ئوقۇ ـ بەتنىڭ قايتىلانماسلىغى، كېلەچەك ئەۋلادتىنىڭ ئا ـ ساسەن ياشلىرىمىزنىڭ بۇ تارىخى سەنەگە بېپەر ـ ۋارلىق بىلەن قارىماسلىغىنىڭ كېرەكلىگى ھەققـ ـىدە ئېيتىپ ئوتتى.

نەزىردىن كېيىن ئالمۇتا شەھىرى ئالتاغ نا ـ ھىيەلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن رەئىـ ـسى خۇرشىدە ئىلاخۇنوۋا ۋە ئابدۇللا روزىباقـ ـىيېۋ نامىدىكى 153 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ دىنىي پەنلەر بويىچە ئوقۇتقۇچىسى رىسالەت ساتىبالدـ ـىيېۋلار ژاڭالىق ۋە نىكولايېۋكا مەھەللىلىرى مەسـ ـچىتلىرىنىڭ ھەر قايىسىغا قىرىق تورتتىن مۇسۇ لمانلارنىڭ بۇيۇك كىتاۋى «قۇرئان كەرىمنى» ھەدىيە قىلدى.

ھەققەتەنمۇ، تەقىپلەش ژىللىرى بىزنى نۇر ـ غۇنلىغان مۇنەۋۋەر پەرزەنتلىرىمىزدىن جۇدا قىلـ دى. شۇلارنىڭ قاتارىدا ئابدۇللا روزىباقىيېۋ، ئو ـ راز ژاندوسوۋ، ماغازا ماسانچى، ھوسمان ئەلىيېۋ، ئىسمايىل تايىروۋ، ياقۇپ ئىسىيېۋ، ئابدۇرىسۇل روزىقۇلۇۋ، ئابدۇللا ئازنا مەمەتوۋ، مۇسا روزىيېۋ، ئابدۇللا ئىسمايىلوۋ، يۇسۇپجان غاپپاروۋ، مورا ئـ ـمىنوۋ، لۇتپۇللا ئازىنباقىيېۋ، ھەمرا شەردىنوۋ، ئاب ـ دۇللا ئابدۇللىن، يۇسۇپ ئىسخاقوۋ، ئىبدىمىـن ئاۋازوۋ، باۋدۇن ۋاسىلوۋلارنىڭ ۋەھشىلەرچە ئۆلـ ـتۈرۈلۈپ، موشۇ ژاڭالىق مەھەللىسىنىڭ يېنىغا دە ـ پىن قىلىنغانلىغى مەلۇم بولدى. بۇ، ئەلۋەتتە، ستالـ ـىنچى سىياسىتىنىڭ كاساپىتىگە ئۇچرىغانلارنىڭ تېخى تولۇق ئەمەس تىزىمى. كېلەچەكتە يەنىمۇ شېھىتلارنىڭ يېڭى ئىسىملىرى ئېنىقلىنـ ـشى مۇمكىن. شۇلارنى مەڭگۈ خاتىرىلەپ، ئۇلار ـ نىڭ يولىنى داۋام قىلىش، بىز، ئەۋلادلارنىڭ قەر ـ زى ھەم پەرزىدۇر.

تەنتەنىنىڭ ئىككىنچى قىسمىدا شېھىتلار رو ـ ھىغا ئاتاپ چوڭ نەزىر بېرىلدى. ئاندىن مەسـ ـىم يوقۇپۇۋ نامىدىكى 101 ـ ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتـ ـۋى يېنىدا تەشكىل قىلىنغان «سۇلتان» سىپورت كلۇبىنىڭ (رەھبىرى ئوكتەبر ئابلىزوۋ) ئەزالىرى، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېاترىنىڭ ئارتىستلىرى ئوز ماھارەتلىرىنى نامايىش قىلدى.

ئالمۇتا شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركىزى مو ـ شۇ تەنتەنىنى ئوتكۈزۈشتە كۈچ چىقارغان «بېـ ـنت» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىگە، (پرېزىدېنتى د. قۇزىيېۋ)، «ئاسغالتبېتون» ئاكسىونېرلىق جەمىيـ ـتىگە (باش دىرېكتورى گ. ئىسلاموۋ)، «ژېلىزوبې ـ تون» ئىشلەپ چىقىرىش بىرلەشمىسىگە (بـاش دىرېكتورى ئە. شاردىنوۋ) ئالمۇتا شەھەرلىك مەـ ـمۇرىيىتىنىڭ 5 ـ يولۇۋچىلارنى توشۇش ئاۋتو ـ ترانسپورت كارخانىسىغا (باشلىغى س. روزىيېۋ)، شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركىزى يېنىدىكى ئايالـ ـلار كېڭىشىنىڭ ئەزالىرىغا، شەھەرنىڭ ناھىيەلىرـ ـدىكى مەدەنىيەت مەركەزلىرىگە ۋە ژېگىت باشـ ـلىرىغا، ژاڭالىق مەھەللىسىنىڭ جامائەتچىلىگىگە نوز مىننەتدارلىغىنى ئىزھار قىلدى.

ئېرشات ئەسمەتوۋ.

ژاڭالىق يېزىسى، ئىلى ناھىيەسى.

سۈرەتلەردە: 1937 ـ 38 ـ ژىللىرى ناـ ھەق ئېتىلغانلار شەرىپىگە بېغىشلانغان تەنتەنـ ـدىن ۋە ئۇلارنىڭ روھىغا ئاتاپ بېرىلگەن ئەزىردىن كورۈنۈشلەر.

ئوچقۇن قۇربانىنىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ھازىر ئامېرىكىدا سۈكۈتتە تۇرۇپ، ئويغا چوكۇش ئادەتتى ئۈچ ئالماقتا. بۇ ئادەت ھەندىستاندىن تارقىلىپ كەلگەن بولۇپ، يېقىندىن بۇيان ئامېرىكا جەمىيىتىدە ئالاھىدە ئابروي ـ ئىناۋەت قازانماقتا. ئۇ ئادەت بىر يېڭى مەزھەپ شەكلىدە كېڭەيگەن بولۇپ، ئۇنىڭ توغرىسىدا ئۇرغۇن ماقالىلار ھەتتا كىتابلار نەشر قىلىنغان. بۇ مەزھەپكە ئەگەشكەنلەرنىڭ سانى مىللىونلاپ ھېسابلانماقتا. مەزھەپنىڭ پېشۋالىرى ھەر قايسى جايلاردا ئوز دەۋەتلىرىنى يايماقتا. بۇ مەزھەپ ھەر كۈنى قانچە مىنۇت ۋاقىت چىقىرىپ، كاللىدىن غەم ـ قايغۇ، يامان ئوي پىكىرلەرنى چىقىرىپ تاشلاپ، ئىككى كوزنى ژۇمغان ھالدا دۇنيا تەشۋىشلىرىدىن پۈتۈنلەي خالى بولۇپ، بىر ھازا تېچ ئولتىرىشقا دەۋەت قىلىدۇ. بۇ مەزھەپنىڭ پېشۋالىرى ئوزلىرىنىڭ مۇرىتلىرىغا ھەر كۈنى مەشخۇلات ۋاقتىدا بىر خىل سانسكىرىتچە سوزلەرنى تەكرارلاشنى تەۋسىيە قىلىدىكەن. ئۇلارنىڭ نېتىقادىدا بۇ خىل پائالىيەت نېرۋىنى ۋە ئەقلىنى ھەرىكىتىدىن توختىتىش ئارقىلىق ئۇلارنى راھەتلەندۈرۈپ، ئارام ئالغۇزىدىكەن. ئۇلار تەكرارلاپ ئېيتىشىدىغان سانسكىرىتچە سوزلەرنى ئۇلارنى غەم ـ ئەندىشىدىن بىر ئاز ۋاقىت بولسىمۇ خالى بولۇشىغا زەمىن ھازىرلايدىكەن.

مەزھەپكە چاقىرىدىغان ئىلمىي ماقالىلارنىڭ تەكتلىشىچە، بۇ خىل مەشق پائالىيىتى بىر قانچە ئاي داۋام قىلىشى جەريانىدا كىشىلەرنىڭ قان بېسىمى، باش ئاغرىغى قاتارلىق كېسەللىكلىرى شىپا تاپقان. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئادەت ھازىر دۇنيا بويىچە كەڭ ئېتەك يايماقتا.

ئاممىۋى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن بۇ خىل پائالىيەت ئانچىلا يېگىلىق ئەمەس. ئىسلام دىنىدا مۇسۇلمان

ئىنسان ۋە ئىمان

نامازكاتتا ئىبادەتتۇر

لارغا پەرز قىلىپ بۇيرۇلغان بەش ۋاقىت نامازبولسا بۇ خىل پائالىيەتلەرگە شەكلەن ئوخشاپ كەتسىمۇ، ماھىيەت جەھەتتە ئۇ خىل مەزھەپ ۋە ئادەتلەردىن نەچچە ھەسسە ئەھمىيەتلىك ۋە پايدىلىقتۇر. چۈنكى ژۇقارقى مەزھەپ يېڭىدىن پەيدا بولغان بولسا، بىزنىڭ ئىسلام دىنىمىز 14 ئەسىر بۇرۇنقى چاغلاردىلا بەش ۋاقىت نامازنى ئوقۇشنىڭ تەن سالامەتلىككە، مەنۋىي يۈكسەكلىككە سەۋەپ بولىدىغان پايدىلىق بىر پائالىيەت ئېكەنلىكىنى ئېلان قىلغان ۋە مۇسۇلمانلارنى ئۇنى ئادا قىلىشقا بۇيرىغان. كۈندە ئوقۇلىدىغان بەش ۋاقىت نامازژۇقارقى مەز ھەپتىلىكلەرنىڭ پائالىيىتىدىن جىسمانىي ۋە مەنۋىي جەھەتتىن كوپ پايدىلىقتۇر. نامازدىكى خالىلىق غەمكىنلىك، ئەندىشە ۋە باشقائىشلاردىن نېرۋىنى دەم ئالدۇرۇپ ئۇنى راھەتلەندۈرۈش ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاللاھنىڭ ھوزۇرىغا يۈكسىلىش ۋە بەندىچىلىكنى ئادا قىلىش ئۈچۈندۇر. نامازئەسناسىدا ئوقۇلىدىغان زىكىرلەرمۇ سانسكىرىتچە مەنىسىز سوزلەرگە ئوخشىمايدۇ، بەلكى نامازدىكى تەسبىھلەر ئاللاھنىڭ كامالىنى سۈپەتلىرىنى تەكرارلاش، ھەمدۇ سانا ئېيتىش ۋە ئۇنى ياد ئېيتىشتىن ئىبارەتتۇر.

مابادا نامازۋاقتىدا يۈز بېرىدىغان ئوزگىرىشلەر ھەقىقىدە ئىنچىكە تەتقىق ئېلىپ بېرىلىدىغان بولسا، ئەلۋەتتە، قان بېسىمىنىڭ نورماللىشىشى، نېرۋىنىڭ راھەتلىنىشى قاتارلىق كوپلىگەن ياخشى كەيپىياتلارنىڭ نامازئوقۇش بىلەن كېلىپ چىقىدىغانلىغى تېخىمۇ روشەن ئىسپاتلانغان بولار ئېدى. ئاممىۋى ئامېرىكا بىلەن ياۋروپىدا ئىسلام دىنى ھەققىدە كەڭ تەتقىقات ۋە ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىشنى ئانچىلا خالىمايدۇ. شۇڭا ئۇلار ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى چۈشەنمەيدۇ. شۇ سەۋەپتىن بىزنىڭ نامىزىمىز بەزى ئەللەر ئۈچۈن ئېچىلمىغان سىرلىق كان بولۇپ قالماقتا. نامازئوقۇشنىڭ پايدىلىقلىغىنى پەقەت نامازئوقۇش بىلەن شۇغۇللانغانلار ياخشى بىلىدۇ. ئاللاھ بىزگە «نامازنى قائىدىلىرىگەرىايە قىلىپ ئادا قىلىڭلار» دەپ ئەمىر قىلىدۇ. نامازۋاقتىدا پۈتۈن ئەزالار، قەلب، ئەقىل ۋە روھ بىلەن بىرلىكتە ئاللاھنىڭ ھوزۇرىغا يۈزلىنىشتىن ئىبارەتتۇر.

مەلۇمكى، ئاللاھنى تونۇپ، ئۇنىڭ تەكداشسىز تەنھابىر ئىلاھ ئېكەنلىگىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا دىل بىلەن تەستىق ۋە تىل بىلەن ئىقرار قىلىش مۇسۇلمانلارنىڭ ئىنسانىي بورچىدۇر. مانا بۇ «تەۋھىد» دەپ ئاتىلىدۇ. تەۋھىددىن كېيىن مۇسۇلمان كىشىگە ئاللاھ تەرىپىدىن بۇيرۇلغان پەرزلەرنىڭ ئەڭ ئەھمىيەتلىگى نامازدۇر. نامازئىمانىنىڭ ئالامىتى، قەلبىنىڭ نۇرى ۋە مۇسۇلمانلىنىڭ مىراجىدۇر.

ئاللا تەرىپىدىن ئىنسانلارغا نامازئوقۇش ئەمىر ئېتىلگەن. مۇھەممەدئەلەيھىسالاممۇ پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلگەندىن باشلاپ نامازئوقۇش بىلەن شۇغۇللانغان. پەيغەمبىرىمىز ئاللاھ تەرىپىدىن مىراجىغا كوتۇرۇلگەن كېچىسى ئۇنىڭغا ۋە ئۇنىڭ پۈتۈن ئۈممەتلىرىگەكۈندەبەش ۋاقىت نامازئوقۇش پەرز قىلىندى. قۇرئانئوكەرىمدە ۋە ھەدىسلەردە نامازنىڭ ئەھمىيىتى توغرىلىق تەۋسىيەلەر ۋە ئەمىرلەر ناھايىتى نۇرغۇن. مانا بۇ ئىسلام دىنىنىڭ نامازغا نەقەدەر ئەھمىيەت بېرىدىغانلىغىنى كورسىتىدۇ.

ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسالامغا خىتاپ قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ئى، مۇھەممەد، ساڭا ۋەھى قىلىنغان كىتاپ (قۇرئان)نى تىلاۋەت قىلغىن. نامازنى تەندىل ئەركان بىلەن ئوقۇغىن. نامازھەقىقەتەن قەبىھ ـ يامان ئىشلاردىن توسايدۇ». پەيغەمبىرىمىز نامازتوغرىلىق مۇنداق دەيدۇ: «نامازدىنىنىڭ ئاساسىدۇر. نامازنى تەرك ئەتكەن كىشى دىننى ژىقىتقان بولىدۇ».

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، نامازئەڭ كاتتا، ئەڭ مۇقەددەس ئىبادەتتۇر. نامازبالاغەتكە يەتكەن، ئەقلى جايىدا بولغان ھەر قانداق مۇسۇلماننىڭ يەلگۈلەنگەن قەرىلدە ئادا قىلىشىغا بۇيرۇلغان ۋەزىپىسىدۇر. ئادەم نامازئارقىلىق ئاللاھقا قەلبىدىكى ئىمانىنى نامايان قىلىدۇ ۋە ياراتقانغا شۈكۈر ئىزھارقىلىدۇ. ئىنسان نامازسايىسىدا تۇرلۇك كۈناھلاردىن ساقلىنالايدۇ ۋە ئاللانىڭ مەرھەمىتىگە ئېرىشەلەيدۇ. نامازمەنۋىي ھاياتنى يۈكسەلدۈرگەندىن تاشقىرى ماددىي ھاياتنىمۇ جانلاندۇرىدۇ. نامازئىنسانىنىڭ تازا ـ پاكىزە بولۇشىغا، ساغلام بولۇشىغا ۋە ئىنتىزامچان بولۇشىغا سەۋەپ بولىدىغان كاتتا خاسىيەتلىك ئىبادەتتۇر.

مۇھەممەد يۈسۈپ.
ئىشكىتە شەھىرى.

قېدىمىي مەنبەلەرىمىز

بىر بايازۋە ئۇنىڭ توزگۈچىسى

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا بايازچىلىق قېدىمىي دەۋىردىن باشلاپ مەيدانغا كەلگەنلىگى مەلۇم. بايازبىر قانچە شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىدىن توزۇلگەن شېئىرىي توپلام دېگەن چۈشەنچىنى بېرىدۇ. بايازنى شائىرلار ياكى بولمىسا شېئىر ئىشقىۋازلىرى توزۇشى مۇمكىن. بەزەن ۋاقىتلاردا كاتىپ ۋە ئۇستا خەتتاتلار بىر شائىرنىڭ ۋە بىر قانچە شائىرنىڭ شېئىرلىرىنى توپلاپ، كوچىرىپ شېئىرىي توپلام ھالىغا كەلتۈرىدۇ. بايازـ مەجمۇئە، ئانتالوگىيە دىۋانلاردىن پەرىق قىلىدۇ. بايازتۈزۈش شەرىق كلاسسىك ئەدەبىياتىدا ئوزۇن تارىخقا ئېگە. ئۇ ئۇيغۇر، تاجىك، ئەزەربەيجان، ئوزبەك، تۈرك ئىران ۋە ئەرەب خەلقلىرى ئەدەبىياتىدىمۇ ئۇچراپ تۇرىدۇ. بايازئوز دەۋرىدە بەدىئى ئەدەبىياتنى تەشۋىق قىلىشتا خېلىمۇ ئەھمىيەتكە ئېگە بولغان بايازچىلىق ئوتتۇرا ئاسىيادا 10 ـ 15 ـ ئەسىرلەردە ۋۇجۇدقا كەلگەن بولۇپ، بارا ـ بارا تەرەققىي قىلىدى. 16 ـ ئەسىرلەرگە كەلگەندە ئاساسەن مەشھۇر شائىرلارنىڭ غەزەللىرىدىن تەركىپ تاپتى. 18 ـ 19 ـ ئەسىرلەرگە كېلىپ، كوپلىگەن شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىدىن توپلىنىپ توزۇلدىغان بولدى.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىمۇ بايازتوزۇش خېلە ئەنئەنىگە ئايلانغان. بايازتوزۇش كاتىپ ۋە ئۇستا خەتتاتتىن بەدىئى سەۋىيە، سەنئەتنى تەلەپ قىلىدۇ. بايازنىڭ مۇقاۋىسىنىڭ ياسلىشى ۋە بەتلىرىنىڭ زىنەتلىنىشى بايازغا قويۇلىدىغان شەرتلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. شەرقىي تۈركستاننىڭ تەشقەر، يارىكەن، خوتەن، تۇرپان ۋە باشقا شەھەرلىرىدە ئاساسەن قولىيازما شەكلىدە بايازتوزۇش خېلەكەڭ ئورۇن ئالغان. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتنى تەتقىق قىلىپ ئۆگىنىشتە بايازچىلىق ئاساسىي مەنبەلەرنىڭ بىرى بولىدۇ. بايازچىلىق كلاسسىك شائىرلارنىڭ ئىجادىنى ئۆگىنىشتە ھەر خىل ئاملار بىلەن خەلق ئىچىگە تارقالغان. مەسىلەن، ئۇيغۇر كلاسسىك شائىرلىرىنىڭ بايازلىرىدىن «بايازۋەللىي»، «بايازىي گۈلشەن»، «بايازىي نازىم» ۋە باشقىلارنى كورىستىشكە بولىدۇ.

19 ـ 20 ـ ئەسىر باشلىرىدا بايازچىلىق غۇلجا شەھىرىدىمۇ بىر ئازشەكىللەندى. ئۇزۇلىي، ھۇۋەيدا مەشھۇر بايازلىرى بىلەن بىرگە «بايازنىزامىي» (نىزامىدىن ئاخۇنۇم) بايازلىرى كورۈنۈشكە باشلىدى. ئەينە شۇنداق بايازلارنىڭ بىرى مىلادى 1925 ـ (ھىجرى 1343) ژىلدا ئۇستا خەتتات پاشا غوجا (1893 ـ 1962 ـ) ھاكىم بەك ئوغلى تەرىپىدىن توزۇلگەن بولۇپ، ئۇيغۇر كلاسسىك شائىرلىرى ئىمىرىي، غوجاجاھان، گۈلشەن، ئوز بەك شائىرلىرى پۈرقەت، مۇقىمىي ۋە باشقا ئونغا يېقىن شائىرلارنىڭ 27 گە يېقىن غەزەل، مۇخەممەس، مۇسەددەسلىرى كىرگۈزۈلگەن. بۇ بايازـ 34 بەتتىن ئىبارەت بولۇپ، 20 ـ بەتتىن باشلىنىپ، ئايىغى تامام بولمىغان. ئاخىرىدا بوش ۋاراقلىرى بار. بۇنىڭغا قارىغاندا توزگۈچى بۇ بايازغا يەنە بىر قانچە شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىدىن نەمۇنىلەر كىرگۈزمەكچى بولغانلىغى مەلۇم.

مەن مەزكۇر بايازنى توزگۈچى پاشا غوجىنىڭ ئوغلى سېيىتخان بىلەن يېقىن ۋە زامانداش بولغانلىغىم ئۈچۈن ئاتىسىنى ياخشى بىلىمەن. ئاتىسى بىلەن بىر قانچە قېتىم سوھبەتتە بولغان. ئۇ غۇلجا شەھىرىدىكى پېشقەدەم مويسۈپەتلەرنىڭ بىرى. ئۇ خەتتات، رەسسام، تارىخچى، ناخشىچى، (ئىلى خەلق ناخشىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ تارىخىنى بىلىدۇ)، فولكلورچى (ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتىنى بىلىدۇ). مانا مۇشۇ خىسلەتلىرى بىلەن ئۇ ئىلى تەۋەسىدە مەشھۇر بولۇپ كەتكەن. ئۇ بىلىمدان بولۇشى بىلەن تەڭ ئوز دەۋرىدە ئىلى تەۋەسىدە ئوتكەن ۋاقىتلار ۋە غوجىلار تارىخىنى ۋە ئوز ئەۋلادىنىڭ ئەسەپنامىسىنى ئۈيدان بىلىشى بىلەن بىرگە ئۇلارنى كېيىنكى ئەۋلاتقا يازما خاتىرىسىنى قالدۇرۇپ كەتكەن.

50 ـ ژىللىرى بولسا كېرەك ئەتىمالىم، پاشا غوجا ماڭا مەزكۇر بايازنى تەغدىم قىلغاندىن كېيىن يەنىمۇ باشقا قولىيازما ـ بايازلار پۈتكەنلىگى ھەققىدە سوردىم. پاشا غوجا ناھايىتى كەمتەرلىك بىلەن مولا بىلال نازىم، نىزامىدىن ئاخۇنۇم، ناسۇھادا مۇللام ۋەتۇلخوجانىڭ خەمەتلەرنىڭ نەزىمىلىرىدىن بايازتوزگەنلىگىنى، غۇلجىدا ئوتكەن قىزىقچى ئىمىرخان غوجىنىڭ لەتىپىلىرىدىن نۇسخە كوچۈرگەنلىگىنى ۋە ئۇلاردىن بەزىلىرىنى ئابدۇمۇتالىپ خەلىپەمگە تەغدىم قىلغانلىغىنى ئېيتتى.

پاشا غوجا خۇشخەت كاتىپ، ئۇستا خەتتات بولغىنى بىلەن تەڭ، ھەم رەسسام ۋە نەققاش ئېدى. مەسىلەن، 1936 ـ ژىلى غۇلجا «يارەدەم يارەدەم مەكتەپ» بىناسىنىڭ ۋۇجۇدىكى ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، رۇسچە ھوسنى خېتىنى پاشا غوجا يازغان. تەبىئەت مەنزىرىلىرىنى سىزىشقا بەك زوقلىناتتى. خۇسۇسەن ھەر تۈرلۈك گۈلىلەرنى رەڭلىك قىلىپ سىزىشتا چوڭ ماھارەت كورسەتكەن. ئۇنىڭ «بىر توپ قىزىل گۈل» دېگەن رەڭلىك قېرىنداشتا ئىشلىگەن ئەمگىگى ھەقىقىي سەنئەتكارنىڭ ئېگىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇ شۇنىڭدەك ئۇيغۇر ئېغىز ئەدەبىياتىنى پۈختا بىلەتتى. ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى، ماقال ـ تەمسىللىرى ۋە بېيتلىرىنى نەچچە يۈزلەپ يادقا ئوقاتاتتى. مەسىلەن، 1948 ـ ژىلى تاشكەنتتىكى «شەرىق ھەقىقىتى» نەشرىياتى تەرىپىدىن بېسىلغان «ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى» دېگەن توپلامنى كورۈپ چىقىپ، ئۇنىڭغا كىرمەي قالغان 50 نەچچە كۈبلىت قوشاقنى قوشقان ۋە ئۇنىڭ بەزىلىرىگە كوپ تۈزۈتۈش كىرگۈزگەن. ئۇنىڭ تارىخىدا ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرىنىڭ ئوز خۇش خېتى بىلەن كوچىرىلگەن نۇسخىلىرى ساقلانغان. ئىلى خەلق ناخشىلىرى ئۇستىدە سوز بولسا، ئۇ ئالدى بىلەن شۇ ناخشىنىڭ پەيدا بولۇش تارىخىنى سوزلەپ بېرەتتى. ئاتاقلىق ئەلنەغمە زىكىرى ئەلپەتتا پاشاغوجىنىڭ سەنئەت، تارىخ ۋە ئەدەبىياتتا كوپ بىلىمدان ئېكەنلىگىگە قايىل بولۇپ: «... مەن پاشاغۇجا ۋە شۇ ئادەملەر بىلەن (سەنئەتچىلار بىلەن ت. ق.) تونۇشۇپ ئۇيغۇر ساز ـ ناخشا سەنئىتى، ئۇيغۇر تارىخىنى، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ھەققىدە كوپ ئەھۋاللارنى ئاڭلاپ، ئۇلاردىن كوپ نەپ ئالغان ئېدىم» دەيدۇ. ئەپسۇسكى، پاشا غوجا قولىدىكى ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتىغا تېگىشلىك تادىر ماتېريالارنى ئوز ۋاقىتىدا مەتبۇئات يۈزىدە ئېلان قىلدۇرالمىدۇق.

1950 ـ ژىلى مەن پاشا غوجىدىن ئوزلىرى ياشاۋاتقان «گۈلشەنباغ» ھەققىدەسوراپ قالدىم. ئۇ كىشى ماڭا ئىلى تارىخى توغرىسىدا بىر ئاز مەلۇمات بېرىپ مۇنداق دېدى:

ـ غولجا شەھىرىدە ئوز زامانىسىدىن تارتىپ بەش باغ بولغان ئېكەن. ئۇلارنى تۈرپاندا ئوتكەن ئىمىن ۋاڭ نىڭ ئوغلى ئورانزىپ ئىلى تەۋەسىگە كۈڭ بولۇپ ئولتارغاندا ئوزىنىڭ بەش ئايالى نامىغا ھەشەمەتلىك قىلىپ بەش باغ سالدۇرغان بولۇپ، ئۇلارنى ھەر بىر ئايالى نامىدا ئاتاشنى جاكالىغان. مانا بىز ئولتارغان باغ ـ گۈلشەنخان نامىدا «گۈلشەنباغ»، ھەرەمبۇۋۇى نامىدا «ھەرەمباغ»، مارجان بۇۋۇى نامىدا «مارجانباغ»، ئۇنچىبۇۋۇى نامىدا «ئۇنچى باغ»، روشەنبۇۋۇى نامىدا «روشەن باغ» دېگەن نامىلاردا ئاتاشقان.

بىز ژۇقۇرىدىكى فاكتىلاردىن پاشا غوجا ۋە ئۇنىڭ ئىلى تارىخى، ئۇيغۇر ئېغىز ئىجادى ھەققىدىكى ماتېريالارنى كوز ئالدىمىزغا كەلتۈرگەندە مەلۇم مەنبەلەرگە ئېگە بولىمىز. خۇسۇسەن، بايازبىز ئۈچۈن قىممەتلىك. بايازدا ئۇيغۇر ـ ئوزبەك كلاسسىك شائىرلىرى شېئىرلىرىنى بىرگە كەلتۈرۈلۈشى بۇ قېرىنداش خەلقلەر كلاسسىك ئەدەبىياتىنى ئۇلارنىڭ ئەدەبىي ئالاقىلىرىنى ئۆگىنىشتە تەبىر قەدەم مەلۇماتقا ئېگە بولىمىز.

بىز خەلق ئىجادىكى خەتتاتلارنىڭ قول يازمىلىرىغا، خەلق قوشاقچىلىرىنىڭ قوشاقلىرىغا، خەلق نەققاشلىرىنىڭ نەقشىلىرىگە، خەلق سەنئەتكارلىرىنىڭ مۇزىكا ۋە ناخشىلىرىغا، خەلق چالغۇچىلىرىنىڭ ساز ئەسۋاپلىرىغا نەزەر ئاغدۇرىشىمىز كېرەك. ئۇلار بىلەن بىز مەدەنىي ۋە ئەدەبىي مىراسلىرىمىزنىڭ تارىخىنى تىكلەپ ئېلىشتا مەلۇم مەنبەلەرگە ئېگە بولىمىز.

تۇرسۇن قاھارىي.

ئىپەك يولى ئارخېولوگىيەسى

تاداشى نىشتانى (ياپونىيە)

مەن كيوسيو ئالىي مەكتىۋى ئەدەبيات بولۇ-مىدە ئارخېولوگىيە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا دايىم كيۇسيو، ياپونىيە ياكى چاۋشيەن (كوريە)، جۇڭگو قاتارلىق شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيەدىكى جايلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت تارىخىغا دائىر مەسىلىلەرنى ئۇزەمنىڭ تەتقىقاتىدىكى بىر تېما قىلىپ كەلگەن ئىدىم. شۇ ۋەجىدىن، تارىختىكى ئىپەك يولىدىكى غەربىي يۇرت يەنى بۇگۇنكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ قېدىمقى مەدەنىيىتىنىڭ چاۋشەن، ياپونىيەنىڭ قېدىمقى مەدەنىيىتىگە بولغان تەسىرى مەسىلىسىنى تەكشۈرۈپ باققىم كېلىپ قالدى.

1. ئېگەرسمان توگمەن تېپىنىڭ شەجىرىسى

ئەڭ ئاۋۋال ئېگەرسمان توگمەن تېپى ئۈستىدە توختىلىمەن. بۇ مەسىلە ياپونىيەدە شوينا سىزىق دەۋرىگە تەئەللۇق مەسىلە. دەپ قارىلىدۇ. ياپونىيەنىڭ شوينا سىزىق دەۋرى دۇنيا تارىخىي نۇقتىسىدىن قارىغاندا ئېيكى تاش قۇرال دەۋرىگە توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئالدىدىكى دەۋر كونا تاش قۇرال دەۋرى بولۇپ، بۇگۇنگە قەدەر تەخمىنەن 12 مىڭ ۋىل ئىلگىرى بولغان. ئاممىۋى بۇ دەۋردە ياپونىيەدە «شوينا سىزىقلىق ساپال بۇيۇملىرى» دەپ ئاتالغان ساپالى بۇيۇملار مەيدانغا كەلگەن. شۇڭا ئالىملار بۇ دەۋرنى (شوينا سىزىق دەۋرى» دەپ ئاتىغان.

ئېيكى تاش قۇرال دەۋرى مەدەنىيىتى ـ تەبىئىي ئاشلىق مەنبەسىگە ئېگە بولغاندىن كېيىن ئېيكى تاش قۇرال ئىنقىلابىي ئېلىپ بېرىلىپ، دېخانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىگىنى بەلگە قىلغان دەۋرنىڭ مەدەنىيىتىدۇر. ئاممىۋى ياپونىيەنىڭ شوينا سىزىق دەۋرى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى يېڭى تاش قۇرال دەۋرىدىكى مەدەنىيەتتىن پەرقلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئۇزىگە خاس مەدەنىيەت مەزمۇنى بار. مېنىڭ مۇنداق دېيىشىمدىكى سەۋەب شۇكى، چاۋشەيەننىڭ بىر قىسىم رايونلىرى بىلەن خىتاي ياكى ياۋروپا قاتارلىق جايلاردا ئېيكى تاش قۇرال دەۋرىگە كەلگەندە دېخانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق تەرەققىي قىلغان. ياپونىيەنىڭ شوينا سىزىق دەۋرىدە بولسا، دېخانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق ئىنتايىن قالاق ھالەتتە ئىدى. شۇڭا مەن بۇ دەۋرگە تەۋە قېزىلمىلارنى ئېگەرسمان توگمەن تېپى شەكىللىك تاش قۇرال دەپ ئاتاپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردىم. بۇنداق تاش قۇرال تاختىغا ئوخشاش بىر پارچە ياپىلاق تاش بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تاياققا ئوخشاش بىر تۇم تاش قوپۇلۇپ، تۇم تاشنى ئالدى كەينىگە ئايلاندۇرغاندا دائىلىق زىرا ئەتلەرنى ئاقلىغىلى ۋە ئۇن قىلغىلى بولىدۇ. بۇ تاش ئۇزۇن ۋاقىت سۈركۈلۈش نەتىجىسىدە ئېگەرشەكلىگە ياكى ۋېلىسىپىتنىڭ ئورۇندۇغىغا ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. ئەينە شۇ شەكىل ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن «ئېگەرسمان توگمەن تېپى» دەپ ئاتالغان. بۇ خىل سايمان ئېيكى تاش قۇرال دەۋرىدە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقالغان. لېكىن ياپونىيەنىڭ شوينا سىزىق دەۋرىدە دېخانچىلىق تەرەققىي قىلمىغانلىغى ئۈچۈن بۇ خىل ئېگەرسمان توگمەن تېپى يوق دېيەرلىك. ئۇنىڭ ئەكسىچە، چاۋشەيەن يېرىم ئارىلىدىن تېپىلغان بۇ خىل ئېگەرسمان توگمەن تېپى ئاز ئەمەس. خىتاينىڭ قۇرۇقلۇغىدا ھازىرقى لياۋنىڭ ئولكىسىنىڭ شېنياڭ شەھىرى ئەتراپىدىكى بىر يەردىن قېزىۋېلىندى. ئىچكى موڭغۇلنىڭ لېنشى ئەتراپىدىنمۇ بۇ خىل ئېگەرسمان توگمەن تېپى بايقالدى.

مەن خىتاينىڭ شەرقىي شىمالى رايونىدىن چاۋشەيەن يېرىم ئارىلىغىچە بايقالغان ئېيكى تاش قۇرال دەۋرىگە ئائىت ئېگەرسمان توگمەن تاشلىرىغا قىزىقىپ قالدىم. ئۇلار قانداق بايقالغان؟ ئېيقىندا مەن شىنجاڭدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ۋاقىتمدا ئۇنىڭ غەربىي قىسمىدىكى قەشقەر ئەتراپىدىنمۇ بۇ خىل ئېگەرسمان توگمەن تېپى بايقالدى. يەنە شۇ خارابە ئىزىدىن تاش ئوغاقمۇ تېپىلغان. بارىكول ناھىيەسىدىن توگمەن تېپى بىلەن بىللە يەنە بۇغداي دېنى چىقتى. بۇ يادىكارلىقنى بىرلەشتۈرۈپ ئانالىز قىلساق، شىنجاڭدا بۇغداي ئوستۈرۈلۈپ، تاش ئوغاق بىلەن ئورغان. ھەمدە ئېگەرسمان توگمەن تېپى بىلەن ئاقلىنىغان ۋە ئۇن قىلغان. ئەينە شۇنداق بىر خىل يېزا ئېگىلىك ھالىتى مەۋجۇت بولغان. ۋېراقتىكى شىنجاڭنىڭ شەرقىي قىسمىدا، خىتاينىڭ شەرقىي شىمالىدىكى لياۋنىڭ ئولكىسىنىڭ شېنياڭ شەھىرىدىكى شىنلى خارابىسىدىنمۇ ئېگەرسمان توگمەن تېپى بىلەن تاش ئوغاق تېپىلدى. ھەمدە بۇ تاش قۇرۇللار بىلەن بىللە يەنە تېرىق چىقتى. شۇڭا خىتاينىڭ شەرقىي شىمالى رايونىدا تېرىق تېرىلغانلىغىنىڭ ئىزىنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ. چاۋشەيەندە بۇ خىل ئېگەرسمان توگمەن تاشلىرى بىلەن تېرىق كېشىلەر ئولتۇراقلاشقان تۇرار جاي خارابىلىرىدىنمۇ تېپىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇغداي تېرىغان شىنجاڭنى نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ دەۋر شەرقىي شىمالدىن چاۋشەنگىچە بولغان رايونلاردا تېرىق تېرىلغان ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ.

قىسقىسى، ئېگەرسمان توگمەن تېپىدىن ئىبارەت بۇ ئۇزىگىچە ئالاھىدىلىككە ئېگە تاش قۇرالنىڭ تارقىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرگەندە، خىتاينىڭ ۋىراق غەربىي شىمالىدىكى شىنجاڭدىن خىتاينىڭ شەرقىي شىمالىغىچە ھەتتا چاۋشەيەن يېرىم ئارىلىغىچە بەلباغىسىمان تارقىلىش ھالىتىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. شەرقىي ئاسىيا تارىخىدىن تەكشۈرگەندە، بۇ خىل بەلباغىسىمان تارقىلىش ئەھۋالى شۇنىڭدىن كېيىنكى تارىخنىڭ تەرەققىياتىدا ئاساسىي مەدەنىيەت سۈپىتىدە رول ئوينىغان بولۇشى مۇمكىنمىكىن، دەپ ئويلايمەن.

2. خەن سۇلالىسى دەۋرىگە ئائىت قىزىۋېلىنغان مەدەنىيەت يادىكارلىغى

(1) مىشېك دەۋرىگە ئائىت خەن ئۇسلۇبىدىكى يادىكارلىقلار.

ياپونىيە شوينا سىزىق دەۋرىدىن كېيىن مىشېك دەۋرىگە كىرگەن. ھەممىزگە مەلۇمكى، مىشېك دەۋرىگە ئائىت يادىكارلىقلار ئىچىدە كىشىنى ئالاھىدە جەلىپ قىلىدىغىنى خىتاينىڭ خەن سۇلالىسى دەۋرىگە مەنسۇپ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، كىتا ـ كيۇ سۇنىڭ فۇكۇ ئوكا شەھىرى سيۇخا ئارىلىدىن مەشھۇر ئالتۇن موھۇر تېپىلغانىدى. ئۇ، ئەلۋەتتە، خىتاينىڭ كېينكى مەن سۇلالىسى دەۋرىگە خاس ئالتۇن موھۇردۇر. فۇكۇ ئوكا ناھىيىسى شىداۋ ۋىلايىتى چەنيۇەندىكى سەنيۇەن خارابىسىدىن، كاسۇ شەھىرىنىڭ شۇيجيۇ ـ ئوكا موتو خارابىسىدىن مىشېك دەۋرى ئوتتۇرا مەزگىلىنىڭ كېينكى باسقۇچىغا تەۋە ساپال تاۋۇتلۇق قەبرىدىن نۇرغۇن يادىكارلىق تېپىلغان بولۇپ، ئۇلار خىتاينىڭ خەن سۇلالىسى دەۋرىگە خاس مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. مىسال ئۈچۈن بۇنىڭ ئىچىدە ۋەكىللىك خاراكتېرىدىكى مەن سۇلالىسى مىس كورگىسىنى كورستىشكە بولىدۇ، يەنى ئۇيەردىن ئالدىنقى خەن سۇلالىسى بىلەن كېينكى خەن سۇلالىسى دەۋرىنىڭ مىس كورگۇلىرى چىققان مۇكۇ ئوكا ناھىيىسىنىڭ فەنجۇڭ شەھىرى لىيەن خارابىسىدىكى ساپال تاۋۇتلۇق بىر قەبرىدىن ئالدىنقى خەن سۇلالىسى دەۋرىگە مەنسۇپ ئالتە مىس كورگۇ چىقتى. چەنيۇەندىكىنىڭ چەنيۇەن چۇيگۇ خارابىسىدىكى بىر ساپال تاۋۇتلۇق قەبرىدىن كېينكى خەن سۇلالىسى دەۋرىگە تەۋە مىس كورگۇدىن ئوتتۇز نەچچىسى چىققان. يەنە ئۇقۇشمىزچە، كاسۇ كا شەھىرىنىڭ شۇيجيۇ كاڭىن خارابىسىدىكى ساپال تاۋۇتلۇق قەبرىدىن دەسلەپكى خەن دەۋرىگە مەنسۇپ مىس كورگۇدىن ئوتتۇز نەچچىسى چىققان. بۇنىڭدىن بىزگە مەلۇمكى، مىشېك دەۋرىدىكى كىتا ـ كيو سيونىڭ ساپالى تاۋۇتلۇق قەبرىلىرى ئىچىدە دەپنە قىلىنغان بۇيۇملار ھەمىشەم خىتاينىڭ خەن سۇللىسى دەۋرىدىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى، بولۇپمۇ مىس كورگۇلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئالتۇن موھۇر توغرىسىدا خىتاينىڭ «كېينكى خەننامە» سىدە يازما ھوججەتلەر بار. سيوخا ئارىلىدىن چىققان ئالتۇن موھۇر بۇ خاتىرىنى ئىسپاتلىدى.

مىشېك دەۋرىدىكى خەن سۇلالىسى شەكلىدىكى يادىكارلىقلار ئىچىدە مىس كورگۇدىن باشقا يەنە ناھايىتى قىممەتلىك قاشتېشى تېپىلدى. بۇ خىل قاشتېشى ياپونىيەدە ناھايىتى كام ئۇچرايدۇ. ھازىرغاقەدەر بىلىنىشىچە ئۇقۇشىمىزچە ئەت فۇكۇ ئوكا ناھىيىسى شىداۋ جۇن ۋىلايىتى جەنيۇەندىكىنىڭ سەنيۇن خارابىسىدىكى ساپال تاۋۇتلۇق قەبرىدىن چىققان قاشتېشىدىنلا ئىبارەت. خىتايدا بۇ خىل قاشتېشى شاھ ـ بەگلەرنىڭ سالاھىيەت بەلگىسى ھېسابلىنىدىكەن. بۇ خىل نەرسە ياپونىيەگە مىشېك دەۋرىدە تارقالغان.

قىممەتلىك بۇيۇملار ئىچىدە يەنە پۇللار مۇبار. يېقىندا فۇكۇ ئوكا ناھىيىسىنىڭ شىداۋ ۋىلايىتى جىمۇدىكىدا «شىندىك» دەپ نام قويۇلغان خارابىدىن خوچۇەن، ۋۇجۇ تەڭگىسى ھەم يېرىم سەرلىك تەڭگە قاتارلىق خىتاي پۇللىرى تېپىلدى. سەل ئىلگىرىكى ۋاقىتتا شەرقىي كىتا ـ كيۇسيۇ شەھىرى شۇجىڭ خارابىسىدىنمۇ ۋۇجۇ تەڭگىسى چىققان، ۋۇقۇرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، ياپونىيەدىكى مىشېك دەۋرىگە خاس ئىزلار دىن تېپىلغان نەرسىلەر ئىچىدە خىتاينىڭ قىممەتلىك مىس كورگۇسى، قاشتېشى ۋە پۇللىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە قىممەت باھالىق ئالتۇن موھۇرمۇ تېپىلغان.

شىنجاڭدىكى خەن سۇلالىسى دەۋرىگە خاس مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى

ۋۇقۇرىدا ياپونىيەنىڭ مىشېك دەۋرىدىكى ۋە چاۋشەيەن يېرىم ئارىلىدىكى لىلاڭ ۋىلايىتىنىڭ خارابىسىدىن تېپىلغان خەن سۇلالىسى دەۋرىگە تەۋە نۇرغۇنلىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى بايان قىلىدۇق. بۇنىڭغا ئوخشاش مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋىراقتىكى شىنجاڭدىنمۇ تېپىلغان. ئۇنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن بۇرۇن تىلغا ئېلىنىدىغىنى مىس كورگۇ بولۇپ، ئۇ تەكلىماكان قوملۇغىنىڭ شىمالىدىكى تەڭرىتاغ تاغ تىزمىلىرىنىڭ جەنۇبىي ئېتىگىنىڭ شەرقىدە تەرىپىدىن تېپىلغان. تەكلىماكان قوملۇغىنىڭ جەنۇبىي يەنى كوئىنلون تاغ تىزمىلىرىنىڭ شىمال تەرىپىدىكى نىيە ناھىيەسىنىڭ ئەتراپىدىكى نىياخارابىسىدىنمۇ ناھايىتى ياخشى ـ بېجىرىم ساقلانغان مىس كورگۇ قېپى قېزىۋېلىنغان ئىدى. كوپ ھاللاردا چىرىپ يوقاپ كېتىدىغان توقۇلما كورگۇ قاپچۇقىنىڭ شۇنچە بېجىرىم ساقلىنىپ قالغانلىغىدىن قارىغاندا، ئۇ سەيلەسايا ھەتكە ئىشلىتىلگەن بولۇشى مۇمكىن. ياپونىيەمىشېك دەۋرى خارابىلىرىدىن تېپىلغان ئالدىنقى خەن خانلىغىغا خاس مىس كورگۇ بىلەن ئىچىگە گۈل چېكىلگەن خەن خانلىغى مىس كورگۇلىرى شىنجاڭدىنمۇ تېپىلدى.

ئۇنىڭدىن قالسا يەنە موھۇرلەر تېپىلدى. ئۇنىڭ ئىچىدە «خەن خاندانلىغىغا بەيئەت قىلغان چىاڭلار ئاقساقىلى» دېگەن خەت ئويۇلغان ئالدىنقى خەن خانلىغىمەنسۇپ بىر موھۇر بار. ئۇنىڭ ئېگىزلىگى 3,5 سانتىمېتر بولۇپ، چوڭ كىچىكلىگى فۇكۇ ئوكا شەھىرى جىخېداۋ ئارىلىدىن تېپىلغان ئالتۇن موھۇر بىلەن ئوخشاش. يەنە بىرسى ئۇنىڭدىن سەل ـ پەل كىچىكىرەك. ئۇ كېينكى خەن خانلىغىغا مەنسۇپ موھۇر بولۇپ، ئۇنىڭغا «ئاشلىق مەھكىمىسى تامغىسى» دېگەن خەت ئويۇلغان جىخېداۋ ئارىلىدىن تېپىلغان موھۇر ئاساسىي جەھەتتىن ساپ ئالتۇن بولۇپ، شىنجاڭدىن تېپىلغان موھۇر بولسا سۈپەتسىز مىستىن ياسالغان. جىخېداۋ ئارىلىدىن تېپىلغان موھۇر نۇگو ئېلىنىڭ پادىشاسىغا ئىنئام قىلىنغان بولۇشى مۇمكىن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئالتۇن موھۇر بولغان، شىنجاڭدىن تېپىلغان موھۇر شۇ رايونىنىڭ ئەمەلدارىغا ئىنئام قىلىنغان بولۇشى، شۇڭا ئۇ مىس موھۇر بولغان بولۇشى مۇمكىن. دولەت ئىچىدە پادىشاھتىن تۆۋەن يەنە خىلمۇ ـ خىل ھوكۇمران قاتلاملار بولغان. ئەڭ ژۇقۇرىدىكىسى ئالتۇن موھۇر، ئۇنىڭدىن تۆۋەندىكىسى كۈمۈش موھۇر، ئۇنىڭدىن كېيىنكىسى مىس موھۇر ئىشلەتكەن. دېمەك، سالاھىتىگە قاراپ ماتېريالى ئوخشىمايدىغان موھۇرلارنى ئىشلەتكەن. كيوسيۇنىڭ مىشېك دەۋرى بىلەن شىنجاڭنىڭ مۇناسىۋەتلىرىدە ئوخشاشلا موھۇر تارقىتىلغانلىغىنى ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك ئىش ھېسابلىنىدۇ.

ئوچىنچىدىن، كوئىنلۇن تاغ تىزمىسىنىڭ شىمالى ئېتىگىدىكى نىيە دېگەن يەردىن موھۇرگە ئالاقىدار تارشاپۇتۇكلەرنى پېچەتلەشكە ئىشلىتىلىدىغان ئىنتايىن قەممەتلىك بولغان سېغىزلاي تېپىلدى. تارشاپۇتۇك ـ قەغەز ئىنتايىن ئاز ھەم ئەتۋارلىق مەزگىللەردە خەت يېزىشقا ئىشلىتىلگەن ياغاچ تارشىسى ئىدى. جۇڭگو داخىلىدە سۇلالىسى دەۋرىدە قەغەز كەشىپ قىلىنغان. ئۇ زامانلاردا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى خېلى بىر مەزگىللەرگىچە قەغەز بەك ئەتۋار ئىدى. شۇڭا ياغاچىنى تارشا قىلىپ شۇلۇپ، قەغەز ئورنىدا خەت يېزىشقا ئىشلىتىلەتتى. بۇ خىل تارشىلار ۋېپ باغلىنىپ، لاي بىلەن پېچەتلىنىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تامغا بېسىلاتتى. ئۇ تامغا ھازىرقىغا ئوخشاش ھوججەتلەرنىڭ ئۈستىگىلا بېسىلىپ قالماستىن، تارشىلارنى قوراشتۇرغان لاينىڭ ئۈستىگىمۇ بېسىلاتتى. شۇڭا سېغىزلايىنىڭ ئۈستىدە تامغىنىڭ ئىزى قالاتتى. بۇ خىل سېغىزلاي «پېچەت لېيى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ خىل لاي چاۋشەيەننىڭ لىلاڭ ۋىلايىتىدىكى خارابىلىرىدىنمۇ كوپ مىقدارداتېپىلدى، لېكىن ياپونىيەدىن تاھازىرغىچە تېپىلمىدى. گەرچە بۇنى بىرپەرىق دېيىشكە بولسىمۇ، لېكىن شۇنچە ۋىراقتىكى ياپونىيەنىڭ مىشېك دەۋرى بىلەن شىنجاڭدىكى خەن دەۋرىگە توغرا كېلىدىغان زاماندىن ئوخشاشلا موھۇر بايقالغان، بۇنى بىر ئورتاقلىق دەپ تونۇشقا بولىدۇ.

ئۇنىڭدىن قالسا پۇل، ژۇقۇرىدا بايان قىلىنغاندەك، ياپونىيە مىشېك دەۋرىنىڭ بىر قانچە خارابىلىرىدىن ۋۇجۇ تەڭگىسى بىلەن يېرىم سەرلىك تەڭگە ھەم خوچۇەن تەڭگىسى قاتارلىق تەڭگىلەر تېپىلدى. بۇ خىل ئەھۋالنى شىنجاڭدىنمۇ كورگىلى بولىدۇ. 1973 ـ ۋىلى تەڭرى تېغىنىڭ شىمالىدىكى گۈچۈڭدىن ئالدىنقى خەن دەۋرىنىڭ پۇلى تېپىلغان. يەنە خوچۇەن تەڭگىسى، داچۇەن ئەللىك تەڭگىسى بىلەن خوبۇ تەڭگىسى قاتارلىق شىنماڭ دەۋرىنىڭ پۇللىرىمۇ تېپىلدى. ياپونىيە مىشېك خارابىسىدىن فۇكۇ ئوكا ناھىيەسى شىداۋ ۋىلايىتى جىمودىكىنىڭ شىندىك خارابىسىدىن يېرىم سەرلىك پۇل تېپىلدى. دايى شەھىرى جۇڭداۋ خارابىسىدىن خوبۇ تەڭگىسى تېپىلدى. خوچۇەن تەڭگىسى ئوساكادىن خېلى كوپ مىقدارداتېپىلدى. بىز بۇنىڭدىن شۇنداق بىر ھەقىقەتنى كورۇۋالالايمىزكى، مىشېك دەۋرىدىكى كىتا كيۇسۇ بىلەن ئوساكا مەھكىمىسىنىڭ خارابىلىرىدىن تېپىلغان جۇڭگو نىڭ خەن دەۋرىدىن شىنماڭ دەۋرىگىچە بولغان پۇللىرى ئوخشاشلا ئارىلىغى شۇنچە ۋىراق شىنجاڭدىنمۇ تېپىلدى.

ئۇنداقتا بۇنداق ئەھۋال نېمىدىن ئۈچۈن يۈز بېرىدۇ؟ خەن ئىمپېرىيەسى خەن بىلەن شەرىقتە پايتەختىنى لوياڭغا كوچۇرگەن كېينكى خەن دەۋرىگە بولىدۇ. بۇ ئارىلىقتا بىر مەھەل شىنماڭ ھاكىمىيىتىمۇ بولغان، بۇ قۇدرەتلىك خەن ئىمپېرىيەسى ئەتراپىدىكى رايونلارنى ياكى ۋاستىلىق ئىدارە قىلغان ھەمدە بۇ رايونلارنى ۋاسىبال دەپ قارىغان. ئەتراپتىكى ئەشۇنداق رايونلارغا ئىككى خىل ھوكۇمرانلىق ئۇسۇلىنى تەڭ قوللانغان، يەنى چاۋشەيەن يېرىم ئارىلىنىڭ شىمالىدا لىلاڭ ۋىلايىتىنى تەسىس قىلىپ، مەركەزدىن ئەمەلدار ئەۋەتىپ بىۋاستە ئىدارە قىلىش ياكى ئولپان تاپشۇرۇش مۇناسىۋىتىگە ئاساسەن ۋاستىلىك ئىدارە قىلىشنى قوللىنىش قاتارلىق ھوكۇمرانلىق ئۇسۇلىنى ۋۇرگۈزگەن. خىتايدا شەرقىي بەدىۋىلەر، غەربىي رۇكلار، شىمالىي دىلار، جەنۇبىي بەدىۋىلەر دېگەنگە ئوخشاش نام ـ ئاتاقلار بار ئىدى. ئاددىي قىلىپ ئېتقاندا، بىرلىككە كەلگەن خىتاي چوڭ ئىمپېرىيەسى ئەتراپىدىكى يات مىللەتلەرنى بەدىۋىلەر دەپ قارىغان. شۇڭا قۇدرەتلىك خەن ئىمپېرىيەسى ئەتراپىدىكىلەردىن شەرىقتىن كەلگەن دولەتلەرگە ئالتۇن موھۇر ئىنام قىلغان ياكى غەربتىن كەلگەن ئاز سانلىق مىللەتلەرگە مىس موھۇر ئىنئام قىلغان. ئەينە شۇ جەريانىدا مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئالماشتۇرۇلغان، نەتىجىدە ياپونىيەدە مىشېك دەۋرىدە كىرگەن مىس كورگۇ بىلەن پۇللار پەيدا بولغان بولسا، شىنجاڭدا مىس كورگۇ بىلەن پۇللار تېپىلغان. شۇنداق قىلىپ ئارىلىغى ۋىراق بولغان شىنجاڭ بىلەن كيۇسيۇدىن ئوخشاش خىلدىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى تېپىلغان، چۈنكى ئەينى زاماندا خەن ئىمپېرىيەسى ئۇز ئەتراپىدىكى رايونلارنى بىۋاسىتە ياكى ۋاستىلىك باشقۇرۇشتەك ئارقا كورۇنۇش خەلىق ئاراۋەزىيەت سۈپىتىدە مەۋجۇت ئىدى.

(ئاخىرى بار).

پەن ئادەملىرى

ئالمۇتىدا يېقىن ئاردا يەرتەۋرىمەيدۇ، بىراق...

(ئالىم ئابدۇلەزىز ئابدۇللايېۋ - 60 ياشتا)

ئالمۇتا مىللى بىر گوزەل قىز كەبى ئالتاغ ئېتەكلىرىگە باش قويۇپ ئۇخلىماقتا. ئاي نۇرىدا تېخىمۇ ھەيۋەتلىك تۇس ئالغان ئالتاغ بولسا مېھرىۋان ئانا ئوخشاش ئۇيقۇدىكى پەرزەنتنى كۆزەتمەكتە. شەھەر بىلەن بىللە ئۇنىڭ قۇچىغىغا باش قويغان ھەممە جانلىق ئۇيقىدا. يورۇق دېرىزىلەر ئاندا-ساندا كورۇنۇپ قالىدۇ. ئاقسايماس مىكروراينىدا ئۇيقىنى تەرك ئەتكەن بىر كىشى دېرىزىدىن گاھ ئاقباش چوققىلارغا، گاھ ئاندا-ساندا ئوتۇپ قالىدىغان ماشىنىلارغا قاراپ قويۇپ، يەنە ئۇستىلىنىڭ يېنىغا كېلىپ نېمىلەرنىدۇر يازماقتا. ئۇنىڭ جىددىي قىياپىتى قانداقتۇر بىر تەشۋىشنىڭ يوشۇرۇن ئالامىتىدەك بىلىنەتتى.

ھەممە ئادەملەر ئۇيقا چايشابدا خاتىرجەم ئارام ئېلىۋاتقان بىر پەيتتە نېمىدىندۇر خاۋاتىرلىنىپ، ئارامىنى يوقاتقان بۇ كىشى كىم؟ ئۇنى تەشۋىشلەندۇرىۋاتقان نەرسە-نېمە؟

كېيولوگ - مىنېرالوگىيە پەنلىرىنىڭ كاندىداتى ئابدۇلەزىز ئومەر ئوغلى ئابدۇللايېۋنىڭ ئىلمىي - ئىجادىي پائالىيىتى بىلەن تونۇشماي قۇرۇپ، بۇسوئالغا جاۋاب بېرىش قىيىن. ئالىم نامىغا ئېگە ئادەملەر كوپ، ھەقىقىي ئالىملار ئاز بولغان بۇگۇنكى زامانداۋىزى تەتقىق قىلىۋاتقان يەن ساھاسىدا ئوزگىلەرنى قايىل قىلغىدەك، ئىلىم ئۈچۈن يېگىلىق بولغىدەك بىرەر كەشپىياتنى يارىتىمغانلار ئاز ئەمەس. ئابدۇللايېۋ بولسا ئۇنداقلارنىڭ ئەكسىچە، ئۇ سىرلىرىغا يەتمەكچى بولغان پەن ئىنتايىن مۇرەككەپ ۋە ئىنسانىيەت ئۈچۈن ناھايىتى كېرەكلىك. ھەممىگە چۈشۈنۈكلۈك تىل بىلەن ئېيتقاندا، يەرتەۋرەش ھادىسىلىرىنى ئۇگىنىپ، يەرتەۋرەشنى ئالدىن ئالا پەرەز قىلىپ، دېمەكچى قويىدىغان پەن. دېمەك، ئوز-ئوزىدىن مەلۇمكى، بۇ موجىزىلەر بىلەن تولغان ئىنتايىن قىيىن ۋە مۇرەككەپ مۇئاممالار بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىلىم ساھاسى. شائىرلارنىڭ ئىنسانىيەت ئانىسىغا، ئۇنىڭ باغرىدىن ئېتىلىپ چىقىدىغان يانار تاغنى بولسا ئانايەرنىڭ دەرت - ھەسرىتىگە قىياس قىلىشىدۇ. بۇ تەقەززالىقتا يەقەت شائىرانە ھىس - ھاياجانلارلا ئەمەس، بەلكى چوڭقۇر مەنتىقىمۇ بار. شۇنداق ئېكەن، ئانا يەر باغرىدا يۈز بېرىدىغان ئەجايىپ ئوزگىرىش ۋە ھادىسىلەرنى تەتقىق قىلغۇچى ئالىملارنى، جۈملىدىن ئابدۇلەزىز ئابدۇللايېۋنى يەر ژۇرنىگنى تىكىشاپ، ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، بېتاپ ئانىغا شىپا ئىزدىگۈچى تېۋىپلارغا ئوخشاتساق ئارتۇق بولماس.

ئەسرلەردىن بۇيان پۈتكۈل ئىنسانىيەتنى بەزىدە تەئەججۈپلەندۈرۈپ، بەزىدە قورقتىپ، بەزىدە ھاياجانلاندۇرۇپ كەلگەن يەرتەۋرەش ھادىسىلىرى ئالدىن ئالا بىلىپ بولمايدىغان سەھرلىق مەخپىيەت سۈپىتىدە تالاي - تالاي ئالىملارنى ئويلاندۇرۇپ كەلمەكتە. ئابدۇلەزىز مۇ كىچىكىدىن تارتىپلا تەبىئەتنىڭ ئىلاھى سىرلىرىغا ھەيران بولۇپ ياشايتتى. بۇنىڭدىن 60 ژىل بۇرۇن ئەزىزانە قەشقەردە مالدوختۇرى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان ئابدۇلەزىز ئوزىنىڭ سەزگۈرلىگى، شوخلىغى، زېرەكلىگى بىلەن تەكتۇشلىرىنىڭ ۋە مۇئەللىملىرىنىڭ دىققىتىنى جەلىپ قىلغان ئىدى. 1953 - ژىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى مىللىي ئىنستىتۇتنى تاماملاپ، ئەڭ ياخشى ئوقۇغان ستۇدېنت سۈپىتىدە تاللاپ ئېلىنىپ، موسكۋاغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەنلىگىمۇ بىجىز ئەمەس ئىدى. ئۇ 1959 - ژىلى موسكۋا رەڭلىك مېتالللار ۋە ئالتۇن ئىنستىتۇتىنىڭ كېيولوگىيە ئىزدەش فاكۇلتېتىنى تاماملاپ، قولىغا يەرئاستى بايلىقلىرىنى ئىزدەش مۇتەخەسسىسلىگى بويىچە تاغ ئىنژېنېرى - كېيولوگ دېگەن دىپلومنى ئېلىپ، موشۇ ئىنستىتۇتنىڭ ئوزىدە ئىلمىي - ئىجادىي پائالىيىتىنى باشلاۋەتتى. شۇنىڭدىن بېرى ئۇنىڭ ھاياتى ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىش بىلەن ئوتتى. ئا. ئابدۇللايېۋنىڭ بالىلارچە تەئەججۈپلىرى ئەندى جىددىي، ئىلمىي تەھلىللەرگە ئالماشقان ئىدى. ئۇ دەسلەپ ئوز ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ تۈگىمەس - بۈتمەس يەرئاستى بايلىقلىرىغا ئېگە ئېكەنلىگىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن ئوز خەلقىنىڭ بەھرىمەن بولۇشىنى ئارمان قىلغان ۋە شۇ ئۈچۈن كېيولوگىيە ئىزدەش كەسىبىنى تاللىۋالغان بولسا، يېشى چوڭىيىپ، بىلىمى چوڭقۇرلىشىپ، ھايات تەجرىبىسى ئاشقانسېرى قەيەردە بايلىق بولسا، شۇ يەردە تالاش - تارتىش ۋە خۇۋىپ - خەتەرنىڭ، مۇستەملىكچىلىك داۋاسىنىڭ ئەۋج ئېلىشىنىمۇ چۈشۈنۈپ يەتتى. باغرىدا ئالتۇن - يامبۇلارنى ساقلاپ كەلگەن يەر ھەمىشەم سىلكىنىش تەھدىدى ئاستىدا ياشايدىغانلىغىمۇ مەلۇم بولدى. دۇنيادىكى گوھەر زىمىن دەپ ئاتالغان شەرقىي تۈركىستان ۋە پۈتكۈل مەركىزىي ئاسىيا ئەينە شۇنداق يەرتەۋرەش خوۋپى ئاستىدىكى، ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، تەكرى تاغنىڭ جەنۇبىي جۈملىدىن قەشقەر، ئۇرۇمچى، بورتالا، ئاقسۇ، ئالمۇتاتەۋەلىرى ئەينە شۇنداق زونىلار ئېدى.

ۋەتەن بايلىغىنى ئۇنىڭ ئېگىلىرى ئەمەس، كەلگىندىلەر ئېلىپ پايدىلىنىۋاتقان ناھەق شارائىت ئاستىدا يەرتەۋرىسە ئۇنىڭ زەخمىتىنى ئۇيغۇر لار تارتاتتى. گەرچە دۇنيادا ھېچ كىم ۋە ھېچ قانداق پەن يەر تەۋرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا قابىل بولمىسىمۇ، تەۋرەش ۋاقتى ۋە دەرىجىسىنى تەخمىنەن ئىلمىي ئاساستا پەرەز قىلىپ، ئۇ كەلتۈرىدىغان بالايى ئاپەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ياكى ئازايتىش ئىمكانىيىتى بار ئېكەنلىگىنى ئىلم - پەن ئىسپاتلاپ بەردى. ئابدۇلەزىز ئوز تەكشۈرۈش ۋە تەتقىقاتلىرىدا كوگۈل بولگەن مەسىلىلەرنىڭ بىرى مانا موشۇ.

ئا. ئابدۇللايېۋ 1960 - ژىلى ۋەتىنىگە قايتىپ بېرىپ، خىتاي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ شەرقىي تۈركىستان شوبىسىدە ئىلمىي پائالىيىتىنى باشلىغاندا، ئۇنىڭ دەسلەپ قىلغان ئىشى كېيولوگىيە بولۇمىنى ئېچىش بولغان ئېدى. بىراق بېجىن مەمۇرىيىتى ئۇنى بىلىملىك ئۇيغۇر زىيالىلىرى كېرەك ئەمەس ئېكەنلىگىنى ئانچە كوپ ئوتمەيلا چۈشەنگەن ئالىم 1962 - ژىلى يەنە سابىق كېلەش ئىتتىپاقىغا قايتىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. شۇ ژىللا قىرغىزستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ كېيولوگىيە ئىنستىتۇتىدا ئىش باشلىۋەتتى. ئۇ پۈتكۈل بىلىم ۋە ئەقىل پاراسىتىنى يەر ئاستى مەدەنلىرىنىڭ كېيوخىمىيەسىنى تەتقىق قىلىشقا بېغىشلىدى. جۈمھۇرىيەتنىڭ جەنۇبىدا ئاز ئۇچرايدىغان بايلىقلارنىڭ تېپىلىشى ۋە قېزىۋېلىنىشى باشقا ئالىملارقاتارىدا ئۇيغۇر ژىگىتى ئابدۇلەزىزنىڭ نامى بىلەنمۇ باغلىقتۇر.

ئەمەلىيەتتە پايدا بەرمەيدىغان ئىلمىي ئۇنۇۋانلارنىڭ قەدىر - قىممەتسىز ئېكەنلىگى ھەممىگە ياخشى مەلۇم. ئابدۇللايېۋ ئۇنداق ئالىملار قاتارىغا كىرمەيدىغانلىغىنى بىلەن پەخىرلەنسە ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭ 1968 - ژىلى مۇۋاپىق قىيەتلىك ھالدا ياقلىغان كاندىداتلىق دىسىرتاتسىيەسىمۇ دەل ئەينە شۇنداق ئەمەلى پايدا بېرىدىغانلىغى بىلەن ژۇقۇرى باھالانغان ئېدى. شۇ كۈلاشقا بۇ ئەمگەك مەركىزىي ئاسىيا، موسكۋا، لېنىنگراد ئالىملىرى بىلەن مۇتەخەسسىلىرىنىڭ دىققەت ئىنتىۋارىنى قوزغاپ، ژۇقۇرى باھالانغان ئېدى.

ئابدۇللايېۋ 1962 - ژىلىدىن تاكى 1991 - ژىلغىچە قىرغىزستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى سىستېمىسىدا ئىشلەپ، پۈتكۈل تەگرىتاغ تەۋەسىدىكى روخىمىيەلىك تەخمىنلەر، كۈزۈتۈشلەر سېپىنى كەڭەيتىش ۋە بۇ ساھانى ئىلمىي تەتقىقات جەھەتتىن تەرەققىي ئەتتۈرۈش ئۈچۈن كوپ كۈچ چىقاردى. قىرغىزستان كېيولوگىيە ئىنستىتۇتى كېيوفىزىكا كېيوخىمىيە لابوراتورىيەسى باشلىغى سۈپىتىدە تەشكىلاتچىلىق ئىشلىرىنى ئەملىگە ئاشۇرغان بولسا، سالاھىيەتلىك ئالىم سۈپىتىدە كېيولوگىيە پەننى تەرەققىي ئەتتۈرۈشكە سېزىلەرلىك ھەسسە قوشتى. بۇ ژىللاردا ئابدۇللايېۋنىڭ ھەم ئالىم، ھەم رەھبەر، ھەم ئۇستاز سۈپىتىدىكى ئىقتىدارى روشەن نامايەن بولدى. ئۇ پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئاپپاراتىمۇ، كېيولوگىيە ئىنستىتۇتىدىمۇ، پولىتېخنىكا ئىنستىتۇتىدىمۇ ئاكتىۋ پائالىيەت ئېلىپ باردى. قىرغىزستاندا ئىلمىلىك كېيولوگ مۇتەخەسسىلەرنىڭ يېتىشىپ چىقىشىدا ئابدۇللايېۋنىڭمۇ رولى بار.

كوپ ژىللىق ئىزدىنىش ۋە ئەمگەك، ئوز ۋۇجۇدىدىكى ئىجتىھات ۋە ئىقتىدارىنى ئىسىنىڭ ئوزىساھاسى بويىچە كوزگە كورۈنگەن ئالىملار نامى بىلەن قاتار قويۇشقا ئاساس بولدى. شۇ كۈلاشقا تاشكەنت، باكۇ، تبىلىسى، نوۋوسىبىرسك ئوخشاش شەھەرلەردە ئوتكۈزۈلگەن ئەنجۈمەنلەردە ئۇيغۇر ئالىمى تەرىپىدىن قىلىنغان دوكلادلار ئالاھىدە ئېتىۋارغا ئېگە بولدى. ئا. ئابدۇللايېۋنىڭ ئا ق ش، كانادا، تۈركىيە، ئىران، ۋېيتنام، ئىتالىيە ۋە خ خ ج ئوخشاش چەت ئەللەر بىلەن ئىلمىي ئالاقىلارنى ئورنىتىشقا ئوينىغان رولىمۇ چوڭ.

1991 - ژىلى ئابدۇلەزىز قازاقىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ سېيسمولوگىيە ئىنستىتۇتىغا تەكلىپ قىلىنغان ئېدى. ئوز كەسپىنى مۇكەممەل بىلىدىغان، چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىما بىلىم ئېگىسى، تەجرىبىلىك تەشكىلاتچى ئابدۇللايېۋ ئالمۇتىدىمۇ پات ئاردىلا ئىلىم ئەھلىنىڭ كوزىگە چۈشتى. ئىنستىتۇتتىكى يېتەكچى ئىلمىي خادىم سۈپىتىدە ئېتىراپ قىلىنىپ يەرتەۋرەش بەلگۈلىرىنىڭ گىدروخىمىيەسى ۋە گىدرودىناميكىسى لابوراتورىيەسىنىڭ باشلىغى بولۇپ سايلاندى. بۇ ۋەزىپە تەبىئى ھالدا ئۇنىڭ ئۈستىگە تېخىمۇ ئېغىر ۋەزىپىلەرنى ژۇكلىگەن ئېدى.

مەلۇمكى، ئوزاق ژىللاردىن بېرى «ئالمۇتىدا قاتتىق يەرتەۋرەيدىكەن» دېگەن مىش - مىشلار كەڭ تارقىلىپ، قازاقىستان پايتەختى ئاھالىسىنى ئەندىشىگە سېلىپ كەلمەكتە. بۇ مۇئەممانى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىردىن بىر ئورۇن سېيسمولوگىيە ئىنستىتۇتى، تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئابدۇلەزىز رەھبەرلىك قىلىۋاتقان لابوراتورىيەدۇر. شۇ كۈلاشقا ھەر قانداق مىش - مىشلارغا قارىغاندا مەزكۇر لابوراتورىيە ئالىملىرى يەرتەۋرەش مەسىلىلىرىگە ئائىت ھەر قانداق سوئاللارغا جاۋاب بېرىش سالاھىيىتىگە ئېگە. مەن بەزىدە كېچىلىرى ئالمۇتىنى بېشىغا كىيىدىغان گۈدۈك ئاۋازلىرى ياكىرىغان چاغلاردا ئابدۇلەزىزغا تېلېفون قىلىمەن.

- خاۋاتىرلىنىپ كەتمە! بۇ مەشىق گۈدوكلىرى. ئالمۇتىدا ئېيقىن ئاردا قاتتىق يەرتەۋرىمەيدۇ. بىراق بىخوتلۇقتىن قېلىشىمىزمۇ بولمايدۇ. ئاپەتكە ھەرجەھەتتىن تەييار تۇرۇش كېرەك.

مېنىڭ تەشۋىشلىرىمگە ئالىمنىڭ بېرىدىغان جاۋاۋى ئەينە شۇنداقلا. بىزنىڭ ئەنسىرەشلىرىمىزنى بېسىش ئۈچۈن خاتىرجەملىك بىلەن ئېيتىلغان بۇ قىسقا ئىبارىلار ئارقىسىدا قانچىلىك چوڭ تەشۋىشلەرنىڭ بارلىغىنى ئالىمنىڭ ئوزى بىلىپ كېرەك.

پۈتكۈل ئومرىنى، ئىلمىي - ئىجادىي پائالىيىتىنى يەر ئاستى بايلىقلىرى ۋە يەرتەۋرەش مۇئاممالىرىغا بېغىشلىغان، 120 ئىلمىي ئەمگەكنىڭ، جۈملىدىن 4 مونوگرافىيەنىڭ مۇئەللىپى قىرغىزستاندا 5 نەپەر، شەرقىي تۈركىستاندا ئۈچ نەپەر ئاسپىرانت تەييارلىغان بۇ ئىنمىمىز ئىنسان بىلەن يەرتەۋرەش ھادىسىسى ھەققىدە پاراكلىشىنىڭ ئوزى ئىنتايىن قىزغىن ئوتتۇ.

- ئادەملەرنىڭ سالامەتلىگىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ژۇرىگىنى، تومۇرىنى تەكشاپ كورۈش، قېنىنى تەكشۈرۈش ھاجەتتۇ؟ - دەيدۇ ئالىم جىددى تۇس ئېلىپ. - يەرمۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش. سۇ ئۇنىڭ تومۇرى. ئۇنىڭدا يۈز بېرىدىغان كېيوخىمىيەلىك ئوزگىرىشلەر، بىزنىڭ تەتقىقاتلىرىمىزغا ئاساسلانغاندا، يەرتەۋرەشتىن خەۋەر بەرگۈچى ئىشەشلىك بەلگۈلەردۇر. تايېقىنقى ۋاقىتلارغىچە يەرجىسىملىرىنىڭ فىزىكىلىق ئوزگىرىشلىرى يەرتەۋرەشتىن بىشارەت بەرگۈچى ئەڭ ئاساسىي ئامىل دەپ قارىلىپ كەلگەن ئېدى. بىز بولساق كېيوخىمىيەلىك ئوزگىرىشلەرنى بىرىنچى ئامىل دەپ ئىسپاتلىدۇق ۋە بىزنىڭ بۇ يونۇلۇشىمىز ناھايىتى كوپلىگەن ئالىملار تەپىدىن ئېتىراپ قىلىندى ۋە قوللاپ - قۇۋۋەتلەندى.

قازاقىستان سېيسمولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ جۈملىدىن ئابدۇللايېۋ رەھبەرلىگىدىكى لابوراتورىيەنىڭ پائالىيىتى پەقەت قازاقىستان دائىرىسى بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ. چۈنكى، بىر پۈتۈن توپراقنى چېگارالار بىلەن دولەتلەرگە بولۇۋەتكەن بولسىمۇ ئەزەل - ئەزەلدىن بولۇنمەي كەلگەن تاغلار ۋە دەريالار بىر پۈتۈندۇر. يەرتەۋرەش چېگارىلارنى ئايرىپ ئولتۇرمايدۇ. قەشقەردە يۈز بەرگەن زىلزىلە ئالمۇتىدا بىزنىڭ ژۇرىگىمىزدە ئەكس ئەتمەسلىگى مۇمكىن، ئەمەس. موشۇ سەۋەبلەر تۈپەيلى يەرتەۋرەش ئوچاقلىرىدىن بىرى بولۇپ ھېسابلانغان شەرقىي تۈركىستان ئالىملىرى بىلەن بىرلىشىپ ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئىنتايىن خەتەرلىك ھادىسىگە تەييار تۇرۇش قازاقىستان ئالىملىرى ئۈچۈنمۇ مۇھىم ئېدى. شۇ كۈلاشقا 90 - ژىللاردىن بۇيان ئىككى ئەل ئوتتۇرىسىدا سېيسمولوگىيە ساھاسىدا ئېيقىن ئىلمىي ھەمكارلىق يولغا قويۇلدى. موشۇ مەخسەتتە ئابدۇللايېۋ 1994 - ژىلى ئىككى قېتىم ئۇرۇمچىگە بېرىپ، يەرتەۋرەشنى پەرەز قىلىش بويىچە ئىككىنچى خەلىق ئارا ئەنجۈمانغا تەييارلىق قىلىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. نەتىجىدە شۇ ژىلى سېنتەبىردە ئۇرۇمچىدە مەزكۇر ئەنجۈمان مۇۋاپىقىيەتلىك ئوتتى. ئابدۇلەزىز يېتەكچىلىك قىلغان چوڭ سالاھىيەتلىك قازاقىستان ئالىملىرى دېلىگاتسىيەسى ئەنجۈمانىنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك ئوتۇشىدە ئالاھىدە رول ئوينايدۇ. ئالىم ئۇنىڭدىن ئاۋال 90 - ژىلى ئۇرۇمچىگە بېرىپ موشۇ ساھادا ئوقۇۋاتقان ياشلارغا ئۇستازلىق قىلىپمۇ ئولگەرگەن ئېدى.

مەن يېقىندا شەھىرىمىزدە كېچىكتىرىپ بەرىلىۋاتقان يەرتەۋرەش بولۇپ ئوتكەندىن كېيىن ئابدۇلەزىزدىن يەنە:

- بىزنى بۇ تەشۋىشلەردىن قوتۇلدۇرامەن، يوقمۇ؟ ئاھالىنى ھەمايە قىلىدىغان ئەمەلى ئىشلىرىڭلار بارمۇ؟ - دەپ سوراغىنىمدا، ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، ئوزىگە خاس ئالدىراڭغۇلۇق بىلەن مۇنداق جاۋاب بەرگەن ئېدى:

- ئەلۋەتتە، بار. بىزنىڭ لابوراتورىيەمىزدە 120 نەپەر سالاھىيەتلىك مۇتەخەسسىس ئىشلەيدۇ. پەقەت ئالمۇتا ئەتراپىدىلا 25 تەكشۈرۈش - كوزۈتۈش پۈنكتىلىرى جايلاشتۇرۇلغان. ئۇلار يەۋۇقۇلاددە يۈز بەرگەن چاغلاردا ئىككى سائاتتا بىر قېتىم، ئادەتتىكى ئەھۋالدا سۈتكىسىغا بىر قېتىم سۈۋەيەر جىسىملىرىدا بولۇۋاتقان ئوزگىرىشلەرنى ئىنكاس ئەتتۈرىدىغان شەيئىي نەمۇنىلىرىنى بىزگە ئەۋەتىدۇ. بىز ئۇلارنى لابوراتورىيەمىزدە تەكشۈرۈپ، قازاقىستان جۈمھۇرىيىتى يەۋۇقۇلاددە ئەھۋالار بويىچە دولەت كومىتېتىغا يوللايمىز. بۇ ھوججەتلەر ئوز ۋاقتىدا جۈمھۇرىيەت رەھبەرلىگىنىڭ قولىغا يېتىپ بارىدۇ.

قەشقەردە تۇغۇلۇپ، موسكۋادا بىلىم ئالغان، بۇگۈن قازاقىستان پەننىنىڭ مۇھىم بىر ساھاسىدا ئىشلەۋاتقان ئابدۇلەزىزلەر ئائىلىسىنى ھەقىقىي مەنادا ئالىملار ئائىلىسى دېسەك بولىدۇ. ئۇنىڭ رەپىقىسى پەن دوكتورى قاپىيەم ئابدۇللايېۋا 1956 - ژىلى موسكۋا يېنىك سانائەت ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان پەيتىدە ئابدۇلەزىزدەك مېھرىۋان كىشى بىلەن كوگۈل رىشتىسىنى باغلاپ خاتالاشمىغان ئېكەن. شۇ كۈلاشقا ۋاپادار ئومۇر يولدىشىنىڭ 60 ژىللىغىنى پەرزەنت، نەۋرىلىرى ۋە دوست، بۇرادەرلىرى بىلەن بىللە ئوتكۈزۈۋاتقىنىدىن ئىنتايىن خۇرسەن.

دولقۇن ياسىن.
ئالمۇتا شەھىرى.

بىلىم بېغىنىڭ باغۋەنلىرى

شاگىرتلار قەلبىگە يول تېپىپ

مەكتەپتە شاگىرتلىرى بىلەن بىللە بولۇپ، كۈننى كەچ قىلغان ئوستاز ئويىگە قايتتى. ئوي ئىشلىرى بەلەن بولۇپ ژۇرگەن تۇرسۇنبۇۋى ھەدەم ۋە قورادىكى مال - ۋارانغا قاراۋاتقان ئەزىز ئاكا مۇئەللىمە قىزىغا مەمنۇنىيەت بىلەن قاراپ، بىرسى «كەچ قايتىپسەنغۇ، قىزىم؟» دېسە، بىرسى: «تامىغىنى يەۋالغىن، بالام» دەپ جوزا راسلاشقا كىرىشتى.

رېھىمەم بولسا ئاتا - ئانىسىغا مۇنايىملىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ قويۇپ، ئىچكەركى ئويدىن كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەپ چىقتى. ئاڭغىچە ئانىسى لەڭمەننى جوزىغا قويۇپ ئۈلگەرگەن ئىدى. ئۇ قىزىغا «ئىسىغدا يەۋالغىنە، قىزىم، قوسىغىڭ ئېچىپ قالغاندۇ. يە چۈشتە كەلمىدىڭ» دەپ ئانىلىق مېھرىنى توكەتتى.

رېھىمەم تاماق يەۋېتىپ، چۈشتە ئويگە كەلمىگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈردى.

- بۇگۈن سائات ئىككىدە مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ ۋېتېرانلىرى - يۇرتداشلىرىمىز - بېرىست قورغىنىنى ھىمايە قىلغۇچىلار مەخسۇت نىيازوۋ بىلەن نۇرتازا قاراسىلىۋۇ ۋە ستالىنگراد جېڭىگە قاتناشقان ئابدۇرېشىت تومۇروۋلارنىڭ ئۇچرىشىش ۋىغىنى ئوتكۈزۈلدى، ئاپا.

- بالىلار غادەرس بېرىشتىن باشقا ئىشلىرىڭ تۈگىمەمدا!، قىزىم سېنىڭ؟

- دۇرۇس ئېيتىسىز ئاپا، تۈگىمەيدۇ.

- ئەۋۋەل نەگەمدە ئابدۇللا روزىباقىيېۋنىڭ توقسەن يەش ۋىللىغىنى ئوتكۈزدۇق دەۋاتاتتىڭ!؟

- ھە ئە، ئوقۇغۇچىلار غا پەقەت كىتابتىكىنى سوزلەپ چۈشەندۈرۈش ئازلىق قىلدۇ. ئەمەلىياتتىكى ۋاقەلەر، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىچىدىن چىققان ئۇنتۇلماس كىشىلەر بىلەن تونۇشتۇرۇمىز، ئۇنىڭدىن ئوقۇغۇچىلار ئۈلگە ئالىدۇ، بىلىمنى كەڭەيتىدۇ.

رېھىمەم تاماقتىن كېيىن، قاچا - قومۇچلارنى ژۇدىدە. ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەپتەرلىرىنى تەكشۈرۈشكە ئولىتاردى. ئوستاز يېزىش ئوستىلىدە ئولتىرىپ، خىيالى بىر دەقىقە ئوزىنىڭ شاگىرتلىق دەۋرىگە كەتتى.

تالغىر ناھىيەسىدىكى ئۇيغۇر يېزىسى قىزىل غەيرەتنىڭ سەككىز ژىللىق مەكتىۋىنى نەلا باھادا تاماملىغان قىز 9 - 10 - سىنىپلارنى تالغىردىكى قازاق ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ئوقۇدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭغا ماتېماتىكىدىن دەرىس بېرىدىغان مۇئەللىم خەمىت تىلەشوۋ ئالاھىدە تەسىر كورسەتكەن.

ئەجايىپ قىزىق، سىرلىق ۋە كوگۈللۈك پەن ماتېماتىكا رېھىمەمنى ئوزىگە جەلىپ قىلىۋالغان ئىدى. قىز ئوننىچى سىنىپنى تۈگەتكەندە ئوستازى خەمىت تىلەشوۋ موسكۋادا ئاسپىرانتورىغا ئوقۇشقا چۈشكەن. رېھىمەم ئۇ ئوستازىغا خەت يېزىپ، مەسلىھەت سورىدى ۋە ئوستازىنىڭ مەسلىھىتى ھەم يارىدىمى بىلەن موسكۋادىكى ماتېماتىكا مەكتىۋىدە سىرتتىن ئىككى ژىل ئوقۇدى. بۇ ئىككى ژىل ئىچىدە ئوزى ئوقىغان مەكتەپتە پېۋنېرلار يېتەكچىسى بولدى. كەلگۈسىدە ئوستاز بولۇش ئارمىنىنى كوڭلىگە پۈككەن قىزغا سىرتتىن ئالغان بىلىمى چوڭ مەددەت بولدى. 1974 - ژىلى ئوتتۇرا مەكتەپنى

ئەدەبىي مىراسلىرىمىز

ئالتۇنلىقتا تۇغۇلغان ھىسىياتلار

چارەك ئەسىر جۇدالىقتىن كېيىن كىندىك قېنىم تۇققانلىقىن ئانا ۋەتەننى كۆرۈش نىيىتىدە بولۇپ، تېخى تۇرۇق - تۇققانلار دىدارىغا قېنىشالماي، ژۇرنالىن بىر پەيتتە غۇلجىدىكى قەلەمداش دوستلىرىم ئالتۇنلىققا - بىر پىيالە چايغا تەكلىپ قىلىشتى. مەن بالا ۋاقىتلىرىمدىلا ئالتۇنلىققا ھەر نەۋرۇز پەيتى كوچەت تىكىشكە چىققىنىمدا، نېمىشكە شۇنداق ئاتايدىغانلىقىنى تۇۋۇقىگە يېتەلمەي، تىكرىقىپ قالاتتىم. مەشھۇر ئالىم مېندىلېيېۋ جەدۋىلىدە يوق ئېلېمېنتلارنىڭ مېنىڭ ئېلىمىدە تېپىلىۋاتقانلىقىنى ئويلىسام، بېچارە خەلقىم ئالتۇننى يالاڭغىداق دەسسەپ تۇرۇپ، خەيىر - سەدىقە سوراۋاتقانلىقىنى كورسەم، ئوپكەم ئورلەپ، كوزۇمگە لىققىدە ياش كېلىدۇ. ئېلىمدە يۇتۇنسۇ، رۇك ئالتۇنتاغ، ئالتۇنبۇلاق، ئالتۇنساي، ئالتۇنقۇم ئاتالغان يەرلەر تولۇپ تۇرغاندا، غۇلجىغا تۇتاش بولغان بۇيەردە ئالتۇن يوق دەپ كىم ئېيتالايدۇ. ھازىر بولسا، بۇرۇن بولغان بولغىدى: شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ خەلقىمىز ئالتۇنلۇق دەپ بېكار ئاتاشمىغان دە.

ئالتۇنلۇقتا ياشلار تەن ھەرىكەت مەيدانى جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ بىرى مېنىڭ كونا ساۋاقدىشىم يارمۇھەممەت ئىكەن. ئۇ يەرگە بارسام، مېھماننى ئاتىسىدىن ئۈلۈق بىلىدىغان بىر توپ يازغۇچى، شائىر، سازەندىلەر قۇر تۈزۈشۈپ ئولتىرىشىپتۇ. (بۇ 1988 - ژىلنىڭ كۈز پەسلى ئىدى) قەدىناس بۇرادەرلەر، ئۇستازلار، شاگىرتلار بىلەن ئىللىق كورۈشۈپ، ئۇستازلىرىم خېلىل ھەمرا بىلەن مەھەممەتجان سادىقنىڭ يېنىدا ئولتۇردۇم. ئاردا كەلدى - كەتتى گەپ سوزلەرمۇ خېلى بولدى. نوۋەت ناخشا - ساز ئوردىسى ئاتالغان ئىلى سازەندىلىرىگە بېرىلگەندە، ئولتۇرۇشقا جان كىرگەندەك بولدى. ئاردىدىن بىرەرسائات ئوتكەندە بىر ژۇرۇش ئىلى ناخشىلىرى راسا ئوۋجىگە چىقىپ، دىلنىڭ تارىنى تىترىتىدىغان دىلرابا مەرغۇلغا يوتكەلدى. زىرە سەلمىنغان كاۋاپ ھىدى دىماقنى يېرىپ تۇراتتى. بىر چاغدا يېشقەدەم يازغۇچى تېيىجان ھادى «مۇشائىرە قىلايلى» دەپ تەكلىپ قىلدى. ناھەرسىمى ئولتۇرۇشنى باشقۇرۇۋاتقان شائىر مەھەممەتجان سادىق مۇشائىرنى باشلاپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلىپ، دەسلەپكى قەدەھ سوزىنى خېلىل ھەمراغا بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئوتتۇرىغا تالانتلىق ياش شائىر قاسىم سىدىق بوسۇپ چىقىپ، ھەممە كېشىنىڭ كوڭلىدە بار، بىراق دېيىشكە جۇرئەت قىلالمايۋاتقان چوڭقۇر مەنالىق پىكىرلەرنۇسىتىگە قۇرۇلغان يېڭى شېئىرلىرىنى جۇشقۇن ھىسىيات بىلەن ياد ئېيتىپ بېرىپ، قەلەمداشلارغا تالانتىنى تەن ئالدۇردى. سەل قىزىپ، ھىسىياتىنى باسالماي ئوتتۇرىغا چىققان ئىختىرارلىق شائىر تۇرسۇن ئەمەت ئوزىنىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈنلىرىنى پۇغان بىلەن شېئىر قىلىپ پۈتۈپ، ئۇنى ھاياجان ئىلكىدە ئوقىدى. ئۇ ئاخىرىدا «سېنىڭ بېغىڭ گۈلىستان، مېنىڭ بېغىم گورۇستان، چول زىمىستان...» دېگەنگە يېقىنراق شېئىر ئۇقۇپ، قولىدىكى قەدەھنى ماڭا تۇتتى. مەن سېنىڭ بېغىڭ ئەسلى گۈلىستان ئىدى، ئەندى گورۇستان بولۇپ قالغان بولسا، يولنى تېپىپ گۈلىستان قىل، ئۇنى سىرتتىن بىرسى كېلىپ، ھەرگىزمۇ قىلىپ بەرمەيدۇ. ھەممىدىن ۋەتەن جۇدالىغى ئېغىر. مۇساپىر بولماي، مۇسۇلمان بولمايدىگەن كىشى. مىسىرنىڭ پادىشالىغىدىن كەتنانىنىڭ كادايلىغى ياخشى دېگەندەك، ئوز يۇرتىنىڭ قەدرىگە ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ، ياقا يۇرتلاردا مۇسا پىرچىلىق تەسىر ئەتكەندە يېتىدىغان گەپكەن. خەقنىڭ يۇرتىنى ئارزۇ قىلغىچە، قولۇڭدىن كەلسە، ئوز ئېلىڭنى گۈلىستان قىلىپ ئوتكەنگە نېمە يەتسۇن. گۈلىستان قىلمىساڭمۇ، ئۇنىڭغا ئېگە بولۇپ ھەغدا تۇرغىنىڭ ئەۋزەل. بولمىسا جۇدالىق دەردىنى تارتىپ، سەرسان بولسەن، داغدا قالسەن! بۇ ھەقتە ئاتاقلىق شائىرىمىز خېلىل ئاكام مۇنداق دېگەن:

«ۋا دەرىغا!» دەتتى ئاتام سوزىدىن كېيىن،
ئاھ ئۇرۇپ، ئايرىلدى ئو كوزىدىن كېيىن.
مۇساپىرلىق دەرت تۇگۇچى - ۋا دەرىغا،
مىراس بولۇپ قالمىسىكەن بىزدىن كېيىن.

كىشى ئاتا - ئاندىن ئايرىلسا، ئوچ كۈن ياكى يەتتىسىنى بەرگىچە ژىغلايدۇ، ئاممىا ئانا ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ قالسا ئولگىچە ژىغلايدىغان گەپ ئىكەن، ئۇكام!» - دەپ قەدەھنى قولىغا قايتۇرۇپ بەردىم. ئۇرسۇنجان ئوتكۇرقاراكوزلىرىنى ماڭا تىكىپ تۇرۇپ «كەتتىم» ئاملىق غەزەلنى ياد ئوقىدى:

ئايا دوستلار، نېچۈك ئەيلەي ماكانىمدىن جۇدا كەتتىم.
ئەجەپ بەختى قارادۇرمەن قىلىپ يۇرتۇم خاپا كەتتىم.

بۇ يۇرتۇم ئاراسىدا ئەجەپ رەسۋاسى مەن بولدۇم،
قىلالماي بىر پەزىلەت ئىش. قىلىپ يۇرتقا چاپا كەتتىم.
نېچۈك ئەيلەي بۇرادەرلەر، خۇدايىم تەغدىر قىلغاندۇر،
خۇدانىڭ تەغدىرىدۇر دەپ. يۇرەك - باغرىم پاراكەتتىم.
ھەممە يارۇ بۇرادەرلەر بولۇپ ئەھۋالىمە ھەيران.
ئېلىپ رۇخسەتنى ھەزرەتتىن چىراي شەكلىم توپا كەتتىم
ئوزۇم تارتىپ قىلىپ ئوقەت ھامانە كىچە ۋە كوندۈز.
خىجالەتتىن چىقالماي ھىچ چىكىپ رەنجى سايا كەتتىم.
قانداق قىلاي ئىلاجىم يوق. خۇدا سالدى ئوشبو كويغا.
ئوزۇمنىڭ شۇملىغىدىندۇر يۇرەك - باغرىم پارە كەتتىم.
كىتەي دىسەم ماكانىمدىن بۇ ئەپسىم رايى بەرمەيدۇ،
ئالىپ ساۋاق ئايا كاتىپ بۇ ئەپسىنى ساۋا كەتتىم.

مەن غەزەل ئوقۇلۇپ پۈتكەندىن كېيىن ياش شائىردىن بۇكىمنىڭ غەزىلى كاتىپ دېگەن كىم؟ - دەپ سوردىم. ئۇرسۇنجان ماڭا: بۇ كاتىبى تەخەللۇسلۇق ھەمرا بارات دېگەن شائىرىمىزنىڭ غەزىلى، قانداق ئىكەن، سىزگە ياقتىمۇ؟ - دەپ سوردى. مەن ياققاندا قانداق، مولا بىلالنىڭ غەزەللىرىگە ئوخشايدۇ، شۇنچە راۋان ۋە شۇنچە ئەپسىز! - دەپ، مەن كاتىبى تەخەللۇسلۇق ھەمرا بارات دېگەن شائىرىمىز بارلىغىنى ئاڭلىمىغانلىقىمنى، بۇگۈن مۇشائىرە بانىسىدا موشۇ ئالتۇنلۇقتا ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ، خۇددى بىر پارچە ئۈيۈل ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خوشال بولغىنىمنى ئېيتىپ، ئۇرسۇنجانغا ھەشقاللا ئېيتتىم.

ئولتۇرۇش داۋامىدا تارىخچى، تەتقىقاتچى تېيىجان ھادى ئاكا بىلەن شائىر ھەمرا بارات كاتىبى توغرىلىق سوزلىشىپ، دەسلەپكى مەلۇماتلارغا ئىگە بولدۇم.

ھەمرا بارات 1873 - ژىلى ياركەنتنىڭ پەنجىم يېزىسىدا تۇغۇلغان ئىكەن. ئوكتەبىر ئوزگىرىشىدىن كېيىن 1918 - ژىلى ئىلى تەۋەسىگە ئوتۇپ، غۇلجا ناھىيەسىنىڭ ئۇرپانىۋزى يېزىسىغا ئورۇنلىشىدۇ. ئو 1947 - ژىلى 74 يېشىدا ئالەمدىن ئوتكەن ئىكەن.

ھەمرانىڭ دادىسى بارات خۇراپاتچىلىقنىڭ تاددانلىقىنىڭ دەردىنى كوپ تارتقان كىشى بولغاچقا، بالىسىنى ئوقۇتۇشقا ئالاھىدە كوڭۈل بولگەن. ھەمرا يېزىدا ساۋادىنى چىقارغاندىن كېيىن ئۇنى بۇخارا غا ئوقۇشقا ئەۋەتكەن. ھەمرا ئىختىسادىي قىينچىلىقنىڭ كاسالىتىدىن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالماي، ئۇرپانىۋزىگە قايتىپ كېلىپ، ناداخۇن داموللىدىن تەلىم ئالغان. ئو شۇنداقلا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ نەمۇنىلىرىنى ئىزدەپ سوراپ ئوگىنىپ، ئوزلىگىدىن بىلىم دائىرىسىنى كەڭەيتكەن. ئو ئۇرپانىۋزىدىكى مەكتەپتە بالىلارنى ئوقۇتۇپ، ئولارغانەقلىي. ئەخلاقىي بىلىم بەرگەن. ئومرىنىڭ ئاخىرقى ژىللىرىدا ئۇرپانىۋزى يېزىسىدا ئىمامەتچىلىك قىلغان.

ھەمرا بارات شېئىرلىرىنى توپلاپ، رەتلەپ، خەلق بىلەن يۈز كورۈشتۈرۈپ ژۇرنالەن شائىر تۇرسۇن زىيدىننىڭ تەكىتلىشىچە: ئاخىرقى كلاسسىك شائىرىمىز ھەمرا بارات كاتىبى ياشانغان چاغلىرىدىلا قولىغا قەلەم ئالغان. ئاممىا بىردەر شېئىرنى ھۇ مەتبۇئاتتا ئېلان قىلمىغان...

ئۇنىڭ نۇرغۇنلىغان غەزەللەرنى، ھەتتا «خۇشتەرىخان» ئاملىق داستان يازغانلىغى ھەققىدە مەلۇمات بار. ئو يازغانلىرىنى توپلاپ، كوز قارچۇغىدەك ساقلاپ كەلگەن بولسىمۇ، ئوزى ۋاپات بولغاندىن كېيىن كېيىنكى قالايمىقانچىلىق دەۋرىدە يوقىلىپ كەتكەن. ھازىر ئۇنى بىلگەن، ئوقىغان چۈشەنگەن بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ قولىدا ئونىڭ غەزەللىرى ساقلىنىپ قالغان. سۇلتان ئۇۋۇدىيىس يېزىسىدىكى ھېزىم ئاكا ھەمرا كاتىبىنىڭ 94 پارچە شېئىرىنى كوچۈرۈپ، كوز قارچۇقتەك ساقلاپ كەلگەن. ئونىڭ تىلى راۋان، مەناسى چوڭقۇر، ئەپسىز - دىلرابا غەزەللىرى خەلق ئىچىدە يادلىنىپ كەلمەكتە. ئو ئوزى ھايات ۋاقتىدا بىرمۇ شېئىرى گېزىت - ژورناللاردا بېسىلمىغان بولسىمۇ، خەلق ناخشا - قوشاقلىرىدەك تىلدىن - تىلغا ئوتۇپ، دىلغا ئورناپ كەتكەن، ئەڭ مۇھىمى ئەل يادىغا ساقلىنىپ قالغان ھەمرا بارات كاتىبىنىڭ ئەسەرلىرىنى توپلاپ نەشر قىلىش ئونىڭ مىراسخور ئەۋلادلىرىنىڭ مۇقەددەس بورچى.

بىز بۇگۈن موھتەرەم گېزىتخانىلارغا شائىر كاتىبىنىڭ بىر تۇركۈم غەزەللىرىنى ھاۋالە قىلىدۇق.

ئا. قۇتلۇق.

ھەمرا بارات - كاتىبى

غەزەللەر

ئوتسە ئومرۇڭ بىل غەنىمەت مېھنىتى - زىندان بىلەن.
بىر نەپەس ئولتۇر ماغىڭ ئاندىن يامان نادان بىلەن.

توغرى ئېيتساڭ، ئەگرى پەملەپ، بىمەززە قىلغاي سېنى،
كارى يوقتۇر ژىغلساڭ. شەپقىتى - ئىمان بىلەن.

سوھبىتى نا ئەھلى بىلەن قۇرما زىنھار، ئەي ئەزىز،
زەرداپ بوپ تولغاي يۇرەكنىڭ شۇ زامانۇ قان بىلەن.

زەھەر بەرسە مەرت، دانا بىل سەن ئانى قەندۇ - ھەسەل،
بەرسە دايىم شېرىن - شەربەت ئىچمىگىل نادان بىلەن.

ئۇرسا، سوكسە مەردۇ دانا، ئالما كوڭلۈڭگە ئېغىر،
جاندىن ئوتكەي ئۇرسا نادان ئىچىلغان رەيھان بىلەن

ھىچ مۇنىڭدەك بۇ جاھاندا بولمىغاي بىر پەئىل بەد،
سوھبىتى بولغاي خاتا تۇرماغىل نادان بىلەن.

بۇ نەسىھەتدۇر غەنىمەت ئاڭلاڭىز ئەي يارى - دوست،
دەم غەنىمەتتۇر، ئەزىزلەر. ھەم دەمى دانا بىلەن.

كاتىبى ئاڭلاپ نەسىھەت. ئىزدەگىل دانانى سەن،
ئەھلى دانا بىر بولۇرمۇ سەن كەبى نادان بىلەن.

- 2 -

ھاياتىڭنى غەنىمەت بىل، ئەجەل قويماس سېنى ھەرگىز.
ئەگەر نوبەت يېتىپ كەلسە، قوتۇلمايسەن قېچىپ ھەرگىز.

ئوشبۇ دۇنيا ۋاپاسىزدۇر مەگەر قارۇنچە ژىغساڭ پۇل،
ئارا بولماس ساڭا كەلسە ئەجەل قىسمەت يېتىپ ھەرگىز.

دەمىڭنى زايە ئوتكۈزمە ئەگەرچە مەرت، ئاقىل بولساڭ،
ئولۇم ژىراق دېمە ھەردەم. ئوزەڭنى ياش بىلىپ ھەرگىز.

قاراپ كورگىل بۇ دۇنيادىن نە ئادەملەر ئوتۇپ كەتتى،
يۇرمەگىل سەن بۇ دۇنيادا تىرىكمەن دەپ ئويلاپ ھەرگىز.

يىغىپ دۇنيا نېتەدۇرسەن، ئولۇرسەن ئاقىبەت بىر كۈن.
سېنىڭ رىسقىڭ قىيىلغاندۇر مېڭىپ يۇرمە تېرىپ ھەرگىز.

بۇ جان جىسمىڭدە بارىنچە ھالالدىن كەسىپ قىل ھاسىل،
ئەگەر خاقان بولۇپ تۇرساڭ. قىلما تاما تارتىپ ھەرگىز.

كەل ئەي كاتىپ. ئۇيات ئەندى قېرىپ ئوزەڭ يېقىن بولدۇڭ.
ياشا ھازىر ئىكرام ئىلە تامانى سەن قويۇپ ھەرگىز.

- 3 -

ياخشىلارنىڭ خىزمەتىن قىل. بىل ھېمىشەم ئار ئەمەس.
گۈل قىلىپ قىسۇن باشىغا. بىل يامان دەركار ئەمەس.

بىل غەنىمەت. ئولگىچە ئايرىلما زىنھار ياخشىدىن.
ياخشىدىن تا ئولگىچە ھەرگىز دىلىڭ ئازار يېمەس.

ياخشى بولمايدۇ يامان قىلساڭ ئەسىھەت ھەر قاچان.
ياخشىغا قىلماق ئەسىھەت ھەر قاچان دەركار ئەمەس.

ھەمىشە نادان بىلەن ئىلىپەتتە بولما. بىل يامان.
دۇنيادا ھەر بىر يامان مۇنداق يامان دىشۋار ئەمەس.

قىينىما نائەھلى بىلەن ئەي خۇدا. ھىچ بەندىنى،
سوھبىتى قىلساڭ مۇيەسسەر مەن ئاڭا ئىختىيار ئەمەس.

ئەھلى نادان بولما زىنھار دەر ھەقىقەتتە كېسەل،
بۇل كېسەلنىڭ دارىسى ھىچ بىر تىببتە بار ئەمەس.

بولغىچە نادانغا باش، دانا ئەھلىگە بولغۇن غۇلام.
خىزمەتىڭ كىم ياخشى بولسا ھىچ زاماندا خار ئەمەس.

بۇگۈنكى ھايات كورۇنۇشلىرى

ئىشتلارنى تۇگىتىپ. مۇشۇكلەرنى يېيىشكە باشلىدى

روسسىيە پرېزىدېنتىنىڭ رەپىقىسى نوننا ئىوسىيوۋنا «ئازگۇمىنتى ئى فاكتى» ھەپتىلىكىدە بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا: - ئىلگىرى توگىلاتقۇچ، سىناغۇ ئوخشاش مۇھىم بۇيۇملارنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن توتۇش ئىزدەپ ئاۋارە بولاتتۇق. ھازىر دۇكانلاردا نېمە كېرەك بولسا، ھەممىسى بار، پەقەت ئاخچاڭ بولسىلا. - دېگەن ئىدى.

ھە، بەرى ئاخچىغا باغلىق. لېكىن ئاخچا تاپىلىنىدىن ھازىر روسسىيەنىڭ مەركىزىي ۋىلايەتلىرىنىڭ تۇرغۇنلىرى نامراتلىققا ئۇچرىماقتا. ۋەزىپەت، بولۇپمۇ، كېگەش ھوكۇمىتى دەۋرىدە رەخت ئىشلەپ چىقىرىش بىلەن شوھرەت قازانغا ئىۋاۋ ئوۋ ۋىلايىتىدە، ئونىڭ زاۋۇلۇسىك شەھىرىدە بەكمۇ ئىچىنىشلىق. بۇ يەردىكى شەھەر تۇرغۇنلىرىنىڭ بىسىم كوچىلىگى ئىشلەيدىغان خىمىيە زاۋۇدىنىڭ كوللېكتىۋى ئوتكەن ژىلنىڭ سېنتەبىر ئېيىدىن باشلاپ ئايلىق ئەمگەك ھەققىلىرىنى ئالالمىغان. ۋاقتىدا ماناش بېرىلمىگەنلىگى ئۈچۈن شەھەردە تېلېفون سىملىرى كېسىپ تاشلانغان.

ئادەملەر بولۇپمۇ ئوزۇق - تۇلۇكتىن كوپىرەك قىينالماقتا. كوچىلىك ئىشلارنى يەپ تۇگەتكەن، ئەندى موشۇكلەرنى يېيىشكە كوچكەن.

ئاچلىقتىن ئادەملەرنىڭ بېشى قېيىپ، قانلىرى ئازايغان. ئەسەبىيلىشىپ، ئوزىنى ئوزى ئولتۇرۇش ئەھۋاللىرى يۈز بەرمەكتە. ئوتكەن ئوچ ئاينىڭ ئىچىدە بەش ئادەم ئوزىنى ئوزى ئولتۇرۇۋالغان، ئالتە ئادەم ئولۇشكە ھەرىكەتلەنگەن. سەۋەۋى چۈشىنىشلىك: ئىش يوق، ئاخچا يوق، بالا چاقىلرىنى باقالماي، بېشى قاتقان.

نېمە قىلىش كېرەك؟ بىرلىشىپ توزغىلايلى دېسە، ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى يول قويمايدۇ. ئاچلىق ئېلان قىلىمىز دېگەندە زاۋۇد دىرېكتورى ئومونغا تۇتۇپ بېرىمىز دەپ قورقۇتقان. بۇ يەردە ئافونىن دېگەن دىرېكتور ئوز ئالدىغا بىر خان بولۇۋالغان. ئايلىقنى ئوزى يالغۇزلا ۋاقتىدا ئېلىپ، ئىشچىلارغا كورسەتكەن.

بۇ يەردە يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى نېمىگە قاراپ ژۇرىدۇ دېگەن قانۇنىي سوئال تۇغۇلىدۇ. بۇنىڭدا موشۇ زاۋۇدنىڭ سابىق ئىشچىسى ۋېكتور ئىۋانوۋىچ سىمىرنوۋنىڭ مونۇ سوزى جاۋاپ بېرىدۇ: ھازىرقى باشلىقلار قىزىق ئىكەن، - دەيدۇ ئو، - يېلتىسىنى ئاغزىغا كەلگەننى دەپ يامانلايدۇدە، ئوزلىرى دەريا بويلىرىغا، تەبىيىتى ئەڭ گوزەل جايلارغا ھاشامەتلىك داچىلارنى سېلىۋالىدۇ. موشۇنىڭغا چۈشەنمەي بېشىم قاتماقتا...

ئار - نومۇسىمىز ئايرىلغانلار

ئار - نومۇس، ۋىژدان - ئىمانىدىن ئايرىلغان زاماندا ياشاۋاتىمىز. كوپلىگەن يات - ياش قىزلار تېنىنى سېتىپ، ھايات كەچۈرۈش يولىغا چۈشتى. ئوز جۇمھۇرىيىتىمىزدىكىنى ئېيتمىغاننىڭ ئوزىدە. كوپلىگەن قىزلارنىڭ چەت ئەللەرگە چىقىپ، ئاسان پۇل تېپىش يولىنى تاللاۋالغانلىغى ۋىجدانىنى ئازابلايدۇ.

يېقىندا تۇركىيەدىكى ستامبۇل پولىتسىيەسى يېيىق ئويلەرگە تىنىتىش ژۇركۈزگەندە، بۇ مەملىكەتتە تۇرۇش ۋاقتى ئوتۇپ كەتكەن ئون تورت قىزنىڭ تېنىنى سېتىش بىلەن شۇغۇللانغانلىغى ئېنىقلانغان. ئولار پاھىشەۋازلىق بىلەن بۇ يەرگە ئاخچا تېپىشقا رۇمىنىيە، روسسىيە، قازاقستان ۋە خىتايدىن كەلگەن قىزلار ئىكەن. شۇلارنىڭ ئىچىدە روسسىيەلىك تۇرست فلودادىنا تودوراك دېگەن قىزنى تەكشۈرگەندە ئونىڭ سىپىد ئاغرىغى بىلەن ئاغرىغانلىغى مەلۇم بولغان. ئو ستامبۇلدا ئالتە ئاي تۇرۇش داۋامىدا كۈنىگە ئونلىغان ئەرلەرنى قوبۇل قىلغان ۋە 1800 گە يېقىن ئادەمگە ئاغرىق ژۇقتۇرغان.

قولغا چۈشكەن باشقا قىزلار قاتارىدا فلودادىنامۇ روسسىيەگە قايتۇرۇلغان. ئو ئوز ۋەتىنىدە بەكار ژۇرمەي، تېنىنى سېتىپ ئاغرىق ژۇقتۇرۇشى ئېھتىمالدىن ئىراق ئەمەس. قايسى ئەرەپتىن بولمىسۇن، روسسىيەسىز ھايات كەچۈرەلمەيدىغان ئونىڭ يېقىن دوستى ۋە خوشنىسى قازاقستان ئەرلىرىگە مۇنداق ئار - نومۇسىمىز ئايرىلغانلارنىڭ ئاغرىق ژۇقتۇرمايدىغانلىغىغا كىم كېپىللىك بېرىدۇ؟

گېزىتلاردىن ئېلىندى.

● یارقین سمالار

ئەجداتلار روهىغا باش ئېگىپ...

«ئولۇك رازى بولماي، تىرىك بېيىمايدۇ» دېگەن ئىبارىنى ئەجداتلىرىمىز بېكار ئېيتمىغان ئىكەن. ھەقىقەتەنمۇ، ئومۇرگە كېلىشىمۇ بار، كېتىشىمۇ بار. گەپ شۇ ئومۇرنى بېمەنا ئەمەس، ئەكسىنچە مەنالىق ئوتكۈزۈشتىدۇر.

پۈتكۈل ئاكلىق ھاياتىنى مىللىي سەنئىتىمىزنىڭ رىۋاجلىنىشىغا بېغىشلىغان، تېاترىمىز ئاساسىنى سالغۇچىلار ئەسقەرجان ئەكبەروۋ، ئەخمەت شەمىيۇ، قۇددۇس غوجامياروۋ، مەخپىر باقىيېۋ، توختاخۇن بەختىبايېۋ، مەرىيەم سېمەتوۋا، مىرخېلىل زەيناۋدىنوۋ، غوپۇرجان قادىر ھاجىيېۋلارنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. پېشقەدەم ئارتىستلىرىمىز غ. كەرىموۋ، ر. مەرۋىپوۋا، ب. مامۇدايېۋ، ت. قاسىموۋا، ق. مەكسۇروۋ، ب. مەمەتباقىيېۋلار مۇ ھاياتىنىڭ چەكلىك بولىشىغا قارىماي، سەنئەت يولىدا ياشىدى. ئۇنداق دېيىشىمىزنىڭ سەۋەۋى، ئۇلار بۇگۈن ئارىمىزدا يوق.

ھەر ژىلى ئەنئەنىگە ئايلانغان 8 ـ ماي ئۇيغۇر تېاترىنىڭ مەرھۇملارنى خاتىرلەش كۈنى. موشۇ كۈندە كەسپداشلار مەرھۇم ئارتىستلىرىمىزنىڭ قەبرىگە بېرىپ، گۈل قويۇپ قايتىدۇ.

تېاتر بېناسى ئالدىغا ژىغىلغان مەزكۇر كوللېكتىۋ مەرھۇملار ياتقان بىر قانچە قەبرىستانلىقلارغا بولۇندى. مۇرات ئەخمەدىينىڭ يېتەكچىلىگىدىكى بىرتوپ ئارتىستلار كەگىيدىكى قەبرىستانلىققا بېرىپ، گۈل قويۇپ، دۇئا قىلىپ قايتتى.

تېاتر مۇخلىسلىرىنى ئۇيغۇر تېاترى بېناسىنىڭ قايتا سېلىنىشى قىزىقتۇرۇۋاتسا كېرەك. قەد كوتەرگەن تورت قەۋەتلىك يېڭى بىنادا دەسلەپكى قېتىم ئوتكەن جۈمە كۈنى مەرھۇم سەنئەتكارلارغا ئاتاپ ئەزىز ئوتكۈزۈلدى. مەزكۇر مۇراسىمنى ئۇيۇشتۇرۇشقا بېۋاستە ئۇلۇشنى قوشقان ئادەملەرنىڭ پىكىرلىرىنى تېاترنىڭ دىرېكتورى مۇرات ئەخمەدىيېۋنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ باقايلى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: بۇگۈنكى كۈندە قانداقلا بولمىسۇن چارە ـ تەدبىرلەر ئوتكۈزۈش بەك قىيىن. ئۇيغۇر تېاترىنىڭ كوللېكتىۋى ھەر ژىلى ئەشۇ ئەجداتلىرىمىزنى ئەسلەپ، قەبرىگە بېرىپ باش ئېگىپ قايتىمىز. بۇ، ئەنئەننى كېلەچەكتىمۇ يوقاتمايمىز. چۈنكى ئۇلار ئارىمىزدا جىسمانى يوق بولغان بىلەن روھى قەلبىمىز دە مەڭگۈ ياشايدىغانلىغىنىڭ دەللىدۇر.

قازاقستانغا خىزمەت كورسەتكەن ئارتىست، ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى رىزۋانگۈل توختانوۋا مۇنداق دەيدۇ.

ـ ئارىمىزدىن كەتكەن ھەمكەسپلىرىمىزنىڭ روھىنى ياودلاپ ھەم خۇش قىلىپ ئوتكەزگەن نەزىر ـ چىراقلىرىمىز ۋە قەبرىگە بېرىپ ياد ئېتىشىمىز ئىنسانىي ـ ئىمانلىق ئىشىمىز دەپ بىلىمەن. ئۇلارنىڭ دراما تېاترىنىڭ ھۇلىنى قۇرۇشتا ئەمگىگى زور ۋە ئۇنتۇلماس ئىدى. بۇ نەزىرنى ئۇيۇشتۇرغان ئوغۇل ـ قىزلىرىمىزغا مىننەتدارلىق بىلدۇرۇمەن. بۇندىن كېيىنمۇ تېاترىمىز ئارتىستلىرى بىلەن ئۇچرىشىشلارنى ئوتكۈزۈپ، تېاترىمىز تارىخىغا كوكۈل بولۇپ تۇرۇشنى كوپچىلىكتىن ئۈمۈت قىلىمەن.

ھەقىقەتەنمۇ، سەرەمجان ۋە تەشكىللىك بىلەن ئوتكۈزۈلگەن نەزىرگە يۈرت موتىۋەرلىرى كېلىپ، مىننەتدارلىق بىلدۈردى ۋە دۇئا بەردى.

ئىلاھىم، ئەجداتلار روھى تېاترىمىزنىڭ تولۇغى بىلەن سېلىنسىپ، ھەر خىل چارە ـ تەدبىرلەرنى ئوتكۈزۈشنى قوللىسۇن!

گۈلناز ھۇسەينوۋا.

ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتلەردە: خاتىرىلەش كۈنلەردىن كورۇنۇشلەر.

پ. ئەخمەتوۋ چۈشەرگەن سۈرەتلەر.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

تاجىكستاندىكى ۋەزىيەت.

تاجىكستاننىڭ تاۋلدار ناھىيەسىدىن كېلىۋاتقان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، بۇ يەردە كەسكىن ئۇرۇش ھەرىكەتلىرى يۈز بېرىۋاتىدۇ. پەقەت كېيىنكى ئۈچ كۈندە رىقابەتچى كۈچلەرنىڭ مەلۇماتىي بويىچە، ھوكۇمەت ئەسكەرلىرىدىن 45 ئادەم ھالاك بولۇپ، 10 ئادەم ئەسىرگە ئېلىنغان. ئوپپوزىتسىيە كۈچلىرىدىن تورت ئادەم قازا بولۇپ، ئىككى ئادەم يارىلانغان.

تاجىكستاندا ئۇرۇشنى توختىتىش يولى تېپىلمىغىچە، ئادەم ئولۇمىنىڭ داۋاملىشىدىغانلىغى مۇقەررەر.

قۇرال ئاستىدىكى سايلام

چېچەنىستاندا روسسىيە پرېزىدېنتىنىڭ سايلىمى بىلەن بىر ۋاقىتتا، 16 ـ ئىيۇن كۈنى خەلىق قۇرۇلتىيىنىڭ (پارلامېنتىنىڭ) سايلىمى ئوتكۈزۈلمەكچى. بۇ توغرىلىق جۇمھۇرىيەت ئالىي كېڭىشىنىڭ سېسسىيەسى ئوزىنىڭ يېپىق مەجلىسىدە قارار قوبۇل قىلدى.

چېچەنىستاندىن روسسىيە ئەسكەرلىرى چىقىرىلماي قۇرۇپ، جۇمھۇرىيەت قۇرال ئاستىدا تۇرغاندا، خەلىقنىڭ ئوز خاھىشىنى ئېيتالمايدىغانلىغى ئېنىق.

ئوتكەندە جۇمھۇرىيەت رەھبىرىنىڭ سايلىمىمۇ روسسىيە پارلامېنتىنىڭ سايلىمى بىلەن بىللە ئوتكۈزۈلۈپ، ھازىرقى قوچاق ھوكۇمەتنىڭ باشلىغى زاۋگايېۋ ھاكىمىيەت بېشىغا چىققان ئېدى.

ھېچ كىمنىڭ قان توكۈشكە ھوقۇقى يوق

«بىز ھېچ بىر مەملىكەتنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشمايمىز، بىراق ئىنسان سۈپىتىدە مونۇنى تەكىتلىگىم كېلىدۇ: ھېچ كىمنىڭ قان توكۈشكە ھوقۇقى يوق. ھەر بىر ئادەم ئىككىنچى بىر ئادەم ئالدىدا ئوز جاۋابىكەرلىگىنى ھىس قىلىشى كېرەك».

تۈركىيە پرېزىدېنتى سۈلېيمان دېمىرىل يېقىندا ئوزبەكىستانغا قىلغان سەپىرى ۋاقتىدا چېچەنىستانغا مۇناسىۋەتلىك سوئاللارغا جاۋاب بېرىپ، شۇنداق دېدى.

ھىندىستان ھوكۇمىتى ئىستىپاغا چىقتى

ھىندىستان ھوكۇمىتىنىڭ پرېمىيېر ـ مىنىستىرى باراسما رائو ئوز ھوكۇمىتىنىڭ ئىستىپاغا چىقىدىغانلىغى توغرىلىق مەملىكەت پرېزىدېنتىغا ئىلتماس قىلدى.

بۇ ۋاقىە يېقىندا ھىندىستاندا بولۇپ ئوتكەن سايلامدا ھىندىستان مىللىي كونگرېسى پارتىيەسىنىڭ يېڭىلىپ قېلىشىغا مۇناسىۋەتلىك يۈز بەردى. مەملىكەتتە ئىلگىرى ئوپپوزىتسىيەدە بولغان بخارتىيە جاناتا پارتىيەسى سايلامدا كوپ ئاۋازغا ئىگە بولۇپ غالىپ چىقتى. ئەندى ھوكۇمەتنى مەزكۇر پارتىيە باشقۇرىدۇ.

تەيۋەن خىتاي بىلەن تىل تېپىشماقچى

يېقىندا قايتا سايلانغان تەيۋەن پرېزىدېنتى لى دېنخۇئېي خىتاي خەلىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى جاڭ زېمىن بىلەن مۇزاكىرە ژۇرگۈزۈشكە تەييارلىغىنى بىلدۈردى.

تەيۋەن پرېزىدېنتى ھازىر بېجىن رەھبەرلىگىدە ھاكىمىيەت ئۈچۈن كۈرەش داۋاملىشۋاتقانلىغىنى تەكىتلىدى. ئۇ ئەگەر بېجىن رەھبەرلىگىدە جاڭ زېمىن قالىدىغان بولسا، مۇزاكىرە ژۇرگۈزۈش ئۈچۈن ياخشى ئاساس بولىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ.

ئامېرىكا ئاشلىق ساتمىسا...

ئا ق ش يېزا ئېگىلىگى مىنىسترلىگىنىڭ تەخمىنىگە قارىغاندا، بىيىل مەملىكەتتە ئاشلىقتىن ئازھوسۇل ئېلىنىشى مۇمكىن. لېكىن ئامېرىكىلىقلار ھېچ قاچان ئاچ قالمايدۇ. مەملىكەتتە ئاشلىق فوندى يېتەرلىك. ئەڭ ئاز ھوسۇل ئېلىنغان تەغدىردىمۇ، ئۇ ئوز خەلقىنى قامدالايدۇ. بۇ يەردە مەسىلە باشقا نەرسىدە. ئەگەر ئامېرىكا باشقا دولەتلەرگە ئاشلىق ساتمىسا، دۇنيا بازىرىدا ئاشلىقنىڭ باھاسى قىممەتلەپ كېتىدۇ.

1995 ـ ژىلى روسسىيەلىكلەر يامان ياشىمىغان

روسسىيە فېدېراتسىيەسىدە ئىختىساتنىڭ بارلىق ساھاسىدىكى خادىملارنىڭ ئوتتۇرا دەرىجىدىكى ئەمگەك ھەققى 1995 ـ ژىلى 483,6 مىڭ سومنى تەشكىل قىلغان. بۇ ئەڭ توۋەن ھالىيات كەچۈرۈش دەرىجىسىدىن (264,134 سوم) ئىككى ھەسسە دېگىدەك كوپ. دولەت ستاتىستىكا كومىتېتىنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، ئەڭ كوپ ئەمگەك ھەققى ـ ئىيىنغا 1 مىللىون 236 مىڭ سوم ماگادان ۋىلايىتىنىڭ تۇرغۇنلىرىغا بېرىلگەن، ئەڭ ئاز ئەمگەك ھەققىنى بولسا (ئىيىنغا 168 مىڭ سوم) داغىستانلىقلار ئالغان.

فېدېرال كۈچلەرنىڭ ياۋۇزلىغى

چېچەنىستاندىكى فېدېرال كۈچلەر بىرلەشكەن توپىنىڭ باش قوماندانى ۋياچېسلاۋ تىخونوۋنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، روسسىيە ئەسكەرلىرى ۋېدىنو ناھىيەسىدە چېچەن ئەسكەرلىرىگە يەر، ھاۋادىن ئوق ياغدۇرۇپ، ئۇلارنى قىرىپ تاشلىغان. شۇنداقلا شاتوي ۋە ئىتۇم ـ كالىنىن ناھىيەلىرىنىڭ قىيلىشىدا 30 چېچەن ئەسكىرىنى ئولتەرگەن.

فېدېرال ئەسكەرلەر بۇ يەردە خۇددى ئادەم ئوۋلىغىنىدەك ئوۋلىدۇ. روسسىيەنىڭ چېچەنىستاندىكى ئۇرۇشنى توختىتىمىز دېگەن ۋەدىلىرىگە ئىشىنىش قىيىن.

ئاز سانلىق خەلقلەر غەمخورلۇققا مۇھتاج

ياقۇتىيە ـ ساخا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى مىخائىل نىكولايېۋ بۇ جۇمھۇرىيەتكە كەلگەن روسسىيە دۇمىسىنىڭ رەئىسى گېننادىي سېلېزنېۋقا شىمالدىكى ئاز سانلىق خەلقلەرنى سېلىقتىنىڭ بارلىق تۈرلىرىدىن ئازات قىلىش توغرىلىق ئىلتماس قىلدى.

دۇما رەئىسى بۇ مەسىلىنى پارلامېنت قارارى بىلەن ھەل قىلىشقا بولمايدىغانلىغىنى، ئۇنىڭ ئۈچۈن قانۇن قوبۇل قىلىش لازىملىغىنى بىلدۈرۈش بىلەن چەكلەندى. قانۇن قوبۇل قىلسا، ئۇنىڭ يولىنى كىم تۇتىدۇ؟ چوڭ دولەتلەر رەھبەرلىرىنىڭ شەپقەتسىزلىگىدىن بۇ يەردىكى كوپلىگەن ئاز سانلىق خەلقلەر پۈتۈنلەي يوقاپ كەتكەن. م. نىكولايېۋنىڭ مەلۇماتى بويىچە شىمالدىكى ئاز سانلىق خەلقلەر سانى ئاران 180 مىڭ ئادەمنى تەشكىل قىلىدۇ. ھازىر ئۇلارنىڭ يېرىمى دېگىدەك ئىشسىز سەرسان بولماقتا.

چېگاردىن قايتىشنى تەلەپ قىلدى

ئىراق رەھبەرلىكى كۇرد ئىشچى پارتىيەسىنىڭ ئەسكەرلىرىنى قوغداش جەريانىدا چېگاردىن ئوتۇپ كەتكەن تۈركىيە ئەسكەرلىرى دەرھال ئوز يېرىگە قايتىشنى تەلەپ قىلدى.

كۇرد ئىشچى پارتىيەسىنىڭ پارتىزانلىرى تۈركىيەنىڭ جەنۇبىدا كۇرد دولىتىنى قۇرۇش يولىدا كۈرەش قىلماقتا. ئۇلارنىڭ ئىراق تېرىتورىيەسىدىمۇ ھەربىي بازىلىرى بار.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلىفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 ـ 92 ـ 33، مەسئۇل كاتىپ ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىماىي ـ سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇمىلىرى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى ـ 06 ـ 86 ـ 33، ئىختىساد بولۇمى ـ 50 ـ 86 ـ 33.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

يېڭى ھايات

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھىرىرىيەتنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھىرىراتتىن ماتېريالار قايتۇرىلمايدۇ ۋە جاۋاب بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
ژىل
25 ـ ماي
(باھار)
شەنبە
№21
(4032)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

پرېزىدېنتنىڭ ھوكۇمەتكە تاپشۇرۇغى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ جۇمھۇرىيەت ھوكۇمىتىگە بىيىل خەلق ئېگىلىكى كومپلېكسىنىڭ ئوتكۇر ئېھتىياجلىرىنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش بويىچە زورۇر چارىلەرنى كورۇشنى تاپشۇرغان بۇيرۇق چىقاردى.

پرېزىدېنت مەمۇرىيىتىدە خەۋەر قىلىنغىنىدەك، ئالدىنقى ژىللىرى پېنسىيە بويىچە ۋىنغىلىپ قالغان قەرىزلەرنى تولەش ئۈچۈن 2، 4 مىلليارد تەڭگە بولۇش، يارىدەم ھەققى ئالىدىغان ۋىلايەتلەرنىڭ بىۋىدژېت تەشكىلاتلىرىغا ئەمگەك ھەققى بويىچە قەرىزلىرىنى تولەش ئۈچۈن 4 مىلليارد تىن كوپىرەك تەڭگە بولۇش كوزدە تۇتۇلدى.

كەسىپ ئېگىلىرىنى قوللاپ، قۇۋۋەتلەشكە ئالاھىدە كوڭۈل بولۇندى. مەسىلەن، كىچىك ۋە ئوتتۇرا دەرىجىدىكى تىجارەتچىلەرنىڭ ئىمپورتنى ئالماشتۇرىدىغان بىۋىدژېتتىكى مەبلىغگە قوشۇمچە 5، 3 مىلليارد تەڭگە بولۇندى.

1994 ـ 1995 ـ ژىللاردا پېنسىيە بويىچە ۋىنغىلىپ قالغان قەرىزلەرنى تولەش جۇمھۇرىيەتتىكى بارلىق ۋىلايەتلەردە 25 ـ مايدىن باشلاپ ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى، يارىدەم ئالىدىغان ۋىلايەتلەردە بولسا بىۋىدژېت تەشكىلاتلىرىغا ئەمگەك ھەققى بويىچە قەرىزنى بىيىل ماي ـ ئىيۇن ئايلىرىدا تولىنىپ تۈگىتىلىدۇ.

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى بىلەن

جۇمھۇرىيەت پرېزىدېنتىنىڭ پەرمانى بىلەن ئاھالىنىڭ قازاقستان خەلق بانكىسىغاقويغان ئاخچىلىرى بويىچە چىقىملىرىنى تولەش ئەمەلگە ئاشۇرىلىدىغان بولدى.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۇمىتىنىڭ 1996 ـ 1997 ـ ژىللاردا 1996 ـ ژىلقى 1 ـ يانۋاردىكى ئەھۋال بويىچە 60 ياشقا تولغان پۇخرالارنىڭ قازاقستان ئاكسىونېرلىق خەلق ئامانەت بانكىسىدىكى ئاخچىلىرىغا ھەق تولەش تاپشۇرىلدى.

تولىنىدىغان ئاخچىنى ھېسابلاش 1992 ـ ژىلقى 1 ـ يانۋاردىكى ئەھۋال بويىچە 1992 ـ ژىلقى 3 ـ

رەسمىي خەۋەرلەر

شەنبىدىن ـ شەنبىگىچە

يانۋاردىكى بىر ژىللىق باھا بويىچە دوللار نىسبىتىدە قايتا ھېسابلاش يولى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرىلىدۇ. تولىنىدىغان ئاخچىلار قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىللىي بانكىسىنىڭ ھەق تولەش ۋاقتىدىكى ئا ق ش دوللارىنىڭ رەسمى باھاسى بويىچە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي ۋالىيوتىسى ـ تەڭگە بىلەن قازاقستان خەلق بانكىسىنىڭ ئايرىم چېك كىتابچىلىرىغا يېزىلىدۇ.

ئالىي سوت كېڭىشىنىڭ مەجلىسى

22 ـ ماي كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ رىياسەتچىلىگى بىلەن جۇمھۇرىيەت ئالىي سوت كېڭىشىنىڭ نۇۋەتتىكى مەجلىسى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭدا ھەر خىل دەرىجىدىكى سۈدىيەلەرگە مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار كادىر مەسىلىلىرى قارالدى.

مىخائىل مالاخوۋقا مۇناسىۋەتلىك ئەرىزە بويىچە جىنائىي ئىشنى تەكشۈرگەن باش پروكۇرور ماقسۇت نەرىكباييۇ بىلەن مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى ژېگىسبېك ژۇمانبېكوۋنىڭ خەۋىرى تىڭشالغاندىن كېيىن، ئەخلاقىي ـ ئېتىكىلىق نورمىلارنى بۇزۇغانلىغىغا ۋە ئالىي سوت ئورگانىنىڭ سۈدىيەسىغا قويىلىدىغان قانۇن تەلەپلىرىنى ئورۇنلىمىغانلىغىغا باغلىق م. مالاخوۋنى ئالىي سوت رەئىسىنىڭ خىزمىتىدىن بوشتىش توغرىلىق تەكلىپنى پارلامېنت سېناتىغا بېرىشنى پرېزىدېنتقا تەكلىپ قىلدى.

ھازىر م. مالاخوۋنىڭ پارىخورلۇق ۋە باشقا قىلمىشلىرى بويىچە جىنائىي ئىش قوزغىلىپ، ئۇلارنى تەكشۈرۈش داۋام قىلماقتا.

كەسىپىي ئىتتىپاقلار ئىنتېگراتسىيەنى قوللايدۇ

21 ـ ماي كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئالمۇتىدا «كەسىپىي ئىتتىپاقلار دولەتلەرنى ئىنتېگراتسىيەنى، ئىجتىمائىي تەرەققىياتنى ۋە ھەمكارلىقنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش خالايدۇ» دېگەن ماۋزۇدا ئوتتۇزىنچى قېتىم ئارا ئۇچرىشىشقا قاتناشقۇچى بېلورۇس، قازاقستان، قىرغىزستان كەسىپىي ئىتتىپاقلار فېدېراتسىيەلىرىنىڭ ۋە روسىيە مۇستەقىل كەسىپىي ئىتتىپاقلار فېدېراتسىيەسىنىڭ رەھبەرلىرىنى قوبۇل قىلدى.

سوھبەتكە تورت مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئىنتېگراتسىيە توغرىلىق شەرتنامىنىڭ ماھىيىتى بىلەن مەخسىتى، ئۇلارنىڭ ئاتقۇرىدىغان ئىشلىرىنىڭ پروگراممىسى ئاساس بولدى. بۇ ھەمكارلىق موشۇ مەملىكەتلەردە تۇرىدىغان ئادەملەرنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشقا يارىدەم قىلىدۇ. ئىلگىرىدىن قېلىپلاشقان مۇناسىۋەت، ئالاقىلارنى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ چوڭقۇرلىتىش ئۈچۈن ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان چارىلەر كوپ.

سەممىي شارائىتتا ئوتكەن بۇ ئۇچرىشىش توغرىلىق كەسىپىي ئىتتىپاق رەھبەرلىرى مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدىمۇ تەپسىلى سوزلەپ بەردى. ئالدىمىزدىكى ژاقىتتا ئىنتېگراتسىيەگە قاتناشقۇچى تورت مەملىكەت كەسىپىي ئىتتىپاقلىرى رەھبەرلىرى ئوز ئارا كېلىشىم ـ شەرتنامىغا ئىمزا چېكىدۇ.

كېلەچىگى چوڭ ئوقۇش ئورنى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ 21 ـ ماي كۈنى قازاقستاننىڭ مېنېدژمېنت، ئىختىسات ۋە تەخمىن ئىنستىتۇتىنىڭ ئىجرائىي دىرېكتورى خارتموت ئىشېرنى قوبۇل قىلدى.

بولۇپ ئوتكەن سوھبەت ۋاقتىدا مەزكۇر ئوقۇش ئورنىنىڭ ئوتكەن ۋاقىت ئىچىدىكى خىزمىتىنىڭ ئاساسىي يەكۈنى چىقىرىلىپ، ئۇنىڭ مالىيە ۋە تەشكىلىي مۇئەممالىرىنى ھەل قىلىشنىڭ، ماددىي ـ تېخنىكىلىق بازىسىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشنىڭ يوللىرى قارالدى. بۇنىڭ مەخسىتى موشۇ ئىنستىتۇتنى قازاقستاننىڭ زامانىۋىي ئوقۇتۇش ۋە ئىلمىي ـ تەكشۈرۈش مەركىزىگە ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت.

ئوقۇش جەريانىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، ئوقۇتقۇچىلار كورپۇسىنى قېلىپلاشتۇرۇش، ئىشچان توپلار بىلەن، جۇملىدىن چەت ئەللىك ئىشچان توپلار بىلەن ئوز ئارا مۇناسىۋەت ئورنىتىش، تىكشىغۇچىلارنى سالىيالىق تاللاش ۋە مەزكۇر بىلىم دەرگاھىنى تۈگەتكەنلەرنى قازاقستاننىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش مەسىلىلىرىگە چوڭ كوڭۈل بولۇندى.

مۇناسىۋەتلەر ئىش جەريانىدا كۈچىيىدۇ

پارلامېنت مەجلىسىنىڭ رەئىسى مارات ئوسپانوۋ 21 ـ ماي كۈنى پاكىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قازاقستاندىكى پەۋقۇلادده ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى سۇلتان ھايات خان بىلەن ۋە پولشا جۇمھۇرىيىتىنىڭ قازاقستاندىكى پەۋقۇلادده ۋە تولۇق ھوقۇقلۇق ئەلچىسى گاۋېنسكى ماربك بىلەن ئوچراشتى.

دىپلوماتلار بىلەن بولغان سوھبەت ۋاقتىدا پارلامېنت خىزمىتى، شۇنداقلا مەملىكەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەر مەسىلىلىرى قارالدى. ئەلچىلەر پارلامېنتنىڭ ئەمەلىياتى بويىچە پىكىر ئالماشتۇرۇپ، ياش مۇستەقىل دولەتنىڭ قانۇن چىقارغۇچىلىرىغا ھەر تەرەپلىمە يارىدەم كورسىتىشكە تەييار ئېكەنلىگىنى بىلدۈردى. مەجلىس رەئىسى بۇ تەكلىپنى تەشەككۈر بىلەن قوبۇل قىلدى.

مەجلىس پېنسىيە توغرىلىق يېڭى قانۇن لايىھەسىنى رەت قىلدى

23 ـ ماي كۈنى بولۇپ ئوتكەن پارلامېنت مەجلىسىنىڭ ئۇمۇمىي ۋىغىندا «قازاقستان س س ر پۇخرالىرىنى پېنسىيە بىلەن تەمىنلەش توغرىلىق»، «مەجبۇرىي ئىجتىمائىي ستراخوۋانى توغرىلىق»، «قازاقستان س س رقانۇنىغا ئوزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلارنى كىرگۈزۈش توغرىلىق» قازاقستان جۇمھۇرىيىتى قانۇنلىرىنىڭ لايىھىلىرى مۇھاكىمە قىلىندى. كوپچىلىك دېپۇتاتلار پېنسىيە قانۇنىنىڭ يېڭى لايىھەسىدىكى پېنسىيە يېشىنى كوپەيتىشنى ۋە پېنسىونېرلارغا بېرىلىدىغان ئىمتىيازلارنى يوقىتىشنى قوللىمىدى. شۇنىڭ بىلەن يېڭى لايىھەرەت قىلىنىپ، ئىلگەركى قانۇن ئوز كۈچىگە ئېگە بولۇپ قالدى.

«يېۋروئاسىيا ـ 96»

«ئاتاكېنت» تىكى خەلق ئارالىق كورگەزمە

ئىلگەركى خەلق ئېگىلىگى مۇۋاپىقلاشتۇرۇش كورگەزمىسى ھازىر قازاقستان «ئاتاكېنت» ئەمەلىي ھەمكارلىق مەركىزى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەردە ھەر خىل كورگەزمىلەر پات ـ پات بولۇپ تۇرىدىغان بولدى. بولۇپمۇ خەلق ئارا، ساھالىق، خەلق ئىستىمال تاۋارلىرى كورگەزمىلىرى ئادەتتىكى تاماشىبىنلارنىڭ ۋە شۇنداقلا مۇتەخەسسىسلەرنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلىپ قىلىدىغانلىغى سوزسىز. بۇ يەردە بولۇپ تۇرىدىغان كورگەزمىلەر كونا، ئۈزىلىپ قالغان ئالاقىلارنى ئەسكە كەلتۈرگەن ھالدا ۋە يېڭى شېرىكلەر بىلەن ئوز ئارا ھەمكارلىق ئاساستا ئىختىسادىي ئالاقىلارنى يولغا سېلىپ، قازاقستاننىڭ چەت ئەللەرۋە م د ھ ئەللىرى بىلەن ياخشى ئىختىسادىي ۋە سىياسىي ئۈزىيەت ئورنىتىشقا ئوز ھەسسىسىنى قوشىدۇ.

يېقىندا «ئاتاكېنت» ئەمەلىي ھەمكارلىق مەركىزىدە قازاقستان ھوكۇمىتىنىڭ ھامىلىغى ئاستىدا «يېۋروئاسىيا ـ 96» خەلق ئارا كورگەزمىسى بولۇپ جۇمھۇرىيەتنىڭ باشقا ئەللەر بىلەن بولغان ئىختىسادىي ئالاقىلىرىنى تېخىمۇ ئېچىلاندۇرۇش مەخسىتىنى كوزلىگەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەك. ئەندى كورگەزمە دائىرىسىدە «يېۋروئاسىيە دولەتلىرىنىڭ ئىختىسادىنى ئىنتېگراتسىيەلەش ـ مۇناسىۋەتلەر بىلەن ئىستىقبالىلار» دېگەن كونفېرېنسىيە بولۇپ ئوتتى.

كورگەزمىگە 186 فىرما ئوز مەھسۇلات ئۈلگىلىرىنى قويغان. شۇ جۇملىدىن كورگەزمىگە قازاقستاننىڭ 80 فىرمىسى ۋە م د ھ ئەللىرىدىن 76 فىرما ئىشتىراك قىلدى. كورگەزمىدە چەت ئەل شىركەتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ۋەكىللىك قىلدى.

قازاقستان فىرمىلىرىنىڭ مەھسۇلاتى كوپلىگەن مېھمانلارنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلىپ قىلدى.

ھەر خىل سانائەت جابدۇقلىرى، ئېلېكترومونتاژ بۇيۇملىرى، رەڭلىك مېتاللۇرگىيە مەھسۇلاتىنىڭ ئۈلگىلىرى، تۇنجا تروللېيبۇسلار، ئوزىنىڭ ئىشلىنىشى بويىچە چەت ئەللەرنىڭكىدىن قېلىشمايدىغان ھەر خىل جىھازلار، يېنىك ۋە ئوزۇق ـ تۇلۇك سانائىتىنىڭ ھەر خىل مەھسۇلاتلىرى ـ بۇلارنىڭ ھەممىسى جۇمھۇرىيەتتە ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ قىسمەن بولسىمۇ جانلانغانلىغى توغرىلىق گۈۋالىق قىلسا كېرەك.

كورگەزمىدە باشقا دولەتلەر قاتارىدا ئىسرائىلنىڭ ھەر خىل تاۋارلىرى، كوسمېتىكا بۇيۇملىرى، يېزا ئېگىلىگى زىرائەتلىرى ئۈچۈن بەلگىلەنگەن مەشھۇر «ئالبور» فىرمىسىنىڭ مەھسۇلاتى كەڭ دائىرىدە نامايىش قىلىندى.

روسىيە فېدېراتسىيەسى ۋلادىمىر ۋىلايىتىنىڭ سودا ـ سانائەت پالاتىسى كورگەزمىگە خېلە نۇرغۇن زامانىۋى تاۋارلىرىنى ئېلىپ كەلگەن. ئۇمۇمەن روسىيە كارخانىلىرىنىڭ خرۇستالدىن ئىشلەنگەن نەپىس قاچىلىرى، مېتاللىدىن ئىشلەنگەن، چىرايلىق، ھەر خىل رەڭلەر ۋە گۈللەر بىلەن زىنەتلەنگەن قاچا ـ قومۇچلار ۋە كۈندىلىك تۇرمۇشتا لازىملىق ھەر خىل قولايلىق بۇيۇملار، زىنەت بۇيۇملىرى ـ ئۇپا ـ ئەگىلگەلەر، شۇنداقلا ئايالىلارنىڭ ئوي ئىشلىرىنى يېنىكلىتىدىغان زامانىۋى تېخنىكا ئوسكۈنلىرى، كوپلىگەن كارخانىلارنىڭ ئۈرلۈك ـ تۈمەن مەھسۇلاتلىرى روسىيەلىكلەرنىڭ بىر ئورۇندا تۇرماي، بەلكى ئىشلەپ چىقىرىشنى يۈكسەلدۈرۈپ، ئاھالىنىڭ ئىستىمال تاۋارلىرىغا بولغان ئېھتىياجىنى قانائەتلەندۈرۈۋاتقانلىغىدىن دەرەك بېرىدۇ.

«يېۋروئاسىيا ـ 96» كورگەزمىسىگە شۇنداقلا ئوكرائىنا كارخانىلىرىمۇ ئوز مەھسۇلاتلىرىنى ئېلىپ كەلگەن. بۇ يەردە ئوكرائىنا زاۋودلىرى ھەر خىل جابدۇقلارنى، يېزا ئېگىلىگى ۋە مەھسۇلات ئىشلەش ساھاسى ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئىنجام زاۋودلارنى نامايىش قىلدى. ئوكرائىنا ۋەكىللىرى قازاقستان كارخانىلىرى بىلەن ئىككى تەرەپكە مەنسىپەتدارلىق ھالدا ھەمكارلىشىشقا تەييار ئېكەنلىگىنى ئىزھار قىلدى.

«يېۋروئاسىيا ـ 96» خەلق ئارا كورگەزمىسىدىن كېيىن ئوزۇلگەن شەرتنامىلار، كېلىشىملەر ئۈنۈمىنىڭ ئالغا قويغان مەخسىتىگە يەتكەنلىگىدىن دەرەك بېرىدۇ.

* * *

ماي ئېيىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا ئوت كۈن داۋامىدا «ئاتاكېنت» ئەمەلىي ھەمكارلىق مەركىزىدە «سالامەتلىكنى ساقلاش ـ 96» ئوچىنچى خەلق ئارا تىببىي كورگەزمە بولۇپ ئوتتى. مەزكۇر «سالامەتلىكنى ساقلاش ـ 96» ئوچىنچى خەلق ئارا تىببىي كورگەزمىسىنى ئانگلىيە بىلەن كېرمانىيەنىڭ فىرمىلىرى ئۈيۇشتۇرغان. كورگەزمىنى ئوتكۈزۈشكە قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ سالامەتلىكنى ساقلاش مىنىسترلىكى يېقىندىن يارىدەم بەردى.

كورگەزمىدە دۇنيادىكى ئېگىرمە مەملىكەتنىڭ يۈزدىن ئوشۇق فىرمىسىنىڭ ـ قازاقستان، روسىيە، بېلورۇس، ھىندىستان، سلوۋاكىيە، ئۇلۇق بريتانىيە، ئا ق ش، ئىسرائىل، ندېرلاندىيە، ۋېنگرىيە، فرانسىيە، بانگلادېش ۋە باشقا ئەللەرنىڭ ئاتاقلىق فىرمىلىرى ئوزلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى تىببىي مەھسۇلاتلىرىنى نامايىش قىلدى.

قىسقىسى، «ئاتاكېنت» ئەمەلىي ھەمكارلىق مەركىزى ھازىر جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ، م د ھ ئەللىرىنىڭ ۋە چەت ئەللەرنىڭ ئەڭ ياخشى مەھسۇلاتلىرىنى نامايىش قىلىدىغان مەركەزگە ئايلاندى، بۇ يەردە كورگەزلەنگەن قاراپ، ھەر بىر ئادەم، بۇلۇپمۇ ئوز ساھاسىنىڭ مۇتەخەسسىسى كىمنىڭ نېمىگە قادىر ئېكەنلىگىنى ياققال كورۈپ، سېلىشتۇرۇپ، ئوز باھاسىنى بېرىدۇ.

(ئوز مۇخبىرىمىز)

شائىر تە ۋەللودىنىڭ 60 ژىللىغىغا بېغىشلاندى

يېقىندا ئالمۇتىدىكى ئاباي نامىدىكى قازاق دولەت ئاكادېمىيەلىك ئوپېرا ۋە بالېت تېاترىدا مەشھۇر شائىر ئولژاس سۈلېيمېنوۋنىڭ 60 ژىللىغىغا بېغىشلانغان كەچ بولۇپ ئوتتى.

ئۇنىڭدا سوزگە چىققان پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ بىلىيارنىڭ پەقەت قازاقستان پوئېزىيەسىسى ۋەمەدەنىيىتىگىلا ئەمەس، بەلكى شۇنىڭ بىلەن بىللە جاھان پوئېزىيەسى ۋە مەدەنىيىتى غەزنىسىگە قوشقان چوڭ ھەسسىنى تەكىتلەپ ئوتتى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى خەلقلەر ئوتتۇرىسىدىكى كورۈك، كىشىلەر ئارىسىدىكى ئوز ئارا مۇناسىۋەت ۋە ئىشەنچ ئاچقۇچى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. دولەت باشلىغى ئولژاس سۈلېيمېنوۋنىڭ ئىجادىي ۋە پۇخرالىق پائالىيىتىنىڭ مۇستەقىل مەملىكىتىمىزنىڭ گۈللەپ، ياشىنىشىغا بۇنىڭدىن كېيىنمۇ خىزمەت قىلىدىغانلىغىغا ئىشىنىدىغانلىغىنى بىلدۈردى.

كەچتە «شائىر، خەلق، ۋاقىت»، ناملىق ئەدەبىي كومپوزىتسىيە كورسىتىلدى. ئۇنىڭغا جۇمھۇرىيەت سەنئەت ماھىرلىرى قاتناشتى. كەچتە يەنە ئولژاس سۈلېيمېنوۋنىڭ شېئىرلىرى ئوقۇلدى ۋە «ئولژاس سۈلېيمېنوۋ ـ شائىر ۋە كراژدانىن» دېگەن فوتو كومپوزىتسىيە قويۇلدى.

(ئوز مۇخبىرىمىز).

دېخان ئېگىلىكلىرىدە

ئاتا كەسپىنىڭ مىراسخورى

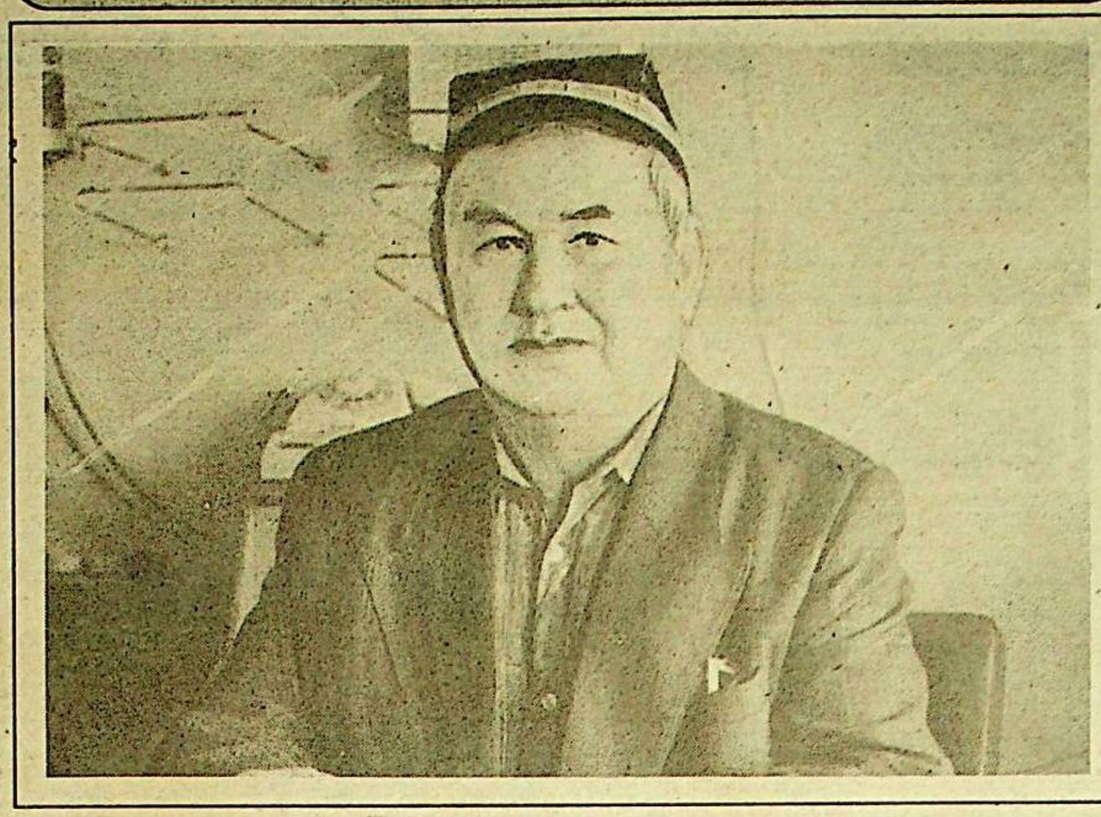

ـ بۇۋىمىز ساقاش ياركەنت تەۋەسىدىكى قېدىمىي يۇرتلارنىڭ بىرى پەنجىم يېزىسىدا ياشىغان، ـ ـ دېدى ماخمۇت بىز بىلەن بولغان سوھبەتتە ئەجداتلىرى ھەققىدە سوز ئېچىپ، ـ ـ ئۇ ئوزىنىڭ بارلىق ھاياتى، كۈچ قۇۋۋىتىنى يەركە ئىشلەشكە بېغىشلىغان. ئوسەك ۋادىسىدا تىڭ يەرلەرنى ئېچىپ، دېخانچىلىقنى رىۋاجلاندۇرۇشقا مۇناسىپ ھەسسە قوشقان. ئوز زامانىنىڭ ئاتاقلىق ۋە تەرەققىيپەرۋەر ئادەملىرىنىڭ بىرى ۋېلىباي يولداشىۋە بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇپ، ياركەنت شەھىرىدىكى مەشھۇر ۋېلىباي مەدرىسىنى سېلىشقا ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتتىن ياردەملەشكەن.

ھايات ئېقىمىنى ياخشى چۈشىنىدىغان ساقاش بوۋاي ياركەنت تەۋەسىدە كېڭەش ھاكىمىيىتىنى ئورنىتىش ئىشلىرىغىمۇ پائال قاتنىشىدۇ. بولۇپمۇ ئاھالىنىڭ ساۋادىنى ئېچىش يولىدا ھارماي ـ تالماي ئەمگەك قىلىدۇ. كوللېكتىۋ ئېگىلىكلەرنى ئۈيۈشتۈرۈش ھەرىكىتىگە ئاكتىۋ قاتنىشىپ، ئوزىنىڭ مال ـ مۈلكىنى بىرىنچىلەردىن بولۇپ كوللېكتىۋ ئېگىلىگىگە تاپشۇرىدۇ. ئۇ پەرزەنتلىرىنى ئوقۇتۇشقىمۇ ئالاھىدە كوڭۈل بولگەن. ساقاش بوۋاينىڭ ئۇچ ئوغلىنىڭ بىرى ماخمۇت ساقاشۋۇنىڭ دادىسى ئىمىناخۇن ئىدى. ئۇ ياركەنت شەھىرىدىكى رۇس گىمنازىيەسىدە (ھازىرقى لۇناچارسكىي نامىدىكى رۇس ئوتتۇرا مەكتىۋى) بىلىم ئالدى. ئۇمۇ ساۋاتسىزلىقنى يوقىتىش ئىشلىرىغا پائال قاتنىشىدۇ. ئوزىنىڭ ئىشلەمچانلىغى، ئۈيۈشتۈرۈش قابىلىيىتى بىلەن ھورمەت قازىنىدۇ. ئىمىناخۇن ساقاشۋۇنىڭ بۇ خىسلەتلىرىنى بايقىغان ناھىيە رەھبەرلىرى ئۇنى 1933 ـ ژىلى ئالمۇتىدىكى كومموۇنىستىك مەكتىۋىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىدۇ. ئۇ بۇ بىلىم دەرگاھىنى تاماملىغاندىن كېيىن ۋۇروشىلوۋ نامىدىكى (ھازىرقى چوڭ چىغان يېزىسى) كولخوز پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ كاتىۋى خىزمىتىنى ئاتقۇرىدۇ. بىراق ئىمىناخۇن بۇ يەردە دەسلەپكى ئەردىن بولۇپ 1934 ـ ژىلى تەقىپلەشكە ئۇچرايدۇ. ئامما، دىلى ۋە ئىشى پاك بولغاچقا، ئاردىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەي ئاقلىنىپ، يەنە جاۋاپكەر خىزمەتلەردە بولىدۇ. بىر نەچچە ژىل «قىزىل دېخان» (ھازىرقى سادىر يېزىسى) كولخوزىنىڭ رەئىسى بولۇپ ئىشلەيدۇ. كولخوزچىلارنىڭ ئېغىر تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ئۇرغۇن كۈچ چىقىرىدۇ. لېكىن ئۇ يەنىلا تەقىپكە ئۇچراپ، قولغا ئېلىنىدۇ ۋە ستالىن تۇرمىلىرىدىنىزسىز يوقاپ كېتىدۇ. ئىمىناخۇن ئاكا بىلەن مەرىيەمخان ئانا ئائىلىسىدە ئون پەرزەنت ـ بەش ئوغۇل ۋە بەش قىز دۇنياغا كېلىدۇ.

ئوتتۇزىنچى ژىللىرى ھاياتقا كوز ئاچقان ماخمۇت ساقاشۋۇنىڭ بالىلىق دەۋرى ئۇرۇش ژىللىرىنىڭ ئېغىر دەۋرىگە توغرا كەلدى. چوڭ چىغان يېزىسىدا باشلانغۇچ مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالمىدى. ئۇرۇش ژىللىرىدىكى قىينچىلىق ماخمۇتنى ئوكسىز قالدۇرۇپ، ئېگىلىك ئىشلىرىغا ئارىلىشىشقا، ئەمگەك قىلىشقامەجبۇر قىلدى. ئۇ بوۋىسىدىن مىراس قالغان كەتمەننى ئېلىپ، ئېتىزغا چىقتى. يەر ھايداپ، تىرنا سالدى. سۇ توتۇپ، ئاشلىق ئوستۇردى. ھارۋۇ ھايداپ، ئاشلىق توشۇدى. قىينچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، چىنىقتى. ئاتىلار بىلەن ئانىلارنىڭ ئىرادىسىدىن روھلىنىپ، مۇشەققەتلىك ئەمگەك مەيدانىدا تاۋلاندى. قىسقىسى، كۈرەشچان ژىللار ئۇنى چاپىسان ئەر يەتكۈزۈپ، ھەر قانداق جاپا ـ مۇشەققەتكە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان قابىل ۋە دادىل ژىگىت قىلىپ يېتىشتۈردى.

ئىدىرەكلىك ژىگىت ياركەنت شەھىرىگە كوچۇپ كەلگەندىن كېيىن بىر چەتتىن ئىشلەپ ژۇرۇپ، يەنە بىر چەتتىن ئون ژىللىق كەچكى ياشلار مەكتىۋىنى تاماملىدى. 1954 ـ 1957 ـ ژىللىرى تاغلىق قاراباغ ژىلايىتىدە ھەربىي خىزمىتىنى ئاتقۇرۇپ، ئەلاچى جەڭچىلەر سېپىدىن ئورۇن ئالدى. يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن شەھەردىكى كومۇقوناق خىللاش زاۋۇدىغا ئاددىي ئىشچى بولۇپ ئورۇنلاشتى. كېيىن «كازسېلخوز تېخنىكا» بىرلەشمىسىدە ئون ژىل ۋە «ئوكتەبىرنىڭ 40 ژىللىغى» كولخوزىدا ئون يەتتە ژىل ئېكسپېدىتىر ـ تەمىنلىگۈچى بولۇپ ئىشلەپ، كوپلىگەن شەھەرلەر بىلەن ژىلايەتلەردە سەپەردە بولدى. كورمىگەننى كورۇپ، بىلمىگەننى بىلىپ، ھاياتقا بولغان كوز قارىشى كەڭەيدى. خۇسۇسىيلاشتۇرۇش باشلانغان ئاخىرقى ژىللاردا بولسا ماخمۇت ساقاشۋۇ ياركەنت تەۋەسىدە بىرىنچىلەردىن بولۇپ دېخان ئېگىلىگىنى قۇرۇپ، باشقىلارغا نەمۇنە بولدى.

ـ ئادەملەرنى ئاسراپ كېلىۋاتقان يەر ـ ئاسىمىي بايلىغىمىز، توقچىلىق مەنبەسى، تۇرمۇشىمىزنىڭ پاراۋان بولۇشى يەرنىڭ ئۇنۇمدارلىغىغا باغلىق. بۇنىڭغا پەقەت ھالال ۋە تىنىمسىز ئەمگەك بىلەن يېتىش مۇمكىن، ـ دەيدۇ ماخمۇت. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەجداتلىرىمىز «ئاتامۇ يەر، ئانام مۇ يەر»، «بىر پاتمان ئالتۇنىڭ بولغىچە، بىر تاپان يېرىڭ بولسۇن» دەپ بېكار ئېيتمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئاتا كەسپىمىز ئۈچۈن ھەربىر ئۇيغۇر ئورۇنلۇق پەخىرلىنىپ، ئۇنىڭ ھەققىي مىراسخورلىرىدىن بولۇشىمىز كېرەك.

قۇتلۇق كەتمەن تۇتقان ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئوستەڭ چېپىپ، ئېرىق ئېلىپ، چوللەرنى بوستانلىغا ئايلاندۇرغان. ئاشلىق، خىلمۇ ـ خىل مېۋە ئوستۇرۇپ يۇرتقا دەستىخان يايغان. يەركە، تەبىەتكە ئاھايىتى ئاڭلىق، ئېھتىياتلىق بىلەن مۇناسىۋەت قىلغان. لېكىن كېيىنكى ئونلىغان ژىللار داۋامىدا يەركە بولغان غەمخورلۇق ناچارلىشىشقا باشلىدى. يەرنىڭ ھەققىي خوجايىنلىرىدىن بولۇش ھوقۇقىدىن ئايرىلىپ قالدى. ئەتىجىدە يەر كۈتۈمسىز ناچارلاشتى. ئەندى ئۇنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش بەكمۇ ئېغىر ۋە قىممەتكە توختىماقتا. ھازىرئېتىزلاردىن ئېلىنىۋاتقان ھوسۇل ژىلدىن ـ ژىلغا ئازايماقتا، مالنىڭ مەھسۇلدارلىغى تۆۋەنلىمەكتە.

تېخى يېقىنقى ژىللاردىلا ياركەنتنىڭ سېخىي ئېتىزلىقلىرىدا ئوستۇرۇلگەن كومۇقوناقنىڭ ھەر گېكتارىدىن 100 سېنتنېردىن ئاشۇرۇپ ھوسۇل ئېلىناتتى. بۇ يەردىن ئىسمى كېڭەش ئېلىگە مەشھۇرىكوردچى دېخانلار يېتىشىپ چىققان. ھازىر شۇ ئېتىزلىقلارنىڭ ئۇنۇمدارلىغى بىر نەچچە ھەسسە تۆۋەنلەپ كەتتى. ئاقۇتتى ئويلاشتۇرۇلماي، ئالدىراقسانلىق بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان خۇسۇسىيلاشتۇرۇش جەريانىدا خەلق بايلىغى كولخوزلار بىلەن سوۋخوزلارنىڭ مۈلكى تالان ـ ـ تاراجغا ئۇچرىدى.

ھازىر يەرنى، ئېتىزلىقلارنى كۈتمەي، ئېروزىيىگە ئۇچرىتىش يوقىسىزچىلىق، ناچارچىلىق خوۋۇپىنى تۇغدۇرماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھايات يەرگە ئىشلەشنى توپ ـ ئاساسىدىن ياخشىلاش چارىلىرىنى دەرھال ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ ئىشەشلىك يوللىرىدىن بىرى دېخان ئېگىلىكلىرىنى قۇرۇش ۋە گۈللەندۈرۈشتىن ئىبارەت: ماخمۇت ئۇنىڭ، بىرىنچىدىن، ئوزۇق ـ تۈلۈك مولچىلىغىنى يارىتىشقا، ئىككىنچىدىن، ياشلىرىمىزنى ئەمگەككە جەلىپ قىلىشقا، ئۈچىنچىدىن، ئاتا كەسپىمىز بولغان دېخانچىلىقتا مۇناسىپ ئىز باسارلارنى يېتىشتۈرۈپ چىقىرىشقا يول ئاچىدىغانلىغىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ ھاياتىنىڭ كېيىنكى ژىللىرىنى موشۇ ساھاغا بېغىشلاشنى قەتئىي قارار قىلغان.

بالىلىرىنى دېخانچىلىققا ئىشلەشكە، ئاتا كەسپىنى ھورمەتلەشكە ئۈگىتىش ئۇنىڭ ئىزگۈ ئارمىنى بولۇپ ئالغا سۈرۈلگەن.

بىراق ماخمۇت ساقاشۋۇنىڭ بۇ يولدىكى قۇتلۇق قەدىمى ئاسان بولمىدى.

ـ بىزدە ھەر قانداق يېڭىلىق، ياخشى باشلانما توسالغۇسىزئەمەلگە ئاشمايدىغانلىغى ھەقىقەت، ـ دەيدۇ ئىچىنىش بىلەن. مەلۇمكى، ئاھالىنى ئوزۇق ـ تۈلۈك بىلەن تەمىنلەشنى ياخشىلاش مەخسىتىدە 1990 ـ ژىلى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دېخان ئېگىلىكلىرى توغرىلىق قانۇنى قوبۇل قىلىندى. ئۇ مېنىڭ كوڭۈلۈمگە پۈكۈپ ژۇرگەن ئارزۇلىرىمنىڭ رۇياپاقاچقىشىغا يول ئاچقاندەك بولدى. بىراق، شۇ يولدىكى دەسلەپكى قەدىمىدىلا كوپلىگەن توسقۇنلۇق، قارشىلىقلارغا ئۇچرىدىم. رىقابەتچىلىرىم بىلەن قانۇن ئاساسىدا كۈرىشىشكە توغرا كەلدى. ئوزۇم ئەمگەك قىلغان «ئوكتەبىرنىڭ 40 ژىللىغى» كولخوزىدىن ئوز ئۈلۈشۈمنى ئالالمىغانلىقتىن بىر چاغلاردا دادام ئىشلىگەن كالىنىن نامىدىكى كولخوزنىڭ رەھبەرلىگىگە مۇراجىئەت قىلدىم. ئازات مەشۇروۋ مەخسىتىمنى قوللاپ ـ ـ قۇۋۋەتلەپ، ئەللىك گېكتار يەر ئاجرىتىپ بەردى. بۇ يەردە كومۇقوناقنىڭ قىممەت باھالىق «مولداۋسكايا ـ 215 سورتىنى تېرىپ، پەرۋىش قىلىپ، ياخشى ھوسۇل ئالدۇق. دولەتكە ساتقان ئاشلىقتىن خېلە پايدا ئېلىپ، شۇ ژىللا بانكىدىن ئالغان 170 مىڭ سوم قەرزنى تولەۋاتىتۇق. شۇنىڭدىن كېيىن بىزدە كەلگۈسى ئىشىمىزغا ئۈمۈت كۈچىيىپ، ئەمگەك قىزغىنلىغىمىز ئېشىشقا باشلىدى.

تۇنجا دېخان ئېگىلىگىنىڭ دەسلەپكى مۇۋاپىيە قىيىتى باشقىلاردىمۇ ئىشەنچە پەيدا قىلىپ، جاي ـ جايلاردا دېخان ئېگىلىكلىرى قۇرۇلۇشقا باشلىدى. كېلەر ژىلى ماخمۇت ساقاشۋۇنىڭ ئېگىلىگىگە لېنىن نامىدىكى سوۋخوزدىن 20 گېكتار يەر بولۇپ بېرىلدى. ئۇنىڭ ئالتە گېكتارى سۇغىرىلىدىغان تېرىلغۇ يەر. كېيىن ئۇلارغا يەنە 95 گېكتار يەر ئاجرىتىلدى. بۇ تاشلىق، دېخانچىلىققا ئەپسىز ئۇچاستىكا ئىدى. لېكىن «ساقاش» دېخان ئېگىلىگىنىڭ ئەزالىرى ھارماي ـ ئەمگەك قىلدى: ئېتىزلىقلاردىكى تاشلارنى تېرىپ ئۇنى يەرلىك ۋە مىنېرال ئوغۇتلار بىلەن كۈچلەندۈردى. ھازىر بۇ يەرلەردىن ئېلىنىۋاتقان ھوسۇل كولخوز، سوۋخوزلاردىكىگە قارىغاندا ئۈچ ـ تورت ھەسسە ئوشۇق بولۇۋاتىدۇ. بالدۇر يېتىلدىغان ئاز ھوسۇللۇق، قىممەت باھالىق كومۇقوناقنىڭ ھەرگېكتارىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 40 سېنتنېرغايىقىن سۈپەتلىك دان ئېلىنماقتا. 1992 ـ ژىلى دولەتكە ئاشلىق سېتىشتىن 11 مىللىون سوم پايدا ئالدى. 1993 ـ ژىلى بولسا «ساقاش» دېخان ئېگىلىگى دولەتكە 195 توننا سۈپەتلىك كومۇقوناق ئۇرۇغىنى سېتىپ، ئوزلىرىنىڭ ئېھتىياجى ئۈچۈن 39 توننا دان قالدۇردى. 1994 ـ ژىلى دولەتكە تاپشۇرغان كومۇقوناق ئۇرۇغىدىن 6 مىللىون تەڭگە تازا پايدا ئالدى. ئوتكەن ژىلى ئۇلار 200 توننا دان يېتىشتۈردى.

كوللېكتىۋتاباري ـ يوقى سەككىز ئادەم ئەمگەك قىلىۋاتىدۇ. ئوما باشلانغاندا، غوزاق خىللاش، بىسىش ئىشلىرىدا قوشۇمچە ئادەملەرجەلىپ قىلىندۇ. ئۇلارنىڭ ئەمگەك ھەققى ھەر كۈنى تولىنىپ تۇرىدۇ. دېخان ئېگىلىگى ئەزالىرىمۇ ئوزلىرىنىڭ ئەمگەك نەتىجىسىدىن مەمنۇن، ئۇلارنىڭ ئۈتتۈرا دەرىجىدىكى ئايلىق ئەمگەك ھەققى ئۈچ مىڭ تەڭگىدىن ئاشقىنىغا خېلە بولدى. ئەزالارۋىل ئاخىرىدا يېتىشتۈرگەن ھوسۇلغا قاراپ يەنە قوشۇمچە ئەمگەك ھەققى ئالماقتا. مەزكۇر دېخان ئېگىلىگىنى گۈللەندۈرۈشكە تاشمەھەمەت تۇردىيېۋ، غوجا ئىلاخۇنوۋ، تايىر ۋاجىتوۋ، ئەزىز ۋە رەخمىتۇللا ساقاشۋۇلار چوڭ ھەسسە قوشماقتا.

ئېگىلىك تېخنىكا جەھەتتىن قامدالغان. ھازىر ئۇنىڭ قارمىغىدا ئىككى تراكتور، بىر كومۇقوناق ۋىغىش كومباينى، بىر ۋۇك ماشىنىسى، ئىككى يېڭىلىك ماشىنا، ئۈچ سوقۇ، ئىككى تىرنا، ئىككى تېلېشكا ۋە باشقا ئاگرېگاتلار بار. بۇلاردىن باشقا 2220 كۈۋادرات مېترلىق چارۋىچىلىق بازىسى، تورت مىڭ توننا ئاشلىق سىغىدىغان ئامبار، ئالتە بولمىلىك تۇرۇشلۇق ئوي، قۇرۇلۇشى ئاياقلاشمىغان ئارتىزان قۇدۇغى ۋە بىر كىچىك ئېلېكتر ستانسىيەسى دېخان ئېگىلىگىنىڭ خىزمىتىدە. ئېگىلىكنىڭ ماددىي ـ تېخنىكىلىق بازىسى ژىلدىن ـ ژىلغا مۇستەھكەملىنىۋاتىدۇ.

بۇ كۈنلەردە ماخمۇت ساقاشۋۇ يالغۇز ئەمەس. ئۇنىڭ ئىزى بىلەن ناھىيەدە كەينى ـ كەينىدىن يەر ئېلىپ، دېخان ئېگىلىگىنى قۇرغۇچىلار بارغانسىرى كوپەيمەكتە. ھازىر ئۇلارنىڭ سانى ئۈچ يۈزگە يېقىنلاشتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى «ئوسەك» دېخان ئېگىلىگى بىرلەشمىسىگە جىپسلاشقان. مەزكۇر بىرلەشمىنىمۇ دېخان ئېگىلىكلىرىنىڭ تۇنجا قالىغچى ماخمۇت ساقاشۋۇ باشقۇرماقتا. ئۇلارنىڭ كۈتۈمىدە 1000 گېكتارغايىقىن سۇغىرىلىدىغان يەر، 200 گېكتار چېپىنلىق، 4000 گېكتارغا يېقىن ئوتلاق بار. دېخان ئېگىلىكلىرى بۇ يەرلەردىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىش ئۈچۈن مۇمكىن بولغان ئىمكانىيەتلەرنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈۋاتىدۇ. ئۇلار 1994 ـ ژىلى كومۇقوناقنىڭ ئاز ھوسۇللۇق، قىممەت باھالىق سورتلىرىدىن 1754 توننا سۈپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۈردى، ئۇنىڭدىن 70 مىللىون تەڭگە تازا پايدا ئالدى. ئوتكەن ژىلى بولسا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەرگېكتار يەردىن 28 سېنتنېردىن قۇرۇقدان ئېلىپ، 2 مىڭ توننا ئۇرۇق يېتىشتۈردى. دېخان ئېگىلىگىلىرى بىيىل تېخىمۇ ژۇقۇرى پەللىلەرنى ئېگىلەش يولىدا پىداكارلىق بىلەن ئەمگەك قىلىۋاتىدۇ.

«ساقاش» دېخان ئېگىلىگى ئوتكەن ژىلى شەھەردىن سېتىۋالغان بېنا يېنىدا ئوزۇق ـ تۈلۈك ۋە سانائەت تاۋارلىرىنى ساتىدىغان دۇكان ئاچقان ئېدى. ھازىر بۇ يەردە «دېخان» ناملىق مىللىي تاۋارلارنى تەييارلايدىغان ئاشخانا ئىشلەۋاتىدۇ. مەزكۇر ئاشخانىدا بىر توپ تۇرمۇشى ناچار پېنسىونېرلار ھەقسىز تاماقلانماقتا. بۇ يەردە تەييارلانغان تاماقلار لەززەتلىك بولۇپ، باھاسىمۇ باشقا يەرلەردىكىدىن ئەرزەن.

شۇنىمۇ تەكىتلەش كېرەككى، دېخان ئېگىلىگى كوللېكتىۋى ناھىيەدىكى خەيرىخاھلىق ئىشلارغا ھەر دايىم پائال قاتناشماقتا. ئۇلار ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى يېنىدا «دىيار» مىللىي ناخشا ـ ـ ئۇسسۇل ئانسامبلىنى قۇرۇشقا، بىلال ئازىم نامىدىكى مەكتەپنى رېمونتلاش ۋە زېنەتلەشكە، نامراتلارغا يارداەم قىلىشقا مەبلەغ ئاجرىتىپ، سوۋاپلىق ئىشلارنىڭ باشلامچىسى بولماقتا، ئۇلار بۇنىڭدىن كېيىنمۇ مۇنداق خەيرىخاھلىق پائالىيىتىنى تېخىمۇ كەڭەيتمەكچى.

ئوسەك ۋادىسىدىكى تۇنجا دېخان ئېگىلىگىنىڭ يېتەكچىسى ماخمۇت ساقاشۋۇقا بۇنىڭدىن كېيىنكى پائالىيىتىدە تېخىمۇ چوڭ مۇۋاپىيەتلەر تىلەيمىز.

ئابدۇكېرىم تۇدىياروۋ،
تالدىقورغان ژىلايىتى.

شائىرلار ياشايدۇ ھەققەت ئىزدەپ...

(ئولژاس سۇلەيمىنوۋ — 60 ياشتا)

بۇ سوزنى چوڭقۇرراق مەنادا چۈشەنگەندە ئۇ پو-ئىزىيەنىڭ ئوزى، پوئىزىيەنى ياراتقۇچى شائىرنىڭ ئوز ئىزى. ۋاقىتنىڭ ئادالەتلىك تارازىسى دەل ئەينە شۇ ئول چەم بويىچە ئىجاتكارلارنى باھالار غەلۋىدىن ئوتكۈز-ۈپ كەلگەن. ۋاقىتلىق داۋراڭلار، ئالدامچى شان-شۇھرەتلەر توپانلىرى ئوتۈپ كەتكەندىن كېيىن يەنە مەڭگۈ سۈپ-سۈزۈك پېتىچە ھەممىنى ئوزىگە مەھەل-يا قىلىدىغان چەشمىلەر قالىدىغىنىغا ئوخشاش ھەققى پوئىزىيە مەنئىياتىمىز ۋادىسىنى سۇغۇرۇپ كېلىۋېر-ىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ھەر دەۋىردە ۋۇجۇتقا كەلگەن يۈز-لەپ ۋە مىڭلاپ شائىرلار ئارسىدىن زامانلارنىڭ ئو-تۇشى بىلەن بارماق بىلەن سانىغىدەكلىرىلا قالىدۇ. 15 — ئەسىردە تۇرك خەلقىلىرى ئارىسىدىن ناۋائىنىڭ ئوخشاش بىر قانچە سىمالار يۇلتۇز كەبى پارلىغان بولۇ-سا، 19 — ئەسىردە نىزارىي، بىلال نازىم ئوخشاش شا-ئىر ئەللامىلار تارىخىمىز سالمىغىنى تېخىمۇ ئاشۇرغان ئېدى. 19 — ئەسىردە رۇس ئەدەبىياتى ئىلگىرى كو-رۇلۇپ باقمىغان دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. بىراق، كېيىنكى بىر قانچە ئەسىر ئىچىدە بۇيۇك ئىمپېرىيە سۇ-پىتىدە دۇنيانى تەۋرەتكەن مىڭ ۋىللىق مەدەنىيەت تارىخىدا پۈشكىن ۋەكىللىكىدىكى بىر قانچە نامايەن-دىلەرنىڭ قالغانلىغىنى ئىنسانىيەت ياخشى بىلىدۇ.

بىزنىڭ دەۋرىمىز شائىرلار كەلكۈنى چوڭ، لېكىن پوئىزىيە تەلەپلىرىگە جاۋاب بېرەلىگەن سىمالار ئاز چىققان دەۋىر بولدى. ئەينە شۇ ئازلارنىڭ بىرى ئول-ۋاس سۇلەيمىنوۋ ئېكەنلىگىنى تەن ئالماسلىق مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭ پوئىزىيەسى روھى مەزمۇنى، ئاھاڭى جەھەتتىن ئەسىرىمىزنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدىكى سەيىرىمىز ۋۇرىگىنىڭ ئۇرۇشقا تەككەش قىلىنغان پوئىزىيە پەن — تېخنىكا ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان، بۇ تەرەققىياتلار غائەگشىپ ئىنسانىيەت تەشۇشلىرى-مۇسلى كورۇلمىگەن دەرىجىدە ئولغايغان بۇ دەۋىر پوئىزىيە راھەتكە قارىغاندا ئازاپ. شاتلىققا قارىغاندا دەرت، بەختكە قارىغاندا بەختسىزلىك كۆچلۈك بىر مۇڭ ھەسرەت بىلەن ياڭرىدى. ئۇمۇمىي ئىنسانىيەت تەغدىرىنىڭ يەككىلىكتىن بىر پۈتۈنلىككە قاراپ يۈز-لىنىشى خىلمۇ — خىل تىللاردا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن تەشۇش، ھايا جانلارنىمۇ ئومۇملاشتۇرۇپ باردى.

ئولژاس سۇلەيمىنوۋ خۇسۇسىلىقتىن ئامىمۇيلىققا ئايلانغان شائىر بولۇپ تونۇلغاندا ئۇنىڭ ئۇرىگىدە قازاقستانىڭ دەردىلا ئەمەس، پۈتكۈل سەيىرىمىزنىڭ دەردى سادا بەردى.

ئولژاس ئەسلىدە گېئولوگ بولماقچى ئېدى. بىراق ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى پوئىزىيە ئۇنى يەر تىلسىماتلىرى-دىن ئىنسانىيەت موجۇزىلىرى تامان يېتەكلەپ كەتتى. ياش ۋېگىت قەلبىدىكى شېھرى قۇدرەت، ھايا-جان ۋە تەپەككۇر غالىپ كەلگەن ئېدى. شۇڭلاشقا ئۇ مۇسكۋادىكى ئەدەبىيات ئىنستىتۇتىنىڭ كۇرىسلى-رىغا ئوقۇشقا كەتتى. ئۇ يەردە ئىككى ۋىل ئوقۇغاندىن كېيىن ئالمۇتىغا قايتىپ كەلدى. شائىر ئوزىگە ئەڭ دەسلەپ شان — شوھرەت ئېلىپ كەلگەن «يەر، ئىـ-نسانغا تازىم قىل» دېگەن ئەسىرىنىڭ قانداق يىزىلـ-غانلىغىنى ئەسلەپ، مۇنداق دەپ يازىدۇ:

«ئەدەبىيات ئىنستىتۇتىنىڭ 3 — كۇرسىنى تۈ-گەتمەيلا ئالمۇتىغا قايتىپ كېلىپ «كازاخستانسكايا پراۋدا» گېزىتى رېداكسىيەسىگە ئىشقا ئورۇنلاشتىم». مەن ئىشلەۋاتقان ئەخبارات بولۇمىدىكىلەر مېنىڭ ئە-شىمدىن ناھايىتى رازى ئېدى. مەن يەنە بىر تەرەپ-تىن ئوزدىمنىڭ «ئارغىماقلار» دېگەن تۇنجى كىتاۋى-مىنى ئىشلەۋاتاتتىم. دېمەك، شېھر ئىلكىدە ياشاۋاتا-تتىم...

بىر كۈنى مېنى رېداكتورىمىز فيودور بويارسكىي بولۇمىگە چاقىرىۋېلىپ:

— ماڭا قارىغىنا شائىر، سەن پەزا توغرىلىق بىرنې-مە بىلەمسەن؟ ساڭا بىر ئىشنى تاپشۇرىمەن: ھېچ بول-مىغاندا 30 مىسرا بىر نەرسە يېزىپ چىققىنا. بەلكىم، ياراپ قالار... بۇگۈنلا يېزىشقا ئولتاردېدى.

— بازار توغرىلىق يېزىش ۋەزىپەم بارغۇ.

— بوپتۇ، ھاياتكەشلەر تۇرۇپ تۇرىدۇ. ئىجادىكىنى قىلىۋەر. ئۇنىڭدا پەزاغا نادەم ئۇچتى دەپ ئىشارە قى-لىساڭمۇ بولىدۇ. ئىكارا، يەتتە قات ئاسمان توغرىلىق دەرس ئوتكەنمۇ؟

— ئىكارىنىڭ فامىلىسى باردۇ؟

— ھازىرچە فامىلىسىز يېزىۋەر. شەكىلۋازلى-غىنى قارا.

بۇ سوھبەت 1961 — ۋىلى 11 — ئاپرىلدا بو-لۇپ ئوتكەن بولۇش كېرەك. 12 — ئاپرىلدا بولسا پۈتكۈل ئالەم ھېلىقى ئىكارىنىڭ فامىلىسىگە كاكارىن ئېكەنلىگىنى بىلدى.

شۇ چاغدا مېنىڭ ۋۇرنالىستىكىلىق خۇسۇسىيىتىم ئوزىنى كورسەتتى. بىر ھەپتىنىڭ ئىچىدە «يەر، ئىنسا-نغا تازىم قىل» دېگەن پوئېمامنى يېزىپ چىقتىم. ئە-سىرىم «كازاخستانسكايا پراۋدا» گېزىتىدە، ماي ئېيى-نىڭ بېشىدا بولسا ئايرىم كىتاب بولۇپ بېسىلىپ چى-قتى. ئىيۇل ئېيىدا مەن بۇ پوئېمامنى نيۇيوركتىكى كولومبىيەئۇنىۋېرسىتېتى ستۇدېنتلىرىغا ئوقۇپ بەردىم. سېنتەبىردە ئۇنى گاكارىن ئاڭلىدى.

ۋۇلادىمىز ۋۇلايىتىدە تۇنجى پەزاگىر ھالاك بولغان يەردە ھەيكەل ئورنىتىلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا «قازاخس-تانسكايا پراۋدا» گېزىتىگە دەسلەپتە بېسىلىپ چىققان «يەر، ئىنسانغا تازىم قىل» دېگەن سوزلەر ئويۇپ يېزىل-غان ئېدى».

مەن مىسال قىلىپ ئالغان موشۇ ئوزۇندىدە دۇن-يادىكى تۇنجا پازاگىر بىلەن بىللە پوئېزىيە ئاسمىنىغا پەرۋاز قىلغان شائىر ئېجادىي تەرجىمە ھالىنىڭ كەڭ مەناغا ئېگە ۋىلىنامىسى بار. ئولژاس گاكارىن تىمسالىدا ئادەمنىڭ ئەقىل — ئىدرىكى ۋە كۈچ — قۇدرىتىگە ئەجايىپ بىر ھاياجان، پەخىرلىنىش بىلەن مەدھىيە ئوقۇغان بولسا، دەسلەپكى پازاگىر باھانىسى بىلەن يې-زىلغان پوئېما شائىرنىڭ ئوزى ئۈچۈن پوتەمەس، تۈگـ-مەس مەدھىيە بولۇپ قالدى. قازاقستاننىڭ بېپايان دىياردىن كوتىلمىگەن بىر چاپسانلىق بىلەن پۈتكۈل كېڭەش ئېلىگە، ھەتتا پۈتكۈل دۇنيا كەڭلىكىگە چە-قالغان قازاق ۋىگىتى 25 يېشىدا مىللىونلىغان شېھر مۇخلىسلىرىنى ھەيرەتتە قالدۇرۇپ پوئېزىيەنىڭ مەپ-تۇنكار ۋادىلىرى ئوزرە قەدەم تاشلاشقا باشلىدى.

شۇنەرسىنى مەنئۇنىيەت بىلەن قەيت قىلىپ ئوتۇش كېرەككىي، قازاقستان دىياردىن ئەينە شۇ 60-ۋىللىرى مەدەنىيەت ساھاسىدا ئىككى ياش گىگانت تەڭ بىر ھالەتتە ئوزىنى كورسىتىپ چىقتى. ئولارنىڭ بىرسى ئولژاس بولسا، يەنە بىرسى ئۇيغۇر ۋىگىتى مۇ-راتھەمرايېۋ ئېدى. ئەدەبىيات سېپىگە بىر ۋاقىتتا دې-گىدەك كىرىپ كەلگەن بۇ ئىككى دوستىنى تالانت ۋەئىجتىھات، ئىنتىلىش ۋە ئارمان بىرلەشتۈرۈپ تۇرا-تتى. ئولژاس تۇرك خەلقىلىرى ئارىسىدىن چىققان شا-ئىر بولسا، مۇراتتۇرك شېھرى تۈزۈلۈشىنى تەتقىق قىلىپ، پۈتكۈل تۇرك خەلقىلىرىنىڭ بىر چىنارنىڭ شا-خلىرى ئېكەنلىگىنى ئاساسلاپ بەرگەن ئالىم سۈپىتى-دە تونۇلدى. قازاقستاندىن چىققان بۇ ئىككى ياش ئىستېدات شۇ ۋىللاردا ھەقىقەتەن ناھايىتى كوپ ئە-دەبىيات مۇخلىسلىرىنىڭ، ئالىم ۋە مۇتەخەسسىلەرنىڭ زوقىنى قوزغىدى. 1964 — ۋىلى ئولژاس سۇلەيمە-نوۋ «مۇراتھەمرايېۋ ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ، ئۇيغۇر ئالىمىنىڭ بۇ چوڭ ئىلمىي ئەمـ-گىگىنىڭ تۇرك مەدەنىيىتىنىڭ، جۈملىدىن پوئېزىيە-سى يىلتىزىنىڭ بىر ئېكەنلىگىنى ئىسپاتلاشقا قارىتىل-غانلىغىنى مەنئۇنىيەت بىلەن تەكىتلەپ مۇنداق دەپ يازدى: «ئەگەر پوئېزىيە مەدەنىيەتنىڭ بىرىنچى ئىلمىنتى بولسا، دېمەك، دەل پوئېزىيەنىڭ ئوزى ئىنـ-سان ژۇرىگىنىڭ بىر تۇتاش تومورىنى تىكشايدۇ، ئۇ تار-يخ تەرەققىياتىنىڭ بىر پۈتۈن قانۇنلىرىنى تېپىش بە-لەن شۇغۇللىنىدۇ».

مانا موشۇنداق ئىلمىي تەپەككۇر قىلىش نەتىجـ-سىدە مۇراتھەمرايېۋمۇ، ئولژاس سۇلەيمىنوۋمۇ تۈرك خەلقىلىرىنىڭ بىر خەلق ئېكەنلىگىنى، ئۇلارنى پارچە-لاشقا ئورۇنۇش، تارىختىكى بۇيۇك سىمالارنى بەھۇ-دە تالىشىش نادانلىق ئېكەنلىگىنى تەكىتلەيدۇ.

ئولژاس سۇلەيمىنوۋنىڭ «گېئولوگېچسكىي تسكىل» (گېئولوگىيەلىك تۈركۈم)، سېرىق «دېۋوچكا ۋۇزولتوم ساري» (سېرىق ساري كىيگەن قىز) ئوخشاش شېھرى توپلاملىرى كەينى — كەينىدىن بېسىلىپ چىقىپ، ئەدەبىيات مۇخلىسلىرىنى بەھرىمەن قىلغان چاغدا ئۇنىڭ پوئېزىيەسىدىن ھاياجان ئالغان پۈبلىسىستىكىلىق ماقالىلىرىمۇ كوپچىلىكنى رام قىلىۋالغان ئېدى.

مېنىڭچە، ئەسىرى ئەسەرلىرىدە پوئېزىيە ۋۇرىگى كۈپۈلدەپ ئورۇپ تۇرمايدىغان شائىرلارنى ھەقىقىي شائىر دەپ ھىساپلاش قىيىن. ئەزىمنىڭ بۇيۇك ماھىر-لىرى يازغان ئەسىرى ئەسەرلەرنى خۇددى شېھرنى ئو-قىغاندەك تەسىرلىنىپ ئوقۇشىمىزنىڭ سەۋەبلىرىمۇ تەپەككۇر بىلەن ھاياجاننىڭ، مەنتىقى بىلەن ھارارەتـ-نىڭ مۇجەسسەملەشكەن بىرلىگىدە بولۇش كېرەك. ئول-ۋاسنىڭ «تاغلارنى توۋەنلەتمەي، دالالارنى مەدەھـ-يلەيلى»، «كوچىمەنلەر ۋەدە مەدەنىيەت»، «بىز نېمە ئۈ-چۈن يازىمىز»، «مۇراتھەمرايېۋ ھەققىدە»، «بىز ھەر بىرىمىز قىلىش ئۈچۈن بۇ دۇنياغا كەلگەن» ئوخـ-شاش ئەسىرى ئەسەرلىرىنى شائىرنىڭ ئاناۋەتىنى قا-زاقستان مۇئەممالىسىنىمۇ، پۈتكۈل سەيىرىمىز تەشۇشـ-لىرىنىمۇ ئوز ئىچىگە ئالغانلىغى بىلەن قانچىلىك قىمـ-مەتلىك بولسا، ئوز ئوقۇغۇچىلىرىغا بەدئىي لەززەت بې-رىش بىلەن تېخىمۇ ئەزىزدۇر.

ھازىرقى زامانداۋادالەتسىزلىك، يالغانچىلىق شۇنچـ-لىك ئۈۋۈج ئېلىپ كەتكەنكى، ئوزىنى ئەقىللىك دەپ ھىساپلايدىغان نادان قارا كۈچلەرگە پەقەت شېھر بە-لەن قارشى تۇرۇش مۇشكۈل بولۇپ قالدى. شۇڭلاشـ-قا ئومۇر بويى ھەقىقەت ئىزدەپ ياشايدىغان شائىر-لارمۇ ئىنسانىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنىڭ باشقا يوللىرىنى ئىزدەپ تاپماقتا. ئولژاسنىڭ قازاقستاندا خەلق كونگرىسى دەپ ئاتىلىدىغان تەشكىلاتىنى قۇرۇپ، ئۇنى جۇمھۇرىيەتتىكى سالماقلىق ۋە سالاھـ-يەتلىك كۈچكە ئايلاندۇرۇشى بېكار ئەمەس ئېدى.

مەن بۇ يەردە شائىرنىڭ دۇنيادىكى يادرو سناقلـ-ىرىغا قارشى قۇرغان «نېۋادا — شەمەي» يادرو سناق-لىرىغا قارشى ھەرىكىتىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشنى ئو-رۇنلۇق دەپ ھىساپلايمەن. تالانتلىق شائىر، ئاتاقلىق جەمىيەت ۋە مەدەنىيەت ئەربابى ئوز ئالدىدىكى خىل-مۇ — خىل قارمۇ — قارشىلىقنى يېڭىپ قازاقستاندىكى يادرو سناقلىرىنى توختىتىشقا چوڭ ھەسسە قوشۇپلا قالماستىن، ئۇيغۇرلارنىڭ لوبنور يادرو پولىگونىنى يېپىش ئۈچۈنمۇ ھەرىكەت قىلدى. 1992 — ۋىلى شائىرنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئالمۇتا شەھىرىدە ئېچىلغان لوبنور پولىگونىغا قارشى خەلق ئارا ۋىغىن سوزىمىزگە ياخشى مىسال. ۋىغىنغا قاتناشقانلار شۇ چاغدا ئالمۇتا ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ئۇنى ئاچقۇزماسلىققا قانچە-لىك ھەرىكەت قىلغانلىغىنى، ئەگەر ئولژاس بولمىغان بولسا ۋىغىننىڭ ھەتتا ئېچىلمايمۇ قېلىشىنى ياخشى چۈ-شەنگەن ئېدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بېشىغا ئېيتقۇسىز ئېغىر پاجىەلەر كېلىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە ئولژاسقا ئوخشاش سالاھىيەتلىك شائىر — ئەرباپنىڭ بىزگە يار بولەك بولۇشى چوڭ مەدەت، ئەلۋەتتە.

ھەقىقىي مىللەتپەرۋەرلەر، ئىنسانپەرۋەرلەر ئوز مۇس-تەقىللىغى، بەختىـ — سائادىتى، تاجى — تەختىنى بە-لەن بولۇپ كېتىپ، بىر تۇققان قېرىنداشلىرىنىڭ، خوشنىلىرىنىڭ تارتىۋاتقان ئازاپ ئوقۇبەتلىرىگە كوز ژۇمۇۋالمايدۇ. ئولار ئۈچۈن ئوزلىرىگە يات بېگانە پا-جىە، بېگانە ھەسرەت يوق. ئولار ئۈچۈن «مېنىڭ خەل-قىم بەختلىك بولسا بولدى. باشقىلار بىلەن كارىم نې-مە دەيدىغان» كىچىك رامكىدىكى ئوز — ئوزىنى بەز-لەش تۈيغۇلىرى ئۇمۇمىي ئىنسان تۈيغۇلىرى بولۇپ ھىساپلانمايدۇ. مىللىتىنى سويۇش نىقابى ئاستىدىكى ئەرباپلار يامراپ كەتكەن بۇگۈنكى شارائىتتا پۈتكۈل سەيىرىنى مېنىڭ ئويۇم، بارلىق ئىنسانىيەتنى مېنىڭ قانداش، قېرىنداش تۇققىنىم دەپ ھىساپلايدىغان ئەر-باپلار كامدىن — كامدۇر. ئولژاس سۇلەيمىنوۋ بولسا شۇنداق ئىنسانكى، ئۇنى قازاقمۇ، ئۇيغۇرمۇ، رۇسمۇ — ئوزبەكمۇ ئوخشاشلا ھورمەت قىلىدۇ.

ئولژاستىكى بۇ پەزىلەتنى بىز 1992 — ۋىلى ستام-بۇل شەھىرىدە 1 — نوۋەتلىك خەلق ئارا شەرقىي تۈركستان قۇرۇلتىيى ئېچىلغان كۈنلەردە يەنە بىر قېتىم بايقىدۇق. ئۇ بىز بىلەن بىللە مەخسۇس شۇ قۇ-رۇلتايغا قاتنىشىش ئۈچۈن تۈركىيەگە بارغان ئېدى. قۇرۇلتاي ئوتۇۋاتقان زالدا شائىرغا سوز بېرىلگەندە، كېيىن ئۇ مىنبەرگە كوتىرىلىپ، ئوزىگە خاس جارانگلىق ۋەمەغرۇر ئاۋاز بىلەن سوزلەپ، ئاسارەتتىكى شەرقىي تۈركستان دەۋاسىغا ھەسسىدىشلىق قىلىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ مۇباشقا خەلقلەرگە ئوخشاش ئىستىقلالىيەتتىن بەھـ-رىمەن بولىدىغانلىغىنى ئىشەنچ بىلدۈرگەندە، ژىغىـ-ن قاتناشچىلىرىنىڭ نەقەدەر سەممىي ئالقىشلار ياڭرا-تقانلىغى ھېلىمۇ ئېسىمدە.

قەيەردە ئىستېدات بار ئېكەن، شۇ يەردە ئۇنىڭ قوللىغۇچىلىرىمۇ، رەقىبلىرىمۇ تېپىلىپ قالىدىكەن. ئولـ-ۋاسنىڭ پەرۋازىمۇ قارشىلىقسىز ئەمەلگە ئاشقىنى يوق. قىزىق يېرى، شائىرنى بىرلىرى مىللەتچىلىكتە ئەيىپلـ-ەپ، يەنە بىرلىرى ئۇرۇسپەرەسلىكتە ئەيىپلىدى. بۇ يەردە مەن ئولژاسنىڭ ئېجادىي تەغدىرىگە مۇناسـ-ۋەتلىك بىر ۋاقىتنىڭ ئالدىنى ئېلىش چارىلىرىنى ئىز-دەيدۇ. سۇسلوۋ ق. ئى. بىرىژنېۋتىن باشقا ھېچ كىم-نىڭ سوزى ئوتمەيدىغانلىغىنى ياخشى بىلىدىغان-دىئا. قونايېۋ موسكۋاغا بارغىنىدا بىرىژنېۋ بىلەن ئوچرا-شىپ، ئۇنىڭغا ئولژاسنىڭ كىتاۋىنى تاپشۇرىدۇ دە، ئەھـ-ۋالنى قىسقىچىلا بايان قىلىپ، باش كاتىبنىڭ بۇ ھەق-تە ئوز پىكرىنى بىلدۈرۈشىنى ئىلتىماس قىلىدۇ.

قونايېۋ ئالمۇتىغا قايتىپ كەلگەندە ئولژاس «جىنايـ-تى» ھەققىدىكى پاراڭ ئوۋۇجىغا چىققان ئېكەن. قونا-يېۋ خاتىرجەم بولالماي بىر ئىككى كۈندىن كېيىنلا بىرىژنېۋقا تېلېفون قىلىپ، كىتاپ توغرىلىق پىكرىنى سورايدۇ. تېلېفوندىن لېۋىندىلىشىچىنكى «ئوقۇپ چىق-تىم، كىتابتا ھېچ قانداق مەسىلە يوق» دېگەن جاۋاۋىـ-نى ئاڭلاپ، خاتىرجەم بولغان قونايېۋ ئەتىسىلا مەركـ-زىي كومىتېت بىيۇروسىنى چاقىرىپ ئولژاسنىڭ ئىشـ-تىراكىدا «ئازىيا» مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىپ، ئول-ۋاسقا قاراپ: «مەن ساڭا يېڭى — يېڭى ئېجادىي مۇ-ۋاپىقىيەتلەر تىلەيمەن» دەپ سەممىي كوكۈل ئىـ-تىكىنى بىلدۈرىدۇ.

ئويلاپ كورەيلىچۇ، ھەقىقەتنى يازغانلىغى ئۈچۈن «مىللەتچى» دەپ قارىلىنىپ، چوڭ تەقىبكە ئۇچراش خوۋۇپى ئالدىدا تۇرغان شائىرنىڭ تەغدىرىنى ئەگەر د. ئا. قونايېۋ بولمىغىنىدا نېمە بولار ئېدى؟ ئولـ-ژاس تەلەيلىك ئېكەن. شۇ چاغدا ئەگەر قازاقستانغا قونايېۋ ئەمەس، باشقا بىر تالانتلار قەدرىنى بىلمەيدىغان ئە-مەلدار رەھبەرلىك قىلغىنىدىمۇ شائىرنى مەنئۇي نابوت بولۇشتىن ساقلاپ قېلىش قىيىن ئېدى.

نېمە بولسا بولسۇن، ھەممىسى تارىخ بولۇپ قالدى. ھەر — ھەر ئەمەلدارلار گاھ ئىز قالدۇرۇپ، گاھ ئىز قال-دۇرماي بۇ ھاياتتىن ئوتۇپ كەتتى. شائىر بولسا ئوزى ئومۇر بويى ئىزدىگەن ھەقىقەتكە ئوخشاش قەددىنى پۈكمەي، مەغرۇر ياشىماقتا. ئۇنىڭ ئىشلىرىدىكى ئىـ-كىنچى ھاياتى مەڭگۈلۈكتۇر.

دولقۇن ياسىن.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئىپەك يولى ئارخېولوگىيەسى

تاداشى نشتانى (ياپونىيە)

(ئاخىرى، بېشى ئوتكەن ساندا)

■ 3 ـ قىياتاش رەسىملىرىنىڭ تارقىلىشى

ياپونىيەنىڭ مىشىك دەۋرىنىڭ ئالاھىدىلىكى شال تېرىقچىلىغى بىلەن مېتالل قۇراللاردىن ئىبارەت جەمىيەت ئېكەنلىگى ھەممىگە ئايان. شۇدەك ـ ۋىردە چاۋشىيەن يېرىم ئارىلىمۇ يېزا ئېگىلىگى جەمىيىتىگە كىرگەن ھەم مېتالل سايمانلىرى بارلىققا كەلگەن. كىشىلەر ئۇ زامانىنى سىدام ساپال قاچىلار دەۋرى يا كى برونزو دەۋرى، دەپ ئاتايدۇ. سىدام ساپال قاچىلار بىلەن مىشىك دەۋرىنىڭ ساپال قاچىلىرى بەك ئوخشىشىپ كېتىدۇ، ئۇ شۇينا سىزىقلىق ساپال قاچىلارغا ئوخشىمايدۇ. ساپال قاچىلارنىڭ يۈزى نەقىش ـ سىزىقلار بىلەن زىنەتلەنمىگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن سىدام (گۈل ئوسخىسز) ساپال قاچىلار دەپ ئاتالغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇ دەۋىردە يەنى ياپونىيەنىڭ مىشىك دەۋرىگە ئوخشاش مىس خەنجەر، مىس نەيزە، مىس بالمان قاتارلىق برونزا قۇراللار مەيدانا كەلگەن.

چاۋشىيەننىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمىدىكى كىيۇگشاك جەنۇبىي ۋىلايىتىنىڭ پانگۇيتەي دېگەن جايدىن قىياتاش رەسىملىرى تېپىلدى. ئۇ ئىچكىرى تاغ جىلغىلىرىنىڭ خەتەرلىك قىياتاشلىرىغا چېكىلگەن. ئۇۋچىلىق پائالىيەتلىرى، ھايۋانات ئوبرازى قىياتاشلاردا تەسۋىرلەنگەن...

بۇنداق قىياتاشلارنىڭ بىر نەچچىسى شىنجاڭدىمۇ تېپىلغان ئېكەن. مەسىلەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ مەركىزىي ئۇرۇمچىنىڭ شىمالىدىكى ئالتاي تاغ تىزمىلىرىدىن يېقىندا كەينى ـ كەينىدىن تېپىلغان. ئۇمۇمىي مەزمۇندىن قارىغاندا، قىياتاشلارغا قوي ھەم باشقا ھايۋانلار چېكىلگەن. ئۇسۇل ئوينىۋاتقاندەك كورۇنۇشمۇ باردەك قىلىدۇ، يەنى قوي پادىلىرى ھەم كىشىلەرنىڭ ئىشلەۋاتقان كورۇنۇشلىرى، قوي بىلەن بۇغا قاتارلىق ھايۋانلار پادىسى، مال بېقىۋاتقان كورۇنۇشلەر، ھايۋانغا ھارۋىغا ئوخشاش نەرسىنى سورىتىۋاتقان كورۇنۇشلەر بار ئېكەن. بۇ خىل قىياتاش رەسىملىرى ئالتاغ تاغ تىزمىلىرى ئەتراپىدىن تېپىلىپ قالماستىن، يېقىندا شەرقتىكى ئىچكى موڭغۇل ئاۋتونوم رايونىغىچە بولغان جايلاردىنمۇ ئۇزلۇكسىز تېپىلغان. گەنسۇ ئولكىسىدىكى مەشھۇر دۇنخۇاڭنىڭ شەرقىدىكى ئولكە مەركىزىي لەنجۇ ئەتراپىدىنمۇ تېپىلغان. چاۋشىيەندىن تېپىلغان قىيا تاش رەسىملىرى تاكى ھازىرغىچە كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ شىمالىدىكى يول بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارىلىپ كەلگەن ئېدى. ئامما مەن ئۇنى خىتاينىڭ ھەم ئۇنىڭ غەربىدىكى يول بىلەن مۇناسىۋەتلىك. دەپ قاراشنىڭ تېخىمۇ زورۇر ئېكەنلىگىنى ھىس قىلىۋاتىمەن. بۇرۇن «مانجۇرىيە» دەپ ئاتالغان جايلاردىن بۇنداق نەرسىلەر چىقمىغان بولسىمۇ، ئامما ئۇنىڭ شەجەرسىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلسەك، ئىچكى موڭغۇلدىن ئەڭ غەربتىكى شىنجاڭغىچە سۈرۈشكە بولىدىغاندەك قىلىدۇ...

■ ئالتۇن بۇيۇملارغا قاشتېشى قوندۇرۇش ۋە نەقىش ئويۇش تېخنىكىسى ئاتالمىش شىنلې شەھىرى توغرىسىدا

5ـ ئەسىردىكى ئالدى تەرىپى تورت چاسا، كەينى تەرىپى ژۇمۇلاق قېدىمىي قەبىرلەردىن قول سانائەت ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ تېخنىكا يېڭىلىشىغا مۇناسىۋەتلىك يادىكارلىقلار چىققان، مەسىلەن، كېرەكلىك سايمانلاردىن ساپال قاچا، ئات جابدۇقلىرى بىلەن ساۋۇت قاتارلىقلار چىققىنى. يەنى تاج (بوك)، زىرە، ھالقا، بىلەيزۈك قاتارلىق زىنەت بۇيۇملىرىدىنمۇ دەۋىر بولگۇچ ئۇزگۇرۇشلەرنى كورۇۋالغىلى بولىدۇ. كىشىنى بەكرەك جەلىپ قىلىدىغىنى، ئالتۇن بۇيۇملار يا كى تۆج بۇيۇملاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كۈمۈچ بۇيۇملارمۇ بار. ئۇمۇمەن ئالغاندا 5 ـ ئەسىرنىڭ خان ـ پادىشاھلىرى ئالتۇن ـ كۈمۈچ ۋە تۇچتىن ياسالغان ھەشەمەتلىك زىنەت بۇيۇملىرى بىلەن ئۇستى ـ باشلىرىنى بېزىگەن، بۇ زىنەت بۇيۇملىرى ئىچىدە ئالاھىدە كورىنىپ ئوتۇشكە تېگىشلىگى قاشتېشى ۋە ئالتۇن قوندۇرۇلغان ھونەرسەنئەت بۇيۇملىرىدۇر...

ئالاھىدە پايدىلىنىش قىممىتىگە ئېگە بولغىنى شۇكى، چاۋشىيەن يېرىم ئارىلىدىن تېپىلغان خەنجەر زىنەت بۇيۇمى بولماستىن، بەلكى قۇرالدۇر. شىنلونىڭ مەركىزىي شەھىرى چىڭچوۋنىڭ جىلىن يولى 14 ـ نومېرلىق قەبرىدىن خەنجەر چىققان. چىڭجوۋدا قېدىمىي قەبرىلەر كوپ ھەم داڭلىق. خەنجەرنىڭ ھەشەمەتلىگىگە ئاساسەن كورىيە ئالىملىرى ئۇنى شەمشەر دېگەن. بۇ شەمشەرنى ئىنچىكىلەپ كوزەتكەندە بىر نەچچە ئويۇق كورىنىدۇ. ئۇ قاشتېشى يا كى كوك ياقۇت ئورنىتىلغان ئويۇقلارنىڭ ئىزى بولۇشى مۇمكىن. خەنجەرنىڭ ئوزى ساپ تومۇردىن ياسالغان بولۇپ، سىپىي ھەم غىلاۋىغا ئالتۇن ۋە قاشتېشى بۇيۇملىرىنى ئورنىتىش تېخنىكىسىنى قوللانغان. ئامما، ئاھايىتى ئەپسۇسلىنارلىغى شۇكى، بۇ خىل نەرسە ياپونىيەدىن تېخى تېپىلمىدى. بۇ ھەقىقەتەن كىشىنىڭ دىققىتىنى قوزغايدۇ.

■ قىزىل مىڭ ئويلىرىنىڭ تام رەسىملىرى

بۇ خىل شەمشەر چاۋشىيەندىن باشقا يەنە قەيەردىن تېپىلغان؟ بۇ مەسىلىنى تەكشۈرۈش جەريانىدا بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ماتېريال شىنجاڭدىمۇ بايقالغان. قىزىل مىڭ ئوينىڭ 69ـ غارىدىكى تام رەسىم دەل شۇ تېپقا ياتىدىغان شاھتىلاردىن بولالايدۇ. قىزىل مىڭ ئوي تەكلىماكان قۇملۇغىنىڭ شىمالىي چېتىدە، تەكرىتاغ تىزمىسىنىڭ جەنۇبىي ئېتىگىدىكى كۇچا ناھىيەسىگە يېقىن جايدا. ئىككى جايدىن بايقالغان شەمشەرنى سېلىشتۇرىدىغان بولساق، ئۇلارنىڭ بەك ئوخشىشىپ كېتىدىغانلىگىنى كورۇپ ھەيران قالىمىز. شىنلو شەمشىرى ماددىي بۇيۇم بولۇپ، ناھايىتى تەپسىلى چۈشەندۈرگىلى بولىدۇ. قىزىلدىكى شەمشەر بولسا تەخمىنەن سىزما رەسىم بولۇپ، تەپسىلى چۈشەندۈرۈش قىيىن، ئامما بىر پۈتۈن گەۋدە ھالىتى ۋە قاشتېشى بۇيۇمنى ئورنىتىشتىكى ئىپادىلەش ماھارىتىنى سېلىشتۇرساق، چىڭچوۋدىن تېپىلغان شەمشەرنىڭ نۇسخىسىنى ژىراقتىكى شىنجاڭنىڭ قىزىل مىڭ ئوي سىزمىلىرىدىنمۇ كورۇۋېلىشقا بولىدۇ. قازاقستاننىڭ بور ئوي قەبرىستانلىغىدىنمۇ شەمشەر تېپىلدى. بۇ شەمشەر كىشىنى تېخىمۇھەيران قالدۇرىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن شىنلوچىڭچوۋدىن تېپىلغان شەمشەر سىرتقى كورۇنۇشى ئارقىلىق ھەممە جەھەتتىن ناھايىتى ئوخشاپ كېتىدۇ. بۇنىڭدىن قارىغاندا شىنلونىڭ مەركىزىي شەھىرى بولغان چىڭچوۋدىكى قەدىمىي قەبرىدىن چىققان ئاتالمىش شەمشەرگە ئوخشاپ كېتىدىغىنى ژىراق شىنجاڭنىڭ مىڭ ئوي تام رەسىملىرىگە سىزىلغان. ئۇنىڭدىن تېخىمۇ بەكرەك غەربىكە قاراپ ماڭساق، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدىنمۇ ئوخشاش خىلدىكى شەمشەر تېپىلغان. مېنىڭچە، چاۋشىيەن يېرىم ئارىلىدىكى شىنلودىن تېپىلغان ئاتالمىش ئالتۇن بىلەن قاشتېشى ئورنىتىش تېخنىكىسى قوللىنىلغان شەمشەر غەربىي ئەللىرىدىن ئىپەك يولى ئارقىلىق كەلگەن، دەپ ئويلىساق بۇلارمىكىن دەيمەن.

■ ئەينەكتىن ياسالغان قاچىلار توغرىسىدا

ياپونىيەدە 5 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرلىرىدىكى تېخنىكا يېڭىلىقلىرىدىن بىرى ـ ئەينەك بۇيۇملار مەسىلىسى، بولۇپمۇ ئەينەكتىن ياسالغان بۇيۇملار ياپونىيە مىشىك دەۋرىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىللىرىلامەۋجۇت ئېدى. ساگا ناھىيەسى جېلى خارابىسىدىن قېزىۋالغان ئەينەك نەيچىدىكى قاشتېشى ياكى فۇكۇئوكا ناھىيەسى كاسۇ شەھىرىنىڭ شۇببىيۇ ئوكا موتو خارابىسىدىن قېزىۋېلىنغان ئەينەكتىكى ئىلمەك قاشتېشى ۋە ياكى بۇنداق ئىلمەك قاشتېشىنى قۇيىدىغان قېلىپ، بۇنىڭغا ئىسپات بولالايدۇ. دېمەك، تەخمىنەن ئىككى مىڭ، ژىلنىڭ ئالدىدىكى مىشىك دەۋرىدە ئەينەكتىن ياسالغان بۇيۇملار ياپونىيەگە تارقىلىپ كىرگەن...

مەن 1987 ـ 1989 ـ ژىللىرى شىنجاڭغا ئىككى قېتىم بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئەينەك قاچىلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ماتېريال مەنبەلىرىنى ئىزدىدىم، نەتىجىدە شىنجاڭدىمۇ ئەينەك قاچىلارنىڭ بارلىغى مەلۇم بولىدۇ. ئۇقۇرىدا شىنلو شەمشىرىگە ئوخشايدىغان شەمشەرنىڭ قىزىل تام رەسىملىرىدە تەسۋىرلەنگەنلىگىنى بايان قىلغان ئېدۇق. قىزىلغا يېقىن جايدا قۇمتۇرا دېگەن مەشھۇر مىڭ ئوي بار ئېكەن. شۇنداقلايەنە بۇددائىبادەتخانىسىمۇ بار ئېكەن، كېرمانىيە ئارخېولوگى لېكوك ئۇيەردە قىزىش ئېلىپ بېرىپ، ئەينەك قاچىلارنىڭ سۈنۇقلىرىنى بايقىغان، بۇ گەرچە نەچچە ئون ژىل ئىلگىرى ئىش بولسىمۇ، ئامما شىنجاڭنىڭ قۇمتۇرا دېگەن جايدىن تېپىلغانلىغىغا ئىسپات بولالايدۇ. ئەنگلىيەلىك ستېينمۇ شىنجاڭدىمۇ تاپقىلى بولىدۇ.

■ 6. چاتما نۇسخا توغرىسىدا

8ـ ئەسىرگە كەلگەندە چاتما مەسىلىسىگە دۇچ كېلىمىز. بۇ مەسىلىنى ئاساسىي جەھەتتىن ژۇقۇرىدا بايان قىلىنغان ئەينەك قاچىلار بىلەن بىر مەنبەلىك دېيىشكە بولىدۇ. چاتما نۇسخا دېگىنىمىز چاسا شەكىلدە ياكى ژۇمۇلاق شەكىلدە چېتىپ شەكىللەندۈرۈلگەن نۇسخا مۇلاھىزىسىدىن ئىبارەت...

... چاتما نۇسخىلارنىڭ كېلىش مەنبەسى ئۇستىدە ئىزدىنىش ئۈچۈن مەن شىنجاڭغىمۇ بەكرەك قىزىقىمەن. 1906ـ ژىلى گرونۋېدىل قىزىل مىڭ ئويلىرىنى تەكشۈرگەندە بايقىغان ھەم دوكلاد يېزىپ چىققان. تاش غار پەشتىغىنىڭ بىر يۈزىدە ئازغىنا مارجاندەك بىرنەرسە چىشلەۋالغان بىرقۇشنىڭ سۈرىتى سىزىلغان نۇسخا بولۇپ، بۇ ژۇقۇرىدا بايان قىلىنغان چىڭجۇ تاش غارلىرىدا بايقالغانلىرى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. مەن بۇ قېتىم تۇرپاندا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش جەريانىدا تۇر پان ۋىلايەتلىك مۇزېيىدا تىزىپ قويۇلغان ئاستانە قېدىمقي قەبرىستانلىغىدىن تېپىلغان ئىدىقۇت خانلىغى دەۋرىدىكى ئەمەلدار جاڭ دۇن ھەم ئۇنىڭ ئايالىنىڭ جەستىنى كوردىم، جەسەتتە كىيىمنىڭ پارچە ـ پۇراق قالدۇقلىرى قالغان، جاڭ دۇن خانىمنىڭ كىيىمنىڭ كوكرەك قىسمىدىن چاتما نۇسخىلارنى بايقىغان ئېدىم. بۇ ئادەملەر مىلادى 567 ـ ژىلى ئولگەن. ئۇنىڭدىن باشقا ھازىرغا قەدەر ئاستانە قېدىمقي قەبرىستانلىغىدىن قېزىۋېلىنغان 8 ـ ئەسىرنىڭ ئىپەك توقۇلمىلىرىدىمۇ چاتما نۇسخىلارنىڭ ئاز ئەمەسلىگى بايقالدى. بۇ ھال ئۇ يەردە چاتما نۇسخىلارنىڭ كەڭ تارقالغانلىغىنى چۈشەندۈردى.

■ ئەينەك قاچىلار بىلەن چاتما نۇسخىلارنىڭ نەسەبى

مەيلى ئەينەك قاچىلار بولسۇن ۋە ياكى چاتما نۇسخىلار بولسۇن، ئۇلارنىڭ نەسەبى نېمە ئۈچۈن شىنجاڭدىن ياپونىيەگىچە تۇتۇشالايدۇ؟ چۈنكى 7 ـ ئەسىرنىڭ كېينكى يېرىمىدىن 8ـ ئەسىرگىچە ئىككىسىنىڭ تومۇرى ئوخشاش بولۇپ، ئىپەك يولى ئارقىلىق تاڭ سۇلالىسىنىڭ پايتەختى چاڭئەنگە يېتىپ بارغان. شىنلو تاڭ سۇلالىسىگە 120 قېتىم ئەلچى ئەۋەتىپ، تاڭ سۇلالىسىنىڭ تېخنىكىسى ۋەتۇزۇمى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئىلغار مەدەنىيىتىنى ئۇگەنگەن، ئەلۋەتتە، ياپونىيەمۇ تاڭ سۇلالىسىگە ئوخشاش مەخسەتتە ئەلچى ئەۋەتكەن. شۇڭا 7 ـ 8 ـ ئەسىردىكى بۇ تېچلىق دەۋرىدە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشلا بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئىختىسادىي ـ سودا پائالىيەتلىرىمۇ ناھايىتى ئاۋاتلىشىپ كەتكەن، ئەينە شۇنداق ئارقا كورۇنۇشتە شىنلو بىلەن ياپونىيەچاڭئەننى ۋاستە قىلىش ئارقىلىق تېخىمۇ ژىراق غەربىي مەدەنىيىتى بىلەن ئۇچرىشالغان.

شۇنداق قىلىپ چاۋشىيەن ۋە ياپونىيە بىلەن ژىراقتىكى شىنجاڭ ئوتتۇرىسىدا، خەن ئىمپېرىيەسىدىن جەنۇبىي ۋە شىمالىي خانلىقلارغىچە يەنى كېينكى تاڭ سۇلالىسىغىچە «جۇڭگو» دەپ ئاتىلىدىغان بىرۋاستە بولغان، شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ چاۋشىيەن ياپونىيە ئوتتۇرىسىدىكى مۇساپە ناھايىتى يېقىن بولۇپ قالغان. يەنىمۇ ئۇزاققا سۈرىدىغان بولساق، بۇ خىل مەدەنىيەت ئېقىمىنىڭ ئاساسىي غولى يېڭى تاش قۇرال دەۋرىدىكى ئېگەر سىمان تۇگمەن تېشى ياكى برونزا دەۋرىدىكى قىياتاش سىزمىلىرىدا گەۋدىلەندۈرۈلگەن ئاساسىي مەدەنىيەت ئۇزاق تارىخىي مۇساپىدە رول ئوينىدىمۇيوق؟ ژۇقۇرىدىكى سەۋەبلەرتۈپەيلىدىن بىز ھازىرغىچە دۇچ كەلگەن ئىشلارنى ئەسلىگەن چېغىمىزدىلا ژىراقتىكى شىنجاڭ ئويلىمىغان يەردىن ئىناتايىن يېقىن خوشنىدەك بىلىنىدىغان بولۇپ قالىدى، شۇنداقلا كوكۈل بولىدىغان ئوبيېكتقا ئايلىنىپ قالدى!

«شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» ژۇرنالىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.

مۇھىم مۇئەممە

ياۋروپادىكى دوستلىرىمىز بىلەن ئوز ئارا ئىش بىرلىگىنى قولغا كەلتۈرۈشكە يەنە بىر قەدەم بېسىلدى

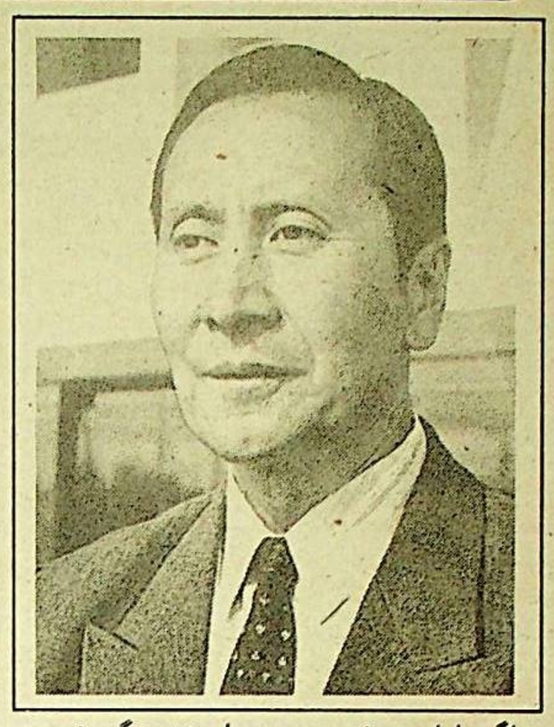

بېلگىيەلىك پروفېسسور جوھان نەيزىنگ، شەرىق ئاياللىرى خەلىق ئارا ئېكولوگىيە ئاسوتىاتسىيە سىنىڭ پېرىزىدېنتى ھۇرقىز ئىلىيېۋا، گوللاندىيەدىكى مەشھۇر مۇزىكانت، ئۇيغۇر كامىل ئابباس ۋە باشقا كوپلىگەن سياسىيشۇناسلار، ئالىملار ئىشتىراك قىلدى.

كونفېرىنسىيەگە رەئىسلىك قىلغان گوللاندىيەدىكى تەتقىقات مەركىزىنىڭ ۋەكىلى ئېردىن تۇر كجان كىرىشمە نۇتقىدا فرانسىيەنىڭ ئاتوم سىنىغىنى ئۇزۇل ـ كېسىل توختاتقانلىغىنى ۋە شۇنداقلا ئا ق ش، روسسىيە، ئانگلىيەنىڭ ئاتوم سىنىغىغا مو راتورىي ساقلاۋاتقانلىغى، لېكىن ختاي 1964 ـ ژىلدىن بېرى شەرقىي تۇركىستاندىكى لوبنور پو لىگونىدا ئاتوم پارتلىشىنى ئۇزلۇكسىز داۋاملاشتۇ رىۋاتقانلىغىنى ۋە بۇ پارتلاشلارنىڭ شەرقىي تۇر كىستان خەلقى ئۈچۈن ناھايىتى كوپ زىيان يەت كۈزىۋاتقانلىغىنى تەكىتلىدى. ئاتىق ئەنجۇمان ئىشتىراكچىلىرىنى بىرلىشىپ، شەرقىي تۇركىستان دىكى ئاتوم سىنىغىنى مەنئىي قىلىش ئۈچۈن ھە ركەت قىلىشقا چاقىردى.

مەھەممەت تىۋتىۋنچى كونفېرىنسىيەنىڭ مەخسە تى ۋە ۋەزىپىسى توغرىلىق سۆزلىدى. ئۇ رەئىس لىك قىلىدىغان تۇركىستان ۋە ئەزەربەيجان تەتقە قات مەركىزى 1991 ـ ژىلى گوللاندىيەدە ئىس تىقامەت قىلىۋاتقان تۇركلەر تەرىپىدىن ئامىس تېردامدا قۇرۇلغان، ئۇنىڭ ئاساسىي مەخستى شەرقىي تۇركىستاننىڭ، ئەزەربەيجانىنىڭ، قىرىم تا تارلىرىنىڭ ۋە سابىق س س ر تەۋەسىدىكى باشقا تۇركىي خەلقلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى، تارىخى نى ۋە تىلىنى تەتقىق قىلىش، ھەر خىل ئىلمىي ئىشلارنى ئېلىپ بېرىش، شۇنداقلا ئۇلار توغرى لىق گوللاندىيەلىكلەرگە ھەم باشقا خەلقلەرگە ئوبيېكتىۋ خەۋەر بېرىش، تونۇشتۇرۇش ۋە مىللەت لەر ئارا دوستلۇقنى كۈچەيتىش ۋە باشقىلاردۇر. مەزكۇر جەمىيەتلىك تەشكىلات ھەر ئۈچ ئايدا بىر قېتىم ئىنگلىز ۋە تۈرك تىللىرىدا نەشىر قىلى ۋاتقان «بىتىخ» نامىلىق بىيۇللېتېننىڭ بىر سانىنى مەخسۇس شەرقىي تۇركىستانغا بېغىشلىغان ئىكەن.

چىككىز ئايتماتوۋ ئەنجۇماندا تۇركىي خەلقلەر مەدەنىيىتىنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالى، قىيىنچىلىقلى رى ۋە تەرەققىيات ئىستىقبالى توغرىلىق ئوزۇ نىڭ پروگراممىلىق پلاننىي، مەۋقەسىنى بايان قىلدى. ئۇ ئوز سۆزىدە ئاتوم سىنىغىنى داۋاملاش تۇرۇش سىياسىتىنى قەتئىي ئەيىپلەيدىغانلىغىنى ۋە ئوزىنىڭ يازغۇچى، دىپلومات سۈپىتىدە بار ـ لىق كۈچىنى ئاتوم سىنىغىنى توختىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغانلىغىنى ئېيتتى.

ئەندى ئەركىن ئالپتېكىن ئوز دوكلادىدا شەر قىي تۇركىستان داۋاسىنىڭ سىياسىي، تارىخىي، ھو قۇقىي، دېموگرافىيەۋىي ۋە ئېكولوگىيەلىك ساھا لىرىغا تەپسىلىي توختالدى. ئۇ خ خ ج رەھبەرلى رىنىڭ ئۇيغۇر ۋە باشقا تۇرك خەلقلەرنى شەر ـ قىي تۇركىستاندا دىكتاتورلۇق ئۈسۈللار بىلەن پەي دىنجا ـ پەي يوق قىلىش سىياسىتىنى ئەيىپلە دى. لوبنوردىكى ئاتوم سىناقلىرىنىڭ تەسىرى دىن 210 مىڭ ئادەم ھالاك بولغان ۋە مىللىون لىغانلار ئېغىر كېسەللىكلەرگە دۇچار بولماقتا. ئەر كىن ئالپتېكىن ئوز سۆزىدە شۇنداقلا خ خ ج نىڭ شەرقىي تۇركىستاندا تۇغۇتنى چەكلەش، ئىجكىر دىن كۈچمەنلەرنى كوچىرىپ چىقىش، بايلىقلار نى تالان ـ تاراج قىلىش، ھوقۇق مەسىلىلىرىگە كەڭ تۈردە توختالدى.

پروفېسسور جوھان تەيزىنگ، لوبنور پولىگونى نىڭ ئىشىغا ۋە ختاينىڭ ئاتومنى نىشانغا يەتكۈ زىدىغان راكېتىلىرىغا ئىزاھ بەردى. پروفېسور نىڭ ئېيتىشىچە، خ خ ج ھەربىي كۈچلىرى 20 مىڭ كىلومېتر ئىراقلىقتىكى نىشانغا يېتىدىغان «دوكغاڭ ـ 6» كودلىق راكېتىلارغا ئېگە. ئۇ لوب نوردىكى سىناقلاردا پەيدا بولغان زەھەرلىك ما ـ ددىلار شەرقىي تۇركىستان خەلقلىرىگە ناھايىتى كوپ زىيان يەتكۈزىۋاتقانلىغىنى تەكىتلىدى.

ئۇمۇمەن، ئەنجۇمەندە سوزگە چىققان بىزنىڭ ياۋروپىلىق كوپلىگەن دوستلىرىمىز ختاي كومۇنى ستلىرىنىڭ شەرقىي تۇركىستاندا ئۇرۇگۇزىۋاتقان رەزىل سىياسەتلىرىنى قاتتىق ئەيىپلەيدىغانلىغى نى بىلدۈرۈشتى.

مۇخبىر: كونفېرىنسىيەدە سىزمۇ سوزگە چىققان بولۇشىڭىز كېرەك؟

ق. غوجامبەردى: ھە، مەن ختاينىڭ قۇ رۇللىق كۈچلىرى، بولۇپمۇ ئاتوم ـ يادرو كۈچلىرى ۋە ئۇنىڭ دۇنياغا، جۈملىدىن مەركىزىي ئاسىياغا تۇغدۇرىۋاتقان خوۋۇپلىرى ھەم شەرقىي تۇركى ستانغا كەلتۈرۈۋاتقان زىيانلىرى ھەققىدە دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتىم.

لوندوندىكى خەلىق ئارا ستراتېگىيەلىك تەتقە قات ئىنىستىتۇتىنىڭ ۋە ئاق ش، روسسىيە ئامۇد يى ئەخبارات ۋاستىلىرىنىڭ خەۋەرلىرىگە ئاساس لانساق، ختاينىڭ ھەربىي كۈچلىرى قۇرۇقلۇقتە كى ئەسكەر، ھەربىي ھاۋا كۈچلىرى، ھەربىي دې كىز فلوتى ۋە ھەربىي ئاتوم كۈچلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، جەمىي 5، 3 مىللوندىن ئوشۇق ئادەم، 16 مىڭغا يېقىن ئېغىر ۋە يېنىك تانكلار، 10 مىڭدىن ئوشۇق ھەر تۈرلۈك توپلار، 500 دىن ئوشۇق ھەربىي ساموليوتلار، شۇ جۈملىدىن روسسىيەنىڭ زامانىۋىي س ئۇ ـ 27، م ئى گ ـ 31 ساموليوت لىرى بار. ھەربىي فلوتتا 700 دىن ئوشۇق ھەر تىپتىكى سۇ ئۈستى كېمىلىرى ۋە 30 غا يېقىن سۇ ئاستى كېمىلىرى موجۇت، ھەربىي ئاتوم كۈچ لىرىنىڭ تەركىۋىدە 100 مىڭدىن ئوشۇق ئادەم ۋە 500 گە يېقىن ئوتتۇرا ۋە ئۇزاق نىشانغا (1500 ـ 20.000 كىلومېتر) ئاتىدىغان راكېت لار بار ئىكەن. پەقەت شەرقىي تۇركىستاندا قۇرۇق لۇقتىكى ئەسكەر، ھەربىي ھاۋا ۋە ھەربىي ئوتوم كۈچلىرىدىن تەشكىلى تاپقان يېرىم مىللىوندىن ئوشۇق مۇنتەزىم ئەسكىرى بار، تەشكىل جەھەتتە تىن شىنجاڭ ھەربىي ئوكرۇگى (شتابى ئۇرۇمچى دە) ئۈچ كېچىك ھەربىي ئوكرۇگقا بولۇنىدۇ، بار لىق ئۈلايەتلىك، ناھىيەلىنىڭ مەركىزى شەھەرلەرگە ھەربىي قىسملار جايلاشقان. شۇنداقلا شەرقىي تۇركىستاندا ھەربىي چېگارا ئوكرۇگى بار. دولەت بىخەتەرلىك ۋە جەمىيەت خوۋۇپسىزلىق ئىدارە لىرىدا ئۇمۇمەن يېرىم مىللىونغا يېقىن ئادەم، ئىـ شلەپ چىقىرىش ۋە قۇرۇلۇش ئارمىيەسىدە 550 ـ 600 مىڭ (ئائىلىلىرى بىلەن ھېسابلىغاندا 2,5 مىللىون) ئادەم بار. ئۇمۇمەن شەرقىي تۇر كىستان تەۋەسىدە ئىشلەپ چىقىرىش ئارمىيەسى دىن باشقا 1 مىللىوندىن ئوشۇق قۇراللىق كۈچ لەر مەۋجۇت. شەرقىي تۇركىستاندىكى ئاتوم كۈچ لىرى: ئاتوم راكېتىلىرىدىن، ساموليوتلاردىن ۋە ئاتوم سانائىتىدىن ۋە لوبنورئاتوم سىناق پو لىگونىدىن ئىبارەت.

چەت ئەل مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ تەستىقلىنى شچە، ش ئۇ، ئار دىكى ختاينىڭ ئاتوم راكېتىلى رى بۇرۇن سابىق س س ر تەۋەسىگە، ھىندى ستانغا، تاشقى موگغۇلستانغا قارىتىلغان ئىدى. ھازىر ش ئۇئارغاچېگارىداش تەۋەلەردە مۇستەقىل دولەتلەر پەيدا بولدى.

ئەندى خ خ ج نىڭ شەرقىي تۇركىستاندىكى مىللىوندىن ئوشۇق قۇراللىق كۈچلىرى كىمگە قار تىلغان؟ ئاتوم راكېتىلىرىنىڭ نىشانى كىملەر؟ نې مە ئۈچۈن ختاي ئاتوم قۇرالىنى مۇكەممەللەشـ تۈرۈشنى داۋاملاشتۇرىدۇ؟ لوبنور ئاتوم پولىگونى ۋىلىغا 5 ـ 6 قېتىم، قۇۋىتى 10 ـ 500 كىلوتو ننا ئاتوم بومبىسىنى سىناش قۇۋىتىگە ئىگە. پولى گوننىڭ مەيدانى 10 مىڭ كۋادرات كىلومېتر.

ش ئۇ ئا ر دىكى ئاتوم سانائىتى خ خ ج نىڭ ئاتوم قۇرالىنى ياساشتا ئەڭ مۇھىم رولنى ئوينايـ دۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ زىمىنىدا 1940 ـ ژىللىرى ئۇران رۇدىسىنى س س ر ئالتايدا چىقارغان. 60 ـ ژىللاردىن بۇيان ئۇرۇمچى، شىخەنزە، غۇلـ جا، قەشقەر، مايتاغ، ئالتاي، چوچوك شەھەرلىرى نىڭ ئەتراپىدىكى خاكلاردا ئۇران رۇدىسى چىقـ رىلدى. شۇ ژىللىرى دەسلەپ ئۇرۇمچىدە، كېيىنـ رەك چاپچالدا ئۇراننى بېيىتىش مەركەزلىرى قۇـ رۇلدى. پەقەت بېيىتىلغان ئۇراندىنلا ئوتوم بومـ بىسى ياسىلىدۇ.

ئالاھىدە دىققەت قىلىدىغان نەرسە، خىتايدىكى ئاتوم قۇرالىنى سىناش، ئۇنى ئىشلەپ چىقىرىش تېخـ نولوگىيەسى ئىنتايىن توۋەن. ئەتراپتىكى مۇھىتنى قوغداش ئىشلىرى يوقىنىڭ ئورنىدا. رادىياكتىۋ رۇـ دىلارنى قېزىۋالغاندىن كېيىن، بۇيەرلەردە رېكۇلتىۋاتـ سىيە ئىشلىرى قىلىنمايدۇ. ئۇمۇمەن رادىياكتىۋ ما ـ ددىلار بىلەن زەھەرلەنگەن يەرلەردە (ئەمەلىياتتا ش. ئۇ ئارىنىڭ 70 ـ 80 پروتسېنت تەۋەسى) تاز لاش ئىشلىرى ژۇرگۇزۇلمەيدۇ. شۇڭا دۇنيادىكى ئۇلۇق دولەتلەر، تەرەققىيەتۋەرجامائەتچىلىك خە تايدىن لوبنور ئاتوم سىناق پولىگونىنى يېپىشنى قاتتىق تەلەپ قىلماقتا.

مۇخبىر: شەرقىي تۇركىستاندىكى ئىنسان ھو قۇقى ھەققىدە قىسقىچە ئېيتىپ ئوتسىڭىز؟

ق. غوجامبەردى: شەرقىي تۇركىستانلىقلار دۇنيادىكى ئەڭ ئىزىلىۋاتقان بىر خەلىق. خ خ ج نىڭ تەقىپلەش ئورگانلىرى 10 ـ 14 ياشلىق با لىلارنىمۇ زىندانلارغا تاشلىماقتا. پەقەت ئۇرۇمچـ نىڭ زىندانلىرىدا 15 ژىلدىن بېرى ئابدۇلقادىر ئەمەت ۋە كېرىم غوجا ياتىدۇ. ھەسەن مەخـۇم 5 ژىل، مۇزەپپەر غوجا 4 ژىل، ئابباس غوجا ھـ ـمجان ۋە باشقا بىزگە ئىسملىرى مەلۇم بولمىغان مىڭلىغان سىياسىي، دىنىي مەھبۇسلار تۇرمىلەردە ياتماقتا. ئۇمۇمەن ش. ئۇ ئاردىكى زامانىۋىي زىن دانلاردا ئون مىڭلىغان سىياسىي تۇتقۇنلار دەھـ شەتلىك قىينىاش ئازاپلىرىنى چېكمەكتە. خ خ ج رەھبەرلىرى ئوزلىرى قول قويغان ب م ت نىڭ قىينىاشنى مەنئىي قىلىدىغان خەلىق ئارا قارارلار نى ۋە باشقا ھوججەتلەرنىڭ تەلەپلىرىنى بۇزۇپ، ئىنسان ھوقۇقىنى، بېيىۋالغان مىللەتنىڭ مىللىي ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلماقتا.

مۇخبىر: كونفېرىنسىيەگە شەرىق ئاياللىرى خە لىق ئارا ئېكولوگىيە ئاسوتىاتسىيەسىنىڭ پېرىز ىدېنتى ھۇرقىز ئىلىيېۋامۇ ئىشتىراك قىلدى دەپ ئېيتتىڭىز. ھورقىز ئىلىيېۋاغا كونفېرىنـ سىيەدە سوز بېرىلگەن بولسا كېرەك؟

ق. غوجامبەردى: بېرىلدى. ھورقىز ئىلىيېۋا شەرىق ئاياللىرى جەمىيىتىنىڭ لوبنورغا قارشى 48 قېتىم نامايىش ئوتكۈزگەنلىگنى ۋە باشقا ئە مەلى ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى قىلغانلىغىنى، شۇنداقلا شەمەي ئاتوم پولىگوننىڭ ئوز ۋاقتىدا قازاقىستا ـ لىقلارغا يەتكۈزگەن سەلبىي تەسىرى ئاساسىدا ئىنىق فاكتلار بىلەن ئاتومنىڭ بارلىق تىرىك ئور گانىزملارغا، تەبىەتكە دەھشەتلىك زەھەر، ئاپەت ئېلىپ كېلىدىغانلىغىنى ئىسپاتلاپ بەردى. ھور قىز لوبنوردا ئاتوم پارتلاپ بىر ھەپتە ئوتكەندىن كېيىن ئالمۇتا، تالدىقورغان ۋىلايەتلىرىدە ئاياللار نىڭ، بالىلارنىڭ ئارىسىدا ئولۇمنىڭ كېسەللىكلەر نىڭ كوپىيىشى ستاتىستىكىسى ئاساسىدا لوبنور ئەتراپىدىكى خەلقلەرگە قانچىلىك ئولۇم، ئاپەت ئېلىپ كېلىدىغانلىغىنى توختاتتى.

مۇخبىر: ئامىستېردامدا ئوتكۈزۈلگەن بۇ خە لىق ئارا ئەنجۇمەن شەرقىي تۇركىستان مەنپىيـ تى ئۈچۈن پايدىلىق بولدى، دەپ ھېسابلاش قا بولامدۇ؟

ق. غوجامبەردى: بۇ كونفېرىنسىيە بىز ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ ۋە ناھايىتى زورسىياسىي ۋاقىە بو لدى. دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. كونفېرىنسىيەدە خ خ ج رە خبەرلىرىگە ئوزىمىزنىڭ تەكلىپ قىلىدىغان تە ـ لەپلىرىمىزنىمۇ ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئۇلار:

ـ ب م ت نىڭ ئىنسان ھوقۇقىنىڭ ئۇمۇ ـ مىيۇزلۇك دېكلاراتسىيەسىگە مۇۋاپىق شەرقىي تۇركىستان خەلقىنىڭ ئىنسان ھوقۇقىنى، ئەركىنـ لىگىنى ھورمەتلەش؛

ـ شەرقىي تۇركىستانلىقلارنىڭ ئوز تەغدى رىنى ئوزى بەلگۈلەش ھوقۇقىنى ھورمەتلەش، بۇ قانۇنىي ھوقۇقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن دېموكراتىك شارائىت يارىتىش؛

ـ ئاتالمىش «پلانلىق تۇغۇتنى» ۋە خەنسۇ ـ لارنى شەرقىي تۇركىستانغا تۇركۈملەپ كوچىرى شنى توختىتىش؛

بۇنىڭدىن تاشقىرى بۇ كونفېرىنسىيەدە، بىر ـ نچىدىن، شەرقىي تۇركىستان مۇئەممەسىنى ياۋرو ـ پىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان تۇرك قېرىندىشلىرى ـ مىزۋە گرىنپىس كوتىرىپ چىقتى، بۇ ياخشى باش لانما، ئۇمۇت پەيدا قىلىدىغان يېڭى ئىش. ئىككى ـ نچىدىن، ئىشتىراكچىلار ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى ئارقىلىق، غەربىي دۇنياغا، تەكرار شەر قىي تۇركىستان مۇئەممەسىنىڭ ئاساسىي ساھالىرى بويىچە مەلۇمات ۋە شەرقىي تۇركىستان ئازاتلىق ھەرىكىتىنىڭ مەۋقەسى يەتكۈزۈلدى، ئايدىكلاش تۇرۇلدى. ئۇچىنچىدىن، ياۋروپادىكى شەرقىي تۇركىستان ھەرىكىتىنىڭ رەھبەرلىرى ۋە ۋەكىلـ لىرى بىلەن بىز ئوز ئارا تەپسىلىي پىكىرلەشتۇق. بۇلارنىڭ ئوزى بىزنىڭ ياۋروپادىكى دوستلىرىمىز بىلەن ئوز ئارا تىل، دىل ۋە ئىش بىرلىگىنى قولغا كەلتۈرۈشكە يەنە بىر قەدەم بېسىلدى دېگەن سوز.

مۇخبىر: مەزمۇنلۇق سوھبەتىڭىز ئۈچۈن رە خمەت.

ق. غوجامبەردى: سىزگىمۇ رەخمەت.

سوھبەتنى ژۇرگۇزگەن،
ئالىمجان باۋدىنوۋ.

« يېڭى ھايات »

1996 ـ ژىل، 25 ـ ماي

ريگونلۇق جەمىيەتلىك بىرلەشمە ئۇيغۇرلارنىڭ تىپاقى يېقىندا قازاقىستان ئەدبىيە مىنىسترلىگىدە رەسمىي رويخەتتىن ئوتكەنلىگى گېزىتخانىلىرىمىز غا ياخشى مەلۇم. تەشكىلىي شەكلى، ماھىيىتى يېڭىلانغان مەزكۇر تەشكىلات، 1992 ـ ژىلى قۇرۇلغان ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەت ئارا ئىتتىپاقـ لىنىڭ رەسمىي مىراسخورى. دېمەك، ئۇنىڭ ۋەزـ يىپىسىنى ئادا قىلىشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. 1995ـ ژىلى قوبۇل قىلىنغان كونستىتۇتسىيە، پۇخرالىق كودېكسى ۋە قازاقىستان پېرىزىدېنتىنىڭ ئازارىيېۋ نىڭ قانۇنىي كۈچكە ئېگە يەرمانىنىڭ تەلىۋىگە ئاساسلانغان ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ نىزامنامىسـ غا ئوزگىرىش ۋە قوشۇمچىلار كىرگۈزۈلگەن.

ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ نوۋەتتىن تاشقىرى ئوتكۈزۈلگەن كونفېرىنسىيەدە ئىتتىپاقنىڭ رەھبـ رى ئورگىنى ـ 31 كىشىدىن ئىبارەت ئويغۇنـ لاشتۇرۇش كېڭىشى سايلاندى. شۇ جۈملىدىن پېرىزىدېنت ق. غوجامبەردى، ۋېتىسى ـ پېرىزـ ىدېنت م. ئەخمەتوۋ، ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رە ـ ئىسى ت. بېيشانوۋ، رېۋىزىيە كومىسسىيەسىنىڭ رەئىسى ئە. ھاجىيېۋلار سايلاندى.

بۇنىڭدىن بىر ئاز ۋاقىت ئىلگىرى ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ پېرىزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردى گوللاندىيەنىڭ پايتەختى ئامىستېردام شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن «ختاينىڭ لوبنور ئاتوم پولىگو نى ۋە ئۇنىڭ ئېكولوگىيەگە تەسىرى» ماۋزۇسـ ىدىكى خەلىق ئارا كونفېرىنسىيەگە قاتنىشىپ كەلگەن ئىدى. مەخسۇس مۇخبىرىمىز ق. غو جەمبەردى بىلەن ئۇچرىشىپ، مەزكۇر كونفې رىنسىيە ھەققىدە سوھبەتلەشكەن ئىدى. تو ـ ۋەندە گېزىتخانىلىرىمىز دىققىتىگە ئەشۇ سوھـ بەتنى تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

* * *

مۇخبىر: قەھرىمان غوجامبەردى سىز بۇ سەپىرىڭىزدىن ئىلگىرىمۇ گوللاندىيەنىڭ گاناگا شەھىرىدە بولۇپ قايتقانلىغىڭىزدىن گېزىت خانىلىرىمىز ياخشى مەلۇم. سوھبىتىمىزدىن ئەشۇنىڭدىن باشلىساق؟

ق. غوجامبەردى: مەن 1993 ـ ۋە 1995 ـ ژىللىرى گاناگا شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن ۋاكالەتـ سىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ 3 ـ ۋە 4 ـ باش ئا سسامبلىيەسىگە قاتناشتىم. ئۇ ئەنجۇمەنلەردە مو ـ شۇ تەشكىلاتقا ئەزا 43 مىللەتنىڭ مىللىي داۋالـ رى قارالغان ئىدى. شۇ جۈملىدىن، 1995 ـ ژىـ لى 4 ـ باش ئاسسامبلىيەدە شەرقىي تۇركىستان توغرىلىق تورت ماددىلىق توختام قوبۇل قىلىنـ غان. ئۇلار: بىرىنچىسى، ختاي خەلىق جۇمھۇر ـ يىتىنىڭ شەرقىي تۇركىستاننى ئىستىلا قىلىشنى ئەيىپلەيدۇ؛ ئىككىنچىسى، ختاي خەلىق جۇمھۇـ رىيىتىدىن شەرقىي تۇركىستان خەلقلىرىنىڭ ئەر ـ كىنلىگىنى، ئىنسان ھوقۇقىنى ۋە ئوز تەغدىرىنى ئوزى ھەل قىلىش ھوقۇقىنى ھۇرمەتلەشنى تە ـ لەپ قىلىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، ختاي ھوكۇمىتىدىن شەرقىي تۇركىستانغا تۇركۈملەپ كوچمەنلەرنى ئە ـ لىپ چىقىش سىياسىتىنى، تۇغۇتنى چەكلەش ۋە شەرقىي تۇركىستاندا ئاتوم سىنىغىنى داۋاملاشتۇـ رۇش سىياسىتىنى دەرھال توختىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ؛ تورتىنچىسى، باش كاتىپتىن شەرقىي تۇر كىستاندىكى ئىنسان ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىش فاكتلىرىنى ئېنىقلاش بويىچە كومىسسىيە تۇزۇشـ نى تەكلىپ قىلىش.

دېمەك، شەرقىي تۇركىستان مۇئەممەسى خەلىق ئارا سەھنىگە چىققانلىغى بۇ بىز ئۈچۈن چوڭ ئۇ تۇق دەپ ھېسابلايمەن.

مۇخبىر: ئەندى بۇ قېتىمقى سەپىرىڭىز ھەقـ قىدە توختالسىڭىز؟

ق. غوجامبەردى: شەرقىي تۇركىستان مۇئەممـا ـ سىنى ھۇر دۇنياغا تونۇشتۇرۇش ئۈچۈن، شەرقىي تۇركىستان ئازاتلىق ھەرىكىتىگە يارىدەم بېرىش ئۈـ چۈن، غەربىي ئەللەردىكى تۇرك قېرىندىشلىرىمىز بەزى بىر چارە ـ تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرماقتا. بىيىلقى ژىلنىڭ 14ـ 15 ـ مارت كۈنلىرى گو لـ لاندىيەنىڭ پايتەختى ئامىستېردام شەھىرىدە ئوتـ كۈزۈلگەن «ختاينىڭ لوبنور ئاتوم پولىگونى ۋە ئۇنىڭ ئېكولوگىيەگە تەسىرى» ماۋزۇسىدىكى خە لىق ئارا كونفېرىنسىيەسى ئەينە شۇلارنىڭ بىرىدۇر.

ئەنجۇمەن گوللاندىيەدىكى «تۇركىستان ۋە ئە ـ زەربەيجان تەتقىقات مەركىزى» ۋە «گرىنپىس» (يېشىللار) تەرىپىدىن ئۈيۈشتۇرۇلدى. كونفېرىنـ سىيەنىڭ ئىشىغا 150 كە يېقىن ئادەم قاتناشتى. شۇ جۈملىدىن ئاتاقلىق قىرغىزستان خەلىق يازـ غۇچىسى، قىرغىزستاننىڭ بېلگىيەدىكى ۋە ياۋرو ـ پابىرلىگىدىكى ئەلچىسى، مەركىزىي ئاسىيە خەـ لىقلىرى مەدەنىيىتى ئاسسامبلىيەسىنىڭ پېرىزىدې ـ نتى چىككىز ئايتماتوۋ، ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشـ كىلاتىنىڭ رەئىسى، ياۋروپادىكى شەرقىي تۇركـ ـ تان بىرلىگىنىڭ رەئىسى ئەركىن ئالپتېكىن، گو لـ لاندىيەدىكى تۇركىستان ۋە ئەزەربەيجان تەتقـ قات مەركىزىنىڭ رەئىسى مەھەممەت تىۋتىۋنچى، ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ باش كاتىۋى مخائىل ۋان ۋالت، گرىنپىسنىڭ ئاتوم مۇئەممـا ـ سى بويىچە مەسئۇل خادىمى جاناپ رودىنبۇرگ،

يارقىن سىمالار

ئۇخەلقى ئۇچۇن كوپ ئىشلارنى قىلىشقا ئالدىراتتى

مۇرات ھەمرايېۋ تەۋەللۇدىنىڭ 60 ژىللىغىغا دائىر

بىز، ئۇيغۇرلار، ئوتمۇش تارىخىمىز، ئىنتايىن باي ئەدەبىيات ۋە سەنئەت مىراسىمىز، شۇنىڭ ھەممىسىنى بارلىققا كەلتۈركەن كىشىلەر ئىسىملىرى بىلەن پەخىرلەنىمىز. ئورنى كەلگەندە، ھەتتا خەلقىمىز ئۇزاق ئەسىرلەر مابەينىدا يارىتىقان دۇردانىلار ئۇز ماھىيىتى بويىچە شۇنچىلىك زورىكى، ئۇلار بىر خەلىقىلا تەۋەللۇق بولماستىن ياكى شۇنىڭ بىسىپ ئوتكەن يولىدىن دېرەك بېرىپ قالماستىن، بەلكى دۇنياۋى مەدەنىيەتكە قوشۇلغان سالماقلىق ھەسسە، دەپ ئىشەنچلىك ئېيتالمايمىز. ئەگەر ھەقىقەتىمۇ شۇنداق بولغان بولسا، خەلقىمىز يۈزلىگەن ژىللار جەريانىدا ئۇزىنىڭ تۇركىي تىللىق قېرىنداشلىرى ئارىسىدا ئالاھىدە ئورۇننى ئېگىلىگەن بولسا، ئۇنىڭ بىدىكى شۇ ئالاھىدىلىكلەر پۈتۈنلەي يوقاپ كەتمەستىن، مەلۇم دەرىجىدە ياكىلىشىتىن كورۇنۇشى، ئىپادىلىنىشى لازىم ئىدىغۇ. راست، بەختىمىزگە قارشى بارلىق تۇركىي خەلىقلەرگە مۇستەقىللىق ۋە مۇختارىيەت ئېلىپ كەلگەن 20 ـ ئەسىر يەقەت ئۇيغۇرلاردىنلا ئۇزىنى ئوردى. ئامما بىز مىللەت سۈپىتىدە يوقاپ كەتمىدۇق ھەم شارائىت بىر ئازىيار بېرىشى بىلەنلا ئەجداتلىرىمىزغا ۋارىسلىق قىلغان ھالدا تارىخ ئالدىدا ئۇزىمىزنى كورسىتىشكە مۇيەسسەر بولالىدۇق. سابىق كېڭەش ئېلىدىكى ئىمكانىيەتلەر شەرقىي تۇركىستاندا بىر ۋاقىتتا يۈز بەرگىنىدە، ئويلايمىزكى، ھەر بىر ساھادا ئەجايىپ ئىستېدادلار مەيدانىغا كەلگەن بولار ئىدى. بۇنىڭغا يارقىن مىسال ـ قازاقىستان ئۇيغۇرلىرى. ئۇلارنىڭ ئاز سانلىغىغا قارىماي قولغا كەلتۈرگەن ئۇتۇقلىرى، ئۇز ئىچىدىن ئەجايىپ كىشىلەرنى يېتىشتۈرۈشىدىن ئىبارەتتۇر. كىم نېمە دېمىسۇن، بىراق ئۇيغۇر پەرزەندى ئىسمائىل يۈسۈپوۋ جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ بىرىنچى رەھبىرى سۈپىتىدە ئۇنى ئىككى ژىل باشقۇردى. قازاقىستان مەدەنىيەتىنىڭ رىۋاجلىنىپ كۈللىنىشىگە زور ئۇلۇش قوشقانلارنىڭ بىرى قۇددۇس غوجامىياروۋ بولدى. ئەندى پەن ساھاسىنى ئالىدىغان بولساق، بىزگە پەلىگەن ئىسىملارنى ئاتالايمىز. ئەندى ئۇلارنىڭ سىپىدە بولسا مۇرات ھەمرايېۋ ئالاھىدە ئورۇننى ئېگىلەيدۇ. دېمەك، بىزنىڭ ئوتمۇشىمىز، ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى گۈللىنىشىمىز زادىلا تەسادىپىي بولمىغان. يەقەت مەۋجۇت ۋەزىيەت، تەتۇر پېشانىلىككە ئايلانغان ۋاقىەلەر تارىخىمىزغا كاشىلا بولغان، موشۇ كۈنلەردە مۇ باشقىلارغا ئوخشاش بەختسىز قۇشنىنى بىزگە قونىدۇرمىغان. خەلىق بولسا ھەر قاچان يارقىن سىمالارنى يېتىشتۈرۈپ كەلگەن.

مۇرات ھەمرايېۋ ئىنتايىن قىسقا ۋاقىت ئومۇر سۈردى، لېكىن ئۇنىڭ ھەر بىر كۈنى دېگىدەك ۋاقىەلەرگە باي، مەزمۇنلۇق ئوتتى. ئۇ خۇددى ئومۇرىنىڭ قىسقا بولىدىغانلىغىنى سەزگەندەك، كوپ نەرسىلەرنىڭ ھوددىسىدىن چىقىشقا ئالدىراتتى. ئۇنىڭ ئۇچۇن ھاياتتىكى ئاساسىي نەرسە ئىش بولغانلىقتىن، ئۇنىڭدىن باشقىنى ئېتىراپ قىلماتتى. ھەتتا ئىككىنچى قېتىملىق ئىنفاركت بولغىنىدا، رىبانماتسىيەدە يېتىپ تۇرۇپ ئۇ ئۇزىنىڭ سوۋېتلۇق شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ شېئىرلىرىنى تەرجىمە قىلغان.

1959 ـ ژىلى مۇرات ھەمرايېۋ تاشكەنتتىكى ئوتتۇرا ئاسىيا دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنى تاماملايدۇ. بىر يېرىم ژىلدىن كېيىن پەن نامزاتلىغى ئۈچۈن، يەنە ئۈچ ژىل ئوتۇپ، دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيە ياقلايدۇ. ئۇ ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان بىرىنچى پەن دوكتورى بولدى. 1970 ـ ژىلى مۇرات پەن ۋە تېخنىكا ساھاسىدا ئالىنىن كومسومولى مۇكاپاتىنىڭ لائۇرياتى بولىدۇ، ئەندى 1978 ـ ژىلى بولسا س س س رېپىداگوگىكا پەنلىرى ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ـ ئەزاسى بولۇپ سايلىنىدۇ.

ئۇ 30 غا يېقىن كىتاب ۋە 300 دىن ئوشۇق ماقالىلار مۇئەللىپى. ئامما ئالىم قىلغان ئىشلارنىڭ سانى ئەمەس، بەلكى مەزمۇنى ھەيران قالدۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ كوپچىلىگى تۇركىي تىللىق ئەدەبىيات نەزەريەسىنىڭ تۈگۈنلۈك مەسىلىلىرىنى دەسلەپكى قېتىم كوتىرىپ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ قېدىمدىن باشلاپ، بۈگۈنگىچە بولغان تەرەققىيات يولىنى، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ مەنبەلىرى ۋە ھازىرقى ئەھۋالىنى تەتقىق قىلدۇ، پەداگوگىكا پەننىنىڭ مۇھىم مۇئەممالىرى ـ ياشلارنى تەربىيەلەشنىڭ مەسىلىلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرىدۇ.

مۇرات ئۇزىنىڭ دەسلەپكى ماقالىلىرىنى ستۇدېنتلىق دەۋرىدە يازىدۇ. ئۇلار «لېنىنسكايا سمېنا» (ھازىرقى «ئېكسپرېس ك») گېزىتىدە، «سوۋېتسكىي كازاخستان» ناملىق ئەدەبىي ئالماناختا بېسىلىدۇ ھەم كۈن تەرتىپلىكى بىلەن پەرىقلىنىپ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئەدەبىيۋۇي ـ بەدىئى دەرىجىسى مەسىلىلىرىنى كوتىرەتتى. شۇ ستۇدېنتلىق ۋاقىتدا ئۇ ئاسىيا ۋە ئافرىكا يازغۇچىلىرى كونفېرېنسىيەسىنىڭ ئېچىلىشىغا «شىنجاڭ شائىرلىرى» دېگەن كىتابىنى توپلاپ چىقىرىدۇ. موشۇ ئىشنىڭ ئۇزى ئۇنىڭدىكى ئەدەبىيات تەتقىقاتچىسىغا خاس ئىستېدات، ھېچ كىم باسمىغان يول بىلەن مېڭىشقا ئىنتىلىش ستۇدېنتلىق دەۋرىدىلا ئويغىنىپ، كېيىنەرەك، كۈچكە تولغانسىرى ھەممە قىرلىرى بىلەن نامايەن بولغانلىغىنى بىلدۈرىدۇ.

1963 ـ ژىلى م. ھەمرايېۋنىڭ «تۇركىي شېئىرىيىتىنىڭ ئاساسلىرى» دېگەن دەسلەپكى مونوگرافىيەسى چىقىدۇ. بۇ كىتاپ كەڭ دائىرىدە تونۇلىدۇ. چېخ ئاكادېمىگى يان رىپكا بۇ كىتاپ ھەققىدە مۇنداق دەپ يازىدۇ: «سىزنىڭ «تۇركىي شېئىرىيىتىنىڭ ئاساسلىرى» دېگەن ئەسىرىڭىز ئەجايىپ. سىز ئۇنىڭغا كوپ ژىللار سەرىپ قىلغاندۇرسىز، لېكىن ئەگىگىڭىز ناھايىتى ياخشى نەتىجە بەرگەن. بۇگۈن سىز كىتاۋىڭىز بىلەن پەخىرلەنسىڭىز بولىدۇ، ئۇ سوۋېتسىز كوپچىلىك دېققىتىنى جەلىپ قىلىدۇ».

ھەقىقەتەنمۇ بۇ كىتاپ توغرىلىق ئۇزۇپكىرلىرىنى پولشالىق پەن دوكتورى يۇدىك گرىبىنيۇك، ۋېنگېرىنىڭ كادېمىگى يۇلىئۇس نېمېت، نېمىس ئاكادېمىگى ۋولفگانگ شتېينى ئۇزۇپكىرلىرىنى ئېيتىدۇ ھەم «ببلىوتېكا ئورىيېنتالىستا» ناملىق گوللاند ژورنالىدا ماقالە بېسىلىدۇ.

شۇنەرسىمۇ قىزىقكى، مەزكۇر كىتاپنىڭ قولىيازمىسى بىلەن تونۇشۇپ چىققاندىن كېيىن ئاكادېمىك ۋ. ژىرمۇنسكىي ئۇنىڭغا كىرىش سۈزى يېزىشقا رازىلىق بېرىدۇ ھەم كەڭ دائىرىدە ئېتىراپ قىلىنغان ئاكادېمىك ھەققەتەنمۇ ئەندىلا پەن نامزىتى بولغان مۇراتنىڭ كىتاۋىغا مۇقەددىمە يازىدۇ.

تۇركىي خەلىقلەر شېئىرىيىتى بويىچە ئىلگىرىمۇ س س س رۇ ۋە چەت ئەل تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئەمگەكلىرى بولغان. بىراق ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە دېگىدەك شېئىر تۈزىلىشىنىڭ پەقەت ئايرىم مەسىلىلىرى، يەنە كېلىپ بىر ئەدەبىيات مىسالىدا يورىتىلاتتى. م. ھەمرايېۋنىڭ خىزمىتى بولسا، شېئىر نەزەريەسىنى كەڭ دائىرىدە، سېلىشتۇرغان ھالدا تەتقىق قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. ئۇنىڭ كىتاۋىدا تۇركىي شېئىرىيىتىنىڭ قاپىيە، شېئىر بەندى ۋە ئاھاڭداش مۇھىم مەسىلىلەر ئۇيغۇر، قازاق، ئوزبېك، تاتار، ئەزەربايجان ۋە باشقىلار شېئىرىيىتى ماتېريالىدا، سېلىشتۇرما پلاندا تەھلىل قىلىنىدۇ.

تۇركىي خەلىقلەرنىڭ ھەر بىرىنىڭ شېئىرىيىتىگە خاس ئالاھىدىلىكلەر بىلەن بىللە تۇركىي تىللىق ئەدەبىياتلارنىڭ ھەممىسىگە بولمىسۇ، كوپچىلىگىگە تەئەللۇق ئايرىم ئۇمۇمىي بەلگۈلەر مەۋجۇتتۇر. موشۇ مەسىلىنى، يەنى تۇركىي شېئىرىنىڭ ئۇمۇمىي قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىشقام. ھەمرايېۋ ئۇزىنىڭ ئىككىنچى ئەمگىگى ـ «تۇركىي شېئىرى نەزەريەسىنىڭ ئوچىرك لىرىنى» بېغىشلايدۇ.

بۇ كىتاپنىڭ يەنە بىر ئۇتۇقلۇق تەرىپى شۇ بولدىكى، ئۇنىڭدا كېڭەش ۋە چەت ئەل شەرقشۇناسلىغىدا دەسلەپكى قېتىم ئۇز زامانىسىنىڭ مەشھۇر شائىرى زوھرەدىن بابۇرنىڭ «بابۇرنامە» دېگەن ئاروز بويىچە ئەمگىگى قىسقارتىلىپ بېرىلدى. ئەدەبىيات نەزەريەسى ۋە شېئىرىيەت بويىچە بۇ قىممەت باھا قولىيازما يوقىلىپ كەتتى دەپ ھېسابلانغان ئىدى.

م. ھەمرايېۋنىڭ نوۋەتتىكى تەتقىقاتتىمۇ تۇركىشۇناسلىق ۋە ئەدەبىياتشۇناسلىق پەننىنىڭ ئەڭ ژىرىك مۇتەخەسسىلىرىنىڭ دېققىتىنى جەلىپ قىلدى. جۇمھۇرىيەتلىك ۋە پۈتكۈل ئىتتىپاقلىق گېزىت ۋە ژورنالىلار سەھىپىلىرىدە، گېرمانىيە، كانادا، ياپونىيە، شۋېتسىيەنىڭ ئىلمىي مەتبۇئاتىدا كوپلىگەن ماقالىلار ۋە پەكىرلەر پەيدا بولدى.

م. ھەمرايېۋنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تارىخى ھەم بۈگۈنكى ئەھۋالغا، ئۇنىڭ نەزەريەۋىي مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشقا بېغىشلىغان ئەمگەكلىرىنىڭمۇ ئاھىمىيىتى زور. شۇنى جۇر ئەتلىك ھالدا ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئۇيغۇرشۇناسلىقنىڭ تەركىبىي قىسمى ھېسابلانغان ئەدەبىياتشۇناسلىقنىڭ شەكىللىنىشى بىرىنچى نوۋەتتە مۇراتنىڭ ئىسمىغا، ئۇنىڭ ئەمگەكلىرىگە باغلىق. ئۇنىڭ «تارىخ، ماھارەت، نەزەريە»، «ئەسىرلەر بويى ئولمەيدىغان سوز»، «ئۇيغۇر خەلقى مەدەنىيىتىنىڭ گۈللىنىشى»، «دەۋىر سەھىپىلىرى» ناملىق مونوگرافىيەلىرى، بىر نەچچە ئۈمۈمىي توپلاملار، 9 ۋە 10 ـ سىنىپلارغا بېغىشلانغان ئەدەبىيات دەرسلىكلىرى، ئەدەبىياتشۇناسلىق لۇغەتلىرى ۋە كوپلىگەن ماقالىلىرىدا ئەدەبىياتىمىزنىڭ كوپ ئەسىرلىك تەرەققىيات يولىنى تەتقىق قىلدى، ئۇنى دەۋرلەرگە بولدى، ئۇنىڭ قېرىنداش خەلىقلەر ئەدەبىياتلىرى بىلەن بولغان يېقىن ئالاقىلىرىنى ئېچىپ بەردى، ئۇنىڭ ھازىرقى ۋاقىتتىكى ئۇتۇقلىرىنى چوڭقۇر ۋە ھەر تەرەپلىمە كورسەتتى. ئالىمنىڭ كۈچ چىقىرىشلىرى نەتىجىسىدە نومەر مۇھەممەدىي، لۇتپۇللا مۇتەللىپ ۋە باشقىلارنىڭ تولۇق ئەسەرلىرى ئىزاھلار بىلەن نەشىر قىلىندى.

م. ھەمرايېۋنىڭ كوپ قىرلىق پائالىيىتىدە كورنەكلىك ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ ئىجادىنى كوپچىلىككە تونۇشتۇرۇش، ئۇلار ئەسەرلىرىنى رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلىش ئىشى ئالاھىدە ئورۇننى ئېگىلەيدۇ. بۇنىڭدا كوپ جەھەتتىن مۇئەللىپنىڭ ئۇزىنىڭمۇ ئىستېدادلىق شائىر بولۇشى يار دەم قىلدى. ئۇ مەكتەپتە ئوقۇپ ژۇرنالىستىكا ساھاسىدا ئالىي مەكتەپتە ئوقۇپ شائىرلىرى مەشھۇر تۇرك شائىرى نازىم ھېكمەتنىڭ كوزىگە چۈشۈپ قالىدۇ ۋە 8 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى موسكۋادىن سەممىي يېزىلغان مەكتۇپ ئالىدۇ. بۇ، ئەلۋەتتە، ياش ھەۋەسكارنى روھلاندۇرۇپ، ئۇنى پۈتۈن ھاياتى مابەينىدا شۇ مەشەقەتلىك ئىشتىن قول ئۇزمەسكە دەۋەت قىلىدۇ. ئۇ ئاساسىي ئىشلاردىن چارچىغان ۋاقىتلاردا، ئوي پىكىرلىرىنى باشقا بىر نەرسىگە جەلىپ قىلىشقا ئىنتىلغانلىدا شېئىرىيەتكە مۇراجىەت قىلاتتى ھەم خۇددى ياشلىق ۋاقىتىدىكىدەك ھايا جانلىنىش ھىسىياتلىرىغا بېرىلىپ، شېئىر يازاتتى. ئامما يازغان نەرسىلىرىنى ئۇ نەشىرگە بېرىشكە ئالدىرىماتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن مۇھىم نەرسە كىتاپخانىلارنى ئۇز شېئىرلىرى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ پەخرى بولغانلارنىڭ ئەسەرلىرى، كلاسسىكلار ۋە زاماندىشلارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن تونۇشتۇرۇش ئىدى. ئۇنىڭ ھەر بىر كىتابى، نادىر تەرجىمىلىرى تۈپەيلىدىن ئوتمۇش ۋە بۈگۈنكى كۈندىدىكى كوپلىگەن ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ ئەسەرلىرى پۈتكۈل ئىتتىپاق مىقياسىدا مەلۇم بولدى. ئۇ شۇنداقلا قازاق ۋە ئوزبېك شائىر، يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنىمۇ رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلدى.

بىر كىشىنىڭ كۈندىلىك خىزمەت بىلەن بىللە شۇنچىلىك ئىش قىلغانلىغىغا ھەيران قالسەن. كۈندىلىك ئىشنىڭ كولەمىمۇ يېتەرلىك بولۇپ، تىرىشچانلىقنى، كۈچ ـ غەيرەتنى تەلەپ قىلىدىغۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇرات ھەمرايېۋ دايىم جاۋاپكەرلىك ۋە مۇرەككەپ ئىش ئۈچاستكىلىرىدا خىزمەت قىلىپ كەلگەن. ئۇنىڭ ئىپراتۇرىدىكى ئوقۇشنى تۈگەتمەيلا يېڭى قۇرۇلغان ئەدەبىيات ۋە سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ ئىلمىي كاتىۋى بولىدۇ، كوپ ژىللار ئۇيغۇرشۇناسلىق بولىمىنى باشقۇرىدۇ، ئاخىرقى ژىللىرى بولسا، ئالمۇتىدىكى پەداگوگىكا پەنلىرى ئىلمىي ـ تەكشۈرۈش ئىنستىتۇتىنى دىرېكتورىنىڭ ئورۇنباساري، كېيىنەرەك تاشكەنتتىكى خۇددى شۇنداق ئىنستىتۇتنىڭ دىرېكتورى بولىدۇ.

ئوزى ئۈچۈن يېڭى ساھادىمۇ م. ھەمرايېۋ شۇنداق ئەمگەك قىلىدۇكى، كوپ نوتەمىي ئۇنىڭنامى پەداگوگىكا پەنلىرىدىمۇ كوپچىلىككە مەلۇم بولىدۇ. ئۇ س س س ر پەداگوگىكا پەنلەر ئاكادېمىيەسى نەزدىرىيە ۋە تارىخ بولۇمى بىيۇروسىنىڭ، س س س ر مىنىسترلار كېڭىشى ھوزۇرىدىكى ياشلارنى كەسپكە نىشان بېرىش بويىچە كېڭىشىنىڭ دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەلەر بويىچە بىر نەچچە ئىلمىي كېڭەشلەرنىڭ ئەزاسى بولۇپ كەلگەن.

مۇرات ھەمرايېۋنىڭ ئەمگەكلىرىنى ژۇقۇرى باھالاپ، ئۇنىڭ چوڭ ئالىمغا خاس تالانتىنى تەكىتلەپ «پراۋدا» گېزىتى 1976 ـ ژىلى 18 ـ ئىيۇلدا مۇنداق دەپ يازغان ئىدى: «ئۇنىڭ توغرىلىق كېڭەش ۋە چەت ئەل مەتبۇئاتىدا ماقالىلار كوپ. ئۇنىڭغا ھەر خىل مەملىكەتلەردىن مەشھۇر شەرقشۇناسلار خەتلەرنى يېزىپ، تەشەككۇر سۆزلىرىنى ئىزھار قىلماقتا. ئۇ بىزنىڭ زامانىمىزنىڭ مەشھۇر تۇركىيەشۇناسى دېگەن ئابروينى ئېگىلەيدۇ.»

كوپچىلىك ئۇنى ئەينە شۇنداق ئالىم سۈپىتىدە بىلەتتى. ئۇ بىز ئۈچۈن بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق ئالىم، شۇنداق كىشى بولۇپ قالىۋېرىدۇ.

رابىك ئىسمائىلوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

مەرىيەت چىرىغىنى ياققانلار

ئۇنىڭ ئەقىدىسى ئاز ئەمەس

ئىلى تەۋەسىدە مەدەنىي ـ مائارىپ ئىشلىرىنى يۈكسەلدۈرۈشكە چوڭ ھەسسە قوشقان پېشقەدەم پەداگوگلارنىڭ بىرى فاتىما ئاپاي سەلموۋادۇر. مىللىي مەرىپەتچىمىز ساھاسىدا مىڭلىغان شاگىرتلىرىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرگەن ئۇستازنىڭ نامى ئۇلارنىڭ دىلىدا ھورمەت بىلەن يادلىنىپ كەلمەكتە. ئۇ ئۇزىنىڭ پېداگوگىلىق ئىش پائالىيىتىنى باشلىغان دەسلەپكى دەۋرلەردىلا كەسپىگە چىن دىلىدىن ئىخلاس قويۇپ ئىشلەيدىغان مۇئەللىمە ئېكەنلىگى بىلەن كوزگە چۈشكەن ئىدى.

فاتىما سەلموۋانىڭ مۇنداق ئىلمىي ـ مەرىيەتلىك خىسلەتكە ئېگە بولۇپ يېتىلىشىدە ئائىلىسىنىڭ رولى چوڭ بولدى.

ئەسىرىمىزنىڭ بېشىدىلا قازان شەھىرىدىن غۇلجىغا كېلىپ ئورۇنلاشقان ئۇنىڭ ئاتىسى يارۇللا غافۇروۋ شۇ دەۋىرنىڭ تەرەققىيپەرۋەر، ژۇقۇرى سەۋىيەلىك كىشىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ شۇندىلا قازاندا نەشىر قىلىنىدىغان ھەر خىل گېزىت ـ ژورنالارنى ئالدۇرۇپ ئوقۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئىلغارلىق پىكرى ئائىلە ئەزالىرىغىمۇ تەسىر كورسىتىپ، بۇ ئائىلىدە ئوسۇپ تەربىيىلەنگەن سەككىز پەرزەندى كەينى ـ كەينىدىن بىلىملىك ياشلار بولۇپ يېتىلگەن ئىدى.

1926 ـ ژىلى شۇ ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن فاتىما دەسلەپ ئۇيەردىكى تاتار مەكتىۋىگە كىرىپ بىلىم ئېلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن غۇلجىدىكى كېڭەش كونسۇلخانىسى يېنىدا ئېچىلغان رۇس مەكتىۋىدە ئوقۇيدۇ. مەكتەپنى تاماملاپ مۇئەللىملىرنى تەييارلاشنىڭ قىسقامۇددەتلىك كۇرسىدا تەلىم ئالغاندىن كېيىن ئۇنىڭ پېداگوگىكلىق پائالىيىتى 1934 ـ ژىلى تاتار مەكتىۋىدە ئۇستازلىق قىلىشىدىن باشلانغان ئىدى.

ئوقۇتۇش ۋە تەربىيە ئىشىغا چوڭ قىزىقىش بىلەن كىرىشكەن ياش پېداگوگ ئاردىدىن كوپ ئوتمەيلا ئۇيەردىكى ئۇلكىلىك مۇئەللىملەر قاتاردىدىن ئورۇن ئالىدى. شۇنداقلا جەمىيەتلىك ئىشلاردىكى ئاكتىۋلىغى بىلەن ئۇزىنى كورسىتەلىدى. ئۇنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشى بىلەن ئەدەبىيات ـ سەنئەت كرۇژوكلىرى بولۇپمۇ تەن ـ تەربىيە، سپورت ئىشلىرى قىزغىن جانلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ تەشەببۇسى بىلەن مەكتەپتە سپورتنىڭ ھەر خىل تۈرلىرىدىن مەشغۇلات ئوتكۈزىدىغان كومانداللار تەشكىل قىلىندى. ئۇ ژىللىرى شەھەر دائىرىسىدە ۋە مەكتەپلەر ئارا سپورتنىڭ تۈرلىرى ئانچە مۇستەھكەم رەسمىيلىشىپ كەتمىگەن بولغاشقا فاتىما سەلموۋانىڭ باشلانمىسى شۇ دەۋرىيىكىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ سېزىلىپ، ياشلار ئارىسىدا ئۇنىڭغا قىزىقىش ئۇلغايغان ئىدى. ئۇنىڭ رەھبەرلىگى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان تاتار مەكتىۋى كوماندىسى سپورتنىڭ ھەر خىل تۈرلىرىدىن شەھەر مەكتەپلىرى ئارا مۇسابىقىلاردا غالىپ چىقىپ، ئىككى قېتىم ئولكە مەركىزى ئورۇچىدە ئوتكەن سپورت مۇسابىقىسىغا قاتناشتى. غۇلجا شەھىرىدە ھەر خىل بايراملاردا ئوتۇدىغان پاراداللاردا بىر خىل سپورت كىيىملىرىنى كىيىپ، تەنتەنىلىك ژۇرۇش بىلەن ئوتۇدىغان ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلار كوماندىسى كىشىلەردە ئالاھىدە زوقەنلىك ھاسىل قىلاتتى. مەراسىملاردا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئۇنىشلارغا ئۇيۇشتۇرۇش ھەمىشەم فاتىما سەلموۋا ئاغاژۇكلىنەتتى. دېمەك، 30 ـ ژىللاردا ئۇ ئىشلىگەن مەكتەپتىكى مەدەنىي ـ مائارىپ ئىشلىرىغا يېگانچە ئىز سېلىشقا تۇرتكە بولغان ئۇستازلارنىڭ بىرى فاتىما سەلموۋادۇر.

فاتىما ئاپاي 1955 ـ ژىلى ئائىلىسى بىلەن كېڭەش ئېلىكە كوچۇپ چىقىپ ئالمۇتا شەھىرىگە ئورۇنلىشىدۇ. ئۇ مۇرلۇك بولدىشى رائۇپ سەلموۋ بىلەن بۇ يەردىمۇ ئادىل ئەمگەك قىلىپ، بەش پەرزەندنى تەربىيەلەپ قاتارغا قوشتى. بۇ كۈنلەردە 80 ياشنىڭ دالىۋىنىي ئاتلىغان فاتىما سەلموۋانىڭ شاگىرتلىرى ئۇنىڭ ئۇزلىرىگە سىڭدۈرگەن ئىقتىدارى ئاساسىدا چوڭ ھورمەت بىلەن قەدىرلەيدۇ.

نادىيە خەسەن.
ئالمۇتا شەھىرى.

قەلەمداش هەققىدە سوز

ئەر قەدرى ئەلگە بولغان خىزمەتدە

ئادەم تۇغۇلغان يېرىگە تارتىدۇ دېيىشىدۇ، بۇ راست بولسا كېرەك، ئۇنداق بولغىنى ئۇ ئومۇلەپ چوڭ بولغان يەر تەپتى، ئىچكەن سۈيى، ژۇتقان ھاۋاسى ئۇنىڭ ژۇجۇت ـ ژۇجۇدىغا سىڭىدۇئەمەسمۇ. شۇڭلاشقا كەپ تېكەس توغرىلىق بولۇپ قالسا، توختاسۇن ئىچۋاتقان ئېشنى قويۇپ قويۇپ، زەڭ سېلىپ، تىكشايدۇ. ئۇنداق بولغىنى ئۇ 1936 ـ ژىلى باھار پەسلىدە ئەشۇ كوپ ـ كوك تېكەس ژادىسىدا تۇغۇلغان. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ كەڭ دالاغا تارتىپ، كەڭ كوڭۈل بولۇپ ئوسىدۇ. بۇ دۇنياىدىكى جەننەتتەك سېزىلگەن گوزەل تېكەسنىڭ تاغ ـ داۋانلىرى ئۇنى ئىرادىلىك قىلىپ ئوستۇرسە، توقچىلىق ـ توكۇنچىلىكى مەرت ژە مېھرىبان قىلىپ يېتىلدۇردى.

مەن توختاسۇن بېيشا ئوغلى بىلەن يۇرتداش بولمىساممۇ، بىر زاماندىشىمەن. تەغدىرنىڭ تەقازاسى بىلەن راسا قورامىغا تولغان قىران ژاقتىمىزدا ئامالنىڭ يوقلىغىدىن قېنىمىز توكۇلگەن ئانادىيارىمىزدىن ئايرىلىپ، قازاقستانغاباش پانا تىلەپ، كوچۇپ چىققانمىز. توختاسۇننى ئۇيغۇر ناھىيەسىدىكى قېرىنداشلىرى كەڭ قۇچاق ئېچىپ، ئىسىق قوينىغا ئالدى. ئۇنىڭ يولى بولۇپ، باشقىلاردەك ئانچىلا قېقىلىپ ـ سوقۇلۇپمۇ كەتمەي، چوڭ دېخان يېزىسىدا مۇئەللىملىك كەسپىنى داۋاملاشتۇردى. ئۇنىڭ كىچىك پېللىگى، ئادەملەر بىلەن مۇئامىلىدىكى سىلىق ـ سىپايىلىغى، جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا قويۇق ئارلىشىشى ئاز ژاقىت ئوتمەيلا ئۇنىڭغا چوڭ ئىناۋەت ئېلىپ كەلدى. توختاسۇن كويۇمچان ئاتا بولغاشقا، پەرزەنتلىرىنى قاناتلىققا قاقتۇرماي چوڭقىلىشنىڭ سىرتىدا ئۇلارنى ئالىي بىلىم دەرگاھلىرىدا ئوقۇتۇش مەخسىتى بىلەن ئالمۇتىغا كوچۇپ كېلىپ. ئائېرودروم مەھەللىسىگە جايلىشىدۇ. ئوزى ھەر خىل ئىشلارنى قىلىشتىن باش تارتماي، بالىلىرىنى ئوقۇتۇش، تەربىيىلەش غېمى بىلەن ياشايدۇ.

ياخشى خىسلەتلەرنى ئوزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەن توختاسۇن يۇرت ـ جامائەت ئىشلىرىغا ئارلىشىپ، ئۇرپى ئادەتلىرىمىزنى ژېپىدىن ـ ژېك ئىسىغچە زەڭ سېلىپ ئۇگەندى. بولۇپمۇ بىرى ئالەمدىن ئوتۇپتۇ دېسە، ژاي ئۇ بېچارىگەيامان بوپ، دەپلا قويماي، ھازا بولغان ئويگە دەرھال بېرىپ، ئۇلارنىڭ ھالىنى سوراپ، كام ـ كۇسا يېرىگە يارىدەم قىلىشقا بەل باغلاپ تەييار تۇراتتى. بولۇپمۇ ژېتىم ـ يېسىر، قول ـ ئىلكىدە يوق ئائىلىلەرگە مۇسىبەت كەلسە، ئۇ خۇددى ئوزىنىڭ بېشىغا قايغۇ چۈشكەندەك مىسكىنلىشىپ، يەرلىك كولاشقا ياشلارنى ئۈيۈشتۈرۈش، نەزىر ـ چىراق ئوتكۈزۈشكەماددىي يارىدەم توپلاش ئىشلىرىغا جان دىل بىلەن ئارلىشىپ ژۇردى. باشقىلارنىڭ ئىشىنى ئوز ئىشىدەك بىلگەن توختاسۇن ھەممىگە تەڭ ئۈلگىرىپ، كوپچىلىكنىڭ كوڭلىنى ئالدى. بىر كۈنى ئائېرودروم مەھەللىسىدە يۇرت ـ جامائەت ژىغىلىغان چوڭ بىر مەرىكىدە مەھەللەئاقساقاللىرى ئىدرىس، مەشرەپ، نەسىردىن ئاكىلار مەسلىھەتلىشىپ، ژىگىت بېشى قىلىپ توختاسۇننى سايلاش تەكلىۋىنى ئوتتۇرىغا قويدى. كىشىلەرنىڭ مۇڭغا مۇڭ، دەردىگە دەرمان بولالايدىغان، جامائەت ئىشلىرىغاىرىنمەي ماڭىدىغان توختاسۇن ژىگىت بېشى بولۇپ سايلاندى.

ژىللار ئېرىقتىكى سۇدەك ئوتۇپ كەتتى. ئاممىۋى ئائېرودروم مەھەللىسىدە كوپلىگەن يېڭىلىقلار مەيدانغا كەلدى. پاتقاقچىلىقتا كېچىسى ماڭغىلى بولمايدىغان كوچىلاردا چىراق ياندى. ئويمان ـ چوڭقۇر يوللار ئاسفالتلاندى. ھەتتا قېرى ـ چورىلەرنىڭ ئويلىرىگە تېلېفون ئورنىتىلدى. ئۇ بىر ئىشنى باشلىسا، ئۇنى ئاخىرىغا چىقارمىغىچە ئۇھ دەپ ئارام ئالماتتى. ئۇ گېزىتخانىمىزغاتېخى ئىشقاكىرمىگىنىدە بىر قېتىم مۇنداق بولغان ئېدى. مەن ئۇنىڭدىن ژىگىت بېشى سۈپىتىدە ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلارغا مۇشتىرى توپلاشقا يارىدەم قىلىشنى ئىلتىماس قىلغىنىمدا، توختاسۇن: «بارى ـ يوقى ئىككى گېزىتىمىز بار، بۇ ئىش بىزنىڭ ئىشىمىز، سىز خاتىرجەم ئوزىڭىزنىڭ باشقا ئىشلىرىنى قىلىۋېرىڭ، مۇشتىرىلارسانىنى بۇزۇنقى ژىللارنىڭ ئىكىدىن ئاشۇرۇپ ئورۇندايمىز» ـ دېدى. راستىنى ئېيتسام، مەن دەسلەپ ئانچىلا ئىشەنمىدىم، بىراق جۇجىنى كۈزدە سانىغاندا، ئۇ ژەدىسىدە تۇرغانلىغى مەلۇم بولدى. بىر سوزلۈك ـ ژەدىسىگە ژاپادار مۇنداق ئادەمنىڭ قولىدىن ھەرقانداق ئىش كېلىدىغانلىغىغا شۇ چاغدىلا ئىشەنگەن ئېدىم.

چىنى ئاقلاش يولىدا بار مەسلىھەت ئېرىنمەي مېكىپ، ئەلنىڭ ئوزىگە تاپشۇرغان ئامانەتلىرىنى كېيىنرەك گېزىتلىرىمىزنىڭ بۇ جان كويەرى «يېڭى ھاياتقا» ئىشقا كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن تاكى بۇگۈنكى كۈنگىچە «سەن ـ پەن» دېمەي، بىللە ئىشلەۋاتىمىز. ئادەتتە ژۇرنالىستلىق ئېغىرئىش. ئۇنى باشقىلار بىلىۋەرمەيدۇ. ئۇلار دۇنياىدىكى ئەڭ قىسقا ئومۇر سۈرىدىغانلار قاتارىغا كىرىدۇ. كېچە ـ كۈندۈز پەم ـ پاراسەت بىلەن، ژۇرەك ئەمرى، قان ـ تەرى بىلەن يازغىنىنى گېزىتتا چىقارغىچە بەزىدە باسمىخانىدا ئۇنەپ قېلىشلار ئۇلارنى كاردىن چىقارغان بىلەن كىشىلەرنىڭ ئۇنى ئوقۇپ قىلغان بىر ئېغىز ئىللىق سوزى ژۇرنالىستقا چوڭ مەدەت بولۇپ، ئۇنى پۇغاندىن چىقىرىدۇ. ژۇرنالىستلارنىڭ قولى قىسقا بولغان بىلەن تىلىنىڭ ئوزۇن، يوزىنىڭ يورۇق بولۇشىمۇ ئازماناش ئىلىپ، خەلقى ئوچۇن بىرەر پايدىلىق ئىش قىلىۋاتقانلىغىدا بولسا كېرەك. ئوزىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك ھاياتىنى خەلقىنىڭ مەنپەئىتىگە پايدىلىق بىر ئىشقا سەرپ قىلالىغان ئادەمنىڭ كوزىگە مال ـ دۇنيا ئانچىلا كورۇنمەيدۇ...

ئەل ياخشى دېگەن ـ ئەڭ ياخشى! ھېلىمۇ يادىمدا، مۇندىن ئالتە ژىل مۇقەددەم خەلق دېپۇ تاتلىرىنىڭ ئالمۇتا شەھەرلىك سوۋېتىگە ئۇيغۇرلاردىن بىر دېپۇتات سايلاشقا بېغىشلانغان سايلام ئالدى ژىغىنى ئاسفالت ـ بېتون زاۋودىنىڭ زالىدا بولغان ئېدى. ئۇ يەرگە توپلانغان ھەر مىللەت ۋەكىللىرى خۇددى مەسلىھەتلىشۋالغاندەك توختاسۇننىڭ ئىسمىنى ئاتاپ، ئوزىنىڭ ئىشەشلىك ۋەكىلى قىلىپ كورسىتىشتى. زالدا ئولتۇرىپ، چوڭقۇر ئويلىنىپ قالدىم. نېمىشكە ھەممىلا كىشىلەر باشقا مەنسەپدارلارنى ئەمەس، پەقەت توختاسۇننى ئوزلىرىنىڭ ھوكۇمەتتىكى ۋەكىلى قىلىشقا مۇناسىپ كوردىڭ؟ نېمىشكە ئۇنى ئۇ ياشاۋاتقان مەھەللىدىكى باشقا مىللەتلەرمۇ ھورمەت ـ ئىززەت قىلىدۇ؟ ئويلىنىپ قارىسام، بۇ قەلەمداش بۇرادىرىمىزنىڭ چىن ئىنسانغا خاس خىسلەتلەرگەئېگە ئېگىلگەكىلىغىغا، دىيانەتلىك ئادەملىگىگە ياغلىق بولسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ دېپۇتاتلىققا نامزادىنى ئوزى ئەمەس، خەلق كورسىتىشتى.

توختاسۇن شەھەرلىك سوۋېتكە دېپۇتات بولغاندىن كېيىن خەلقىنىڭ ئوزىگە بولغان ئىشەنچىنى ئاقلاش يولىدا بار مەسلىھەت ئېرىنمەي مېكىپ، ئەلنىڭ ئوزىگە تاپشۇرغان ئامانەتلىرىنى ئورۇنداشنىڭ كويىدا بولدى. ئۇ بوش بولسىلا مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغامۇراجىەت قىلىپ، ئاخىرى مىڭ بىر تەسىلىكتە ئائېرودروم مەھەللىسىنى گازلاشتۇردى.

مەھەللىدە بولىدىغان توي ـ توكۈن، نەزىر ـ چىراق ئۇنىڭ مەسلىھەتسىز، ئۇنىڭ قاتنىشىسىز ئوتمەيدىغان بولدى. ئۇ ئارىلاشقان تويلار سەرەمجان، كوكۈللۈك ئوتىدىغان بولدى. ئۇنىڭ يېتەكچىلىكىدە بولۇۋاتقان ياخشى ئىشلار قۇلاقتىن قۇلاققا يېتىپ، توختاسۇننىڭ نامى ژىراق ـ يېقىنغا تارالدى. باشقا ژىگىت باشلىرى ئۇنى ئوزىگە ئۈلگە تۇتۇدىغان بولدى. شۇنداق بىر پەيتتەئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى قۇرۇلغاندا، ئۇنىڭ تەركىۋىدە ئاقساقاللار كېڭىشى تەسىس قىلىنىپ، شۇ كېڭەشنى باشقۇرۇش توختاسۇن بېشانوۋقا تاپشۇرۇلدى. شۇندىن بۇيان ئۇيغۇرلار ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك مۇھىم چارە ـ تەدبىرلەر ئاقساقاللارگە كىشىدە مەسلىھەت قىلىندى. قازاقستان ژۇرنالىستلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى بولغان كەسپداش بىرادىرىمىزنىڭ ئەينە شۇ دەرىجىگە يېتىشى پەخىرلەنسە ئەرزۈگىدەك ئىش!

ئۇ قەيەردىلا ژۇرسۇن، شۇيەردىكى ياخشى ئادەملەر، ياخشى ئىشلار ھەققىدە قىسقا مەزمۇنلۇق ماقالە يېزىپ، ئۇنى تەرغىب قىلىشقا ئالدىراتتى. بىر كۈنى ئۇ ئىستىقامەت قىلىۋاتقان مەھەللىدىئۇيغۇر كوچىسى 21 ـ ئويگە تۇيۇقسىز ئوت كەتتى. ئاسمانغا تىل سوزۇپ كويۇۋاتقان ئوتنى ئوچۇرۇشنىڭ ھېچ بىر ئامالى تېپىلمىدى. كوپ بالىلىق ئائىلىنىڭ مال ـ مۈلكىنى قۇتۇلدۇرۇشنىكىمۇ ھېچ بىر ئىلاجى قالمىغان ئېدى. بوشۇكتىكى بوۋاق تەسلىكتە قۇتۇلدۇرۇۋېلىندى. شۇنداق پاجىەلىك ددىقىدە توختاسۇن قولىنى قوشتۇرۇپ تۇرمايلا، ئۇ ھەقتە ماقالە يېزىپ ۋە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا بېرىپ، ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، تالادا قالغان ئائىلىگەئېگى ئوي ئېلىپ بېرىپ، كوپ بالىلىق ئاتا ـ ئاننىنى چوڭ غەمدىن قۇتۇلدۇردى. ھاياتتا نېمىلەر بولمايدۇ، توختاسۇننىڭ ئۇرۇش ئاكالىرى، قېرى ـ چورىلەردىن ھال سوراپ، ماددىي يارىدەمنى ئايىمىغانلىغى، ژىتىم ـ يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلىغىنى، يۇرت جامائەت ئىشى ئۈچۈن پەرۋانە بولۇشى ھەققىدە ئېيتىۋەرسەك كەپ تولا.

توختاسۇن ئومۇر يولدىشى ھەلىمەم بىلەن ئالتە پەرزەنتنى قاتارغا قوشقان چوڭ بىر ئائىلىنىڭ مەزمۇت تۈۋرىگى. ئۇ ئوغۇل ئويلەپ، قىز تالالىق قىلىپ، نەۋرە قۇچقان ۋاپادار ئاتا. بىز قەلەمداش دوستۇمىزنى خۇش مۇبارەك ئاتمىشىنچى باھارى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن سەممىي تەبرىكلەپ، ئۇزۇن ئومۇر، ئىزگۈ ئارمانلىرىغا ئاق يول تىلەيمىز.

ئا. قۇتلۇق.

ئىشەنچ ئوتىنى ئوچەرمەي

بىز توختاسۇن ئاكابېيشانوۋ بىلەن ھەر كۈنى بولمىسىمۇھەپتىسىگە ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئوچرىشىپ تۇرىمىز. ئۇنداق بولغىنى ئۇزۇن ژىللاردىن بېرى ئىككىمىزبىر مەھكىمىدە ئىشلەپ كېلىۋاتىمىز. ژاقىت قانداق چاپسان ئوتىدۇ. كوپ ژاقىتلاردا ئىش بىلەنياكى باشقىمۇ مەسىلىلەر بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئايلارنىڭ، ژىللارنىڭ ئوتۇپ كەتكىنىنى بىلمەي قالىدىكەنسەن. بىراق شۇنداق ئەھۋالدىمۇ ئوزگەرمەيدىغان بىرلا نەرسە ـ ئۇ ئادەملەرنىڭ خۇلقى ـ مۇجەزىي ۋە باشقىلارغا نىسبەتەن مۇناسىۋىتى ئوخشايدۇ. ئۇنداق دېيىشىمىزنىڭ سەۋەۋى مېنىڭ موشۇنداق ئويغاكېلىشىمگە توختاسۇن ئاكىدەك كىشىلەرنىڭ بويىدىكى خىسلەت ـ پەزىلەتلەر سەۋەپچى بولدى.

قاچانلا بولمىسۇن، بىز ئۇنىڭ بىلەن كورۇشكەن چاغدا توختاسۇن ئاكىنىڭ ئىللىق چىراي بىلەن قول ئېلىشىپ، ھال ـ ئەھۋال سوراشقىنىنىڭ گۈزاچىسى بولىمەن. ئۇ ئىش مابايندا ياكى باشقىمۇ ئەھۋاللاردا بىر نەرسىگە تېرىكىپ ـ رەنجىگەن ھالەتتىمۇ، ئوزىنىڭ ئىچكى سېزىمىدا يۈز بېرىۋاتقان سەلبىي ھادىسىلەرنى ساڭا تامامەن سەزدۈرمەتتى. دايىملا ئوچۇق چىراي، ئاق كوڭلى بىلەن ئادەملەرنى ئوزىگە مەھلىيا قىلغىنى قىلغان.

كوپچىلىك ياخشى بىلىدۇ، مانا ئۇزۇن ژاقىتتىن بېرى توختاسۇن ئاكا بېيشانوۋ ئوزى ياشاۋاتقان مەھەللىدە يۇرتىنىڭ بېشىنى قوشۇپ كەلمەكتە. بىز گايىدا بىر سەۋەپلەر بىلەن ئائېرودرومنايا مەھەللىسىدە بولۇپ قالىمىز. شۇ چاغلاردا ژىغىلغان جامائەت ئارىسىدا ئۇنىڭ توغرىلىق كوپلىگەن ياخشى پىكىر ئىنكاسلارنى ئوز قۇلىغىمىز بىلەن ئاڭلىغان. ئوچۇغىنى ئېيتىش كېرەك، ياش تەرەپتىن مەيلى چوڭ، مەيلى كىچىك بولسۇن ئوزىنىڭ بىر جايدا ئىشلەۋاتقان كەسپدىشىڭ ھەققىدە ئىجابىي سوزلەرنى ئاڭلاش كىمدىلا بولسا ياخشى تەسىرات قالدۇرىدىغانلىغى تەبىئىي. مەنمۇ توختاسۇن ئاكا توغرىلىق ئەشۇنداق ياخشى گەپلەرنى ئاڭلىغان چېغىمدا ئوزەمنىڭ شۇنداق بىرئاددىي، كەمتەر، مېھرىۋان ئىنسان بىلەن بىللە ئىشلەپ كېلىۋاتقىنىمغا پەخىرلىنەتتىم.

شۇ نەرسىنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، توختاسۇن ئاكا ئوزىنىڭ ئىشى بىلەن بولسۇن، جەمىيەتتىكى تۇتقان ئورنى بىلەن بولسۇن كوپچىلىككە ئۈلگە بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. بۇگۈنكى كۈندە يەتتىسۇ تەۋەسىدە ئۇنىڭ ئىسمىنى بىلمەيدىغان ئۇيغۇر يوق دېسەك خاتالاشقان بولمايمىز. ئۇيغۇرلار زىج ياشاۋاتقان قايسىلا جايغا بارماڭ، شۇ يەردە توختاسۇن ئاكا بېيشانوۋنىڭ نامى چىقىپ قالسا، ياشىمۇ، قېرىمۇ چوڭقۇر مەمنۇنىيەت ئىلكىدە ئۇنىڭ نامىنى تىلغا ئالىدۇ.

ھەر قانداق ئادەمنىڭ ئوز مىللىتى ئالدىدا، جەمىيەت ئالدىدا ئاتقۇرىدىغان بىركىشىلىك بورچى بارلىغى تالاشسىز. بۇنى ھەر كىم ھەر خىلدا چۈشىنىشى مۇمكىن. ھاياتتا كىمدۇ بىرى پەقەت ئوزىنى ئويلاپ ئوزىگە ئىشلەپلا ئوتۇپ كېتىدۇ. ئەندىبەزىلەر بولسا، ھەتتا ئومۇردە ئوزى ئۈچۈن تۇزىگىرەك ئورۇن تاپالماي، بۇنىڭ ئۈچۈن يەنە ئەيىپنى ئوزىدىن ئىزدىمەي، ئوزگىلەرگە گۇناناتىپ، ئوتۇشمۇ تۇرغان گەپ. ئاممىۋى مۇشۇ بىز ياشاۋاتقان كەڭ جاھاندا شۇنداق ئىنسانلارمۇ بارىكىن، ئۇلار ئوزلىرىگە دايىم بۇيۇك ئوي ـ مەخسەتلەرنى يار قىلغان. يالغۇزئوزىنىڭ ئەمەس، كوپچىلىكنىڭ، ھەتتا مىللىتىنىڭ قايغۇسى، دەردى، غېمى بىلەن ياشاشنى قەرزى ـ پەرزى دەپ چۈشىنىدۇ. مەن توختاسۇن ئاكىنىڭ ئىشەشلىك ھالدا مانا شۇنداق ئۇلۇق پىكىرلەر، ئويلار ئىلكىدە ياشايدىغان ئەزىمەتلەر قاتارىدا دەپ چۈشىنىمەن.

توختاسۇن ئاكا بىلەن كوپ ژاقىتلاردا شەخسەن ئوزىمىز توغرىلىق، ئائىلىمىز توغرىلىق، ھەتتا ئەزىز خەلقىمىزنىڭ تەغدىرى توغرىلىق سوھبەتلىشىپ قالىمىز. ئۇ ھەر قاچانلا ئوزىنىڭ كېلەچەككە ئىشەنمىدىغانلىغىنى، بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى بىزنىڭ ۋەتىنىمىز ئاسمىنىدىمۇ بۇلۇتلار تارقاپ، قۇياش پاقىراپ چىقىدىغانلىغىنى چوڭقۇر ئىشەنچ ـ ئېتىقات ئىلكىدە تەكرارلايدۇ. كوپچىلىك ئارىسىدا ئاتا موشۇنداق ئىشەنچ ئوتىنى ئوچەرمەي يېقىپ ژۇرگەن ئاكىمىز توختاسۇن بېيشانوۋ بۇگۈن ھايلىتىنىڭ 60 ـ باھارىنى قارشى ئېلىپ ئولتىرىدۇ. بىز كەسپداشلىرى ئۇنى موشۇ قۇتلۇق كۈنى ـ تۇغۇلغان كۈنى بىلەن تەبرىكلەپ، ئۇنىڭغا ئالدىمىزدىكى ژاقىتتىمۇ ئومۇرگە ئاشىق بولۇپ ياشلىۋەرسۇن دېمەكچىمىز.

ئابدۇمېجىت دولەتوۋ.

نادەم ۋە قانۇن

ئىختىسادىي ساھادىكى جىنايەتلەرگە قارشى كۈرەش ئۇۋۇج ئالماقتا

دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ ئىختىسادىي جىنايەتچىلىككە قارشى كۈرەشىنى بويىچە خىزمىتى ئىختىساتىنىڭ ھەممە ساھالىرىدا مۇلۇكنى ئوغرىلاشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئوغرىلىقنى پاش قىلىش ۋەئىنىقلاش، پارىخورلۇق ۋە پاشقا لاۋازىملىق نورمىدىن پايدىلىنىپ قىلىنىدىغان جىنايەتلەرگە قارشى كۈرەشنى بويىچە قوبۇلغان ۋەزىپىلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا ئۇز پائالىيىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقتا.

بىقىندا دولەت تەرگەۋ كومىتېتىدا بولغان مەتبۇئات كونفىرېنسىسى ئەينە شۇ مەسىلىلەرگە بېغىشلاندى. مەتبۇئات كونفىرېنسىسىدە دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ ئىختىسادىي جىنايەتلەرگە قارشى كۈرەشنى بويىچە باش باشقارمىسىنىڭ باشلىغى يۇستىتسىيە پولكوۋنىكى ر. ئىبراھىموۋ باشقارما پائالىيىتى توغرىلىق توختالدى.

- بىزنىڭ پائالىيىتىمىز ئىختىسادىي ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىشنى ھېسابقا ئېلىش ۋە ئىختىسادىي ساھادىكى جىنايەتچىلىكنىڭ ئوسۇشىنى تەخىمىنلەش ئاساسىدا قۇرۇلدۇ، - دېدى پولكوۋنىك ر. ئىبراھىموۋ، - كورۇلگەن چارىلەر نەتىجىسىدە موشۇ ژىلنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىختىسات ساھاسىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان 5793 جىنايەت رويخەتكە ئېلىندى. جۇمھۇرىيەتنىڭ ئون ئالتە ۋىلايىتىدە ئوتتۇرىچە ژىلنىڭ شۇ ۋاقىتدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا جىنايى ئىشلار كوپ بولغان بولۇپ، جۇمھۇرىيەت بويىچە ئالاھىدە چوڭ مىقدارىدىكى ئوغرىلىق ھادىسىلىرى ئوتتۇرىچە ژىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 35,9 پروتسىنت ئوشۇق پاش قىلىنغان.

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ ئىختىسادىي ساھادىكى جىنايەتلەرگە قارشى كۈرەشنى ئاپپاراتلىرى ئەرىپىدىن ئوتتۇرىچە 4 ئاي ئىچىدە پارىخورلۇق بويىچە 281 جىنايى ئىش پاش قىلىندى، پارىخورلۇق ئەمەلىياتتا جەمىيەتنىڭ بارلىق ساھالىرىدا بايقالماقتا. ئەمەلدارلارھەر قانداق قانۇنى ۋە قانۇنسىز ھەركەتلەر ئۈچۈن پارە بېرىشنى ئەلەپ قىلىدۇ.

كېلىۋاتقان ئەخبارات ئىشلىتىلىش جۇمھۇرىيەتتە قانۇنسىز بانك ئوپېراتسىيەلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولى بىلەن پۇل ئوغرىلاش جىنايەتىنىڭ بارغان سېرى ئوسۇۋاتقانلىقىدىن دەرەك بەرمەكتە. كوپلىگەن بانكىلار، قانداق مۇلۇك چىلىك چەكلىدە بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، نازارەتسىز، ساختاتولەم ھوججەتلىرى بويىچە تىجارەت تارماقلىرىنىڭ ھېساب - سېچوتلىرىغا ناھايىتى نۇرغۇن مىقتاردا پۇل بەرمەكتە، بۇ مەبلەغ ناشقا ئەللەرگە ئېلىپ كېتىلمەكتە ياكى ئوغرىلاماقتا. 1995 - ژىلى ۋە موشۇ ژىلنىڭ بىرىنچى كۋارتالىدابانكى سىستېمىسىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان 323 جىنايەت پاش قىلىنغان بولۇپ، ئۇلاردىن 117 ئوغرىلىق، 17 پارىخورلۇق، شۇ جۈملىدىن 65 پروتسىنت ناھايىتى چوڭ مىقدارىدىكى ئوغرىلىقنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئوتتۇرىچە ژىلى ۋە موشۇ ژىلنىڭ تورت ئېيى ئىچىدە دولەت تەرگەۋ كومىتېتىغا قەرىز ئېلىنغان مەبلەغنى قايتۇرۇۋېلىشقا ياردەم بېرىش ئىلتىماسى بىلەن ھەر خىل بانكىلاردىن 516 تەلەپ - ئىلتىماس قىلىنغان بولۇپ، تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ خادىملىرى ئېلىپ بارغان ئىش نەتىجىسىدە بانكىلارغا 900 مىللىون تەڭگە قايتۇرۇلدى. مەسىلەن، «كازكرېدىتسىبانك» كرېدىت بولۇمىنىڭ باشلىغىغا نىسبەتەن جىنايى ئىش قوزغالدى، ئۇ ساختا كاپالەت ھوججەتلىرى بويىچە تىجارەت تارماقلىرىغا 70 مىللىون تەڭگە ئېلىشقا ياردەم قىلغان.

بىيىل 8 - ئاپرېلدىن 14 - ئاپرېلغىچە ۋە 14 - ئاپرېلدىن 26 - ئاپرېلغىچە قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ ئىختىسادىي ساھادىكى جىنايەتلەرگە قارشى كۈرەشنى خىزمىتى تەرىپىدىن «ھوقۇق - تەرتىپ» ئوپېراتسىيەلىدىنى - ئېلىش چارە - تەدبىرلىرى ئوتكۈزۈلدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىختىسادىي ساھادا 799 جىنايەت، شۇ جۈملىدىن 426 ئوغرىلىق پاش قىلىندى. پاش قىلىنغان جىنايەتلەر بويىچە كەلتۈرۈلگەن زىيان 185 مىللىون 564 مىڭ تەڭگىنى تەشكىل قىلغان بولۇپ، 41 مىللىون 882 مىڭ تەڭگىنىڭ ئورنى تولدۇرۇلدى.

بىيىل 26 - مارت كۈنى دولەت تەرگەۋ كومىتېتى خادىملىرى تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان ئوپېراتسىيە ئىزدەش چارە - تەدبىرلىرى ۋاقتىدا «ئالماتى خولدىنگ» فىرمىسىنىڭ دىرېكتورى «ئالموتاچاي ئولچەش فابرىكىسى» ئاكسىونېرلىق جەمىيىتىنىڭ ھوججەتلىرىنى ساختىلاشتۇرۇش يولى بىلەن 3 مىللىون تەڭگىلىك 5، 24 تونىنا چايىنى ئوغرىلىغان. ئۇنىڭغا نىسبەتەن جىنايى ئىش قوزغاش چارىلىرى كورۇلۇۋاتىدۇ.

ئىككى باسقۇچتا ژۇرگۈزۈلگەن «ھوقۇق - تەرتىپ» چارە - تەدبىرلىرى ۋاقتىدا 59 پارىخورلۇق فاكتى پاش قىلىندى.

بىقىندا جەنۇبىي قازاقىستان ۋىلايىتى ساريا-غاچ ناھىيەلىك تەرگەۋ كومىتېتى بولۇمىگە بىرىكشى كېلىپ ساريا-غاچ ناھىيەسىنىڭ «ئىپەك يولى» تاموژنا پوستىدىكى تاموژنا خادىملىرى پارە بېرىشكە مەجبۇرلىغانلىقى توغرىلىق مۇراجىئەت قىلغان. ۋلايەتلىك تەرگەۋ كومىتېتى خادىملىرى تەرىپىدىن تاموژنا نازارىتىنىڭ ئىنسپېكتورى نەق مەيدانىدا قولغا ئېلىندى. تەرگەۋ ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلماقتا.

بىقىندا قاراغاندا ۋىلايىتىنىڭ تېمىرتاۋ شەھىرىنىڭ بازىرىدا دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ خادىملىرى تەرىپىدىن دولەت سىلىق پولىتسىيەسىنىڭ ئىنسپېكتورلىرى لېيتېنانتلار «م» ۋە «ئۇ» نەق مەيدانىدا قولغا ئېلىندى، ئۇلار شەخسىي تىجارەتچىلەردىن سىلىق تولىمەي سودا قىلغانلىقى ئۈچۈن ئىككى «شارپ» تىلىۋىزورىنى ۋە 15 مىڭ تەڭگىنى پارە سۈپىتىدە ئالغان.

«ھوقۇق - تەرتىپ» چارە - تەدبىرلىرىنى ئوتكۈزۈش ۋاقتىدا ئوپېراتسىيەتلىق ئىچىملىكلەرنى تەيىار ئىلاش بويىچە 122 مەخىپى سېخ پاش قىلىندى، 8 مىللىون 467 مىڭ تەڭگىلىك 58132 لىتىر سپىرتلىق ئىچىملىك مۇسادىرە قىلىندى.

جۇمھۇرىيەت بويىچە ھەممىسى بولۇپ 128 قانۇنسىزلۇقنى ئوپېراتسىيەسى فاكتى پاش قىلىنغان بولۇپ ئېلىپ بېرىلغان چارە - تەدبىرلەرنەتىجىسىدە قانۇنغا خىلاپلىق قىلغۇچىلاردىن 151، 107 ناق ش دوللىرى، 29 مىللىون 810 مىڭ روسسىيە رۇبلىسى، 1200 گېرمانىيە مارکىسى ۋەبىر مىللىون 353 مىڭ تەڭگە مۇسادىرە قىلىندى.

مەسىلەن، ئوپېراتىۋ - ئىزدەش چارە - تەدبىرلىرىنى ژۇرگۈزۈشتە دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ خادىملىرى تەرىپىدىن پايتەختىنىڭ «راخات» بازىرىدىكى ۋالىۋتا ئالماشتۇرۇش پۇنكتىنىڭ ئىشى تەكشۈرۈلگەندە، مەزكۇر پۇنكتىنىڭ پائالىيىتىنى ئۇيغۇنلاشتۇرىدىغان ھوججەتلەر يوق بولۇپ چىقتى. گاسسىدىكى 140 مىڭ 560 تەڭگە، 782 ناق ش دوللىرى ۋە 40 گېرمانىيە مارکىسى مۇسادىرە قىلىندى. تەكشۈرەش ئىشلىرى كېتىپ بارىدۇ.

تاموژنا، مىللىي بىخەتەرلىك كومىتېتى، سىلىق ئىنسپېكسىيەسى ۋە پولىتسىيەسى خادىملىرى بىلەن بىرلىكتە جۇمھۇرىيەتكە سپىرت ۋە سپىرتلىق ئىچىملىكلەرنى قانۇنسىز ئېلىپ كىرىش ۋەسىتىش نوخشاش جىنايەتلەرنى پاش قىلىش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلدى، نەتىجىدە سپىرتنى قانۇنسىز ئېلىپ كىرىش ۋەسىتىشنىڭ 55 فاكتى پاش قىلىندى.

بىيىل 26 - ئاپرېل كۈنى دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ خادىملىرى تەرىپىدىن ئالموتا شەھىرىگە «سىبرگى» فىرمىسىنىڭ خادىمى «س» 10 مىللىون تەڭگىلىك 120 تونىنا سپىرتنى كونترابانداۋ ئوسۇلى بىلەن ئېلىپ كەلگەنلىگى ۋە ئۇنى تىجارەت تارماقلىرىغا ساتقانلىغى فاكتى پاش قىلىندى.

«ھوقۇق - تەرتىپ» چارە - تەدبىرى ژۇرگۈزۈلگەندە جۇمھۇرىيەتتە 47 مىللىون 9 مىڭ تەڭگىلىك 636 تونىنا قارا ۋە رەڭلىك مېتاللنى ھوججەتلەرسىز ئېلىپ كېتىش فاكتلىرى پاش قىلىندى.

«ھوقۇق - تەرتىپ» چارە - تەدبىرلىرى ژۇرگۈزۈلگەندە شۇنداقلا دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ خادىملىرى تەرىپىدىن 1982 جىنايەت پاش قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار بويىچە 1658 جىنايى ئىش قوزغالدى.

ئوپېراتىۋ چارە - تەدبىرلەرنى ژۇرگۈزۈش جەريانىدا مەملىكەتتىن توۋار - ماددىي بايلىقلارنى قانۇنسىز ئېلىپ كېتىشنىڭ 158 فاكتى ئېنىقلاندى، 177 نادەم قولغا ئېلىندى، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغۇچىلاردىن 260 تونىنا 406 كىلوگرام رەڭلىك مېتالل، 361.2 تونىنا قارا مېتالل، 76850 لىتىر يانار ماي، 40 تونىنا گوش، 119.3 تونىنا ئاشلىق، 76 تونا ئوزۇق - تۈلۈك مەھسۇلاتى مۇسادىرە قىلىندى ۋەدولەتكە قايتۇرۇلدى. ھەممىسى بولۇپ 55 مىللىون تەڭگىلىكتىن ئوشۇق توۋار مۇسادىرە قىلىندى ۋە دولەت ئىختىيارىغا قايتۇرۇلدى.

لاۋازىملىق شەخسلەرنىڭ، تاموژنا خادىملىرىنىڭ باشقا نازارەت قىلىش ئورگانلىرى خادىملىرىنىڭ خىزمەت بابىدىن سۈيىستىمال قىلىش فاكتلىرى قارىشى كۈرەشنى بويىچە ئېلىپ بېرىلغان ئىش مۇداق فاكتلاردىن 67 سىنى پاش قىلىشقا ئىمكانىيەت بەردى، ئۇلار بويىچە باشقىلار قاتارىدا 6 تاموژنا خادىمى، باشقا نازارەت قىلىش ئورگانلىرىنىڭ 9 خادىمى قولغا ئېلىندى.

مەتبۇئات كونفىرېنسىيەسىدە جۇمھۇرىيەت دولەت تەرگەۋ كومىتېتى ئىختىسادىي جىنايەتلەرگە قارشى كۈرەشنى بويىچە باشقارمىسىنىڭ باشلىغى يۇستىتسىيە پولكوۋنىكى ر. ئىبراھىموۋ ۋە باشقارمىنىڭ بولۇم باشلىقلىرى ژۇرنالىستلارنىڭ كوپلىگەن سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى.

يا. سابىتىي.
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

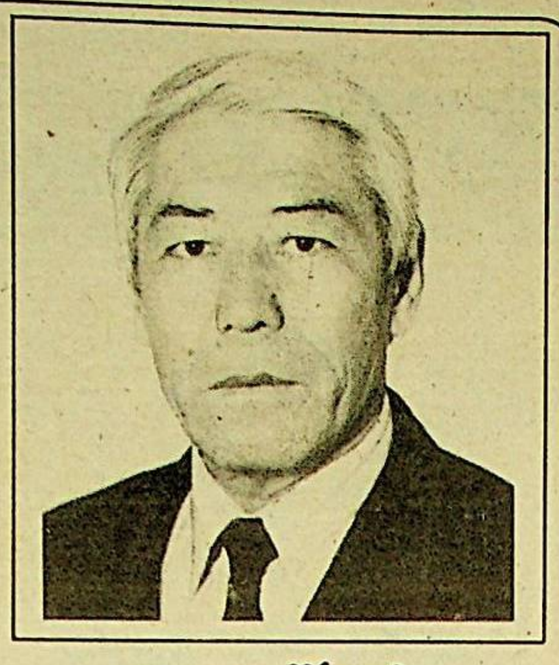

خاتىرە

تەبەت ياشىرىپ، يېشىللىققا پۈركەنگەن، باغلار گۈل چېچەككە تولغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە موشۇ ژىلنىڭ 1 - ماي كۈنى بىزنىڭ ئەڭ ئېسىل قېرىندىشىمىز ۋەناتىمىز ئىسرائىل قادىرئاخۇن ئوغلى روزىباقىيېۋ تۇيۇق سىزدىن باقىي دۇنياغا سەپەر قىلدى. بۇ جۇدالىق يالغۇز بىز ئۈچۈنلا ئەمەس، ئىلىم - پەنىمىز ئۈچۈن چوڭ يوقىتىش بولدى دەپ ئېيتىشقا ھەقلىقمىز. چۈنكى ئىسرائىل قادىرئاخۇن ئوغلى روزىباقىيېۋ ئۇز ئارقىسىدىن ياخشى نام، ئىز قالدۇرغان، ئوزىنىڭ ئاكلىق ھاياتىنى، كۈچ - غەيرىتىنى ژۇقۇرى بىلىملىك، سەۋىيەلىك، ئەجا-يىپ تالانت - قابىلىيەتلىك ئوتلىغان، يۈزلىگەن كادىرلارنى تەربىيەلەپ چىقارغان ئىنسان ئىدى.

ئىسرائىل قادىرئاخۇن ئوغلى 1934 - ژىلى شەرقىي تۈركىستاننىڭ چىلىپكۈزەشەھىرىدە (قورغاس ناھىيەسى) دېخان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن 1953 - 55 - ژىللىرى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ژۇرنالىستىكا فاكۇلتېتىنى تاماملىغان ئىسرائىل 1955 - 60 - ژىللىرى بېجىن ئۇنىۋېرسىتېتىدا تەھسىل كورۇپ، بىر ژىل ژۇرنالىستىكا ساھاسىدا خىزمەت قىلغان.

1961 - ژىلى كېڭەش ئىتتىپاقىغا كوچۇپ چىقىپ، تاشكەنت دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەرق تىللىرى كافېدراسىنىڭ خىتاي تىلىنى ئوقۇتۇش بولۇمىگە خىزمەتكە ئورۇنلاشتى. 1971 - 73 - ژىللىرى س س س ر پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرق شۇناسلىق ئىنستىتوتىنىڭ ئاسپىرانتۇرىسىنى مۇۋاپىقىيەتلىك تاماملىغان ئىسرائىل روزىباقىيېۋ «ئۇيغۇر خەلق فولكلورى» تېمىسىدا دېسسېرتاتسىيە ياقلاپ، پەن نامزاتى بولدى. ئۇ ئومۇرىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىگىچە ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇتقۇچى شەرق شۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ دوتسېنتى ۋەزىپىلىرىنى ئابرويلۇق بىلەن ئاتقۇرۇپ كەلدى. ئۇنىڭ تەشەببۇسى ۋە كوپ كۈچ چىقىرىشى ئارقىسىدا مەزكۇر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ شەرق شۇناسلىق فاكۇلتېتى يېنىدا ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى كافېدرىسى ئېچىلغان. بۇ يەردىن كوپلىگەن ئۇيغۇر ئىگىت - قىزلىرى بىلىم ئېلىپ، ھاياتقا ئۇچۇم بولدى.

ئىسرائىل قادىرئاخۇن ئوغلى موشۇ ۋاقىت ئىچىدىكى ئىلمىي ۋە پېداگوگىكىلىق پائالىيىتىدە ئۇيغۇرفىلولوگىيەسىگەدائىر كوپلىگەن ئىلمىي ماقالىلارنى يېزىپ قالدۇردى. ئۇنۇرغۇن قېتىم خەلق ئارالىق ئىلمىي كونفېرىنسىيەلەرگە ئىشتىراك قىلىپ، بۇ كۈنكى كۈن مۇئەممالىغا باغلىق مەزمۇنلۇق دوكلادلار قىلدى.

ئىلىم - پەن ساھاسىدا ۋە پېداگوگىكالىق پائالىيىتىدە ۋۇقۇرقىدەك نىشانلارنى ئاتقۇرغان ئىسرائىل روزىباقىيېۋ ئائىلىسىگەغەمخورچى، پەرزەنتلىرىگە ئىنتايىن كويۇمچان ئاتا ئىدى. ئۇ ئۈچ ئوغلىنى ژۇقۇرى بىلىملىك، سەۋىيەلىك، ۋەتەنىنى، خەلقىنى سويىدىغان ۋېكتىلەردىن قىلىپ تەربىيەلەپ ئوستۇردى.

ئاق كوكۈل، كەمتەرىن، ئىنتايىن سىلىق - سىپايە، مەدەنىيەتلىك، قېرىنداشلىرىغا دوستلىرىغا كويۇمچان، كىندىك قېنى تامغان ئانا ۋەتىنىگە، خەلقىگە مۇھەببىتى چەكسىز بولغان ئىنسان، بىزنىڭ مەسلەتداش - قېرىندىشىمىز، ئاتىمىز ئىسرائىل قادىرئاخۇن ئوغلىنىڭ يارقىن قىياپىتى قەلبىمىزدە مەڭگۈ ساقلانغۇسىدۇر. مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەت بولغاي، ئامىن!

ئالموتا تۇرۇشلۇق ئۇيغۇر - تۈۋقانلىرى نامىدىن مەرھۇمنىڭ جىيەنى رەپقەت روزىباقىيېۋ.

ئەخبارەت ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ئالەم ھەپتە ئىچىدە

چېچەنستاندا ئۇرۇش داۋام قىلماقتا

روسسىيە فېدېرال كۈچلىرى بىلەن چېچەن ئەسكەرلىرى ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش داۋام قىلماقتا. بۇ يەردىكى ئۇرۇشتا ھەر خىل زامانىۋى ھەربىي تېخنىكىلار كەڭ تۈردە قوللىنىۋاتىدۇ.

روسسىيە - فېدېراتسىيەسىنىڭ پرېمىيېر - مىنىستىرى ۋ. چېرنومىردىن چېچەنستاندىكى ۋەزىيەتنى تەرتىپكە سېلىش مەخسىتىدە دولەت كومىسسىيەسىنىڭ مەجلىسىنى ئوتكۈزدى. ئۇنىڭ مەتبۇئات كاتىۋىنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، كومىسسىيە ئوزىنىڭ نوۋەتتىكى مەجلىسىنى چېچەنستاندا ئوتكۈزمەكچى. ئۇلار مەجلىسىنى قانچە كوپ ئوتكەزسىمۇ، بىراق ئۇلاردىن ھېچ قانداق ساداچىقمايۋاتىدۇ. چېچەنستاندا ئۇرۇش داۋام قىلماقتا.

پرېزىدېنتقا سۈيقەست ئۇيۇشتۇرۇلغان

تۈركىيە پرېزىدېنتى سۈلېيمان دېمىرىل ستامبۇلغا يېقىن ئىزمىر شەھىرىدىكى مەراسىمدا سوزگە چىققان، ئۇنىڭغا سۈيقەست ئۇيۇشتۇرۇلغان. 48 ياشلىق يەرلىك تۈرغۇن ئىبراھىم گىيۇمر يوكچىيۇ ئوغلى تۈركىيە رەھبىرىگە قارىتىپ تاپانچىدىن ئوق ئاتقان. بىراق مۇھاپىزەتچى يارىلانغان.

ئالدىن - ئالا ئېلىنغان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، قاماققا ئېلىنغان ئى. گىيۇمرىيۇكچىيۇ ئوغلىنىڭ ئەس - ھوشى جايىدا ئەمەس ئېكەن. ئۇ ئوزىنىڭ بۇ جىنايەتنى تۈركىيە - ئىسرائىل ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشمىگە قارشى نارازىلىق سۈپىتىدە ئەمەلگە ئاشۇرغانلىغىنى ئېيتقان.

ژىرىنوۋسكىينىڭ بىلدۈرۈشى

روسسىيە لىبىرال - دېموكراتىك پارتىيەسىنىڭ رەھبىرى ۋ. ژىرىنوۋسكىي ھازىرقى ۋاقىتتا ئوزىنىڭ سايلام ئالدىدىكى تەرغىبات ئىشلىرىنى ژۇرگۈزمەكتە. ئۇ يېقىندا كراسنويار شەھىرىدىكى لېنىن ھەيكىلى يېنىدا ئوتكەن مىتىنگدا سوزگە چىقىپ، «بىز كومۇنىزم شەپىسىدىن چوڭلار ئويلاپ چىقارغان چوچەكلەردىن قۇتۇلۇشىمىز كېرەك. ئىنقىلاپ مەيدانىنى روسسىيە دولەتىنىڭ ھالاكەت مەيدانى دەپ ئاتىغىنىمىز دۇرۇس... ئوتتۇز ژىلدىن كېيىن كېرمانىيە موسكۋاغىچە كېلىدۇ، سىبىرلىقلار خىتايچە سوزلىشىدىغان بولىدۇ. ناق ش بىزنىڭ شىمالدىكى يەرلىرىمىزنى ئوزىگە بېقىندۇرىدۇ، تۈركىيە بولسا ئۇرالغىچە بولغان تېررىتورىيەلەردە ھوقۇقىنى ژۇرگۈزىدۇ». - دەپ بىلدۈردى.

ئۇ مۇنداق سوزلەر ئارقىلىق ئاھالىنىڭ كوكۈلىنى ئوزدۇرگە قارىتىشنى، «روسسىيەنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كۈچلۈك ئىمپېراتور كېرەك» دېگەننى بىلدۈرمەكچى بولسا كېرەك.

لوبنوردا يادرو سىنىغى داۋام قىلىدۇ

خىتاي ئوزىنى يادرو سىناقلىرىنى ئۈمۈمىيۈزلۈك چەكلەش توغرىلىق شەرتنامە كۈچكە كىرگىچە يادرو پارتلىتىشلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ھوقۇقىغىگە دەپ ھېساپلايدۇ ۋە شەرتنامە ئىمزالانغاندىن كېيىن يادرو سىناقلىرىنى ئوتكۈزمەسلىك ئۈچۈن تىرىشىدىغانلىغىنى تەكىتلەيدۇ.

خىتاي ۋەكىلى شا سزۇكان بۇ توغرىلىق يادرو قۇرالىلىرىنى چەكلەش بويىچە جەنۇبىدە ئوتكەن مۇزاكىرىلەردە ۋە ئۇنىڭ ھارپىسىدا خراسما ۋە ناگاساكى شەھەرلىرىنىڭ باشلىقلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا ئەينە شۇنداق دەپ تەكىتلىدى.

بامۇتتىكى كەسكىن جەڭلەر

سېشەنبە كۈنى ئەتىگەنلىكى چېچەنستاننىڭ بامۇت يېزىسى ئەتراپىدا ئۇدايىغۇ ئەسكەرلىرىنىڭ روسسىيە قۇراللىق كۈچلىرىنىڭ قۇرشاۋىدىن چىقىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان كەسكىن جەڭلەردە 22 روسسىيە ئەسكىرى ھالاك بولۇپ، 48 سولدات يارىدار بولغان. ئىنتېرفاكسنىڭ خەۋەر قىلىشچە، 40 قايىقىن چېچەن ئەسكىرى قاراڭغۇدىن پايدىلىنىپ فېدېرال ئەسكەرلەركە ھوجۇم قىلغان ۋە قوچاغلاشما جەڭ يۈز بەرگەن. ھەربىي رازۋېدكىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، بامۇتتە يېزىسى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا 800 گە يېقىن چېچەن جەڭچىلىرى، جۈملىدىن 300 دەك يالالانما ئەسكەر توپلانغان.

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дәуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلىفونلار: قوبۇلخانا - 59 - 84 - 33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى 01 - 92 - 33، مەسئۇل كاتىپ - 27 - 86 - 33، ئىجتىمائىي - سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى - 81 - 86 - 33، ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بولۇمى 06 - 86 - 33، ئىختىسات بولۇمى 50 - 86 - 33.

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى - قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.

تىراژى 5497

باش مۇھەررىري. ئازاماتوۋ

ئالموتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 - قەۋەت

پېكى ھايات

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىيالار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.